
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<http://books.google.com>

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsatt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsatt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

Litt. hist.
Fransk.

Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola
XVIII

SVENSK LITERATUR

VID

ADERTONHUNDRATALETS MIDT (1830—1860)

AF

OTTO SYLWAN

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER
1903

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1903

PT 7365
S9

TILL

HENRIK SCHÜCK

M725815

*F*öreliggande bok har framgått ur föreläsningar, som jag hållit dels höstterminen 1901 öfver »Den svenska skönlitteraturen vid 1800-talets midt», dels innevarande vårtermin öfver Runeberg. Härigenom förklaras utelämnandet af Finlands öfriga svenskspråkliga litteratur, hvilket jag erkänner som en brist.

Vid redigeringen hafva somliga afdelningar lämnats tämligen orörda, medan andra undergått en mer eller mindre genomgripande omarbetning. Nya resultat af egna källforskningar har jag ej att erbjuda; min afsikt har blott varit, att i afvaktan på utförligare arbeten med hjälp af tillgängligt material meddela en provisorisk öfversikt af en litteraturperiod, som hittills bearbetats nästan endast monografiskt.

Till Licentiat K. Fredlund, som biträdt mig vid korrekturläsningen och meddelat mig flera uppgifter af värde, frambär jag härmed mitt tack.

Göteborg den 26 april 1903.

Förf.

I.

C. J. L. Almqvist.

Den period af den svenska litteraturens historia, som i det följande skall sysselsätta oss, finner sin begränsning af åren 1830 och 1860. Dessa tre decennier hafva under senare tid åter dragit uppmärksamheten till sig, men de hafva icke i den allmänna föreställningen samma gyllene skimmer, som omger det närmast föregående literära tidskiftet. Gentemot dess stora namn, gentemot Wallin, Tegnér och Geijer kan denna period blott sätta ett, som har samma starka glans, samma folkligt klassiska klang — Johan Ludvig Runeberg. Men bredvid honom har den en hel rad författare, som skapat en litteratur, imponerande till sitt omfång och skiftande i många färger, som tillfört vår kultur nya element, som uppställt nya ideal, satt i rörelse nya tankar och gjort nya literära former hemmastadda hos oss. Och där är bland dem en, som är hufvudet högre än de andra, som ännu i dag kan väcka strid och storm, den ende, som vi utan tvekan

kalla ett snille, C. J. L. Almqvist. Han blir ock den, som närmast skall sysselsätta oss.

Naturligtvis kan det här ej bli tal om att skildra hela den literatur, som är samtida med Törnrosens bok och Fänrik Ståls Sägner. Hvad som faller utom det skönliterära området måste jag alldeles förbigå eller helt flyktigt beröra. Många skrifter på andra områden kunna göra anspråk på att tillhöra den svenska nationallitteraturen, och en filosofisk åsikt som den hegelska har satt djupa märken på hela kulturen, liksom S:t Simonismen och andra sociala teorier kastat svallvågor äfven inom romanen. Men utredandet af allt detta skulle fordra särskilda undersökningar och i brist på dylika har jag tvingats att begränsa min uppgift.

* * *

Carl Jonas Love Almqvist föddes på egendomen Antuna i Eds socken i Uppland den 28 november 1793. Släkten Almqvist, som ledde sitt ursprung från Upplandsbönder, hade i ett par led haft att uppvisa flere medlemmar, som utmärkt sig såsom duktiga teologer, och en farbroder till Love, Erik Abraham, var biskop i Hernösand.

Fadren var en afgjort realistisk natur, med utpräglat affärssinne och mycken böjelse för juridiska spetsfundigheter att icke säga rent af processlystnad. Modren, Brigitta Lovisa Gjörwell, var dotter till den i 1700-talets lärdomshistoria väl bekante biblio-

tekarien Gjörwell, »de lärda mödors patriark», såsom Thorild vackert kallade honom, en oförtruten arbetare såsom historisk samlare och bibliograf, men därjämte en man med ett varmt och lättroört sinne. Han hade tillhört den herrnhutiska brödräfsamlingen och jämväl varit en af de första i Sverige, som med förtjusning hälsat och deltagit i den sentimentala naturdyrkan i Rousseauanernas anda. Af honom hade dottren fått ett mildt och svärmiskt sinnelag och äfven hon hade haft Rousseau till sin älsklingsförfattare. Hennes äktenskap med en så ytterst olika natur som Almqvists far var ett vågspel och det slog illa ut: snart nog hade hon brutits af denna sorg.

Hon dog redan 1806, men så ung Love Almqvist då var, hade han dock af henne mottagit ett djupt intryck, och det är bilden af henne, som i mycket gifvit dragen åt Almqvists kvinnliga ideal. Och motsatsen mellan föräldrarne hade också djupt inpräglats i hans själ, så mycket mera som hos honom lågo oförmedlade egenskaper från dem båda. Från modren fick han svärmeriet och den rika känslan, från fadren däremot jämte sinne för det reella böjelsen för advokatyrt.

I berättelsen Hinden har Almqvist infört en del dagboksanteckningar som där gå under Andreas Löwenstjernas namn. Det heter där:

Den 8 Sept. — Min moders dödsdag. Jag var liten, då jag upphörde att se ditt anlete, min moder. Dystra, outgrundliga öde, att vara ett barn af tvenne så olika föräldrar! —

Evige Gud — inre arbete, böner, studier, erfarenheter må göra hvad de kunna — lynnet är dock af sig och i sig detsamma — lynnena äro från själfva födseln ganska olika för människorna. — Så stridiga som mina föräldrar hafva varit till deras beskaffenhet, så underbara stridigheter befinna sig inom området ensamt af min ande. Hvilka stunder har jag haft af den innerligaste, ljufvaste tro — hvilka dagar och nätter af djupaste tvifvel! Jag är ett stormslitet segel på villande sjö. I tusende grönskande, himmelskt ljufva hamnar har jag varit! men —

Lycklige broder Hugo! Du föddes, då än icke split hade vaknat hos dem, som födde dig. Olikheterna funnos visst äfven då, men de slumrade... Andreas skulle födas först sedan flintan slagit gnistor emot stålet — först sedan åskorna börjat gå emellan hans faders ande och hans moders! — Hvem skall jag klandra? Ingendera. — Min lena, naturälskande moder, en vandrande Sonderling i alla tysta skogar? Nej, hennes anletes ögon vill jag aldrig glömma. Eller min outröttligt raske, driftige, skarpsinnige, efter alla jordiska nödvändigheter jagande, slutligen i inre väg så olycklige fader? — Nej. All frid vare öfver honom, som kan vara. Ingen har jag att klandra! för ingen har jag min sorg att klaga!

Almqvists barndom förflöt dels i Stockholm dels på Antuna i Roslagen, och denna gård var hans egentliga hem. Där ute i en typiskt svensk trakt lärde han känna svensk natur och svenskt folkliif, och huru ofta hans fantasi än företog sina ströftåg åt andra håll, blefvo dock alltid hans intresse för och hans kärlek till Sveriges land och folk lefvande och oförminskade, därom vittna många af hans bästa alster.

Senare (1814), efter studier i Upsala, blef han huslärare hos en finsk baron Hisinger och vistades

då med dennes familj om somrarne på en egendom i Nyland, om vintrarne i Stockholin. Där började han ock tjänstgöra i ett par ämbetsvärk, nämligen kgl. biblioteket och ecklesiastikexpeditionen.

Dessa ungdomsår äro för Almqvist en tid af ytterst liflig andlig värksamhet. Han förvärfvar sig en vidsträckt beläsenhet på olika områden, han genomkämpar sin andliga brytningsperiod och han nedkastar nu sina första skrifter. Uti inledningen till *Amorina* har han gifvit några antydningar om sin ungdom, huru han vid fjorton år greps af melankoli, som han fördref med fiolspel, bibelläsning och lösning af räkneuppgifter, och huru senare efter hvartannat Schillers dramer och Novalis varit hans käraste läsning.

Denna tid är, som bekant, den svenska romantikens kamptid. Det var då fosforisterna gent emot den gamla akademiska skolan arbetade sig fram till en härskande ställning inom den svenska literaturen. Almqvist promoverades 1815 tillsammans med Atterbom, Palmblad och andra fosforister, men något umgänge med dem hade han icke. Trots besläktade tendenser deltog han lika litet som Geijer under dennes tidigare år i deras samlif och strider, och med Geijer har han också en annan likhet. Medan fosforisterna från begynnelsen, kan man säga, anslöto sig till de tyska nyromantikerna, bröderna Schlegel, Schelling och Tieck, så hafva däremot Geijer och Almqvist hvar för sig gått längre tillbaka, gått till de källsprång, ur hvilka romantiken

uppstått och sålunda på en mera själfständig väg bildat sig sina världsåskådningar. Och Almqvist har utkämpat sin kamp icke utåt mot yttre motståndare, utan inom sig själf.

I två namn kan man innefatta 1700-talets karaktär: Voltaire och Rousseau, och från dessa två är det lystringsorden utgå. Men framtiden tillhörde Rousseau. När han satte den individuella känslan som sin ledare och sitt rättesnöre, så blef han därigenom den andlige stamfadren för de kommande generationerna i synnerhet i den germanska världen. Almqvist hade, såsom redan nämnts, på sin moders sida mycket påbrå, som stämde med Rousseauismen. Om mästaren själf yttrar han sig mer än en gång tämligen afvisande, hvilket icke hindrar, att han kan hafva varit påverkad utaf honom. Lysander har uppvisat slående paralleler med Rousseaus tyska lärjungar, de »Stürmer und Dränger», som voro den unge Goethes kamrater. Den svenske Rousseau-ännen Thorild hör ock till Almqvists lärofäder, men främst bland dessa står väl en äldre svensk, Emanuel Swedenborg. Ingen annan tänkare eller drömmare har så mycket af sitt gods i törnroseriet, och med ingen annan kunde Almqvist känna sig så andligen befryddad. Till dessa nu nämnda kommo andra mystici och så själfva nyromantikerna, icke blott de tyska Novalis och Tieck, Hoffman och Fouqué, utan äfven engelsmän och fransmän.

Romantiken hade i sig upptagit element från alla de riktningar, som gjort anlopp mot upplys-

ningen, mot 1700-talets rationalism. Den hade tagit arf från den äldre mystiken; från Rousseau fick den sin hänsynslösa subjektivism och från Goethe uppfattningen af poesien och konsten som medlen för en äkta humanitet. För romantikerna var poesien ej blott som den varit för äldre generationer ett behagligt tidsfördrif, en prydnad och en krydda på tillvaron, utan själfva det centrala i lifvet, och så hopsmälte för dem religion med poesi och konst. Poesien blef det gudomligas högsta uppenbarelseform och den poetiska konstruktionen tog ledningen äfven inom deras filosofi, där Schelling, sökande enheten af ande och natur, sammansmälte fantasi och naturvetenskap.

Det blef en fullständig omstörtning af alla värden. Det romantiska geniet erkände inga andra lagar än dem det själf gaf sig ur sitt eget väsende, och det stod skalden fritt att skapa den form han behöfde för att ge uttryck åt sina innersta tankar och känslor. Nu först får skaldens fantasi erkänd rätt att spänna sina vingar till flykt, och han ger sig af på upptäcktsfärder både inåt och utåt.

Inåt — ned i människoandens djupaste schakter, till det omedvetna, det under medvetandets tröskel liggande, hela detta känslolif, som upplysningen icke tagit notis om, medan romantikerna fråssade i mystiska aningar och i hemska stämningar. Men också utåt vände man blicken, den romantiska fantasien ställer vid sägnens hand färden till den glada rika södern eller till orientens vidunderland eller

tillbaka till medeltidens färgskiftande värld. Den omgifvande verkligheten blef grå och torftig vid sidan af all denna härlighet, och romantikern flyktade gärna från denna tarfliga tillvaro för att följa sin älskling, fantasien, där den fritt och obundet tumlade sig efter alla sina infall.

Dessa för romantiken öfver hufvud karaktäristiska drag, här blott knapphändigt och flyktigt antydda, återfinnas ock i Almqvists andliga fysionomi. Att i detalj och steg för steg följa hans utveckling i ungdomen, är här icke görligt, det kunde fordra en bok för sig. Material saknas visserligen icke, ty alltifrån pojkbåren intill lifvets gräns var han en ytterst flitig skribent, och när han slutligen på allvar framträdde som författare — han var då (1832) nära fyrtioårig — hade han ansehlga manuskriptsamlingar, men vi hafva för få fasta punkter för att kunna få en snabb öfversikt.¹ Jag måste därför nöja mig med några antydningar.

Alltifrån 1806 äro i behåll alster af Almqvists lifliga fantasi och flitiga pänna, och redan visar

¹ Öfver hufvud taget vore det i hög grad välkommet, om det kunde lyckas att åstadkomma en bestämdare kronologi för Almqvists skrifter. Man vet att åtskilligt af det, som han vid mognare år utgifvit, är en frukt af hans ungdomstid, men hvad som härstammar från den ena eller andra perioden, därom saknas i de flesta fall bestämda uppgifter. — En del otryckt material meddelas i BERGHOLM, Studier öfver C. J. L. Almqvist (Helsingfors 1902), hvilka därutaf få sitt värde, medan förf:s naiva och godtrogna beundran för sin hjälte mångenstädes leder honom vilse i omdömet.

sig hans mångfrestande art. Bredvid dramatiska och satiriska försök finnas historiska och geografiska »värk», som ståta med en massa titlar liksom hans senare. Smaken för paradoxer och ordrytteri anmäler sig jämväl, och vi träffa till och med en dikt öfver »Törnrosens ursprung»: kärleken vaknar i människans bröst som i naturen och då springer ur jorden »en blomma, den rena kärlekens emblem», som »visst ursprung har från himmelen». — Det är på sitt sätt ett vittnesbörd om den enhetlighet som trots ytans oroliga skiftningar behärskar Almqvists hela livsvärk.

En källa, som är värd uppmärksamhet, ha vi i de papper som tillhört Manhemsförbundet, ett ungdomssällskap, hvori Almqvist under några år från 1816 var en framstående medlem. Han utkastade för detsamma en organisationsplan, som trycktes 1820. Almqvist visar sig här som en äkta »göt»; det heter att medlemmarne skulle »inandas ett härligt asalif, gautisk kraft, brinnande lust för fosterlandet och fulländad fysisk mänsklighet», men därjämte skulle de ock »upplifvas i kristendomens friska, varma anda». I sina detaljer är Almqvists förslag högst barockt och blef också först i en mycket modifierad form bifallet af sällskapet. — Af ett tal som Almqvist därinom hållit, framgår, att de svenska skalder, som vid denna tid haft hans sympati, voro Bellman, Lidner, Ling och de öfriga göterna samt Atterbom; om fosforisterna i allmänhet yttrade han sig både nu och senare på ett sätt som

ådagalägger, att han hade en ganska klar uppfattning af huru mycket som trots all frändskap skilde honom från dem.

Hvad Almqvists ungdomsskrifter (d. v. s. de som tillkommit ungefär från hans tjugonde till bort emot hans trettionde år) beträffar, föredrar jag att lämna de flesta åsido för att kunna något utförligare omtala den märkligaste, nämligen *Amorina eller historien om de fyra*.¹

En redogörelse för denna skrift är så mycket mera påkallad, som den icke blifvit omtryckt i senare upplagor, och således icke är så lätt tillgänglig. Almqvist hade börjat trycka denna bok 1822, men hans farbror, biskopen i Hernösand, som fått kunskap härom, tog kännedom om boken, häpnade öfver alla galenskaper däri och lyckades få hela upplagan makulerad så när som på några få exemplar, af hvilka till på köpet blott ett enda råkat bli fullständigt. Först långt senare (1839) kom sig Almqvist för att utgifva en ny upplaga, som han då försåg med en egendomlig inledning, där han berättade huru han på ett märkligt sätt i ett bibliotek funnit detta gamla manuskript med en släkt-historia från 1700-talets midt.

¹ Almqvists första tryckta skrift är *Försök till Hektors lefnad* (tr. 1814). Till ungdomsskrifterna höra bl. a. följande: *Cypressen*, *Parjumouf*, (tr. 1817), *Guldfogel i paradiset*, *Rosaura* och *Arctura* samt uppsatserna *Hvad är kärlek?* (tr. 1816), *Om brottsliques behandling* och *Enheten af epism och dramatism* (båda tr. i Hermes 1821) samt *Om det Hela* (tr. i Skandia 1836).

Amorina består af fem böcker, hvardera innefattande en mängd taflor, som äro framställda i samtalsform på omväxlande värs och prosa. Af de fyra hufvudpersonerna äro de tvenne tvillingbröderna grefvarne Wilhelm och Rudman Falkenburg, tillhörande en gammal släkt, där flera medlemmar haft sjuklig böjelse för grubblerier eller t. o. m. varit vansinniga, således som vi nu skulle säga med stark ärftlig belastning. Den ene af dem, Wilhelm, är emellertid en ovanligt ädelt anlagd person, som också hvarhålst han kommer gör sig ontyckt. Den andre åter, Rudman, är af ett mörkt och hårdt sinnelag, som därtill jämt förbittrats af afundsjuka öfver brodrens framgångar.

Båda bröderna älska, hvarandra ovetande, samma flicka, Henrika, dotter till Dr Libius, kyrkoherde i Danderyds socken, där händelsen spelar. Henrika älskar Wilhelm tillbaka och de båda hafva nattliga möten med hvarandra i skogen eller i en fantastiskt utstyrd grotta vid Edsvikens strand. Dessa kärleksscener med all sin lyrik fylla nästan bokens första tredjedel. Af en olycklig tillfällighet får emellertid Wilhelm anledning misstänka, att Henrika bedragit honom; då vaknar släktarfvat, den sjunkliga misstänksamheten, han söker fåfängt bekämpa denna, som han är klart medveten om, men den blir honom öfvermäktig och han dödar sig.

Henrika — eller Amorina, som hon kallas af Wilhelm — var, sade jag, Libius' dotter; rättare sagt blott gäller hon därför, ty hon är i själfva

värket dotter till gamle excellensen Falkenburg (och således halfsyster till Wilhelm). Genom an tydningar får man nämligen veta, att hennes mor varit dennes älskarinna, men att han, då han fått skrupler öfver detta förhållande, arrangerat ett giftermål mellan henne och D:r Libius. Denne senare är i motsats till de flesta af bokens öfriga personer en allt igenom realistisk figur, en genompyrd egoist och materialist, en riktig grofhuggare, men en ganska kvick pratmakare, som skarpt sticker af mot all romantiken. För denne Libius skall Almqvist till modell haft ett gammalt original, som hette Per Daniel Lundström och verkligen varit kyrkoherde i samma församling. Men därjämte ingå i denna figur många drag, som Almqvist hämtat från sin egen far. Denna hänsynslöshet kan i någon mån kanske ursäktas däraf, att kort innan Amorina skrefs, hade brytningen mellan fader och son blifvit fullständig, i det att den förre låtit sin vän Wallmark skrifva en skarp och hånande recension öfver sonens förslag till Manhemsförbundets organisation, hvilket däruti rent ut förklarades för vansinnigt nonsens.

I Libius' hustru, Henrikas moder, har Almqvist skildrat sin egen, svärmisk och djupt olycklig, som hon i verkligheten var i sitt omaka äktenskap.

Henrika — för att återvända till henne — blir efter Wilhelms död rubbad till sinnet och för där- efter en kringirrande tillvaro. Hennes vansinne är emellertid af en mild, svärmisk art, liksom hela

hennes natur, och hon blir hvart hon kommer af folket betraktad nästan som ett undergörande helgon. Äfven härför skall Almqvist hafva haft en modell i verkligheten, nämligen en Helena Sofia Ekblom, som vandrat omkring på detta sätt.

Den afundsjuke Rudman förebrår sig efter brodern Wilhelms död att hafva varit anledning till denna och gripes äfven han af det demoniska i slakten; han blir vansinnig och efter mycken jämmar slutar boken med att han drunknar eller dränker sig tillsammans med Amorina.

Men jämte dessa tre hufvudpersoner finnes det en fjärde, den ej minst intressante, Johannes. Han är Henrikas kusin på mödernet. Hans mor hade varit gift med en norrländsk ämbetsman, hvilken var en passionerad jägare. Då han ville hafva en son, som skulle bli en riktigt oförfärad karl, tvingade han sin hustru, medan hon gick hafvande med Johannes att jämt åse slakt och dylika blodiga scener och t. o. m. att svälja varmt blod. Almqvist tycks ha tagit denna mer än rafflande historia ur en anekdotsamling, där den berättas om Henrik af Navarra.

Följden af denna behandling blir emellertid den, att Johannes från barndomen behärskas af en ursinnig passion efter blod, så att han biter ihjäl både sin broder och sin moder och under berättelsens gång i sin osläckliga blodtörst dödar flere både människor och djur. Han har klart för sig att denna mordmani är något afskyvärdt, men öf-

vervinna den kan han icke. Almqvist säger i slutet af sin inledning härom:

Man bör kanske om scenerna, där Johannes framstår, anmärka, att de synas i hög grad farliga för moralen. Ty oaktat allt det grufliga han gör, är det nästan omöjligt för oss att finna honom vara en ond varelse, knappt elak. En hvass värjudd skulle då här vara satt på mänsklighetens ömtåligaste nerv?

Så är det också. Då Almqvist låter de fyra hufvudpersonerna gå under på grund af ärftliga anlag, dem de icke äro i stånd att behärska, så har han ställt under debatt samma teorier om förbrytare som nu så ifrigt diskuteras af psykologer och kriminalister. Och den sista satsen ger en antydning om frågan i hela dess vidd: är viljans frihet blott ett sken, ett bedrägeri? Äro vi blindt underkastade vår naturs drifter? Almqvists svar härpå är ett otvifvelaktigt ja, fastän han ej uttalar detta.

Amorina är en romantisk skildring, men det är icke en romantik af den ljusa, drömmande art, som våra svenska fosforisters, Atterboms framförallt, och där är jämte romantiken bittert skärande värklighetsdrag, som visa hän på en litteratur af annat slag. Det förskräckliga ville Almqvist ha fram, men han säger i företalet, att det förskräckliga ingen ursäkt har inom konsten, utan så vidt det är grundat i mänsklighetens egen natur.

Så fantastiskt som Almqvist här i Amorina framställt denna »mörkets makt» har den fått något ovärkligt och konstruerat och gör därför icke ett fullt så hemskt intryck, som afsett. Men i sin

helhet är Amorina med dess vilda fantasier djupt gripande, ty Almqvist har här med en intensitet som ingen annorstädes skildrat sin ungdoms fruktansvärda själskamp, en kamp, som, om man får tro hans egna ord, varit nära att drifva honom till fullständig förtviflan, till själfmord.

Scenerna i Amorina växla för öfrigt i brokig mångfald. Bredvid grufligheterna finnas där lyriska kärleksscener¹, öfversvinnliga religiösa utgjutelser, fridfulla idyller, bittert humoristiska teckningar och satiriska skildringar, där Almqvist utslungat hela sitt etsande hån öfver ytligheten, flärden och egoismen bland samhällets härskande klasser. Blott bland de landtliga, enfaldiga människorna påträffa vi älskvärda, milda naturer, som följa sina goda insikter, som ock taga vård om den olyckliga Henrika, då hon irrar omkring med sitt barn.

Amorina ger oss den unge Almqvist; han har i denna bok omfattat alla de frågor som jäste i hans inre. Den är omogen, den saknar komposition och begränsning, känslan brusar och skummar och språket är svulstigt och oklart. Almqvist slår öfver och förfelar sitt mål. Boken röjer stora andliga krafter; men Almqvist har ännu icke sett tillräckligt af lifvet för att kunna ge yttre gestaltning åt sina syner.

Almqvist har själf benämnt Amorina sitt »döds-

¹ Att kärleksscenerna äro afsedda att vara en ironi öfver fosforisternas liknande är en uppgift af Almqvist, som torde böra upptagas med försiktighet. (BERGHOLM a. a. s. 149).

arbete»; möjligen har han därmed menat, att boken utgör afslutning på en bildningsperiod,¹ och så är den i alla händelser att fatta. Den vittnar om att författarens utveckling trots hans glänsande begåfning varit märkligt långsam; icke skulle man kunna tro, att ett så omoget alster tillkommit, då Almqvist redan nalkades mannaåldern, i hans tjugo-sjätte—tjugoåttonde år, men desto ovedersägligare visar den oss, att den härskande egenskapen hos honom var fantasien.

En annan källa för kännedomen om Almqvists inre lif påkallar vår uppmärksamhet, nämligen de anteckningar från ungdomsåren, som offentliggjorts i Ahnfelts biografi, och som visa Almqvist kämpande med sitt religiösa problem. Å ena sidan den från modren ärfda och af hans studier närda tendensen till religiöst känslösvärmeri; å den andra sidan den teologiska traditionen, som låg i fadrens släkt.

Almqvist utgår från tre allmänt gängse föreställningar: 1:o Gud är allsmäktig; 2:o Gud är god och kärleksfull; 3:o plågor (lidanden) finnas. Af dessa trenne satser är den sista påtagligen otvifvelaktig, men det frågas då: huru står denna samman med de två andra? — Om Gud är allsmäktig, så finnes ingen makt utom honom, och han är således upphofsman till allting och jämväl till eländet, lidandet här i världen, och då är han icke

¹ BERGHOLM a. a. s. 135.

god. Utgår man åter från att Gud är god, så måste vi antaga, att han icke kan vilja existensen af något lidande eller åtminstone icke något som kan undvikas. Men då komma vi till den slutsatsen, att lidandet härstammar från något utom Gud, och således blir han icke allsmäktig. Härvid hjälper ej att invända, att plågorna äro nödvändiga för den som icke annorlunda kan förbättras, ty vore Gud verkligen allsmäktig, så kunde han nå målet äfven på annat sätt än genom lidande. Ej håller hjälper antagandet af människans fria vilja, ty då denna jämväl måste vara en skapelse af Gud, så blir han äfven i detta fall ansvarig för det genom denna uppkomna eländet.

Alla försök till teodicéer, säger Almqvist, hafva blott förmörkat frågan, och det enda, till på köpet tvifvelaktiga goda, de uträttat, är att de en längre tid »hållit mänskligheten ifrån att sansas, bibringat sömn öfver rätta förhållandet», hvilket ju i längden ej kan gifva säker ro för själen. I bibeln söker Almqvist lika fåfängt upplysning i dessa frågor och kommer därvid in på kritik af inspirationsbegreppet samt af lärorna om försoningen och om treenigheten.

Teologiens öde blir under sådana förhållanden att antingen bli förnuftig, då den öfvergår till filosofi, eller ock att fortfara att vara oförnuftig och uppge anspråken på vetenskaplighet, i hvilket fall den blir religion. »Detta», utropar Almqvist, »vore ett verkligt sant slut på teologien. Antingen det

utsprides eller icke, är saken densamma. Låt teologien falla, om det så skall vara hennes oundvikliga öde! Låt andra namn och saker uppkomma, det rör icke min själ.» Och han fortsätter:

Skulle ingen teologi mer vara möjlig, så står den heliga, odödliga fromheten kvar. Hon knäböjer i andakt inför Herren sin Gud, den till hälften evigt obegriplige, den i sin dunkelhet sköne.

En from mänska har ofta erfarit att allrämest och klarast upplågar hängifvenheten till Gud, när ingen jordisk säkerhet, ingen på beräkning grundad visshet göra Guds beskaffenhet eller vårt hopp om salighet fast afgjorda. Vi skola blifva vissa på en annan väg. Den ensliga tanken skall aldrig varda säker; ej köttslig fräckhet skall frodas, ej lättja och flärd ingå i riket.

Om den teologiska vetenskapen murknar, så skall bredvid den fallnas stoft andaktens sköna ros upprinna. Den är svag? — — Ja; hvem kan icke förstöra en blommas stängel och blad. Men i Guds famn lefver rosens väsen med huld skönhet i det land, där inga mördare gå.

Almqvist slutar sålunda med en bankruttförklaring, ej blott för teologien, utan för all förnufts-värksamhet på det religiösa området och kvar blir blott ett förlitande på känslans röst.

Samma problem hade äfven sysselsatt Rousseau, som formulerat det på samma sätt och kommit till — i det hela — samma resultat. Men dock med ej oväsentliga skilnader. Rousseau hade i valet mellan allmakten och godheten förklarat sig obetingat fasthålla vid den senare och han bibehöll städse vördnad för de positiva religionsformerna, medan Almqvist blott nödtvungen af yttre orsaker böjde sig för kyrkan.

Resultatet af Almqvists grubblerier, sådant han i dessa anteckningar framställt det, blef således rent negativt. Då han till slut uppgaf sina religionsfilosofiska forskningar, var det icke därför att han fått ett svar på sina spörsmål, utan därför att han funnit dem fåfängliga. Han kom från sin ungdoms själsstrider icke såsom segrare, utan som besegrad, som en intill döden trött man, den där slutligen, då han till hvarje pris måste ha frid, köpte den genom att härutinnan dömma sitt upproriska förnuft till tystnad och taga känslan för att icke säga instinkten till ledarinna.

Men slikt är nu ej så lätt värkställt. För en så reflekterande människa som Almqvist blir en naiv omedelbarhet i det inre lifvet ett ideal, som låter realisera sig blott vissa stunder. Likväl tyckes han, såsom ock Lysander i sin bok framhåller, i allmänhet lyckats i sitt inre bibehålla sin »törnrosstämning», sin panteistiska helhetsharmoni obruten af hvad lifvet bragte honom. I ett fragment af 1840 säger han:

Mina motsägelser äro oräkneliga och några af djupaste och oförklarligaste slag. Att jag på en gång är den dystraste och ändock i själ och hjärta gladaste människa, det ser man tillräckligt af mina skrifter; och det är mindre underligt... Hos mig hafva dessa tvenne (egenskaper) också i afseende på tiden så till vida varit skilda, att jag i min första lefnad varit obeskrifligen glad, därefter fått en tid af utomordentlig dysterhet, nära själfmord, och slutligen åter erhållit en period af innerlig glädje.¹

¹ H. WIESELGREN, Bilder och Minnen s. 350. — Dylika bekännelse-fragment af Almqvist finnas i ganska stort an-

Detta negativa resultat af Almqvists filosofiska forskning har satt sitt märke på hans åsikter och hans handlande. Då det i många punkter klagas öfver Almqvists opålitlighet och hans brist på fast öfvertygelse, så är detta icke ensamt och uteslutande beroende på en brist i karaktären. Lika väl som mystiken är skepticismen ett grunddrag hos Almqvist; olika synpunkter kunna framträda för honom med lika rätt utan att han ansåg sig pliktig att fälla ett afgörande. Fastmera lockade det honom att experimenterande följa en tankegång med förbehåll att närmast taga en annan riktning. Det kan då ej alltid vara lätt att peka på, hvar det legitima experimenterandet slutar och det mer eller mindre medvetna sofisteriet börjar.

En sådan brist på fasthet lär äfven hafva utmärkt hans personliga förhållanden. Lars Hierta yttrar om honom: »Han tycktes hvarken vara vän eller fiende, i varmare betydelse, med någon... Man kunde icke hos honom märka några egentliga drag af stark tillgifvenhet för någon, om ej för sin egen familj, lika litet som hos honom fanns någon kon-

tal och äro naturligtvis af högt värde för hans självhistoria, men torde, ehuru de icke direkt redigerats för utgifning, i alla fall böra upptagas med en viss försiktighet. Vid all nedskrifning af slika utjutelser värka vid sidan motiv, som grumla uppriktigheten, och sådana kan man utan orättvisa förutsätta hos Almqvist väl så mycket som hos andra dylika biktande. Mer än en gång får man det intrycket, att han vid nedskrifvandet njutit af medlidande med sig själf.

tinuitet af hat eller hämd.» — Med denna egen-
domliga förening af kontemplativ mysticism och
skepticism sammanhänger väl ock, att Almqvist
med all sin entusiasm saknade egentlig energi.

Så långt som känslöstämningen kan räcka, så
långt är Almqvist verkligen religiös, och därför har
också hans religiositet fått sitt vackraste och mest
helgjutna uttryck i hans sånger, där melodi och
ord smälta samman till en enhetlig värkan af säll-
synt betagande makt.

Hvar och en, som haft tillfälle höra dessa sån-
ger, föredragna med full hängifvenhet, den skall
nog också instämma i det yttrande Fredrika Bre-
mer en gång fällde om dem. Hon var annars en
afgjord motståndare till Almqvist och hans läror,
men just därför, är det så mycket mer betecknande
då hon utbryter:

Jag har orätt! Jag har hundra, tusen, millioner gånger
orätt! Almqvist förstår himlen; han har själf varit där och
där hört — ej hvad han gifvit oss i romaner och filosofemer,
men hvad han säger i toner, i musik. Han har hört himme-
lens körer, han har upptecknat dem. Ack att jag först i dag
fått höra dem! Det är det enda af Almqvists ande, som trängt
mig in i själens innersta, det enda af hans, i hvilket jag utan
en fråga, utan en tvekan, utan ett men kunde tillbedja i stilla,
förtjust hängifvenhet.

Till belysning af Almqvists uppfattning af re-
ligionen må här följa några satser ur den samman-
fattning af sina åsikter, som han gaf i sin »Mono-
grafi». Han lärar där bl. a.,

att det äkta artistiska lifvet, såsom ett eget förnimmelse-

sätt af Gud och världen, icke nödvändigt behöfver bevisa sin tillvaro hos en person genom frambringande af värk i konsterna; att detta skaldesätt består i ett visst slags lynne hos personen, hvarigenom han ser allt med oskuldsblickar. Det är en sammangjutning af Religion och vetenskap... Det Goda och det Sanna utgöra en splittring ur det Sköna, uppkommen genom andens fällning (en psykologiskt-kemisk precipitation): en händelse, som för mänskligheten i stort bekommit det historiska namnet Syndafallet; men som lika kan tilldraga sig för hvarje enskild. Det Sköna är grunden hvarur både det Goda och det Sanna på sina bägge riktningar utgått; äfvensom fulländningen, dit de sträfva, är att ånyo i det Sköna sammangå, hvarefter bägge deras respektiva läror (religion och filosofi) icke längre strida, utan blifva till ett igen... Kristi uppträdande på jorden, hvarigenom Gud framstod såsom en verklighet inför mänskligheten, är tillika momentet och vilkoret för konsten, att icke längre vara öfvervägande fantomisk (såsom dess orientaliska face är), utan uppträda inom kretsen af världens alla verkligheter.

* *

Någon tid efter Amornas makulering afbröt Almqvist sin vistelse i Stockholm och sin påbörjade ämbetsmannabana för att bege sig till Värmland och där lefva bondelif. Han ville såsom danne-
mannen Love Carlsson (såsom han nu kallade sig) förverkliga sina Rousseauanska drömmar om ett enkelt och fridfullt lif i en ursprunglig natur och bland ett ursprungligt folk. Två medlemmar af det numera upplösta Manhemsförbundet voro honom följaktiga, nämligen en Hazelius och en Wærn, och de slog sig till en början ned på en gård, som

tillhörde Wærns far. Sedan köpte Almqvist en liten hemmansdel, som hette Grafsund och låg i Skillingemarks socken. Dit förde han en vanlig bondstuga, och sedan denna var uppsatt, inflyttade han däri med sin hustru. Almqvist hade nämligen den 4 mars 1824 i socknens kyrka blifvit vigd vid sin ungdoms älskade, Anna Maria Andersdotter Lundström.

Hon var en vacker och duktig bondflicka från Roslagen, som blifvit upptagen på Antuna och uppfostrats där, halft som medlem af familjen. Sedan sitt 19 år hade Almqvist enligt egen uppgift varit kär i henne; hon var då föga mer än 13. Till detta äktenskaps historia skall jag senare återkomma.

Almqvists mening var nu visst icke att i allo lefva ett bondelif. Han ägnade mycken tid åt författareskap och landtbruket dref han egentligen blott som en hälsosam sport. Han hade fört med sig en del pänningar från Stockholm och förskafade sig inkomster genom att rita sockenkartor. Men detta visade sig snart otillräckligt för Almqvists lilla hushåll och idyllen i Värmland fick därför ett hastigt slut. Samtidigt hade hans far måst göra konkurs; dennes egendom Antuna inköptes på skuld af Almqvist, som dit sände sin hustru med deras lille son.

Redan i slutet af 1825 finna vi honom sålunda åter i Stockholm där hans ställning var ganska bekymmersam, då han för sitt och de sinas uppe-

hälle var hänvisad till tillfälliga inkomster, såsom af korrekturläsning och renskrifning. Emellertid yppades snart nog en utväg. Genom en vän blef han rekommenderad hos öfverste Lefrén, som var guvernör för krigsskolan på Karlberg, och där fick Almqvist hösten 1826 anställning som lärare i kartritning och i engelska. Två år därefter blef han lärare vid den då inrättade Nya elementarskolan i Stockholm och efter ett år 1829 rektor för denna. Således hade han slutligen vid 36 års ålder funnit en bärning.

Det högre undervisningsväsendet hade under den föregående tiden varit ganska försummat; man gick på efter gammal slentrian. Väl hade några ansatser till reformer gjorts under början af 1800-talet, men det hade stannat vid ansatserna. På 1820-talet togs nu frågan upp på grund af riksdagens ingripande och det tillsattes 1825 den s. k. stora undervisningskommissionen. Aldrig har väl någon komité sammanslutit så många snillen: bland dess medlemmar voro Tegnér, Wallin, Geijer, Agardh, Berzelius, Hans Järta. Här kämpade nu vännerna af det gamla med anhängarne af nya idéer, och de frågor som då afhandlades, äro till stor del de samma som ännu alltjämt vänta på sin slutliga lösning: huruvida de gamla språken skulle afstå sin företrädesrätt till de nyare, huruvida de reala ämnena skulle få mera utrymme, och huruvida den lärda skolan skulle skiljas från den mera praktiska. Föregångsmannen på den liberala sidan var den snill-

rike och oförtrutne Agardh, visserligen något doktrinär i sin liberalism, men med ett lefvande intresse för åstadkommandet af ett bättre tillstånd i skolorna.

Så synnerligen stora praktiska resultat lyckades icke denna kommission vinna, hälst som de konservativa och de liberala stodo tämligen jämnstarka; men ett vanns och det var inrättandet af ett försöksläroverk i Stockholm, den nyss omtalade Nya elementarskolan, där en hel mängd af de nyare idéerna såsom fri flyttning, ämnesläsning och växelundervisning infördes. Själén i detta var Lefrén, som förut omskapat militärläroverket på Karlberg uti samma anda, och försöket lyckades bra, hälst som det nya läroverket utrustades ganska frikostigt och kunde draga till sig förträffliga lärarekrafter. Hvad skolorna i öfrigt beträffar, blef det i hufvudsak vid det gamla; trots många förnyade komitéer blefvo några reformer genomförda först 1849 och det på ett ganska halft sätt.

Almqvist — för att återvända till honom — hade nu fått en värksamhet, som passade honom. Han var med lif och själ tillgifven de nya idéerna, och enligt samstämmande vittnesbörd var han också en utmärkt lärare. Hans kärlek till ungdomen, hans förmåga som berättare, hans lifliga fantasi, hans milda sätt — allt detta enades till en sällsynt förmåga att väcka och fångsla lärjungarnes intresse. Allt gick sålunda förträffligt — till en tid. Och samtidigt är det han vinner sitt namn som författare.

Det är egentligen med trettioalet Almqvist framträder såsom sådan; hvad han dittills offentliggjort hade icke rönt någon större uppmärksamhet, men nu tog han fram ur sina förråder det ena stycket efter det andra, och de mottogos med växande förtjusning och beundran. Han införde i tidskrifter flere märkliga afhandlingar, och från 1832 utkommo i rask följd de 14 små band som tillsammans bilda den första serien af Törnrosens bok, den på hvilken Almqvists rykte närmast grundats.¹

¹ Bibliografisk öfversikt af det märkligare af Almqvists författarskap från 1831:

1. a). Fria fantasier, hvilka, betraktade såsom ett helt, af Herr Hugo Löwenstjerna stundom kallades Törnrosens bok, stundom En irrande hind. 14 band; 12:o. Stockholm 1832—42 (1851).

Innehåller bl. a. följande: Jagtslottet. Hermitaget. Hinden. Drottningens Juvelsmycke. Ramido Marinesco. Baron Julius K. Signora Luna. Colombine. Araminta May. Kapellet. Svenska fattigdomens betydelse. Skaldens natt. Skällnora kvarn. Målaren. Prästens ställning i tidehvarvet.

b). Törnrosens bok eller Fria fantasier, berättade på jagtslottet hos herr Hugo Löwenstjerna. 3 band i imperial-oktav, tryckta 1839, 1849 och 1850.

Innehåller, utom omtryck af förut utgifna arbeten, bl. a.: Ormus och Ariman. Isidorus af Tadmor. Marjam. Svangrottan på Ipsara. Arturs jagt. Songes. Europeiska missnöjets grunder.

2. Noveller och romaner.

Det går an. En vecka. 1839.

Amorina eller historien om de fyra, tryckt 1822, makulerad, ånyo tryckt och utgifven 1839.

Hvad är då denna berömda Törnros-bok? En samling berättelser, dikter och afhandlingar eller med titelns ord: Fria Fantasier, hvilka, betraktade såsom ett helt, af Herr Hugo Löwenstjerna stundom kallades Törnrosens bok, stundom En irrande hind.

Den sammanhållande ramen, som framställes i den första berättelsen Jaktslottet, är följande: Hofmarskalken Hugo Löwenstierna har dragit sig tillbaka från världen och societeten för att lefva på sitt jaktslott i en vacker trakt i Nerike. Han är änkling, men har omkring sig flere barn, som han vill uppfostra ute i naturen, oberörda af stadslifvet, och därtill sin syster, sin broder Andreas och den-

Amalia Hillner. 1840.

Gabriële Mimanso. 1841—42.

Tre fruar i Småland. 1842—43.

Smaragdbruden. 1845.

Syster och bror. 1847.

Herrarne på Ekolsund. 1847.

3. Öfriga skrifter.

Undersökning om hufvudskillnaden mellan de gamlas vitterhet och de nyares. I Svea 1831.

Några drag. I Skandia 1833—34.

Människoslägtets saga, eller Allmänna världshistorien för-
enad med geografi. D. 1 (Asien). 1839.

Ordbok öfver svenska språket. (Fragment, 624 s.) 1842—45.

Monografi, samlad och utgifven för att lätta öfversigten
och bedömandet af vissa bland tidens frågor. 1844—45.

(Innehåller jämte handlingar i målet med Upsala domka-
pitel flera afhandlingar, bland hvilka Om poesi i sak.)

Läroböcker i språkliga och matematiska fack.

Anekdoter till guldmakeriets historia. 1867.

nes båda barn. Det är således en ganska talrik familj Jaktslottet sluter inom sina murar och där lefves ett friskt lif med landtliga göromål, med jakter och utflykter och små fester som afbrott. Det har alldeles icke varit hofinarskalkens mening, då han flyttade till en aflägsen vrå på landet, att därmed gräfva ned sig i landtbruk o. dyl. Tvärtom: man har på landet bättre tillfälle att samla sig, att sysselsätta sig med andliga intressen, med de verkligt stora frågorna, därför att man är borta ifrån dagens strider. Kl. 6 hvarje afton samlar Herr Hugo de sina omkring sig vid tebordet och brasan i den stora salongen, och då tillkommer det hvar och en i sin ordning att uppläsa eller förtälja något med full frihet att själf välja ämne och behandlingssätt. Samlingen af hvad som sålunda föredragits är Törnrosens bok.

Det är, som vi finna, flyttat till en högre sfär det lif som Almqvist lefde i Värmland, där man ock samlades om aftnarne till samtal, sång och gemensam läsning.

Den egentlige sagoberättaren är dock icke någon medlem af familjen, utan en Jaktslottets granne, som af tillfället föres dit, vinner herr Hugos gunst och inbjudes att deltaga i aftoncirklarne. Han heter Richard Furumo och har af Almqvist omgifvits med en viss hemlighetsfullhet. Hvad man får veta om honom, röjer emellertid en stor andlig frändskap med Almqvist själf. Som denne har Furumo vuxit upp ibland böcker — Almqvist hade

ju som gosse mycket vistats hos sin morfar, gamle bibliotekarien Gjörwell — som Almqvist har Furumo läst allting, men blifvit trött på böckerna och nu slagit sig ned på landet, där han oberoende kan lefva sitt lif efter sitt eget sinne, alldeles så som Almqvist skulle önska. Men Furumo är icke gift: han hade, som det heter, »aldrig funnit någon kvinna rätt älskvärd».

Skildringen af Jaktslottets innevånare fullständigas uti novellerna *Hinden* och *Baron Julius K.*, hvilka båda röra sig om Herr Hugos bror Andreas, hans olyckliga äktenskap och hela hans sorgliga historia. Uti Andreas' papper har Almqvist inlagt mycket självbiografiskt, och jag har därur redan citerat ett yttrande med afseende på hans föräldrars äktenskap.

För öfrigt finnas här i Törnrosens bok i brokig växling historiska berättelser, högromantiska dramer med ämnen både från antiken och från den spanska sagan, bibliska scener, skildringar ur svenska folklifvet, lyriska sånger och afhandlingar. Men där finnes uti allt en enhet, en stämningens enhet, som utgår från Almqvists egen världsåskådning.

Mest bekant bland alla styckena är väl *Drottningens juvelsmycke* eller Azouras Lazuli Tintomara, en berättelse som spelar omkring Gustaf III:s mord. Hufvudpersonen Tintomara uppträder omväxlande i kvinnlig och manlig dräkt och besitter en utomordentlig tjuvningsförmåga, ett det mest fulländade behag, så att hon gör omväxlande både män och

kvinnor vansinniga af kärlek utan att själf beröras däraf.

Hon har vuxit upp på teatern, i fullkomlig okunnighet såväl i fråga om religion och vetande som om andra förhållanden. Hon är ett naturbarn i naiv omedvetenhet och oskuldsfullhet, på »hinsidan godt och ondt», som termen lyder nu, ett utomordentligt graciöst och vackert djur, om vi från begreppet djur taga bort allt lågt och simpelt.

Det heter härom i det samtal, som Almqvist låter två läkare föra om Tintomara:

Det djuriska, som står under oss i de flesta fall, står dock öfver människan i ett. Det djuriska sättet att vara, instinktlifvet, visar den harmoniskt intagande bilden af en hög enighet med sig själf. Ni har väl hört talas om mystikernas tanke om animal coeleste. Människans sträfvande skall verkligen vara att till slut blifva natur igen, att blifva liksom ett djur.

Och senare i uppsatsen om Sättet att sluta stycken, där Almqvist svarar på kritiker som riktats mot denna berättelse, heter det vidare, »att Tintomara med ett par obetydliga undantag uppfört sig sedligt, rent och ädelt, fast hennes sedlighet icke är reflexiv, icke är grundad på öfverläggning och sats utan på finkänsla. Men detta», säger Almqvist, »plägar man ju anse för en hög ståndpunkt, ett tecken till att en människa är moraliskt frisk».

Skildringen af Tintomara är mera besynnerlig än djupsinnig, men den är intressant därför att den visar hän på Almqvists kvinnoideal. Det är i grund och botten samma väsen Almqvist har skildrat alltifrån Amorina. Henrika och hennes moder och

flera af de kvinnliga hufvudpersonerna i Törnrosens bok, t. ex. Signora Luna, äro alla blott olika omklädnader för samma ideal, och detta ideal består för Almqvist, som nyss sades, i oskuldsfullheten. Det är icke den genom kamp vunna sedliga karaktären, utan fastmer den naturliga instinkten, som omedvetet känner och gör det goda med aldrig felande säkerhet. Kvinnan skulle vara helhetens genius.¹

Så heter det redan i Amorina:

Men hvi talar Amorina?
Tyst är bärgets gråa visdom,
Tyst är askens gröna mening,
Tyst är himlasløjans stjärnspråk,
Tyst är själf det Hela — ts!
Blott ett ord är sagt i världen,
Jesus Christus är det ordet;
Skall jag någonting då tala
Vare det så här: du kvinna
Älska Christus, tro och lef.
Hel.

Helhet — det var ett slagord Almqvist hämtat från sin läromästare Thorild, hvars hänfödda panteism också är Almqvists; ett annat är oskuld eller hvithet. Han talar om att icke »fläcka sin själs hvita sammet» och utbrister en gång: »Blott en enda bön ber jag: Gud, gif oss oskuld.» Detta

¹ Huru nära detta sammanhänger med den tyska romantiken, behöfver väl ej särskildt påvisas; i synnerhet Fouqués Undine har framdragits såsom i vissa fall en förebild till Tintoniara.

är kärnan i hela det mystiska törnroslifvet: att följa den ursprungliga instinkten och försjunka i helheten i salig omedvetenhet. Almqvist tolkar detta i en af sina sånger med följande ord:

Allt jag i världen heligt vill glömma
 Blott jag får drömma mig vara hemma.
 Ljufligt är att tömma
 Själens flod uti Guds hjärtas flod;
 Ljufligt är att glömma
 Själens storm uti Guds sal så god;
 Ljufligt är att drömma
 Huru guld ömflyter hjärtats blod.
 Fri under sömnen själens dufva ilar, hem ilar,
 Stark och öm där hvilar.

Almqvist själf förkunnade, att detta var en högre kristendom, och han fick ganska många som följde sig.¹ För dem var han — till en tid åtminstone — en inspirerad profet och tog sig äfven en profets later, fast han föraktade att bilda ett slutet samfund. Att vilja gifva denna andliga gemenskap en yttre form det hade ju också varit en inkonsekvens, det kunde kommit innerligheten att stelna i konventionalism.

Kritiken däraf är redan gifven af Geijer, som såg djupare än sina samtida och från början anade hvart det skulle bära hän. Geijer ber en gång Almqvist »icke så gå på i gudomlig blindhet, utan i det stället öppna ögonen och taga sin drift i allvarligt skärskådande». Eller som han en annan

¹ Att han å andra håll redan tidigt betraktades med misstroende framgår t. ex. af STENHAMMARS nyl. utg. bref s. 56.

gång formulerade samma fordran: »Vägen till kunskap ligger uppföre, med vaka och arbete, ej nedföre, i sanslös dvala, där människan öfverlämnar sig själf åt hvilka krafter som vilja bemäktiga sig henne, och där betraktaren aldrig är säker att ej ösa ur en grumlad och oren källa.»

En sådan kritik skulle emellertid varit det samma som ett upprifvande af grundvalarne för Almqvists hela världsåskådning. Men denna har han blifvit trogen — så vidt vi kunna se — huru mycket vacklande man än kunde iakttaga i hans yttre uppträdande. De hårda erfarenheter han gjorde, drefvo honom blott till ytterligheter, men ändrade i ingen mån hans riktning.

Om Almqvist sedan blef en revolutionär till sina tänkesätt, så är detta väl en följd af hans subjektivism, men är dock en roll som påtvingas honom af förhållandena. Själf kallar han sig i Monografien en kvietist, som blott af yttre omständigheter föranledts att öfver hufvud utgifva något alls. Det skulle mycket lidande till för att rycka honom ur det mediterande törnroseriets drömmar ut i lifvet eller åtminstone i litteraturen med sina omstötrningsplaner. Brytningen mellan ideal och verklighet drifver honom till uppställande af vissa fordringar på den senares ombildning, men den kan dock aldrig drifva honom till en energisk verksamhet för detta mål. Och därför blir han med alla sina radikala påståenden aldrig någon reformator; ställer man bredvid honom hans samtida

Fredrika Bremer med hennes brinnande energi, då kommer motsatsen dem emellan rätt i dagen belysande dem båda.

* * *

Almqvists äktenskap har haft en djupt ingripande betydelse i hans lifs och hans diktnings historia. Hans hustru var, som jag förut omtalat, en bondflicka från hans hembygd. Att Almqvist kände sig varmt dragen till henne är säkert; att hon var af en annan samhällsklass, det kunde åtminstone på den tid, då giftermålet egde rum, under den värmländska episoden, icke väcka betänkligheter hos honom, tvärtom: det öfverensstämde ju med hans teori, att bland landtfolket träffade man snarast denna oskuldsfulla omedelbarhet, denna instinktiva godhet och ädelhet, som handlar rätt utan tvekan, ja utan reflexion.

Snart nog emellertid, mycket snart till och med började han finna, att den harmoni han drömt om icke fanns mellan honom och hustrun, att de tillsammans aldrig skulle kunna lefva ett riktigt törnroslif.

Hos Almqvists vänner och samtida var uppfattningen den, att fru Almqvist varit för litet begåfvad, haft för litet sinne för andliga intressen för att kunna följa sin man. Men enligt hvad Ellen Key i sin uppsats om Almqvist i »Ord och Bild» kommit i tillfälle att meddela, har förhållandet varit ett annat. Fru Almqvist hade håg för läs-

ning och var visst icke andligt oförmögen, men hon hade ett tungt lynne, och medveten om bris-terna i sin bildning drog hon sig tillbaka i främmandes närvaro. Att det ej härskade sympati mellan föräldrarne, det kommo äfven deras barn underfund med, ehuru Almqvist aldrig brast i hänsyn för hustrun. I en uppsats som heter »Ett öde» har han själf i gripande ordalag omtalat sitt olyckliga äktenskap, men då han däruti antyder, att han redan vid tiden för giftermålet skulle insett att hustrun ej kunde blifva honom jämbördig, och att han själf varit intagen i en annan flicka men gift sig af plikt känsla, så är detta redan i och för sig föga sannolikt — plikten var intet hufvudbegrepp i Almqvists moral — och det vederlägges af tidigare uttalanden.

Men då han i samma uppsats säger, att hustrun i intet afseende rättade sig efter honom, då är man på spåren en af de viktigaste orsakerna till disharmonien; Almqvist satte ett ytterst stort värde på trefnad i hemmet, och hans hustru saknade fullständigt förmågan att bereda sådan.

Det är ett tema, som Almqvist flera gånger återkommer till; utförligast är det behandlat i Hinden, där Edvard och Clementine trots uppriktig, ömsesidig kärlek se sitt äktenskap gå isär genom oförenligheten i tycken och brist på förmåga af anpassning. Det heter där:

En tyngd låg spridd öfver hennes varelse, som hon icke gjorde sig någon möda att skingra. Ett evigt missnöje var

det sätt, hvarmed hon mötte nästan allting som förekom henne... Edvard kunde icke undvika att blifva kallare och fåordigare emot Clementine, då han sällan fann ett eko i hennes tycken. Hvarom skulle han i själfva verket tala? I hvad skulle de mötas? En nästan beständig syra (ursäktat ordet, Hugo) omgaf Clementines väsen, så att hon oftast svarade intet, men annars tvärt och bitande på hvad som sades. Belåtenhet eller tillfredsställelse yttrade hon aldrig öfver hvad som hände. Något solsken af vänlighet mötte icke Edvard när han hemkom, någon glädje ur hennes ögon spred aldrig välsignelse öfver hvad som i huset företogs. Det kom icke af bristande kärlek hos henne; tvärtom, hon älskade honom innerligt, men sådant var hennes sätt.

Samma sak upprepas äfven i novellen Baron Julius K., och ej minst i Det går an, där den gifvit en af anledningarne till den nya form Almqvist vill ge äktenskapet. Det är erfarenheterna från föräldrarnas och från hans eget hem, som här gå igen. Både i uppsatsen Ett öde och i Hinden har Almqvist i hustruns uppförande sett orsaken till söndringen; att han gett hustrun skulden kan man ej säga, då han enligt sin deterministiska teori ej kunde förebrå henne, att hon följde sin natur.

Nu kan man emellertid se saken från annan synpunkt och fråga: har då Almqvist själf icke gifvit någon anledning till denna söndring? Hans barn intyga, att han aldrig förgått sig mot henne, och det är nog sant. Almqvists hela personliga uppträdande var enligt samstämmande omdömen prägladt af godmodighet. Hans karaktär var vek, han har alltid gått ur vägen för alla våldsamma, öppna brytningar såväl som för smärre obehag.

Han som framkastade så många revolutionära idéer och förslag, tordes icke alltid stå för dem som en man. Då ställningen som mest syntes fordra ett öppet, ärligt ord, då vek Almqvist undan och nöjde sig med tarfliga undanflykter, för att i stället bedrifva intriger i det dolda.

Utan tvifvel har Almqvist i sitt äktenskap visat sig likadan. Då man ser porträttet af fru Almqvist med de rediga, bestämnda dragen och det sorgsna uttrycket, då anar man hvad hon har lidit af att vara fästad vid en man, som kanske aldrig visade henne fullt förtroende, i alla händelser aldrig kunnat förmå sig att gå raka vägen till en öppen och ärlig uppgörelse. Oärligheten eller fegheten är själfva grundbristen i Almqvists karaktär, ur den flyter allt det osympatiska i hans färd. — Till denna söndring i hemmet kommo ekonomiska bekymmer.

Under 1830-talet bör Almqvist haft ganska goda inkomster, ty han förtjänade väl något på sina böcker, framförallt läroböckerna, som han utgaf alltifrån 1829. Hans personliga vanor voro ock änkla och föga kostsamma, särskildt i dryck var han ytterst återhållsam och en ifrig nykterhetsvän. Men Almqvist själf hade alldeles ingen hand med pengar, och hans hustru icke håller, och så blef ekonomien allt sämre, icke minst genom Almqvists oförmåga att se sakerna i ansiktet och lägga fram dem sådana de voro.¹

¹ I A:s romaner förekomma flere utfall mot pänningen; se t. ex. »Tre fruar i Småland» II: 44.

Han flyktade från den otrefliga verkligheten till sin fantasys törnroslif, och på samma sätt flyktade han från otrefnaden i hemmet; han tog för vana att då och då försvinna och begifva sig ut på resor rundt om i Sverige, hvars folk och natur han så varmt älskade, och som han så lärde allt mer känna. Ett par gånger har han ock gjort längre resor till utlandet.

Huru han nu velat ordna sitt lif, har han beskrifvit i slutorden i novellen »Målaren»:

Något egentligt hushåll egde han icke och behöfde ingen hushållning efter han lefde och vistades öfverallt, dit han kallades för det skönas skull... Han hade i Kalfsund ett litet rum för sin räkning, där hans saker höllos vid makt. Slutligen kunde han säga att hela landet var hans hem, han förskönade det öfverallt, så vidt i hans förmåga stod. Hans glädje var när han understundom drömde om sin moder och såg hennes uppsyn likasom glädjas åt hans framsteg; det blef hans högsta uppmuntran på jorden. Flyktig och ängslig gick han icke längre: han älskades dit han kom och saknades, där han icke sågs. Ty han var icke blott en målare, utan tillika en människa, som lidit, hoppades och trodde.

Sålunda gick det till att medan Almqvist under 1830-talet fick en allt mer lysande ställning såsom författare, så blefvo hans enskilda förhållanden allt sämre.

I hopp kanske om att en förändring af verksamhet och vistelseort skulle föra med sig förbättring, sökte Almqvist 1838 den Norbergska professuren i Lund; den skulle jämte moderna språk omfatta äfven estetik. Almqvist begaf sig dit ner, bodde hos Thomander, firades af sina vänner och

beundrare och uppvaktades af studentkåren, men med hans specimina var det icke så väl beställt; särskildt var hans franska skrifprof högst betänkligt. Hans vänner, Thomander, Wieselgren och andra, voro mycket värksamma för honom och sökte försvara hans franska såsom genialisk, på samma gång som de betonade att estetiken och icke språken borde vara hufvudsaken i professuren.

Det drog ut med tillsättandet, men Almqvists utsikter blefvo allt klenare och 1840 erhöll hans motståndare C. A. Hagberg platsen.

* *

Redan dessförinnan hade emellertid Almqvist tagit ett betydelsefullt steg: han hade offentliggjort »*Det går an*». Att det skedde med någon tvekan, framgår därutaf, att han själf makulerade en 1838 tryckt upplaga; året därpå trycktes en ny, som publicerades. Den väckte som bekant en storm af förtrytelse och en literär diskussion så liflig som Ibsens dramer på 1880-talet.

Berättelsen »*Det går an*» (med undertiteln »En vecka») är kanske mera beryktad än känd, och jag minnar därför om hufvudpunkterna i innehållet.

På en ångbåtsresa från Stockholm till Arboga träffa vi de båda hufvudpersonerna, sergeanten Albert och Sara Widebeck. Båda äro på väg till Västergötland, han för att inspektera några egendomar, hon för att återvända hem efter ett besök i

Stockholm. Hon står ensam såsom dotter till en afliden glasmästare i Lidköping, hvilken varit en oförbätterlig supare, som gjort sin hustru djupt olycklig och dragit henne med sig i förfallet. Dottren Sara är emellertid en duktig flicka; hon har tagit hand om affären och sköter den nu med framgång. — Sedan hon och sergeanten gjort bekantskap uppstår snart dem emellan en böjelse, som utvecklar sig under det att de följas åt vidare på vägen från Arboga ned till Västergötland i en gemensam vagn. Dåtidens sätt att färdas gör dem själfallet ganska intima, men i alla de delikata situationer de komma i reder sig Sara med naturlig takt. Hon är icke blott ett mycket praktiskt och klokt ungt fruntimmer, utan hon har också som Almqvists andra kvinnliga idealfigurer denna omedelbara instinkt, som är den säkraste ledstjärnan för vårt handlings-sätt — enligt Almqvist. Hon håller mycket strängt på sin själfständighet; med vanlig svensk chevalereskhet vill Albert vid flera tillfällen betala för henne, men det kan hon alldeles icke tillåta. Och då det blir fråga om framtiden, har hon visserligen intet emot en förbindelse med honom, men vill på inga villkor ingå ett lagligt äktenskap. Hon har sett huru hennes mor dragits ned genom att bli bunden vid en dålig man, hon har sett rundtomkring talrika andra exempel på olyckliga äktenskap och hon tänker därför icke låta binda sig på detta sätt. »Hiskeligt är», säger hon, »och blir det alltid, att en människa skall kunna få en rättighet, hvori-

genom hon sättes i ställning att in i döden förgöra en annan. Därmed vinner Guds vackra kärlek visst inga framsteg på jorden. Aldrig vill jag hafva den makten öfver en annan och åt ingen tänker jag gifva den öfver mig. — Hon har sin egen plan för förbindelsen mellan man och kvinna, de böra i allt bibehålla sin själfständighet, hafva särskild bostad och ekonomi, vara oberoende i sitt görande och låtande men ändå tillhöra hvarandra.

Då de komma fram till Lidköping är Saras mor död; Sara föreslår Albert att hyra rum hos henne och vistas där, då han icke är på sina affärsresor — att resor voro nyttiga var ju Almqvists egen teori och praktik, ty så blef återseendet desto hjärtligare.

Och så slutar novellen med följande repliker:

»Albert», sade hon. Han svarade intet, blott såg. »Hvad tycker du om dessa rum? vill du hyra dem? Men du kan icke känna dem mycket ännu. Får jag icke nu bjuda dig ned i mitt, så skall du få se huru jag har det; frukosten väntar, och börjar du icke dina resor strax i dag, så ber jag dig ock hos mig till middagen. Går allt detta an, Albert?»

Han sade ändå intet. Men i hela uttrycket af hans ansikte låg detta svar: »Det går an.»

Att »Det går an» innebar ett angrepp på äktenskapet, att novellen öfver hufvud innehölle någon tendens, förnekade Almqvist själf bestämdt,¹ men att

¹ Dels i några noter, dels i »Den sansade kritiken» (bearbetning efter Molière) har Almqvist försvarat sig; en särskild publikation för detta ändamål förberedde han, men det samlade materialet användes blott delvis i ett kapitel af Monografien.

det ligger en viss afsikt bakom den, torde väl numera ingen bestrida; man kan så tvista om, huruvida denna består i uppvisandet af den bestående äktenskapsformens fördärflighet för sedligheten, eller i yrkandet, att äktenskap utan verklig kärlek är osedligt. Man måste ock medgifva, att tendensen ingestädes framträder på ett okonstnärligt sätt i predikande form. Tonen är ovanligt lugn och kall; de enda utbrotten äro lagda i Saras mun och motiverade af hennes harm och smärta öfver föräldrarnes äktenskap. I sammanhang därmed står Saras häftiga fördömande af åsikten, att olyckor äro pröfningar, som människorna hafva att fördraga med tålmod, — ord som äro talade ur djupet af Almqvists eget hjärta. Ty för honom var lidandet ett ondt, den själfkännedom han ernått, och den omsatte han i den allmänna teorien, att lidandet gjorde människorna fula och ledde dem i fördärfvet.²

Det har påståtts, att Almqvist redan i ungdomen hyst samma åsikter, men då därför åberopats hans skrift »Hvad är kärlek?», så är detta oriktigt; väl har den i allmänhet en revolutionär tendens, men den angriper icke äktenskapet. Med föga mera rätt har man såsom Almqvists förebilder hänvisat på de utländska författare, som ungefär samtidigt predikade »köttets emancipation» eller »fri valomarmning», George Sand och medlemmarne af Das junge Deutschland. Almqvists angrepp på äktenskapet i den bestående formen är en följd af hans egna erfarenheter.

² Ett utslag af samma känsla är väl, att Almqvist ansåg det »tragiska i sig själf betyda mindre» än det komiska; se Monografien s. 109.

Att borttaga eller åtminstone förminska lidandet i världen och sålunda förbereda törnroslifvet, ditåt syftade Almqvists reformplaner såväl i allmänhet som speciellt beträffande förhållandet mellan man och kvinna. Sedan »Det går an» väckt diskussionen härom, skulle den till detta exempel ur lifvet hörande teorien framläggas i en afhandling, och en sådan hade Almqvist också färdig. Tvänne gånger, 1838 och 1847 började han tryckningen, men händade den åter; först 1850 publicerades densamma (i Imperialoktavens tredje del) under titeln »Det gröna manuskriptet» såsom en första del af »Det europeiska missnöjets grunder», behandlande »lifvet i familjen».¹

Att Almqvist här kan tala om något familjelif förefaller vanliga läsare något besynnerligt, ty man utgår ju gärna från att dess grund måste vara äktenskapet, men något dylikt vill han här ej veta af i någon form. Äfven civiläktenskapet anser han för en »högst ömklig expedient», »så till vida sämre, som ännu mindre af religion däruti ingår».

Den verkliga, sanna, religiösa förbindelsen mellan man och kvinna skall grundas uteslutande på ömsesidig »hjärtlig kärlek och andlig öfverensstämmelse» och icke sammanhållas af någon yttre formel, af något yttre band.² Sådana »vilda äkten-

¹ De båda andra delarna, som skulle afhandla lifvet i församlingen (kyrkan) och i staten, blefvo aldrig tryckta.

² Att hvarje kvinna eller man kan hafva sådana förbindelser till flera personer och sålunda vara medlem af flera

skap» föreslogos nog på flera håll, men det egendomliga för Almqvist är, att han påyrkar dem icke i passionens eller naturens namn, utan i sedlighetens och samhällets intresse. Hvad han framför allt betonar är, att hvarje myndig individ, man eller kvinna, alltid bör hafva sin egen ekonomi fullt oberoende af alla andra, och Almqvist vill sålunda fullständigt »emancipera» kvinnan, hon behåller och uppfostrar barnen, som äfven ärfva hennes förmögenhet, medan däremot mannens till minst en tredjedel vid hans fränfälle tillfaller en allmän »barnförsäkringskassa», ur hvilken uppfostran sedan delvis bestrides.

Ett närmare ingående på detta förslags detaljer torde vara fullkomligt öfverflödigt; hvad som bör betonas är den nära öfverensstämmelsen mellan Alberts och Saras reformmäktenskap och det sätt, hvarpå Almqvist själf skulle velat gestalta sitt lif. Att utan några plikter få drifva omkring och föra törnroslif, men dock, när hälst han det önskade, hafva tillgång till ett godt hem, där en trogen maka ensam sörjde för barnens uppfostran, — detta bör hafva tett sig som rent idealiska villkor för Almqvist. Att han under sådana förhållanden i »Det går an» lade fordran på själfständighet i kvinnans, i den praktiska, nyktra Sara Videbecks mun, det var ett synnerligen finurligt drag. Därmed är nu ingalunda förnekadt, att Almqvist hyst sympati för

familjer på en gång, förutsattes uttryckligen af Almqvist; se Imperialoktaven III: 41.

den då uppdykande kvinnofrågan och äfven i visst hänseende utkastat genialiska framtidstankar därutinnan. Det gäller om Almqvist som om oss människor i allmänhet, att altruistiska och egoistiska motiv ligga bredvid hvarandra; hos honom framträda blott motsatserna mera skärande.

Utgifvandet af »Det går an» väckte i Sverige stor uppståndelse. Liksom fyrtio år senare, då Ibsen med sitt Dockhem öfver hela Norden satte sinnena i rörelse, diskuterades med lidelsefull häftighet äktenskapsfrågan, visserligen nu annorlunda formulerad än vid det senare tillfället. I tidningar, tidskrifter, broschyrer och t. o. m. böcker rasade en storm mot Almqvist och hans läror.

Af de egentliga stridsskrifterna, som samtliga voro anonyma, är den förnämsta den af finnen J. W. Snellman utgifna fortsättningen af *Det går an*, hvilken, liksom den till utstyrseln troget anslöt sig till Almqvists berättelse — något som väckte dennes stora förtrytelse —, jämväl i stilen sökte efterbilda urskriften. Snellman spinner handlingens tråd vidare. Albert, sergeanten, som skaffat sig tillfälle till utbildning och avancerat till löjtnant, svalnar allt mera för Sara Widebeck, som här tyckes ha sjunkit ett trappsteg i bildning; hon håller fast vid honom men vill icke tillåta honom taga sig af barnen — de ha under årens lopp fått flera sådana. På en resa till Stockholm lär Albert känna en fröken Celestine, hvilken bekänner sig till ungefär samma läror som Sara. Albert blir kär i Celestine, hon

besvarar hans kärlek, och de realisera tillsammans en ny fri förbindelse. Albert, som — man inser ej rätt hvarför — tagit afsked ur militärtjänsten och söker försörja sig och Celestine med porträttmålning, har föga framgång därmed. Plågad af ekonomiska bekymmer, af en ogrundad misstanke, att Celestine bedrager honom med en äldre tillbedjare, och af samvetsqual vid tanken på Sara, börjar han dricka. Så träffar han en gång en tiggarpojke, hvilken befinnes vara hans älsste son med Sara. Nu kan han ej längre uthärda i sin tvetydiga ställning, ur hvilken han ej ser någon utväg; med sina sista medel sörjer han för att sonen skall få sin utbildning hos en bagare och går därefter och dränker sig. — Mot dessa konsekvenser af Det-går-an-läran kunde man anmärka, att det egentligen blir på ekonomien Albert stupar, och att den tvingande nödvändigheten saknas både i karaktärer och tilldragelser. Berättelsen är emellertid, särskildt i början, en ganska lyckad Almqvists-efterbildning; huru stort stöd Snellman haft af sitt mönster visade sig, då han ett par år senare försökte sig med ett nytt novellistiskt inlägg i äktenskapsfrågan. Detta, som kallades »Kärlek och kärlek», förlorar sig i tröttsamma resonnemanger.¹

En annan af de yngre författarne, August

¹ Omslagstiteln var: »Fyra giftermål. Taflor i Terburgs manér af J. W. S. I.», men någon fortsättning kom aldrig. — Om Sn., som vistades en längre tid i Stockholm och tog en intresserad andel i det litterära lifvet, mera framdeles.

Blanche, var ej tillfredsställd med Snellmans inlägg, utan utgaf ett nytt: »*Sara Widebeck*. En tafla ur lifvet, fortsättning till Det går an N:o 1 och Det går an N:o 2». Albert, som räddats från döden i Norrström och blifvit skådespelare, kommer på sina färder till Lidköping, där Sara och Celestine vistas, båda såväl som Albert praktiserande Det-går-an-teorien i nya förbindelser af mer eller mindre flyktig art. Alberts och Saras älsste son, bagarlärlingen, dyker också upp, stjälar Alberts plånbok och häktas på anmälan af denne, som först därefter får veta, att det varit hans egen son. Slutet på det hela blir att Albert dränker sig i Väneru tillsammans med sina fyra älskarinnor — till Sara och Celestine ha kommit två nya — i en scen, som icke illa parodierar Amorinas stil, hvarpå prästen och borgmästaren i Lidköping enas om att skicka de aflidnas barn för vidare uppfostran till Nya elementarskolan i Stockholm! Med alla sina öfverdrifter och groflheter har boken dock drag, som vittna om Blanches berättartalang, men såsom inlägg i diskussionen är den icke mycket värd.

En fru C. H. von Platen utgaf anonymt »*Evelina Ræder*. Också en tafla ur lifvet», hvari berättas, huru olyckligt det går för en ung flicka, som utan vigsel förenat sig med en man, men öfvergifves af denne, sedan han förstört hennes förmögenhet. Att det skulle gått så mycket bättre, därest vigsel ägt rum, har läsaren dock svårt att inse.

Till dessa och andra skrifter från det liberala

hållet kom ett svar på Det går an från de gamle romantikerna, afgifvet af professorn i Uppsala F. W. Palmblad, hvilken var öfvad i polemikens konst alltifrån fosforismens kampdagar och sedermera äfven gent emot den yngre liberalismen ådagalagt sin fortfarande stridbarhet. »Törnrosens bok. Nämligen den äkta och veritabla, utgifven icke af Richard Furumo utan af Hofmarskalken Hugo Löwenstierna själf. Protokollen i herr Hugos Akademi. Hvilka, betraktade såsom ett helt, stundom blifvit kallade Julen på Jagtslottet, stundom äfven den irrande Furumo» — sådan är den långa titeln på Palmblads bok. Såsom ordalagen antyda, utgör denna en vidräkning med hela Almqvists författarskap under form af nya sammanträden i akademien, där Herr Hugo strängt kritiserar Furumo. Skildringen är gjord med Palmblads vanliga talang och innehåller mer än ett välriktat hugg mot Almqvists svaga sidor.

Tendensen framträdde öppet i slutorden: »Må Furumo låta fara alla sina välmenta fuskerier med religion, sedelära, historia, samhälle, uppfostran, universiteter! Vi hafva sett, hvartåt allt detta bär. Må han i stället ånyo tillreda sin poetiska char; må han på den åter gifva sig upp i poesiens ljusaste och ætherblåaste rymder så högt, att hans öron icke förbryllas af jordens sorl, hans ögon icke omtöcknas af dess dunster! Det är där vi älska att återfinna honom.» — Men fåfäng var denna uppmaning till den förlorade sonen, som en gång

ingifvit de äldre romantikerna så vackra förhoppningar. Värkligheten kunde ej längre utestängas från poesien.

Palmblad berättade i sin bok bland annat att vid den af herr Hugo anordnade täflingen för gemälen emot Det går an det stora priset tillfallit en skrift kallad: »Måne det går an?», författad af Herr Hugos syster fröken Eleonora. En så betitlad skrift blef också publicerad; ovisst är, huruvida Palmblad själf eller, såsom man gissat, öfverstinnan Silfverstolpe, hvars salong i Uppsala då var det fosforistiska högkvarteret, är den verkliga författaren — det senare antagandet kommer kanske sanningen närmast. — Den ifrågavarande boken eller broschyren anger sig också som en fortsättning af Det går an och berättar, hurusom Sara Widebeck, omvänd från sina villfarelser af den nitiske kyrkoherden Carlsson och jämväl drifven af de yttre förhållandenas makt, samtycker till ett legitimt äktenskap med Albert. Sålunda slutar allt som en ren idyll, vittnande om den välmenande författarinnans goda hjärtelag.

Åtskilliga andra skönliterära verk visa intryck af Det går an och striden därom, men dessa lämnar jag här åsido, då de ej omedelbart bekämpa denna skrift.

De, som togo Almqvists parti voro lätt räknade.¹

¹ Märkligast är J. M. Rosén med sin bok: »Den fria kärleken. Framtidsroman af Guido» (1840), som predikar vigselns likgiltighet och liksom Almqvist låter staten taga hand om barnen. — I en annan tornart gick Zakarias Cajander, en i

Men han själf mångdubblade sig, nästan bokstaf-ligen talat, i det han på flera olika håll fick publi-cerade anonyma försvarsartiklar. Mycket känslig för omild kritik sökte han förebygga den genom att bli sin egen recensent och docenten Lénström i Upsala, hvilken vid denna tid spelade en viss roll i literaturen såsom utgifvare af bladet »Eos», gick Almqvist troget tillhanda, hvarför han svårligen be-gabbades af Palmblad. I tidningen Freja¹ angreps Almqvists af Snellman med finsk envishet och tillät sig då under polemiken att mot denna tidnings redaktör Aug. Blanche bruka sådana förgiftade vapen, som en gentleman måste förakta — låt nu vara att tonen i Stockholmspressen vid denna tid öfver hufvud ingalunda var fin. Men härom längre fram i annat sammanhang.

Det stannade ej vid den literära polemiken. Det var ju själfklart att vederbörande icke gärna skulle se Det går an's författare såsom ledare för en uppfostringsanstalt, och då Almqvist därtill lät försummelse i sin tjänstgöring komma sig till last, så blef följden, att han först, 1840, fick tjänstledighet och året därpå afsked från rektoratet. Och ej nog därmed; då han 1837 — egendomligt nog kan man

Sverige bosatt finsk agronom, med sin först 1847 utgifna pseu-donyma broschyr: »C. J. L. Almqvists Det går an, uppfattad såsom en kristlig idé, af en finsk flicka.»

¹ Det var Almqvists mening att inträda i dess redaktion, men däraf blef efter denna beta intet; i Aftonbladet skref han desto flitigare och tidtals äfven i Dagligt Allehanda.

tycka — låtit prästviga sig, gaf detta nu Uppsala domkapitel anledning att affordra honom en förklaring öfver de åsikter han uttalat dels i Det går an, dels i Marjam, ett i Törnrosens bok inryckt dramatiserat stycke af bibliskt innehåll, däri Almqvist låtit aposteln Paulus spela en högst ömklig roll såsom en jollrande och fjantig gubbe.

Ett åtal af denna art är nästan alltid en okloket; det bereder den tilltalade som oftast allmänhetens sympatier. Men Almqvist sörjde själf för att förvärka dessa. Han var för feg att gripa den martyrgloria som erbjöds honom. I sina svaromål ådagalade han mycken skicklighet, — han hade också hjälp af ingen mindre än Thomander — men därejämte mycken tarflig advokatur. Domkapitlet gaf sig också blottor, i det att det stundom visade sig tveksamt; blott den stränge ortodoxen Fahlcrantz var fullt konsekvent och påyrkade Almqvists afsättning från prästämbetet. Genom nya förhör och svaromål drog striden ut ända till 1844 och slutade på ett sätt som var föga ärorikt för båda parterna. Domkapitlet visade en väg till försoning genom att af Almqvist begära en ny förbindelse, att han vidhöll kyrkans läror, och Almqvist var nog karaktärlös att aflägga en sådan. Det var både ett brott och en dumhet. Icke vann han någon ära därigenom och ej mycket ekonomiskt; genom inflytelserika vänners förord blef han 1846 utnämnd till pastor vid lifbeväringensregimentet, men

lönen var enligt hans egen uppgift blott 170 rdr. För öfrigt var han efter sitt afsked från rektoratet hänvisad till hvad han kunde förtjäna med sin pänna, och flitig var han visserligen. Han hade 1839 ingått i redaktionen af Aftonbladet och utgaf under 1840-talet en mängd skrifter, men hvad han därigenom kunde förtjäna förslog icke, då han ju icke hade någon ekonomisk talang. Ett vackert drag hos honom är emellertid, att han så godt han kunde sörjde för sin familj genom att han 1843 satte sina barn under särskild förmyndare och till dem afstod det kapital han erhållit genom försäljning af Antuna gård.

* * *

Alltmer märkes att Almqvist betraktar det bestående samhället såsom sin fiende, allt mer ohöljd framträder hans sträfvande att åstadkomma en revolution i de religiösa, sociala och moraliska förhållandena. Där bodde hos honom ett glödande hat mot allt konventionellt, mot alla åsikter och lagar, som blott ega sin grund uti nedärfda fördomar, i lättjefull slentrian eller i de tongifvandes egoism, utan att vara rotade uti människans eget väsende i dess renhet och godhet.

I synnerhet riktar sig detta hat mot den konventionella moralen. Detta framträder redan i Almqvists ungdomsskrift »*Hvad är kärlek?*» där

han emot religionen, såsom dess fiende, sätter moralen.

Ifrån alla sidor hör jag återskallet af det tomma ljudet moral. Låtom oss en gång stiga ner i denna mörka håla, där denna siren döljer grunden af sitt väsende för att efterse om, såsom den föregifver, den verkligen är mänsklighetens skyddsängel eller om den är ett spöke från afgrunden.

— — — — —
Nåväl, se här min djärfva tanke! Moralen är en af egoismens starkaste grundpelare. En människa, som är egoist, kan likväl icke vilja se sig själf eller låta andra se sig såsom sådan. Hon måste då skaffa sig ett system, efter hvars ytliga dogmer hon utan svårighet kan lämpa sitt yttre handlingssätt, hvarigenom hon kan öfvertyga sig själf och andra att hon är en ädel varelse.

Ett för Almqvists åskådning upplysande exempel finna vi i en episod uti Törnrosens bok. I dess första berättelse Jaktslottet har Richard träffat Herr Hugos brorson Julianus och frågar honom en gång, om han hört händelsen med den vackra Magdalena.

»Magdalena? menar du den beryktade torparflickan från Ulfvasund? Hon skall hafva drunknat någonstans här i skogen; jag har hört om henne, att hon hade ett ganska dåligt rykte.»

»Hon gick väl på en mörknande stig. Emellertid var hon vacker. Här från denna klippa stupade hon ned i forsen och sväljdes af vattnet.»

— — — — —
Julianus: »Vet du då närmare huru hennes död tillgick?

Furumo: »Jag var ej så långt ifrån.»

Julianus: »Och du kunde icke hjälpa henne?»

Furumo: — — — »Jag skall öppet säga dig min tanke, att hon var hjälpt, när hon stupade ned i vattnet — ty innan

det skedde var hon till sitt sinne, sitt ansikte och sina ögons uttryck helt förändrad. Hon var åter förvandlad.»

»Störtade hon då sig själf ned af ånger eller förtviflan?»
»Nej».

Furumo slår nu bort ämnet, men kommer något senare ånyo in på det. Han berättar huru han i skogen träffat Magdalena letande efter ett bortlupet får och därvid genom samtal väckt ånger hos henne öfver hennes lif.

Då grät flickan bittert, innerligt, och lutade sitt hufvud till mig. — »Ack, det är nu förbi med mig», sade hon. — »Nej Magdalena, det är icke förbi», svarade jag. — Då såg hon i mitt ansikte med stora ögon. Denna anblick var vacker. — »Vill du åter vara ärlig och täck i din själ?» — — — Hennes sinne och håg syntes klarna vid mina ord: jag såg en ren skönhet åter börja blomma på hennes kinder. »Ack», sade hon, »kan det vara möjligt, att det icke är slut med mig?» — »Nej, Magdalena, det är icke», sade jag. Åter talade jag med henne och sade: »Sjung en af dina visor ifrån din forna tid!» Det gjorde hon. — Men jag tillsade henne, att fortfara ännu en stund. Så stod hon och sjöng tätt vid min sida på klippan utmed forsen sina forntida, goda visor — allt djupare och innerligare blef hennes röst — småningom sjönk hennes panna i himmelskt underbart mod — hennes ögon glimmade. Jag är viss, att hon i det ögonblicket var åter förvandlad till sin håg.

»Men att hon kanske», afbröt Julianus, »återkommen hem bland sina vanliga omgifvelser, snart igen skulle blifvit ett rof... såsom förr. I det fallet synes det verkligen, som gumman sade då hon här berättade händelsen, för flickans och andres fördärf bäst, att hon icke mera kom hem. Hon dog i sin skönhets ögonblick; hvilken människa är lyckligare? Slant hon ned i forsen?»

»Låt oss dricka ännu ett halft glas; nej, hon halkade icke, Julianus.»

Åter undviker Furumo att direkt svara, men Julianus ansätter honom:

— — — »Richard, Richard, jag kan icke glömma torparflickan från Ulfvasund... Men hon halkade icke ned i vattnet, sade du. Hon störtade sig icke håller med flit själf ned, det har du sagt mig förut. Richard, för Guds skull säg mig, huru kom hon då — hvad gjorde då, att hon nedstörtade i forsen?»

»Julianus — — hon kom ned i forsen — — och det skedde just i det ögonblick, då hon sjöng sin skönaste, bästa visa, och hennes ögon tindrade mest himmelskt. Ingen känner detta noga och rätt, mer än jag; ty ingen annan var närvarande. Men jag står ofta nu, helst om morgnarne, och spelar på Magdalenas klippa under de höga, lummiga alarne. Jag står gärna och ser öfver vattnet, och spelar eller sjunger en sång öfver den stunden — heunes ögon — hennes fladdrande ljusblå halsduk — hennes armar, tillbakasträckta af hastig skräck, för att rädda sig från det djupa, afgörande fallet i det skummande, vackra vattnet. Dock var hennes häpnad snart slut: hon drunknade i sin skönhets stund, hennes själ försvann ifrån oss i en blink.»

Att begå ett mord, såsom här Richard Furumo bekänner sig ha gjort, anses af normala personer som en förbrytelse, men han har ej ett spår af samvetsqual utan är innerligt belåten med sitt handlande. Detta tydligen beroende på att han anser sig ha en högre ståndpunkt än den konventionella.

Almqvist anger själf uttryckligen sin fiende uti afhandlingen Europeiska missnöjets grunder (i Imperialoktavupplagans tredje del 1850), där det i sjette brevet, »Kärnpunkten», heter att både auk-

toritetsidéen och konventionsidéen måste utplånas såsom hinder för den rätta personliga friheten.

Men kvickast har Almqvist tilltygat det konventionella i sin berättelse om Ormus och Ariman. Som bekant var detta de gamla persernas dualistiska principer, den goda och den onda, men hos Almqvist är Ormus representanten för det konventionella och skildras såsom en synnerligen välmående, men skäligen inskränkt person. Han tror sig genom noggranna reglementen kunna befordra sitt rikets gagn och trefnad, men gör den erfarenheten att allt går på tok. I motsats till denne parodiskt dråplige representant för byråkratiskt skrifvardöme uppträder Ariman såsom bärare af den sanna utvecklingstanken. Och så slutar denna berättelse med orden: »Hvarför är den gode dum — Hvarföre den kloke ond — Hvarföre är allt en trasa —». Det är Ariman, som begår den stora döds synd som Almqvist på annat ställe talar om, då han säger, att »det är genom brott mänskligheten gått framåt och hvarje ny bildningscykel har utgjort den förnämsta dödssynd, som den föregående bildningsformen högst af allt förbjudit för att värna sitt eget lif».

Några ytterligare citat ur den nyssnämnda afhandlingen må belysa Almqvists ställning och åsikter:

»Man måste en gång för alla aflägga den grofva orimligheten att för sträfvande till samhällsupplösning och laglöst skick beskyllda en tid, hvars hufvudsyfte är förbättring af lagarna

och samhället... Om hela massor af ohygglig, nedrig, grof osedlighet just befiuna sig hyllade i flera af nuvarande lefnadsgrundsatser, samhällsinrättningar och lagar; vill man deras afskaffande eller ändring till renare och bättre skick, så innehåller sådant icke ett sträfvaude till sedlighetens upplösning efter det gör alldeles tvärt om... Till stor del erkänner man också den öfverklagade osedligheten; men så, att man skyllar olyckorna och fördärfvet på de enskilda blott, icke på samhällsgrundsatserna». Men de förras »brister äro såsom en droppe i hafvet emot de massor af fördärf, ömklighet och elände, som en enda människovidrig samhällsmaxim eller stadgad paragraf utbreder åt alla håll... Statens brott äro således ojämförligt viktigare att utspana, efterhålla och rätta än den enskildes».

»Människan födes till världen med mänsklig beskaffenhet. Se där upplösningen på gåtan af notiondedelar af s. k. brott och förvilleiser! Den beskaffenhet, som människan ännu har kvar af Gud, vill göra sig gällande med en makt lika stark som i inre mening oskyldig, emedan det är Guds röst i själen... Människan försättes i en vild strid mellan de yttre stadgade samhällsgrundsatsernas fordringar på henne å ena sidan och hennes sanna inre humanitet på den andra. Hvilketdera skall hon lyda? Detta är lifvets förbannelse på jorden...

Uppfostran skall gå att småningom intaga de egentliga brottmålslagarnes rum. Ty endast uppfostran förbättrar det inre och afhjälper det onda, hvarom frågan är; de där lagarne däremot, som måste tillämpas af yttre auktoriteter, kunna ej undvika att ständigt misstaga sig om det inre och verkliga. De lägga en grof och kall hand på sina hemlighetsfulla förhållanden, som de icke fatta: de såra, förvirra: de öka ofta själfva det onda...»

Utrymmet förbjuder mig att gå in på en närmare redogörelse för Almqvists åsikter i olika frågor. Än mindre kan det bli tal om att diskutera dem och försöka en värdering utaf dem. Öfver hufvud hafva sådana författare som Almqvist sin betydelse

däruti, att de ställa upp problem, att de väcka de slumrande, att de genom makten af sitt ord uppskaka sin samtid och eftervärld. Tankar och spörsmål, som vi hälst skulle vilja komma ifrån, ställas inför oss med så förfärande kraft, att vi ej blifva fria från dem utan tvingas att tänka dem till botten. Dessa »problematiske naturer», som Goethe kallade dem, äro oharmoniska just genom sin rikedom på nya idéer och tankar, som vilja ha luft, och genom sin oerhördt fina känslighet. Men så mycken hjälp till lösningen af frågorna skola vi ej vänta oss af dem. De hafva rätt till vårt djupaste medlidande om de gå under, men de kunna icke blifva våra andliga ledare. Till sådana välja vi de stora andar, som med snillets makt förena karaktärens, som genomkämpat mänsklighetens bittraste strider, men slutat med seger, vore den än så dyrt köpt.

* * *

Almqvists författarskap är i hög grad både omväxlande och omfattande, såsom redan en blick på den ofvan meddelade lilla bibliografiska öfversikten visar. Till fromma för öfverskådligheten vore det önskvärdt att kunna indela hans alster i vissa grupper, men att kronologien för de olika berättelsernas, dikternas och uppsatsernas tillkomst är osäker, har jag redan förut anmärkt. Ett par gånger har han uppräknat titlar på saker, som han

hade färdiga, men vissa af dessa trycktes först betydligt senare, somliga icke alls. Mycket talar för att en stor del af hans alster stammade redan från ungdomstiden, från vistelsen i Värmland och från de första Stockholmsåren¹. Med offentliggörandet af »Det går an» är ju en vändning i Almqvists lif förbunden, men detta betecknar icke att hans världsåskådning vid denna tidpunkt undergått en genomgripande förändring; Almqvist afslöjade blott här och i det följande åsikter, som tidigare utbildats och som efter hand väl skarpare utpräglades. Att samtliga hans verk utgjorde en enhet och helhet och flyta ur samma grundåskådning, är en sats som Almqvist gång på gång häfdat och det med all rätt. Jag har därför afstått från alla försök till en genomförd kronologisk gruppering, och sedan jag i det föregående behandlat ungdomsarbetena, för hvilka Amorina tjänade som typ, och tendensskrifterna, öfvergår jag nu till en öfversikt af Almqvists skönliterära författarskap i allmänhet, hvarvid jag icke kan närmare ingå på hvart arbete för sig utan blott framhålla hufvuddragen. Utrymmet och andra hänsyn nödga härvid till att afstå från mången lockande utvikning i detalj.

¹ Om Murnis talar han redan 1824, om Hermitaget m. fl. 1830. — Att Almqvist höll tillbaka en del af sina skrifter är förvånande, då han under 1840-talets kamp för existensen bör haft anledning att förvandla så mycket som möjligt af sina manuskript i pänningar. Men i detta hänseende hade han föga plan i sitt handlingssätt och med sina handskrifter förför han skäligen oordentligt.

Almqvist har blifvit mycket beryktad för sina besynnerligheter; han galler som bizarr och fantastisk och man finner hans princip i det bekanta uttrycket: »Så jag målar, Donna Bianca, ty så roar mig att måla». Men man har mycket öfverdrifvit detta. Såsom romantikens son har Almqvist också öfvertagit dess estetiska grundsatser, och den subjektivism och det förlitande på instinkten, som utmärkte hans etik, återfinnas i hans konstlära. Han säger en gång att hvarje äkta konstverk måste hafva sin egen individuellt-karaktäristiska form, och att ett försök att framställa allmänna typer innebär samma orimlighet, som att flera mänskliga personer skulle kunna gå med samma gestalt. Och det heter i en af de små uppsatser, som benämnda »Några drag» ingingo i tidskriften Skandia, under rubriken »Naturlighet i konst»:

»Hvad ögonmärke skall konstnären då hafva? Har jag då någonsin sagt, att du i konst skall arbeta med ett mål?

Om en blixtnöje genomgår din själ, om en himmel (efter ditt sätt) dagas däri, då sjung, måla eller skrif — och du är konstnär. Ve dig annars! Tecknade du med lefvande drag hvad en glad ljungeld visade dig, då var väl denna teckning roande... för dig åtminstone... Det blir då lefvande, har det än så många fel, medan ett arbete efter försats roar ingen... Därföre lyd en gudomlig blixtnöje. När den förer sitt regemente — konstnär grubbla ej då, om det är rimligt, om det är rätt naturligt, om det är naivt, om det är sublimt, om det är...; var ej då en fluga, fastuad i en spindelväf, utan teckna — i din lyckas stund — var säll och gör säll.»

Att oreflekterat öfverlämna sig åt ingifvelsen eller instinkten kan nu vara lika farligt på det

estetiska området som på det etiska; Almqvist har väl icke håller med de anförda orden velat tala för en sådan uppfattnings genomförande i sina yttersta konsekvenser, och i praktiken har han ingalunda så uteslutande låtit leda sig af fantasiens nycker, att han föraktat den sofrande och kärleksfulla omsorg, genom hvilken konstnären ensamt gör sig värdig detta namn. Men väl är han ytterst ojämn i sin produktion; få författare af Almqvists rang hafva så mycket obetydligheter och tarfligheter på sitt samvete, och dessa kunna ingalunda alla ursäktas med de ogynnsamma yttre omständigheter, under hvilka han ofta arbetade.

Inom de flesta af skönlitteraturens områden har Almqvist varit värksam, och värns och prosa, berättande och dramatisk framställning har han använt omväxlande. Men han lyckas ej öfverallt lika bra, och gifvet är hans värns underlägsen hans prosa. Det är först i förening med musiken, som hans lyriska dikter ge den starka stämningen; i och för sig har värnsen där blott sällan tillräcklig melodisk rytm, sjunker stundom ned till ren otymplighet. Själf hyste nog Almqvist icke så ringa tankar om sig såsom värskonstnär; han gör i de inledande aumärkningarna till Signora Luna stor affär af, att »värnsformerna där byta om, olika för olika scener, allt efter tonen i dem». Den djärfva nyhet, som Almqvist menar ligga i detta, uppskattas väl mindre än han förutsätter; mig synes hans svaghet framskynta just i dessa ombyten, ty en verklig

värsens mästare vet att med finare medel återge skiftande stämning.¹

Såsom stilist — liksom i så mycket annat — är Almqvist ojämn, men i regeln står hans prosa synnerligen högt. I »Den sansade kritiken» lägger han i Dorantes (sin talemans) mun den Hamann-Herderska satsen, att språket ursprungligen var uttrycket för livets poesi, och låter honom i anslutning därtill yttra, att språket »utgör den underbara föreningen af musik och måleri». Almqvist är ock en mästare som få att med ord måla och med ord gifva den lyriska stämningsfullhet, som ofta så mäktigt griper och tjusar, och som är hans poesis särmärke. Man bör läsa hvad han (i »Sättet att sluta stycken») yttrar om skriftsättets förmåga att väcka stämning, att göra läsaren själf produktiv i den anda författaren afsett, ett yttrande, som af Lysander med orätt hånats såsom anspråksfull fosforistisk mystik. Och hans »bruk af onaturligt pikanta tilläggsord», som Lysander klagar öfver, kan ofta med mera rätt kallas hans förmåga af fantastisk målning och kraftigt karaktäriserande uttryck.

Det är sant, att Almqvist ibland ej försmår att

¹ Liknande växling i värformer förekommer redan i Amorina, där t. ex. I: 91 Henrikas repliker äro skrifna på trokéer, Wilhelms på daktyler.

Af de berättande dikterna på värs åtnjuter af gammalt Arturs jakt ganska stort rykte, som likväl knappast rättfärdigas af vare sig innehåll eller form.

utpynta sin stil med sådana godtköpsgrannlåter, som i början förbluffa läsaren, men slutligen förarga honom, men många uttryck, som samtiden och den närmaste eftervärlden utdömde såsom blotta anspråksfulla besynnerligheter, åtnjuta nu en sen rättvisa, då man börjat högre värdera ett fantasirikt språk — låt vara äfven egenheter — och öfverhufvud bedömer en skriftställare mindre pedantisk-grammatiskt än psykologiskt. Och kommer man ifrån den banala frasretorik, som fyllde romaner och tidningar och andra skrifter under 1800-talets andra fjärdedel, då först skall man ej blott hålla till godo med det egendomliga äfven i de Almqvistska språkutsväfningarna utan äfven fullt uppskatta den änkla naturlighet, den klarhet, liflighet och värme, som utmärka hans bästa skapelser. Liksom sin själsfrände Strindberg är han — då han ej låter sin fantasi obäjdad regera och förleda sig till okynne — helt änkelt en den svenska prosans klassiker. Ingendera af dem har skattat åt det dagens pretiösa mod, hvars artificiella exotiska blomprakt efter första renande rägnskur hänger som urblekta trasor.

Alltifrån *Amorina* har Almqvist med förkärlek använt dialogformen; »scener» är en undertitel han gifvit flera af sina stycken och *Signora Luna* kallade han drama »icke i mening att vara en teaterpjäs eller att uppföras», utan på grund af dess »inre dramatik», då »de handlande personernas karaktärer dramatiskt röja sig». Detta stycke, enligt Atterbom den Almqvistska poesiens »fagreste dotter»,

är ock det, som i enhetligt genomförd ton står högst. Skalden har däruti enligt Furumos förklaring velat skildra »en helgonkaraktärs humanisering», huru »en människa, som af naturens och olyckans värkan står högt, därefter går utföre, går allt mera ned till människor, inskränkes, hopfattas, sammandrages till en individ af vanlig begränsning». Grundtanken är originell och lofvande, men utförandet infriar icke detta löfte. Intresset splittras på flera håll, medan den psykologiska skildringen af hufvudpersonen blott antydes och aldrig får den bredd och det djup man haft rätt att vänta.

Kraftigare värkar *Ramido Marinesco*, historien om Don Juans son, som lik sin fader gång på gång förälskar sig, men städse i den älskade finner en af sin faders döttrar; den konst, med hvilken Almquist individualiserat dessa fyra, Estella, Ximena, Ormesinda och Juana, och varierat Ramidos kärleksduetter med dem, prisades högt af Atterbom och Runeberg. Den senare, trognare i sin beundran för Almquist än den förre, egnade som bekant åt detta drama eller dessa scener en recension i form af ett samtal på Jaktslottet, där det om styckets hufvudpunkt, Don Juans botgöring, yttras: »att framställa honom i ångerns ljus är möjligt och skönt, och han framstår sålunda icke som en brutal pestsmitta, utan som en människa hvilken återgår med jubel till sitt väsens eviga, heliga lif».

Den tillfredsställelse, Runeberg fann uti att se

öfver en sådan typ som Don Juan på ångrens och försoningens väg, är mycket karaktäristisk för hans harmoniska och allt harmoniserande kynne; att det varit denna synpunkt, som lockat Almqvist, torde däremot vara tvifvel underkastat. Snarare var det väl det pikanta i situationerna, som ock äro tecknade med en hos honom i hans andra »scener» ej så ofta uppnådd lyrisk flykt. Men intrycket, om ock starkt, är ej oblandat; att Almqvist har sin barnsliga fröjd åt de granna spanska namnen stör icke så mycket som hans krystade upprepningar och andra stilblommor, hvilka understundom värka operatext.

Från den första kristna tiden har Almqvist hämtat ämnet till de dramatiserade styckena *Isidorus af Tadmor* och *Marjam*. Det förra ger i titelpersonen en parodi på den antika måttlighetsläran, dock föga humoristisk och föga värksam, medan hans motsättning, den grekiske sångaren Ceraunus, framstår vida mera lyckad såsom en representant för den ohämmade glada antika lefnadslusten. *Marjam* är en af Almqvists mest heterogena produkter; bredvid den verkliga vackra skildringen af Jesu moder står den djärfva parodien på Paulus, för hvilken författaren stod anklagad inför domkapitlet. Tendensen i dessa båda stycken går ut på att visa, huru snabbt den ursprungliga äkta kristendomen genom påvärkan af hedendomen och af andra orsaker miste sin innerlighet och öfvergick i formel-väsande.

De nu berörda dramatiserade eller dialogiserade styckena med sina från vidt skilda, aflägsna tider och länder hämtade ämnen äro afgjort romantiska till sitt skaplynne. De först offentliggjorda prosa-novellerna *Hermitaget*, *Hinden*, *Baron Julius K.* m. fl. ansluta sig ock till den vanliga romantiska stilen, sådan den här i Sverige representeras af Palmblad. Men de hafva ock sina speciella Almqvistska drag, som delvis stämma öfverens med romantiken, delvis åter stå i motsats till densamma. Enastående genom fantasiens kraft i förening med utmärkt berättarekonst är *Palatset*, som rent af erinrar om Poe. Den benägenhet för hemska historier, som frodades hos mången af nyromantikerna, återfinnes i *Skällnora kvarn* med dess rafflande skildring af den unga flickan, som är fastbunden vid en stock och med denna föres allt närmare den i gång varande sågen, men i sista sekunden räddas.

De flesta af dessa noveller ha dock en mycket starkare verklighetsdoft än t. ex. Palmblads. Från sin uppfostran i Roslagen, från sin bondelifsepisod i Värmland och från sina upprepade utflykter åt olika håll medförde Almqvist ett rikt förråd intryck af land och folk, och af de skatter, hans vakna iakttagelseförmåga hopbragte, ingick mycket i berättelserna, bilder från de flesta af Sveriges landskap alltifrån Uppland ned till Skåne.

Almqvist har ju också skrivit några af de bästa bondenoveller, vi tills dato ega. I *Grimsta-*

hamns nybygge och i *Ladugårdsarrendet* har han skildrat den sunda lifsglädje, som ligger i en framgångsrik kamp för tillvaron. På ett osökt naturligt sätt, med en ibland t. o. m. litet torr realism berättar han, huru ett par Upplandsbönder och deras familjer genom sparsamhet och arbetsamhet, enighet och ömsesidig tillgifvenhet kämpa sig fram till välstånd. Hit hör ock den varmt skrifna berättelsen *Kapellet* om den unge prästen, som finner sin värkningskrets och sin fridsamma lycka på en liten ö i Kalmar sund bland fattiga fiskare. I dessa idyller excellerar Almqvist ej mindre än i sina fantastiska saker, och till dem kunna vi räkna äfven andra hans alster såsom den behagliga brefnovellen *Araminta May* och — hvarför icke? — *Det går an*. Frånser man tendensen där, så är det ju endast en rese- och småstadsidyll, alldeles fri från alla romaneska äfventyr och berättad med ett klassiskt lugn och änkelhet. I själfva verket stämmer också idyllen i sin begränsning med Almqvists begåfning, som hvarken kunde omfatta stora kompositioner, ej heller kunde från sin drömmande grundstämning rätt arbeta sig ut till energisk handling. I alla händelser är det dessa noveller, som representera Almqvists blifvande insats i den svenska literaturen, och som i och för sig, ej blott historiskt och psykologiskt, hafva ett högt värde samt därjämte ock äro de lättast tillgängliga.

Det komiska var ingalunda främmande för Almqvist, såsom vi funnit af »*Ormus och Ariman*»,

och man frågar sig, hvarför han ej tog sig samman till att skrifva riktiga lustspel i stället för blotta »scener». Af de prosastycken, han så benämt, hafva de — i öfrigt mycket obetydliga — Silkes-haren på Hagalund och Purpurgrefven delvis en värkligen ledig och god dialog, och hvad beträffar intrigen så har Almqvist i sina romaner visat sig som en duktig uppfinnare. Framförallt måste man beklaga, att de Almqvistska lustspelen blefvo ofödda, då man tänker på *Colombine*. Det är en historia à la Kameliadamen men med lyckligt slut; en ung grefve har satt sig i sinnet att gifta sig med en flicka, hvars föregående icke varit mindre brokiga än Marguerite Gautiers, och genomdrifver denna afsikt trots sin familjs motstånd. Man må nu om denna historias tendens ha hvad tankar som helst — säkert är att det samtal, hvari den gamle grefven, älskarens fader, inför sin andre mera stadige son bekänner sin sympati med vildhjärnan, detta samtal hör till det roligaste, som är skrivet på svenska.

Efter Det går an, hvilken 1839 offentliggjordes separat och först sedan ingick i Törnrosens bok, kom under 1840-talet en följd af romaner. Den första *Amalia Hillner* (1840) är också den bästa; intrigen däri är ganska vidlyftig och tillkrånglad och icke särdeles sannolik, men det sätt hvarpå hemligheterna småningom avslöjas för läsaren är väl beräknat. Det hela rör sig om en godsägare Hillner, hvilken i den tro att hans första maka är

död ingått ett nytt äktenskap, men då den förra ånyo dyker upp, finner sig hafva begått tvegifte. Almqvist har här, såsom han själf en gång skrifver, sökt uppvisa, huru en ren och ädel kärlek till två olika föremål kan bo i samma hjärta. Likväl kommer denna tes icke så starkt fram i berättelsen, enär konflikten där hastigt löses genom den senare hustruns död, hvarpå Hillner kan återförenas med den första, som blifvit honom trofast. För öfrigt får Almqvist här som i de följande romanerna tillfälle att beröra åtskilliga saker och förhållanden och då och då inkasta ett snillrikt drag eller en intressant anmärkning. Han slår sålunda ett slag för nykterhetssträfvandena, med hvilka han mycket sympatiserar, yttrar sig om undervisningen i geografi o. s. v.

Då han låter händelserna tilldraga sig i trakten af Kristianstad, kan han lämna skildringar från nordvästra Skåne och Blekinge. På samma sätt beskriver han i *Tre fruar i Småland* Jönköping och dess omgifningar; en del filantropiska och sociala infall äro tämligen löst vidhäftade en berättelse, som i spänningens intresse icke väjer tillbaka ens för att låta fullt organiserade röfvarband långa tider husera i Smålands urskogar. Man märker här tydligt, huru Almqvist för att fylla arken låter pännan löpa på vinst och förlust.

En särskild plats intar »*Gabrièle Mimanso*. Sista mordförsöket emot konung Ludvig Filip i Frankrike, hösten 1840», en gruflig historia om hemliga

revolutionära sällskap och en orimligt romantisk bof, en grefve de Ruonville, som vill mörda konungen genom en ung flicka — dottern af en fransman och Abdel Kaders halfsyster, efter hvilken boken fått namn —, men som slutligen i döden får sina gärningars lön. Här som annorstädes har Almqvist utpyntat denna romantik med en del lösliga social-politiska påfund och lugskott.

De sista romanerna från och med *Smaragdbruden* (1845) äro icke mycket värda. En ytterst intrasslad intrighistoria är »*Syster och Bror*, en af Stockholms mysterier», hvilken på grund af sin korthet ännu är möjlig att komma igenom, medan den 1000-sidiga *Herrarne på Ekolsund* är oläsbar.

En viss literaturhistorisk betydelse har emellertid dessa arbeten haft. Liksom Almqvist genom »*Det går an*» i Sverige infört tendens-romanen, så har han genom dessa börjat raden af hvad fransmännen kalla »le roman-feuilleton», denna populära genre, i hvilken äfventyren från den historiska berättelsen à la Walter Scott flyttats in i samtidens förhållanden, denna sociala rövvarromantik, för hvilken Eugène Sue blef den erkände mästaren. Almqvist fick efterföljare och det ganska talangfulla, och vi få därför anledning att ännu en gång återkomma till arten i andra och äfven bättre exemplar.

Då det skulle blifva för vidlyftigt att här ens uppräknat alla Almqvists särskilda skrifter, får jag nöja mig med dessa antydningar om dem, som synas mig märkligast. Annars kunde ju nog äfven

hans tämligen groteska fornnordiska sagor förtjäna sitt eget kapitel.

Då Lysander i sin bok om Almqvist opponeerar sig mot de loford, som egnats denne såsom karaktärstecknare, är han i sin fulla rätt. När Almqvist skall skildra människor är han mera lyriker än observatör; figurerna i hans böcker äro mindre resultat af objektiva iakttagelser och yttre erfarenhet än uppenbarelser af hans egen känslowärld. Kvinnorna äro i allmänhet mer eller mindre goda upprepningar af det ideal, han alltifrån barn- domen efter sin mors bild uppgjort för sig; Amorina-typen går som oftast igen i de senare hjältnorna. Bredvid dessa taga de manliga personerna mindre intresset i anspråk; i »Det går an» t. ex. är Albert blott en skugga bredvid Sara.

Enskilda undantag gifvas dock. Den gamle grefven i Colombine är en ypperlig humoristisk individ, som inpräglar sig hos läsaren med helt annan skärpa än Almqvists öfriga figurer. Synnerligen väl tecknad och äfven konsekvent hållen är Jaktslottets herre, hofmarskalken herr Hugo med sin älskvärda godmodighet, sin literära mani och sin lärda fåfänga, under skydd af hvilken Almqvist själf får tillfälle att briljera med sin mångkunnighet och sina hypoteser — argast grasserande i fornkunskapen och språketenskapen.

En och annan bifigur skulle väl ännu kunna nämnas — Ceraunus t. ex. i Isidorus af Tadmor

har jag redan framhållit —, men i det hela är det anmärkningsvärdt huru litet lefvande personerna stå för en, då man i minnet går igenom hela raden af de Almqvistska diktvärken. Som drömmar glida de förbi och ur dem alla skådar fram de egendomliga dragen af den, som med sin fantasi trollspö framkallat dem.

* * *

Almqvists författarskap omfattar äfven verk med vetenskapliga anspråk, men dessa kunna knappt tagas på allvar, ty en person, som så behärskas af sin fantasi, kan aldrig blifva verklig vetenskapsman. Hälst beger han sig därför af till de förhistoriska tiderna, där han tror sig med mindre fara för kontroll och kritik af fakta kunna följa sina fantastiska hugskott i etymologi eller arkeologi. Den egentliga historien har han ej mycket intresse för, hvilket kanske sammanhänger med hans större sympati för kontemplativa drömmar än för energisk handling. Geografien var snarare hans område: här trufdes han, här kunde han njuta af naturen i verkligheten eller sådan hans fantasi målade den, och att studera kartor var honom ett stort nöje.

Under 1840-talet var Almqvist medarbetare i Aftonbladet, men skref tidtals artiklar äfven annorstädes, i synnerhet i Jönköpingsbladet.¹ Det är en

¹ Hans familj var bosatt i Jönköping 1843—45.

mängd områden, han härvid är inne på, frågor rörande skola och kyrka, politik, litteratur m. m., hvilket allt här måste förbigås, då det skulle fordra ett ingående äfven i sakligt hänseende på de dåtida förhållandena. Att Hierta satte stort pris på hans medarbetarskap är säkert, och hans uppsatser voro naturligtvis också af värde för tidningen, men måhända värkade härvid hans stora rykte som författare på andra områden det mesta.

Almqvist egde icke de egenskaper, som göra en duktig journalist, åtminstone ej på det politiska och sociala området. Han egde framförallt icke den energi, den öfvertygelsens fasthet och klarhet, som på ett slående och lätt fattbart sätt kan inskräpa den ena eller andra åsikten hos den stora publiken. Han har nog med uppriktighet och värme omfattat de liberala idéerna, men han kände likväl utbredandet af dessa icke såsom sin egentliga uppgift. Denna låg på det rent personliga området: det är här, i fråga om religion och sedlighet, Almqvist är icke blott en reformator utan en revolutionär, och man skulle väl kunna inräkna honom bland dem, som hällre slå spelet öfverända än flytta brickor. Det för honom centrala har han framhäft i Törnros-novellerna, medan åter de moderna idéer, han berör såsom tidningsman eller i sina romaner på 1840-talet, mera utifrån trängt sig på honom och äfven behandlas mera i förbigående.

Han kan i dessa ting stundom ådagalägga en ganska praktisk blick, men de tankar han här ut-

kastar äro — visserligen mindre utopiska, men också — mindre originella. Undervisningen var det område af de offentliga angelägenheterna, där han själf satt inne med erfarenhet, och i sin bok *Om svenska uppfostringsväsendet* (1840) har han behandlat hithörande frågor, just vid denna tid ifrigt diskuterade, men jag kan icke finna, att han i det hela taget står framom eller öfver flera andra, som då uttalade sig härom.

Vida mer betydande är Almqvist som essayist på det estetiska området, där hans mediterande riktning är mera på sin plats, fastän äfven här klarhet icke är hans förnämsta förtjänst. I själfva Törnrosens bok meddelade han en del uppsatser, andra ingingo tid efter annan i tidskrifter. Ej håller på dessa är det tillfälle att här ingå, men jag kan ej underlåta att särskilt påpeka en, den som har till titel »Svenska fattigdomens betydelse» och som i själfva verket är en teckning af det svenska folklynnet, sådant Almqvist uppfattat det.

Inledningsvis framhåller han här skilnaden mellan herrskapsfolk och bondfolk och förebrår de förra att de mistat sitt nationella kynne och därmed samhörighetskänslan med de senare. Hvari består då svenskheten? Icke i några vissa yttre åthäfvor, »icke i en fnurr, en arkeologisk dammighet, en tillgjord tråkighet eller ett slags patriotisk styfhet och pock... Ett enda — ett visst stort — har svensken enskildt ifrån andra i Europa blifvit

ämnad till: det är fattigdom», och »att vara fattig, betyder att vara hänvisad på sig själf».

»Att kunna vara fattig när det gäller, utan rädsla och utan fara, därtill lockas vi af våra landskaps anblick; men det är icke blott vår kropps, utan likaså vår själs världsställning... Fruktansvärdare är ingen än den, som kan vara utan allt utom sig...

Detta lynne att finna sig stark i sin fattigdom utgör en af hemligheterna, ehuru ofta djupt förborgad i svenska väsendet... Svensken är nästan aldrig idog i fransysk eller tysk mening; allraminst är han sparsam som ryssen eller juden. När utländingen hopar pänningar för att ega dem, samlar svensken för att gifva ut. Fattigdomen är hans grundtillstånd, förmögenhet blott hans interim, rikedom en lek, som han har för sig då och då... Att samla för att kasta bort, och det rätt ofta utan njutning, utan afsikt — det stöter på en viss orimlighet, det är svenskt... Afvig i spekulationer, blir svensken vanligen muustrast, om han cederar bonis, och han bär sig mycket flinkare åt med sina kreditorer än han förut gjorde med sina handelsartiklar. Detta är visserligen icke berömvärdt, men det har sin grund i ett berömvärdt».

I litteratur, konst och musik går denna fattigdom igen, så ock i själfva landskapet, dess växt och djurvärld. (Här inflickar Almqvist en dråplig humoristisk karaktäristik af husdjuren.) »Nyponbusken förtjänar att närmare ses — den är för heden utmärkande. Betrakta dess lilla änkla ljusröda blomma, och känn den utomordentligt fina, nästan svaga lukten, den ädlaste likväl som luften bär!» Den har ej den söderländska törnrosens fullsaftighet och narkotiska ånga, utan »är gestalten af fattigdom, vildt behag och kyskhet».

Vårt land är till karaktär och folklynne i Europa liksom det fattiga, så äfven det företrädesvis unga. Den svenska människan »har mycket det sättet att se hastigt och tvärt igenom sakerna, hvilket man brukar kalla det svenska sunda förståndet. Egentligen är det ett ungt sinnelag: det är kl.

tio på förmiddagen hufvud och hjärta. Kloka af erfarenhet och kultiverade på tyskt, fransyskt eller engelskt sätt, det blifva vi väl i stort taget aldrig. Vi få dragas med ungdomens missöden och felsteg, men njuta dess fördelar. Ungdomen, som så ofta tycks bedragas, är säll, fast icke alltid lycklig...

Året hos oss är icke gynnsamt för blommor, endast ett litet antal af månaderna kännes ljuf. Kanske är det dessa långa nordiska vintrar, som kvarhållit landet och folket i ungdom och gifvit oss en sådan prägel inför Europa... Men efter det blef vår lott att åka kälke, så låt oss göra det. När en glad flicka sitter på och en gosse på skridskor drar, då går det i huj. Det tycker jag om, och låt vara att jag skryter litet med norden.»

För visso skall det förlåtas honom, om hvars kärlek till Sveriges land och folk så mången vacker sida i hans värk vittnar, och som här — i sin lärofader Thorilds anda och stil — gifvit en teckning däraf på samma gång så rolig och så hjärtlig, att den ännu kan häfda sin plats bredvid den skildring af svenskt folklynne, som den yngste mästaren i svensk prosa för några år sedan skänkte oss.

* * *

En glad och hjärtlig stämning präglar ock Almqvists diktvärk, då han skapar lyckligast. Glädjen var för honom ett livsvilkor; den står öfver sorgen, säger han, »och innebär (redan såsom egen- dom) i sig allt det goda, som sorgen till andens rening kan (såsom resultat) medföra. Glädjen har

sorgen i sina händer: sorgen icke alltid glädjen». Men när dessa ord nedskrefvos (Monografien 1844) hade Almqvist fått pröfva 'lidande och bekymmer, inför hvilka han icke alltid kunde upprätthålla törnrosstämningens lycksalighetskäusla. Om hans själskval vittna bekännelse-fragment, som väl icke äro daterade, men rimligtvis härröra från 1840-talet; några utdrag följa här.

Min Historia är följande:

Ifrån min spädate barndom har en eld brunnit i min själ, ett oändligt begär efter Gud, kärlek till det Sköna, och enkel konst. Skulle jag hafva varit i den ställning, att få lefva för mitt innersta begär, så skulle det kunna hafva blifvit något af mig. Men oupphörliga lefnadsomsorger för mig och i synnerhet för de mina, hafva delat min tid och mina krafter.

— — — — —

Evige Gud, förbarma dig! Det är så underligt. En enda sak här i världen har jag satt ett stort, outsägligt värde på. Detta har icke varit någon nyck från gårdagen — icke något som förgått några dagar därefter. Det är mitt lifs varmaste innersta behof både om natten, och bor hemligt inunder alla mina göromål om dagen. Detta mitt begär är så inneslutet uti min kärlek till Gud, att jag icke kan skilja det därifrån. Det är så oskyldigt, så fromt, så rent mänskligt, att (äfven om det vore möjligt) intet skäl är för mig att söka arbeta det bort utur mitt väsen. Om det vore ett syndigt begär, då skulle jag genom bön och arbete kanske kunna få det bort. Men nu är det icke synd, utan jag vet med mitt väsen, att det är förädlande.

Och detta enda har jag icke fått. Min heliga, vackra, oskyldiga åtrå skulle just här blifva dömd till ständig hunger. — Ack i allt är jag så rik — i allt sådant, som jag ringa aktar. Min inre förmåga är så tillräcklig, att jag med den obetydligaste ansträngning med stor lätthet och hast kan ut-

föra många saker, som andra människor med mycken möda svårligen kunna göra — och mig gör det ingen glädje. Mitt väsens innersta hunger är lika stor. Hvarför fick jag allt — utom det jag behöfde? Huru gärna skulle jag skänka bort dessa för mig så tomma glädjelösa yttre fördelar och inre gåfvor. Men det är omöjligt. Min själ förvissnar och mitt lif är förspildt. Ty det är icke nog, att jag nu ej har mitt lifes oskyldiga enda önskan fylld — jag kan aldrig få den — aldrig så länge jag lefver. — — — — —

Helige Kristus! jag beder dig nu blott om en enda sak. Att jag lider, gör intet. Men förbarma dig öfver min själs blomma, att ehuru intet hopp finnes för mig i detta lifvet, dock ej förtviflan angriper min blomma, utan att jag evigt minnes dig och min fasta grund.

Så kom på sistone den katastrof, som gjorde ett slut på Almqvists värksamhet i Sverige.

Det är förut nämt, att Almqvist under 1840-talet råkade i allt större ekonomiska svårigheter. Väl försökte Lars Hierta och andra hans vänner att reda ut affärerna, men dessa försök ledde aldrig till någon varaktig förbättring. Under sina transaktioner hade emellertid Almqvist kommit i beröring med en f. d. ryttmästare von Scheven, en känd procentare. De fördes samman icke blott af Almqvists pänningebefoh utan äfven af ett gemensamt intresse för Swedenborg, och Almqvist hade under senare åren af 1840-talet ofta sin gång i v. Schevens hus. Som bekant slutade detta med, att den förre den 11 Juni 1851 lämnade Stockholm och öfver Göteborg och Helsingborg begaf sig till Danmark och vidare till Amerika, medan samtidigt

ett rykte spridde sig, att han gjort sig skyldig till bedrägeri och försökt genom gift rödja v. Scheven ur vägen. Den rättsliga undersökning, som följde, bekräftade misstanken om Almqvists bedrägliga förfarande i fråga om affärerna, men gaf icke något bestämt resultat i förgiftningshistorien. Å ena sidan talade mot Almqvist, att han öfverhufvud taget i inbillningen företog betänkliga experiment, och att han visat sig under den senare tiden ej fullt kunna skilja på sina faktiska handlingar och sina fantasier. Men å andra sidan voro vittnesbörderna mot honom så förvirrade, att alldeles inga bindande bevis däraf kunde utdragas. Arsenik hade v. Scheven haft för vana att förtära, och omöjligt är icke, att anklagelsen varit ett påfund af denne eller hans folk.¹

I Amerika lifnärde sig Almqvist med lektioner och literära arbeten; sitt själslugn synes han återvunnit, men slog sig aldrig till ro på någon plats för mera än ett par år. I början af 1866 återvände han till Europa och slog sig ned i Bremen; där afled han den 26 sept. s. å. Han efterlämnade massor af manuskript, i hvilka han fortsätter »Herr Hugos akademi» i den gamla stilen och fantiserar på sina gamla favoritområden; en elegant handskrifven volym på öfver 1400 foliosidor med titeln

¹ Närmare redogörelse för rättegången finnes i AHNFELTS biografi, för Almqvists lif i Amerika i H. WIESELGREN'S Bilder och Minnen.

»Om svenska rim» sysselsatte honom ännu under hans sista tid. Det enda af dessa efterlämnade värk, som blifvit tryckt, är hans »Anekdoter till guldmakeriets historia».

Genom sin flykt hade emellertid Almqvist lämnat fältet öppet för sina fiender, hvilka allt mera tillväxt i antal, och sedan han nu själf tycktes hafva erkänt sin brottslighet — »litet bättre än sitt rykte», betecknade han sig själf i en biljett till Thoman-der —, vågade ej ens hans vänner taga hans försvar. De flesta afföllo; blott i Finland behöll han några trogna anhängare eller beundrare. Fru Runeberg, som ofta förut reserverat sig mot sin makes starka förkärlek för Almqvist, skrifver nu, att det grämer henne, då hans motståndare i Sverige »triumfera och icke begripa, att de borde gråta blodiga tårar öfver den vanära, som träffar ett ibland deras grannaste namn». Och Topelius berättar, huru Runeberg själf, då en gång Almqvist kommit på tal, efter en stunds tystnad hårdt gripit honom i armen och därpå med en röst som skälfde af rörelse sagt: »Ser du, när vår Herre spelar en vacker visa, frågar han ej efter, om han väljer en sprucken fiol».

* * *

I en af sina uppsatser säger Almqvist — närmast om Fouqués arbeten, men det kan gälla om den äldre romantiken i allmänhet —, att den hade

»en drömmande skönhet», och fortsätter: »Nu var behovet inne af en vaken, af himmelsk, förmäld med äfven jordisk sanning. Detta problem för konsten är oändligt svårare, emedan det sträfvar till föreningen af tvenne ämnen, som nästan i hela den kända historien stått i eldig kamp emot hvarann — så fientligt, att de af många ansetts oförenliga. Det är af himmelskt och jordiskt sinne på en gång, idealitet och verklighet tillsamman».

I dessa ord ligger Almqvists program; de angifva ock hans literaturhistoriska ställning.

B. E. Malmström har en gång sagt, att Almqvist varit den ende konsekvente romantiker Sverige egt, och ofta nog har detta upprepats, stundom med tillägg, att han därigenom betecknar romantikens själfupplösning.¹ Genom sin subjektivism och sin glänsande fantasi är han en fullblodig romantiker, och hans revolutionära hat mot det konventionella på alla områden behöfde icke skilja honom från denna skola. Likväl är det en något vanskelig sak med påståendet om romantikens konsekvenser, ty från samma utgångspunkt leda många vägar, och att bevisa hvilken som är den logiskt riktiga kan locka filosofen, men är ej af så stort

¹ Lysander har utgående från just denna synpunkt uppdragit en utförlig parallell mellan Almqvist och Heine; för starkt torde man ej böra betona likheten, om den ock i mycket kan vara slående nog. Heine var alltigenom frivol, men med all sin skepticism och sofistisk bör Almqvist frikännas från detta.

intresse för historikern. Almqvist själf har en gång (Bror och Syster s. 84) yttrat, att romantiken svikits af fosforisterna, då de »nekade statens utveckling politiskt till samma frihet», som de gjort gällande inom poesien, men å andra sidan synas ju de flesta romantikernas reaktionära böjelser vara en ganska naturlig sak. Så kan ett betonande af olika moment föra åt alldeles motsatta håll.

Att Almqvist blef en den nya tidens man, beror ej så mycket på hans liberala program, hvilket såsom ofvan påpekats i själfva värdet ej var det centrala för honom, utan på hans literära riktning. Hvad romantiken bekämpat hos klassicismen var bland annat dess abstrakthet, men många af den förras anhängare och så äfven de svenska fosforisterna hade dock själfva hamnat i en lika blodfattig öfversinnlighet. Almqvist däremot sträfvar liksom den ursprungliga romantiken att förena natur och ande, och det är ingen tillfällighet att symbolen för hans poesi icke är den blå blomman utan törnrosen, som bär lifvets friska färg.

Almqvist fann många anhängare och beundrare bland sina samtida, ehuru kretsen af dessa med åren nog växlade ganska starkt. Att han icke så mycket, som man på grund af ryktet skulle tro, uppskattades af dåtidens breda publik, framgår utaf den omständigheten, att hans skrifter ej utgingo i så många upplagor som andra ringare författares. Huruvida de lofvärda bemödanden, som nu göras

att sprida hans verk, skola hafva full framgång återstår att se.

Oemotsägligt är i alla händelser, att han är nära besläktad med mångt och mycket i vår egen tid. Hans religiösa panteism, hans determinism, hans radikalism, hans lyriska stämningsrikedom och hans estetiska eller »artistiska» åskådning — allt detta förenat har föranlett den titel af »Sveriges modernaste diktare», som gifvits honom. Gång på gång blir man vid läsningen af hans skrifter slagen med förvåning öfver, hvilken intim öfverensstämmelse där fins mellan många hans yttranden och de satser, som nu predikas såsom dagens senaste visdomsord. Om det enas och andras värde är här ej platsen att orda; blott det bör sägas, att huru mycken beundran vi må hysa för Almqvists snillrikhet, huru mycket vi må hafva att lära af honom, vi därför ingalunda kunna nedtysta vår kritik. Hvarje andlig storhet kräfver ett allvarligt arbete för att fattas och tillegnas, och mången gång få vi, hunna till bättre insikt, bekänna oss tidigare hafva talat i fåvitsko, då vi dristat oss fälla omdömen om något litteraturens eller konstens storverk, men äfven med denna risk kunna vi ej afstå från vår protestantiska frihet, från vår protestantiska plikt att pröfva allt och behålla det godt är.

II.

Tre författarinnor. Den historiska romanen.

Det är först på 1830-talet den berättande dikten på prosa intager ett mera betydande rum inom den svenska literaturen. Cederborghs och Dahlgrens humoristiska teckningar, Livijns och Palmblads romantiska noveller — det är allt vi hafva att nämna från den föregående perioden, åtminstone allt af något värde. Romanhungern hade visserligen vaknat långt förut, men den tillfredsställdes af öfversättningar från Spiess, Lafontaine, Kotzebue och andra deras medbröder, af hårresande rövvarhistorier eller sentimentala berättelser. Det anmärktes också i tidsskriften Heimdal såsom något högst ovanligt, då man år 1828 fick se en ny roman, som på titelbladet bar epitetet svenskt original: det var G. W. Gumælius' Thord Bonde. Samma år framträdde Fredrika Bremer och året därpå började G. H. Mellin serien af sina historiska noveller. Så kommo på trettioalet Almqvist, friherrinnan Knorring och

fru Carlén, efterföljda af Onkel Adam, Braun, Blanche, Ridderstad, fru Schwartz och ännu en del andra af lägre ordning.

Det var en hel generation romanförfattare, som sålunda ryckte fram i nästan samlad trupp, och allt hvad de skrifvit bildar tillhopa nästan ett litet bibliotek. Samma företeelse iakttaga vi ute i Europas stora länder; där är öfverallt en oerhörd produktivitet inom romangenren. Jag behöfver blott erinra om Victor Hugo, George Sand, Balzac, Dumas d. ä., Eugène Sue, Dickens, Thackeray, Bulwer, Cooper. Publikens läslust syntes med ens ha vuxit kolossalt; man slukade allt och hungrade efter mera. Äfven flera af de svenska romanerna öfversattes till tyskan och engelskan, somliga icke en, utan flere gånger. Det var damerna som gingo i têtén för detta eröfringståg, och det är till dem vi nu främst vända oss. Då jag fört dem tillhopa, så bör jag emellertid genast anmärka, att de hade föga andlig gemenskap, och att de knappast hade någon sympati för hvarandra; en hvar gick sin väg.

Fredrika Bremer är född 1801 i Finland på Tuorla gård nära Åbo, men redan tre år därefter flyttade hennes föräldrar öfver till Stockholm och vistades sedan ömsom där, ömsom på Årsta i Södertörn, ett gammalt herresäte, som inköpts af dem.

Lifvet i Fredrika Bremers barndomshem är genom hennes egna skildringar väl bekant. Barn-

skaran blef med tiden ganska stor: fem systrar och två bröder, och så mycket ungdom borde kunnat sätta färg på lifvet i det förmögna Bremerska hemmet. Men i stället var där enformigt, trångt och dystert, främst på grund af fadrens lynne och åsikter; melankolisk och slutent fordrade han en obetingad lydnad af de sina.

Han var visst icke främmande för högre intressen, men dessa hade aldrig kommit att få luft och sätta sin prägel på hans hem af det skäl att hans hustru icke delade dem. Hon var framförallt en elegant världsdam, societetslifvet var hennes fält och från dess synpunkt bedömde hon alla förhållanden, jämväl uppfostran. Döttrarne fingo sålunda lära sig språk och odla talanger, som de kunde lysa med i sällskapslifvet, och hvad Fredrika beträffar, fick hon därför mycken och god undervisning i ritning.

Det blef aldrig frågan om att föräldrarne kände sig ha skyldighet att komma i andlig gemenskap med sina barn, att taga reda på deras olika anlag och utveckla dem; allt skulle gå efter abstrakta, opersonliga regler. Äfven gent emot föräldrarne skulle den noggrannaste etikett iakttagas, och som döttrarne icke fingo besmittas af eller ens ha aning om världens ondska, höllos de i sådan afskildhet, att hemmet för dem fick en prägel af kloster eller rent af fängelse.

Sådant tedde sig hemmet för Fredrika Bremer, men det är att märka, att den skildring hennes

syster Charlotte gifvit däraf har en vida ljusare prägel; för henne ha tydligen dessa styfva regler icke inneburit något så kväfvande; hennes fogliga, smått pedantiska natur fann sig med lätthet uti förhållanden, som blefvo outhärdliga för Fredrika. Med sina stora andliga gåfvor och behof, med sin ytterliga liflighet och känslighet kom denna att här lida brist på allt. Fåfängt tiggde hennes hjärta någon smula ömhet och deltagande kärlek, fåfängt tiggde hennes lifliga fantasi och hennes osläckliga kunskapstörst någon sund näring. Så godt som öfverallt, i alla hänseenden sattes öfverstigliga murar för henne. Det afbrott, som en längre utländsk resa 1821 gjorde i familjens enformiga lif, blef icke af angenämaste art, ty fadrens lynne förbittrades af alla de små obehag, som en resa då mer än nu medförde.

Det var klart att, då Fredrikas värksamhetslust aldrig fick något mål, hennes sjäslif skulle bli ytterligt öfverspändt. Romantiska griller af allehanda art upptogo henne, hennes i hemmet gynnade fåfänga ingaf henne en brinnande lust att utmärka sig genom något storvark, och därtill jäktades hon af religiösa grubblerier. Alltifrån ungdomen har Fredrika Bremer sträfvat efter klarhet öfver lifvets mening, men hennes frågor i dessa ämnen blott nedtystades såsom otillbörliga, och då hennes känsliga sinne upprördes af allt lidande hos medmänniskor utan att kunna finna något försonande, då greps hon af förtviflan. »Nu fattade mig»,

säger hon, »med förskräcklig makt känslan af lidandet, utbredd öfver hela jorden... Hvilka rysliga afgrunder öppnade sig ej under denna tid för min blick. Brott af alla slag, själfmord, huru nära stodo de mig. Ty jag tviflade och förtviflade, jag hade förlorat min Gud». Blott ett begär, en önskan återstod, »begäret att lida för alla, att förinta mig själf för det helas lif».

Ur detta förtviflade tillstånd rycktes Fredrika Bremer upp därigenom att hon fick en yttre värksamhet och en relativ frihet. En af hennes systrar, Agathe, var sjuklig, och läkare hade tillrådt, att hon öfver vintern 1826—27 skulle vistas på landet, ute på Årsta. För att vårda henne stannade där äfven systrarna Hedda och Fredrika, och den senare fick sålunda tillfälle att inrätta sitt lif någorlunda efter sitt eget sinne. Hon egnade sig framförallt åt att vårda de sjuka och fattiga som funnos på godset. Genom detta värksamma yttre lif drogs hon ifrån grubblerierna öfver sig själf, och hon kunde äntligen få den för henne outsägligt välgörande känslan af att vara nyttig här i världen.

Äfven under de följande vintrarne fick hon tillfälle att någon tid vistas ute på Årsta med sina själfvalda sysselsättningar och inom familjen blef det nu ljusare; fadren hade de sista åren blifvit sjuklig, han bar tåligt sina plågor och hans lynne mildrades, då han såg sig med hängifvenhet vårdad af sin familj. Efter hans död 1830 skref Fredrika:

»Det var godt att få vårda och beundra honom under hans sista, långa, med heroiskt tålamod burna lidande... det var godt att se honom hvila efter ett oroligt lif, godt att på hans kalla hand och panna få gjuta försoningens tårar». — »Och», tillägger hon en annan gång, »under de gemensamma plågorna af vårt husliga lif förenade vi [d. v. s. syskonen] oss ännu innerligare, och i smärta och tårar knöts det band, som nu är mitt lifs förnämsta glädjekälla »

Under dessa de sista åren af 20-talet, under denna period, då Fredrika Bremer börjar finna någon jämvikt inom sig, faller begynnelsen af hennes egentliga författarskap. Skrifvit hade hon gjort redan länge; hon hade satt ihop små tillfällighetspjäser, som uppfördes i familjen, hon hade börjat bland annat ett stort tilltänkt poem om världens skapelse, hon hade gjort dagboksanteckningar under den utländska resan, och hon hade under sina själsstrider skaffat sig en smula luft genom att nedkasta sina stämningar på papperet. Allt detta har hon själf sedermera förstört med undantag af hvad hon använt för sina själfbiografiska skildringar i romanerna. t ex. i »Familjen H.» och i »Hemmet», där hon som bekant under namnet Petrea tecknat sig själf.

Då nu under värksamheten och skogsvandringarna på Årsta lifvet begynte synas henne mindre dystert, tog sig denna vaknande lifslust uttryck i en del små skisser och noveller, dem hon genom

sin bror August tillbjöd professor Palmblad i Uppsala, som där hade tryckeri och utöfvade förläggare-rörelse allt sedan fosforismens kampdagar. Då Palmblad förklarade sig beredd att trycka häftet och t. o. m. gifva författaren 100 rdr i arvode, så stod glädjen högt i tak bland Fredrika och hennes systrar — hennes enda förtrogna i denna sak.

Till julen 1828 såg sålunda den första delen af *Teckningar ur hvardagslifvet* dagen, och den lilla boken mottogs med välvilja, fastän — det måste man säga — dess innehåll var tämligen obetydligt. Men den svenska literaturen var då mer än skäligt mager i fråga om läsvärda saker i den novellistiska genren. — Hösten 1830 kom andra delen, innehållande ett par skildringar, Den ensamma och Tröstarinnan, hvilka såsom halft själfbiografiska utkast erbjuda mera intresse, fastän icke håller de literärt stå så högt. Men därjämte fanns här början af en längre berättelse, *Familjen H.*, där Fredrika Bremer funnit sin egentliga mark; den är den första af de äkta Teckningarna ur hvardagslifvet.

Berättelsens afslutning utkom följande vår, och härmed var Fredrika Bremers rykte stadgat. Hon hade nu äfven för modren tillstått sitt skriftställer, och småningom blef hennes namn bekant bland de literärt intresserade; hon inhöstade loford af sådana storheter som Franzén, Wallin och Brinckman, och att det skulle göra henne godt är gifvet. Men först och främst hade hon af själfva detta arbete

fått sitt lefnadsmod stärkt och fått klart medvetande om hvad hennes kallelse var, att hon kunde vara mänskligheten till gagn och glädje i vidare kretsar och i större uppgifter än genom att göra godt bland de fattiga och kroppsligen lidande, fastän denna uppgift alltid låg henne varmt om hjärtat och hon mer än en gång under sitt följande lif var betänkt på att öfverge författarskapet och helt egna sig åt sjuksköterskans kall.

År 1831 gjorde Fredrika Bremer vid ett besök hos sin i Kristianstad bosatta älsta syster Charlotte bekantskap med en inom det lilla samhället mycket ansedd man, kollegan magister G. J. Böklin. Sedan den första bekantskapens stelhhet öfvervunnits, kommo samtalen snart i gång mellan den 35-årige lärde och den fem år yngre författarinnan, och hon trädde i ett lärjunge-förhållande till honom.

Böklin var icke blott en lärd filolog och en varmt intresserad skolman, han egde stor filosofisk bildning och var djupt religiös. Han var en harmonisk natur och personligen hade han kommit till en lösning af den stora striden mellan tro och vetande, denna strid, som för Fredrika Bremer ännu var oafgjord, ty tillsvidare hade hon ej kommit längre än att hon börjat våga hoppas på att finna en tillfredsställande lösning. Här fann hon äntligen en till hvilken hon kunde vända sig med alla sina oroliga tvifvel, en som var lika intresserad och outtröttlig i att svara som hon att fråga. Han gaf henne anvisning på lämplig literatur och var all-

tid färdig till belysande förklaring och vägledning, och sålunda blefvo nu under vintrarna 1831—32 och 1832—33 under växande personlig sympati dem emellan afhandlade dessa spörsmål, som för Fredrika Bremer voro lifsfrågor, om Kristus, om det onda, om människans fria vilja och mycket annat därmed sammanhängande. Som förbindelsen äfven då Fredrika Bremer vistades i Kristianstad ofta var skriftlig, så kunna vi i de bevarade brefven följa detta tankeutbyte nästan från begynnelsen.

Man bör emellertid icke öfverdrifva Böklins betydelse för Fredrika Bremer. Böklin blef en auktoritet för henne, men hon underkastade sig dock ej obetingat. Med glad hängifvenhet mottog hon hans vägledning, men då hon vandrade framåt, var hennes egen iakttagelseförmåga oafslåeligt i rörelse, och hon hade jämt nya frågor att ställa. Det är ett betecknande drag för Fredrika Bremer just denna hennes smidighet uti uppfattningen af en annan personlighet, förmäld med en aldrig uppgifven själfständighet. Och därtill denna aldrig hvilande sträfvan att tränga allt djupare in uti spörsmålen, se dem från nya sidor och låta dem af sig föda nya. Böklin var nu en gång färdig med sitt system; Fredrika Bremer blef det aldrig. Huru många gånger har hon inte jublat af fröjd öfver att nu hade ljuset gått upp för henne, nu hade hon nått fast botten. Men bakom den hunna utsiktspunkten doko nya toppar upp, högre och mera ljusomflutna. Fullt kunde hon aldrig slå sig

till ro och ännu 1865 talar hon en gång om dessa »i själens djup gömda nattfåglar, som stundom uppskrämda flaxa omkring med tviflets evinnerliga, hviskande fråga: Hvad är sanning?»

Där fanns ock den olikheten dem emellan, att Böklin satt skäligen isolerad i den aflägsna provinsstaden, medan Fredrika Bremer under sitt rörliga lif jämt bragtes i beröring med nya personligheter, och hon släppte icke en ny bekantskap utan att hafva försökt att tillgodogöra sig, hvad den hade att bjuda. Med Martensen, den framstående danske teologen, afhandlade hon religiösa frågor, och då hon var på audiens hos påfven, drog hon sig ej för att inleda Pio nono själf i en diskussion. Hon träffade i England och Amerika folk af olika riktningar och sedan i Schweitz lärjungar af den ädle Vinet. Gent emot alla behöll hon med all ödmjukhet i sättet sitt omdöme vaket.

Det kunde då ej undvikas att Fredrika Bremer efter alla dessa impulser och erfarenheter till slut hunnit en synpunkt, som var om icke högre dock afgjort friare än Böklins. Med sin kyrkliga uppfattning kunde han ej gilla hennes vidare sympatier och vid ett tillfälle — det var först 1861 — kom det till en bestämd meningsbrytning dem emellan, men vänskapen bestod orubbad.

Det hade funnits en tid, i begynnelsen af deras vänskap, då denna på Böklins sida tagit en djupare personlig färg. Han bad henne blifva sin hustru, men hon vek undan för detta steg, så att

han slutligen resignerade och 1835 förlofvade sig med en annan flicka. Förbindelsen dem emellan fortfor dock genom brefväxling och Fredrika Bremer besökte ett par gånger Köpinge prästgård, där Böklin blifvit kyrkoherde 1840.

Skälen till sitt nej har Fredrika Bremer väl aldrig sagt öppet. Det har talats något om att hon i ungdomen haft ett obesvarat tycke, men huru härmed än må förhålla sig, så har erotiken aldrig haft någon central betydelse för henne. Och då känslan icke öfverröstade hennes förstånd, så kunde hon väl inse de svårigheter, som skulle uppkomma af ett äktenskap. Hon var icke hågad att gräfvä ned sig i en aflägsen landsort; det var ju för henne att lämna det fria lifvet i de stora förhållandena med dess rikare och vidare uppgifter.

Det blef ock allt mer klart för Fredrika Bremer att hon var kallad att deltaga i arbetet för kvinnornas befrielse, och då hon i sina böcker förkunnade, att kvinnans kall vore icke blott att fylla sina husliga plikter, att äfven hon hade anspråk på själfständighet och egen värksamhet och kunde lefva ett rikt och gagnande lif äfven utom äktenskapet, då borde hon ju också själf visa detta i gärning.

Fredrika Bremer fortsatte emellertid under 1830-talet sina studier, som nu riktades äfven på historia och andra ämnen, såväl som sitt författarskap. 1833 utkom *Presidentens döttrar*, i hvilken kritiken anmärkte en benägenhet för att gifva spekulatio-

nen för stort utrymme, och året därpå *Nina*, som mottogs ganska tveksamt. Det var ej så underligt, ty boken präglas af mer sentimental öfverspändhet än de öfriga. Fredrika Bremer hade också på hösten 1834 fått anfall af sin gamla nedstämdhet och oroliga nervositet — möjligen en följd af krisen i förhållandet till Böklin.

Nya frestelser att öfvergifva författarskapet och blifva sjuksköterska hemsökte henne nu. Botemedlet härför blef vistelsen hos en vän ifrån Kristianstadstiden: grefvinnan Stina Sommerhielm, f. Lewenhaupt och änka efter norska statsministern Sommerhielm. Hon bodde nu på godset Tomb vid Kristianiaviken, och hos henne vistades Fredrika Bremer mestadels åren 1835—1840. Grefvinnan Sommerhielm beskrifves af sin gäst på följande sätt:

Det är en kraftfull och lefnadsfrisk mänska med ett varmt hjärta och detta sunda förstånd, som man lär högre värdera, ju längre man lever. Allvarlig och fast i karaktären, leende och lekfull i lynne gör hon lifvet tryggt och gladt. Öfver den värld, som gudsfruktan och klokhet ordnat, leker och spelar oupphörligt det mest träffsäkra och mest harmlösa skämt; hennes blick in i människan är säker och skarp — för det mesta full af mild satir. Hon har gjort mig oändligt mycket godt.

Hon hade »en frisk och järnhaltig åder», var praktisk och glad, men ej utan literära intressen, så att Fredrika Bremer i henne hade ett förträffligt sällskap, och tack vare detta så väl som det stilla, ensliga, jämna lifvet på Tomb hämtade sig Fredrika Bremer åter.

Om denna återvunna jämvikt vittnar också

✓ hennes nästa bok, *Grannarne*. Efter denna följde
 ✓ *Hemmet* och så vidare under 1840-talet de öfriga
 - delarne af Teckningarna.

✓ Förutom denna serie kom 1844 hennes *Morgonvakter*. Fredrika Bremers lifliga och djupa religösa intressen uppfordrade henne att säga sitt ord med i den strid, som äfven här i Sverige uppstod angående Strauss' bekanta bok Jesu lif. Morgonvakternas medlande inlägg tillfredsställde icke fullt någondera sidan, men de ortodoxa voro dock vida mera belåtna än Strauss' anhängare.

Betecknande för Fredrika Bremers förmåga att ej blott för egen del göra förtjänsten på alla håll rättvisa, utan ock kunna trots alla meningsskiljaktigheter knyta personer till sig, är att hon t. ex. trots dessa Morgonvakter kunde stå på vänskaplig fot med den strängt ortodoxe Fahlcrantz. Öfver hufvud kom hon nu såsom den berömda författarinnan i personlig beröring med många af landets förnämsta män; jag skall blott särskildt nämna en: Erik Gustaf Geijer, ej endast därför, att han var den störste, utan än mer därför att här tvänne besläktade andar möttes i ömsesidig förståelse och tillgifvenhet.

Hennes umgänge hörde emellertid afgjort mera till de äldre och akademiska kretsarne, för Stockholmsliteratörerna, det »Unga Sverige», stod hon främmande.

Fredrika Bremers lif under denna period af den lifligaste literära alstring förflöt sålunda i det

hela angenämt med tillfälle till uppfriskande och utvecklande sällskap. Vistelsen i Stockholm afbröts då och då af besök på Årsta eller kortare utrikes resor, såsom till Danmark och Tyskland.

Nu är det ock hon börjar sin praktiska värksamhet både uti i vanlig mening välgörande syfte och för häfdande af kvinnans rättigheter. Vid denna Fredrika Bremers praktiska värksamhet skall jag emellertid här ej alls dröja, utan i stället söka karaktärisera hennes literära roll och betydelse.

Jag har blott kunnat i korta drag antyda gången af Fredrika Bremers lif under ungdomen och medelåldern, och detta har kanske varit en öfverflödsgärning för de flesta af mina läsare. Fredrika Bremers lif och personlighet äro väl kända af alla som öfverhufvudtaget intressera sig för dessa ting. Är det fallet också med hennes skrifter? Jag miss-tänker att så icke är förhållandet. Och det är i så fall skada. Jag vill icke precis anbefalla genomläsning af alla hennes romaner, men någon af de bättre, såsom Grannarne och Hemmet.

Men för att icke någon skall känna sig bedragen vid bekantskapen med dem, skall jag försöka ge en föreställning om hvad läsaren utaf dem kan vänta och icke vänta sig.

Till en början skall man icke på grund af rubriken »Teckningar ur hvardagslifvet» tro, att det här är tal om någon strängare realism i en senare tids mening. Fredrika Bremer är nog en dotter af sin tid, af romantiken.

Romantisk till gagns och det ej i bättre mening är episoden i Familjen H. om den blinda flickan Elisabeth, som blifvit vansinnig af olycklig kärlek, och det är i Grannarne själfva hufvudhandlingen om den demoniske Brunos öden.

Slikt är nu alldeles icke Fredrika Bremers fält. Dessa naturer, som ryckas med af sina rasande passioner, öfverstiga hennes skildringsförmåga; den fantasiens kraft och den djupa psykologiska blick, som fordrats för att ge dem åskådlighet och trovärdighet, den saknade Fredrika Bremer.

Ej håller skall läsaren vänta att finna en sträng enhetlig komposition. Fredrika Bremer med sitt lätttrörliga kynne och sitt lätttrörda hjärta hittar tusen ting, som hon måste afhandla, värdefulla vinkar för unga husmödrar och välmenta råd för unga äkta män och en mängd andra nyttiga lärdomar för livvets alla förhållanden. Då löper pännan åstad med henne, så att hon allt som oftast får häjda sig med ett: »Hvar var det nu jag var?» Hon ber halft om ursäkt för dessa utflykter, men hon hyser icke någon allvarlig föresats att undvika dem.

Bristen på enhetlig komposition är ju för öfrigt något som hon delar med de flesta germanska författare. Det är de abstrakta fransmännen förbehållet att isolera en person, att studera ett mänskligt förhållande. Det var med Fredrika Bremer som med de store engelsmännen vid århundradets midt, Dickens och Thackeray; deras hjärtan klappa

för alla medmänniskor, de fylla sina romaner med en stor personal och äfven bipersonerna blifva dem så kära, att de icke nännas skjuta dem helt undan, när de fullgjort sin uppgift för hufvudhandlingen. Därutaf kommer sig denna episka bredd, som vi beklaga oss öfver, men som icke fullständigt kan tänkas bort. Att den emellertid hos Fredrika Bremer icke alltför sällan går utöfver det tillåtliga, skall jag ingalunda förneka.

Familjen H., Presidentens döttrar, Hemmet, Syskonlif — dessa titlar äro för Fredrika Bremer betecknande; ingenstädes är det fråga om enstaka individer utan om med hvarandra förknippade syskonkretsar och familjer. Skildringen af svenskt hemlif är ock kärnpunkten i Fredrika Bremers hela författarskap. Man kunde befarat, att de mörka barndomsminnena skulle gått igen i skildringar af olyckliga hem, där hon utdragit de sorgliga följderna af en uppfostran i tvång och despotism. Men det är inte genom bittra ord och anklagelser, utan genom kärlek hon vill öfvertyga sina läsare.

»Ingen har bättre än hon framställt hvad hemmet är för barnen, den säkra hamnen, värnet mot lifvets frestelser. Det svenska i hennes författarskap ligger framför allt i hennes tro på hemmets makt, i hennes på erfarenhet hvilande öfvertygelse om den underbara uppfostrande värkan af det gemensamhetens lif, som fins i ett svenskt hem. Härigenom gaf hon för hela den bildade världen ett godt på samma gång som ett sant vittnesbörd om en af våra nationella helgedomar, hemlifvet, som en förädlande medelpunkt i vårt lif. Dess vänliga brasa, dess aftoncirklar, dess skämtsamma syskongnabb är någonting, som hennes pänna icke tröttnar att skildra. Det

vinner segrar öfver envisa karaktärer, det försonar starka mot-satser, det sprider balsam i själsstridernas sår, det utjämnar krafternas strid, det står tryggt och säkert i motgångarnas stormar, ja, det kan också, om det gäller, bli en försvarsanstalt, ty här få evangelii ord sin fullaste tillämpning: om en lem lider, så lida alla lemmarne med; den enas ära eller vanära är hela husets ära eller vanära och man må icke ostraffat kränka någon af dess medlemmar, men framför allt, hemmet hvilar på förtroendets breda grundval, det tröstar med kärlekens milda ord; där är hvila, där är frid, där är trygghet.¹

I *Hemmet* har hon som bekant hämtat materialet till stor del från sitt eget och har tecknat sig själf som Petrea, men hela atmosfären är här en annan, där är idel solljus öfver denna tafla; ömsesidigt förtroende och ömsesidig kärlek gifva här grundstämningen. Fredrika Bremer mindes äfven själf hälst allt hvad godt hon åtnjutit af sina närmaste.

Fredrika Bremer yttrar en gång att familjen liknar på en gång ett poem och en maskin; detta maskineri som är nödvändigt för det husliga livets harmoni, det har Fredrika Bremer som ingen annan vågat taga med, och äfven däri har hon förstått att uppleta den, vi kunna väl säga, ideella sidan. Hon har därvid till sin hjälp sin ljusa optimistiska humor, som i all vänlighet drar fram mänskornas små egenheter och svagheter, och genom hvilken hon får färg på de annars rätt triviala scenerna.

Den ställning en författare bör intaga till värk-

¹ Hellen Lindgren i Ord och Bild 1898.

ligheten, har Fredrika Bremer själf en gång tecknat på följande sätt:

»Taflan af verkligheten bör likna en klar bäck, som under sitt lopp sant och troget återgifver de föremål, som spegla sig i dess bölja, och genom hvars kristall man skönjer dess botten och hvad som därpå hvilar. Allt hvad målaren och författaren vid dess framställande bör tillåta sin fantasi, är att spela rollen af solstråle, som utan att förändra något föremåls egendomlighet dock ger alla färger en lifligare glans, låter vågens dagpunkt tindra mera diamanthet och upplyser med renande klarhet själfva bäckens sandbotten.»

Ville man nu fortsätta denna bild, så kunde man med rätta säga att Fredrika Bremers berättarkonst just liknar en liten bäck, som rinner fram lifligt sorlande, som här och där vidgar sig, men då är i fara att rent förlora sig i vassen, som då och då kan stöta på en större sten eller klippa och då bryter väg med något större buller än vanligt, men ej spränger hindren, utan beskedligt går kring dem. Den hinna aldrig växa till en stor mäktig ström, men den blir ej håller någonsin grumlig och mörk. De stora djupen kunde nog locka henne, men där var hon aldrig rätt hemmastadd.

Så är det ock med Fredrika Bremers karaktärsskildringar. Hvad de manliga karaktärerna beträffar, så äro de i regeln skäligen ointressanta, och det vill synas som om Fredrika Bremer, trots det

att hon var en kvinnosakens förkämpe, likväl sett på dem med alldeles för litet kritik.

Man beakte också, att det för henne väl existerar en kvinnofråga, men ingen äktenskapsfråga; hennes romaner skildra hem, men icke äktenskap.

Vida mera fängslande äro hennes kvinnor; där finnas flere präktiga typer, som värligen äro humoristiska. Där är den stort anlagda *Ma chère mère* i *Grannarne*, som för spiran öfver sina underhafvande och sin släkt med kraftig hand, — en härskarnatur, som både kan risa och lisa. Utmärkta scener, dock kanske bättre tänkta än utförda, äro t. ex. de, då hon först presenteras för läsaren vid ett dansgille, där hon själf sköter fiolen, eller då hon prutar med snickaren om priset på sin egen likkista. Högt står ock skildringen af, huru hon bär den blindhet, som plötsligt drabbar henne. Så hafva vi den präktiga, praktiska och varmhjärtade, originella och humoristiska fröken Greta, för hvilken grefvinnan *Sommerhielm* stått modell. Och så är där alla dessa mödrar och husrådinnor, en hel rad förträffliga människor, som likväl icke alla äro så helt individualiserade. Dessa samtliga höra nu till det äldre släktet.

Bland de unga flickorna intressera framförallt tvenne olika typer; den ena är den unga kvinnan med de stora anlagen och det stridiga sinnet, som har en svår kamp att bestå för att komma till jämvikt och finna sin plats här i lifvet; dessa har *Fredrika Bremer* tecknat framför allt efter sitt eget

beläte. Den andra typen är däremot hennes ideal, mest utpräglad i Grannarne, men tillstädes äfven i andra. Det är den änglalika uppenbarelsen, som med sitt naturliga, harmoniska väsen går sin väg fram i öfverjordisk skönhet, renhet och godhet. I sig själf är visserligen denna typ icke så underhållande.

Braun, som ju ville vara realist, säger hädiskt i en af sina noveller: »Jag rår Gud hjälpe mig! icke för det. Den där Serena förefaller mig alltid som en halt hvit anka». Ett slikt borgerligt rätt-framt ord träffar verkligen en sårbar punkt. Men denna typ har i alla fall sitt intresse. Det synes mig nämligen som om dessa serafiska varelser vore på icke så långt håll släkt med det Almqvistska kvinnoidealet. Visserligen får man strax göra sina inskränknings: Almqvist betonar natursidan mera och förmår med sin öfverlägsna konst gifva dem långt mer poetisk verklighet, men i alla fall: äro ej båda typerna utslag af en romantisk fantasi?

Att jämföra Almqvist och Fredrika Bremer är för öfrigt icke just så fördelaktigt för någon af dem. Konstnärligt sett drar naturligtvis Fredrika Bremer det kortaste strået. De skulle kanske båda två kunnat enas om att formulera sin mening om litteraturens uppgift på samma sätt: att förmåla idealitet och verklighet, men huru himmelsvidt skilda äro ej de vägar, de gå!¹

¹ Reslust är ett gemensamt drag, men man lägge märke till, att Fredrika Bremers resor äro planlagda och långvariga, Almqvists hastigt iscensatta och korta.

För Almqvist äro plågorna, lidandet här i världen den punkt han vill söka eliminera; Fredrika Bremer däremot älskar att se lidandets luttrande kraft. Hon gör sina renaste karaktärer till riktiga martyrer och tyckes ibland ej kunna hopa nog olyckor på dem för att de skola te sig rätt öfverjordiska i sin ståndaktighet och undergifvenhet. Man kan ej undra på, om de samtida recensenterna klagade öfver detta och t. o. m. talade om »pjoller» och »sentimentalt okynne».

Ser man närmare till, skall man finna en annan olikhet, som är grunden till den förra. Hos Fredrika Bremer hafva dessa lidanden som oftast mera karaktären af olyckor, mer eller mindre tillfälliga; hos Almqvist äro de oförsonliga, i karaktärernas djup liggande konflikter, som värka med tragikens ödesdigra kraft. Och därmed är ju då ock sagt, att Almqvists skapelser hafva långt mer poetisk odödlighet.

Men ser man åter på hvad de uträttat, så utfaller svaret annorlunda. Må Almqvist hafva utkastat tankar, som behöfde lång tid för att gro och växa upp, må hans drömmar och bekännelser ännu ha förmågan att väcka lidelserna till lif, — i omedelbar etisk betydelse kan han ingalunda mäta sig med denna lilla kvinna med hennes själföföglömmelse midt under kampen för själfhäfdelsen, med hennes rika hjärta, som räckte till för allt och alla, med hennes osläckliga sanningstörst, som aldrig gaf

henne ro, men också denna lefvande förtröstan, som alltid dref henne framåt. Med kraftig energi tog hon fatt på den närmast liggande uppgiften och förlorade sig därför icke i de teoretiska spörsmålen s vanskliheter. Att värka för det goda är hennes lidelse, och detta gör hennes böcker från 1840-talet tendensiösa — kanske icke utan impuls från Almqvist. Hafva hennes arbeten förlorat i betydelse, så är det ej blott på grund af deras estetiska brister utan äfven därför, att hennes idéer trängt igenom och vunnit seger.

De praktiska intressena, som med åren blefvo allt starkare hos Fredrika Bremer, fäste hennes uppmärksamhet på de impulser och uppslag som gifvits af kvinnorna i de anglosachsiska länderna. För England hade hon alltid haft stor sympati; hennes eget författarskap gick ju i samma riktning som de flesta engelsmännens. Gemensamma med dem har hon humorn och sentimentaliteten, intresset för hvardagslivets småsaker och för det uppbyggande och undervisande. Till och med den gamle Richardson, som hundra år tidigare öppnat raden af de store engelske romanförfattarne, citerar hon vid ett tillfälle, och med den nyare literaturen var hon väl bekant.

Hon längtade att få se de anglosachsiska länderna med egna ögon, och så begaf hon sig åstad på en lång resa till England och Amerika under åren 1849—51. Hon kom icke dit som en främling;

hennes böcker hade redan tidigt börjat öfversättas till tyska och engelska, och de hade mötts med mycken sympati.

Hon kom också i beröring med en mängd personer af betydelse och studerade en hel del förhållanden; hon vistades till och med en tid på Kuba för att se slafveriet. På grundvalen af anteckningar och bref, dem hon skrivit till de sina, redigerade hon efter hemkomsten ett arbete om sin resa, som hon kallade *Hemmen i nya världen* och som utgafs i tre delar 1853—54. Fredrika Bremer såg förhållandena i Amerika icke med blind beundran, men med mycken sympati, ty hon tyckte sig där finna ett mera ungdomsfriskt och energiskt lif än i Europa. Är det något, som särskildt skulle framhållas, så är det väl hennes öppna blick för associationsväsendets betydelse. Redan i den sista af Teckningarne, Syskonlif, som utkommit 1848 före resan, hade Fredrika Bremer i slutet utkastat planen till ett arbetarsamhälle. De syskon, hvilkas öden skildrats i berättelsen, sätta in gemensam kraft och förmögenhet på detta företag, om hvilket den äldste brodern säger:

Det värk, vi här förehafva, är i grunden ingenting annat än att vi i vänlighet förmedla en förändring inom samhället, som förr eller senare ändå kommer att försiggå. Och därmed tjäna vi oss själfva lika mycket som dem vi söka tjäna. Låt oss därför ej kalla det att göra godt. Låt oss kalla det att göra rätt. Låt oss kalla det en mänsklig glädje.

Med undran sporde en del läsare, om Fredrika Bremer blifvit kommunist, men hon lät sig icke

förfära, utan drefs af sitt intresse att vidare studera de sociala frågorna.

I Amerika fann hon nu rikligare tillfällen därtill, och med rätta blef hon där ytterligare öfvertygad, att associationen skulle bli ett kraftigt medel att lösa svårigheterna. Vi kunna besanna det, som nästan dagligen se, huru den fria föreningen på alla områden med framgång sanlar till gemensamt arbete intresserade från alla håll och sålunda åtar sig uppgifter, för hvilka det gamla ståndssamhällets organer blifvit odugliga.

Vid hemkomsten till Sverige möttes Fredrika Bremer af underrättelsen om en stor sorg; hennes syster Agathe hade en tid förut aflidit. Det tillkom nu Fredrika att taga vård om modern, som ännu lefde kvar, öfver sjuttioårig. Hennes intresse och krafter togos därjämte i anspråk af en mångfald praktiska frågor och filantropiska företag, och slutligen hade hon att samla sig för en ny stor roman, som skulle taga upp hennes idéer om kvinnans oberoende. Förut hade hon ju många gånger i sina böcker framkastat antydningar härom, nu skulle ett stort och afgörande slag slås. Det skedde i romanen *Hertha* 1856.

»Hertha Falk är», skrifver Fredrika Bremer själf, »en tragisk gestalt af en kvinna med stora krafter och en ljustörstande själ i den trånga, luft- och ljuslösa verld, som våra lagar och vårt samhälle beredt henne». — Hon växer upp såsom äldsta systern i ett hem, där modern är död och fadern är en

hård och girig despot med ett våldsamt och häftigt sinnelag. De mörka minnena från barndomen, som dämpade gått igen i de förra romanerna, ha här däremot lämnat materialet till en skildring, som är svart i svart. Fredrika Bremer finner att till och med slafvarne i Amerika ha det bättre än dessa unga kvinnor, som lefva i ett kärlekslöst hem i Norden. De sakna ej kläder och föda, »icke håller alltid nöjen af den vanliga, tomma, kortlifvade sorten, hvad som felas är lifsluft, är frihet och framtid, det bröd och vin, som ger lust att lefva».

Berättelsen sättes i gång genom en eldsvåda, som härjar ej blott det Falkska huset utan större delen af samhället. Denna allmänna olycka ger upphof till en föreningsrörelse, som går ut på att understödja och hjälpa de fattiga materiellt och andligt, och sålunda får Fredrika Bremer tillfälle att utveckla sina associationsidéer.

Hertha har vid eldsvådan räddat både fadern själf och det skrin, hvori han förvarar sina kära värdepapper, och därigenom har hans hårda sinne något börjat tina upp; likväl icke mera än att han motsätter sig hennes förening med en ung ingenjör, Yngve Nordin. Denne hade vid eldsvådan varit mycket värksam och ådragit sig en svår knäskada, och det var medan han härför vårdades af Hertha, som de båda fattat kärlek till hvarandra. Först då Yngve flere år senare efter en ny olyckshändelse ligger på sin dödsbädd, blir Hertha vigd vid honom för att kunna vårda honom utan att

klandras, såsom vid föregående tillfälle skett. Sålunda ser hon sin egen lycka sköflad af fadern, och då denne till sist aflider, har han genom en misslyckad process också gjort slut på förmögenheten

Hvad hela kärlekshistorien beträffar, så är den skäligen öfverflödig, kanske närmast tillkommen af Fredrika Bremers böjelse att öka hjältinnans martyrgloria.

Hertha får nu tillfälle att värkliggöra en gammal plan att stifta en högre skola, en bildningsanstalt, där unga flickor, som »vaknat till känsla af de högre behofven, skola kunna bli medvetna af sig själfva och sin kallelse som samhällsmedlemmar». I form af dagboksanteckningar af Hertha framlägger sålunda Fredrika Bremer här små framtidsplaner för kvinnobildningen.

Mycken smålek fick Fredrika Bremer lida för dessa sina tankar. Särskildt hånade man hennes begäran att kvinnor skulle få idka vetenskapliga studier och t. ex. blifva läkare. Att Hertha vårdade Yngve utropades såsom oanständigt, och en recensent påstod att Fredrika Bremer framställt Hertha såsom en kvinlig Messias och sålunda hånat Nya Testamentet!

Fredrika Bremer kunde med godt samvete bära slika utfall, men i alla fall supplerade hon Hertha 1858 med en berättelse *Far och Dotter*, däri hon framställde ett liknande fall, men lät dottern finna sin tillfredsställelse i att underordna sig under

fadern. Ett tilltänkt, större supplement, *Aurora*, kom aldrig att utföras.

Såsom konstnärligt alster står Hertha mycket under flere af de äldre romanerna; humorn är här utesluten, och i stället härskar i romanen ett nästan lidelsefullt patos. Medelpunkten är här ej längre ett hem, en syskonkrets, utan en individ, och därför ligger i själfva titeln en motsättning till de föregående. Så bäfvade ej håller Fredrika Bremer tillbaka för att sätta in sin personlighet i striden för sina höga mål.

Fredrika Bremers mor hade aflidit 1855, och då nu Hertha blifvit färdig följande år, så fanns det ej längre något, som band henne kvar i Stockholm. Hon hade fria händer att utföra sin plan att se nya länder, och så gaf hon sig åstad på en resa, som varade ännu längre än den förra. Turen gick till södra Europa, till Schweiz och till Italien, där hon vistades i Rom vintern 1857—58; därefter gick det vidare till Orienten, till Jerusalem och på återvägen slog sig Fredrika Bremer ned för en längre tid i Atén, där hon började redigera sina anteckningar.

Lifvet i gamla världen hette den bok som Fredrika Bremer efter hemkomsten utgaf, men det var icke någon vanlig resebeskrifning, utan mera en sammanfattning af hennes religiösa åsikter och erfarenheter; »det är ett försök», sade hon, »att till vägledning för andra framställa sitt eget lif, sina

yttre och inre erfarenheter under några år så fullständigt som möjligt».

Vid återkomsten till Sverige i juli 1861 tog Fredrika Bremer i besittning det hem hon efter moderns död inredt åt sig i Stockholm. Hon samlade här omkring sig till trefliga técirklar gamla och nya vänner och många resande främlingar sökte upp henne. Hon hade efter hemkomsten till sin glädje tyckt sig finna mera rörelse och lif i Sverige, och hon fick nu att fröjda sig åt sådana tilldragelser som grundandet af Tidskrift för hemmet och Viktor Rydbergs framträdande.

På somrarne var hon alltjämt på rörlig fot och 1864 följde hon en inbjudning att återse det gamla barndomshemmet Årsta, som sålts 1854 af familjen. Med glädje såg hon det ungdomsfriska lifvet därute och med glädje återvände hon dit året därpå för att vistas där öfver vintern. Lång blef ej denna vistelse; efter en kort sjukdom slutade hon på sitt kära Årsta sina dagar den 30 dec. 1865.

Fredrika Bremers lif får sin betydelse icke blott af hvad hon skrivit, utan kanske än mer af hennes karaktär. Om någon haft ett Excelsior till lösen, så var det hon med sin oafslåtliga sträfvan efter mera ljus och sin brinnande tro på försoning. Och så har hon blifvit till välsignelse för många utöfver hela världen, men främst för sitt eget folk och för dess kvinnor. Hvad hon därutinnan värkat, det har jag här ej ens kunnat antyda, men hennes ungdoms stormande önskan att få uträtta något för

Sverige, den lefde ännu förädlad hos den gamla och hon kunde yttra med de ord, som hon låter Hertha nedskrifva kort före sin död:

Fädernesland, du som jag mycket älskat, som jag velat tjäna af hela min själ och af all min kraft, men som ringaktade min själ och min kraft, du som jag likväl välsignar för det goda du gaf, mot hvars ärofulla framtid jag ännu i dödens skuggor troende skådar; till dig förtror jag mina moderlösa. Var dem en huldare moder än du varit det för mig. Gif dem gif för din egen framtids skull åt alla dina döttrar hvad du nekade min ungdom: frihet, framtid, ett hem för andens lif. För mig begär jag intet mer. Min vandringsstaf är nedlagd, min vandring är slut,

Jag lyfter mina händer
upp till Guds berg och hus!

* * *

I historisk betydelse står Fredrika Bremer vida öfver de båda damer som pläga sättas vid hennes sida. Ett långt lif beskärdes den förra att värka för sina uppgifter; föga mer än ett decennium innesluter Friherrinnan Knorrings ganska omfattande författarskap. Sofia Margareta Zelow (f. 1797 på Gräfsnäs i Västergötland) ingick 1821 äktenskap med öfversten friherre von Knorring, och under detta namn är det ock hon är känd. Först 1834 kom hon sig för att utgifva sin första roman, *Cousinerna*, och orsaken därtill skall hafva varit, att hon velat genom honoraret för densamma få medel till att öfverraska sin man med en värdefull julkapp. Redan dessförinnan lär hon emellertid hafva skrivit

en hel del saker, som blott upplästs inom familjekretsen.

I Kusinerna har författarinnan skildrat den miljö, hvori hon själf lefde. På Ulfborg, ett gammalt gods i närheten af Lidköping, lefver den gamle baron Löwenstern med sin dotter Amalia och en gammal husrådinna, tant Lisbeth; hos sig har baronen också uppfostrat sin brorson Axel Löwenstern, sex år äldre än kusinen Amalia. Denne Axel är romanens hjälte och är äfven utstyrd såsom sådan, en ädel och stolt yngling, därtill försedd med en lagom portion lättsinne för att uppväcka läsarinornas rikliga intresse. Han är fattig och slösaktig, men detta senare egentligen på trots mot farbrodern, hvars ordentlighet och noggrannhet i äfven obetydliga pänningeaffärer synas Axel vara en småsinnad snålhet. Sålunda har det mellan Axel och den gamle baronen uppkommit ett i viss mån spänt förhållande, och den unge Löwenstern finner det trefligast att undvika den gamle. Han har gått in som löjtnant vid gardet och vistas i Stockholm vid den tid då berättelsen börjar, hösten 1829.

Amalia åter, hjältinnan, nu 18 år gammal, har på sin fars önskan förlofvat sig med en granne, en halfgammal major Mühlendorf på Ekenäs, en godmodig, men ytterst obetydlig person. För honom kan Amalia svårligen hysa några varmare känslor, men för sin vännina Berta biktat hon sina erotiska erfarenheter, och det visar sig, att Amalia trots sin ungdom redan hunnit med ej mindre än fyra all-

varliga förälskelser. N:o 1 bland älskarne var informatorn Werner, en ung prästman, öfver all beskriifning ädel och god. N:o 2 däremot raka motsatsen, en banal Don Juan vid namn Örnghjelm. Botad för denna gång hade hon förälskat sig i en släkting, Adolf, som emellertid vid närmare påseende befunnits föga bättre än föregångaren, ytlig, snål och i alla hänseenden tarflig. Det fjärde föremålet åter var ej värdigare, det var en viss Carlowitz, en romantisk figur, den Amalia träffat vid ett besök hos en tant, en gammal dam från Gustavianska tiden, som på sitt slott Svansjö i Stockholms-trakten höll stor societet.

Vid julen 1829 skall Amalias bröllop med Mühendorff stå. Det föranleder ett allmänt släktmöte. Den stora praktvåningen på Ulfborg öppnas och fäjas, och dess gemak fyllas af en aristokratisk och lefnadsglad skara. I två veckors tid roar man sig med all den energi, som samlats under långa, ensliga dagar på tysta herregårdar eller i enformiga västgöta-småstäder. Under alla baler, slädpartier, skridskofärder och andra nöjen är det emellertid ett intresse, som behärskar nästan alla: erotiken. Där hviskas och suckas, där intrigeras och jublas; äfven de icke helt unga dras med i denna allmänna flirtation. — Denna skildring af svenskt herrgårdslif är väl gjord och kan säkerligen också göra anspråk på att vara väl träffad.

Då bröllophögtidligheterna äro förbi, skingras sällskapet; de nygifta draga till det närbelägna

Ekenäs; hos gamle baronen och tant Lisbeth på Ulfborg kvarstannar på den förres bön Axel, som ock varit med på bröllopet. Under det stilla familjeumgänget flammnar nu Axels och Amalias barnomskärlek upp på nytt, de komma inom kort på det klara med sina känslor, men de förstå att väl behärska dem, ty de äro både ideelt anlagda och väluppfostrade.

Fram på våren dör den gamle baronen; han har då redan haft tillfälle inse, att Amalias förbindelse med Mühlendorf varit ett ödesdigert misstag, och på sin dödssäng uppmanar han henne att bryta den, om hon så vill. Därtill är hon emellertid alldeles för plikttrogen; hon tynar bort och dör kort efter fadren, vid sin dödsbädd tröstad af en af sina äldre tillbedjare, den ädle prästen Werner, som helt à propos dyker upp. Axel har redan före Amalias död återvändt till sin garnisonstjänstgöring. Romanen avslutas med följande reflexioner:

Om den ädle Baron Malte von Löwenstern icke haft den lilla svagheten att vara små-snål, så hade Axel varit honom af själ och hjärta tillgifven — och följden varit — helt annan än den som nu blef.

Om Axel varit fördragsam och icke så het och oböjlig ibland, så hade han märkt sin farbroders många förträffliga sidor och hållit handen för den enda, som icke varit rätt god, och detta öfverseende kunde haft oändligen ljufva och lyckliga följder.

Om Amalia icke alltid följt första ingifvelsen af ett lifligt sinne, så hade hon sluppit många små motgångar, och slutligen den allra värsta, som kan hända en kvinna — den att förenas med en man, som icke är henne värdig.

Om hennes vän, Bertha —

Men jag tror, att jag citerat tillräckligt; denna prosa är en afkylande dusch ofvanpå de förut högt spända känslorna.

Hjälten Axels historia togs åter upp i en senare roman, utgifven 1836, som bär hans namn och som spelar några år efteråt. Efter långa resor i utlandet återvänder Axel Löwenstern till Ulfsborg, nu genom arf vordet hans egendom.

Berättelsen skildrar hans kärlek till en ung fattig flicka, Rosina, en anförvant, som fått sitt hem på slottet. Hon besvarar hans kärlek, men på grund af åtskilliga omständigheter blir hon ej hans maka, utan gifter sig med en annan släkting. Axel dör på Ulfsborg, blott 30 år gammal, och äfven vid hans dödsbädd står den ädle Werner. Tyngdpunkten ligger på att visa, huru Axels karaktär genom lidande luttras till adelhet.

Då säkerligen högst få hafva läst något af friherrinnan Knorring, tillåter jag mig att citera ett stycke härom för att ge en föreställning om hennes stil. Det heter sålunda:

Axel hade aftvått allt det grumliga, som en förfelad uppfostran, en orätt behandling i barndomen, samt vanan att blindt lyda och nästan aldrig kufva sina häftiga passioner lagt öfver hans stora, manliga sköna själ. Den stod nu, renad och härlig, icke därför vattenklar som diamanten, det tillhör ensamt den ursprungliga oskulden utan flammande af många färger som opalen: högmodets och ärelystnadens purpur lyste där väl något emot solen, fosterlandskänslan hvälfde sig där så hög och himmelsblå, vänskapen färgade de violetta strimmorna, kärleken de rosenröda och hoppet det dunkla, det halfanade skimrade så ljusgrönt, och religionen, den hos Axel

nytända, den sväfvade på hvita moln och omgaf det hela, och det lifliga sinnet, det eldiga temperamentet, se, det gjorde, att alla dessa färger, med alla sina otaliga brytningar, skiftade och växlade med blixstens snabbhet inom en sekund.

Det är icke just så originellt, icke heller så redigt, men det är för visso så grannt det stått i författarinnans förmåga. Det kan dock icke hjälpas, att trots alla sina förträffligheter den gode Axel i grunden är skäligen tråkig, då han icke har intresse för något annat än sina egna hjärteangelägenheter och icke håller i dem drifves af någon imponerande styrka.

Den första romanen, *Kusinerna*, hade varit en framgång bland publiken, och under de båda närmaste åren kommo utom *Axel* ännu tre större romaner kallade *Vännerna*, *Qvinnorna* och *Illusionerna*. Kritiken var emellertid icke så välvillig och öfver den beklagade sig också friherrinnan Knorring ofta. Hennes upprepade försäkringar, att hon är nöjd, när hon vet, att hon läses, kunna ej be- draga oss. Med mycken tillfredsställelse antecknade hon i under resa Tyskland de olika öfversättningar hon fann af sina böcker.

I företalet till *Förhoppningar* (1842) bekänner hon, att hon var oförstådd, kritiken hade aldrig rätt uppfattat de mål hon satt sig. Ut i *Vännerna* hade hon velat visa, att kärleken till Gud och nästan slutligen ger lycka eller tillfredsställelse; *Qvinnorna* skulle ådagalägga moderskärlekens förmåga af uppoffring och »det idealiserande kvinno- snillets allt förbrännande förmåga»(?) *Illusionerna*

åter skulle vara en sten, kastad mot de unga män, som lättsinnigt leka med oskyldiga kvinnohjärtan. Emellertid är temat i dem alla sig tämligen lika; öfverallt är det erotiken, som är hufvudintresset, en erotik, som i fråga om de ideelt anlagda hufvudpersonerna nästan alltid är tragiskt färgad, men som för öfrigt kan spela i olika nyanser.

Hvad särskildt den sistnämnda, Illusionerna, beträffar, så är det en jag-roman; hjältinnan Ottilia berättar om sin vistelse i Stockholm 1813 och sitt deltagande i societetslivet där. Friherrinnan Knorring hade som ung flicka just vid denna tid tagit sitt inträde i hufvudstadens umgänge och där gjort mycket uppseende genom sitt behag och sina — tjugofem! — talanger. Man har sålunda all anledning tro, att det är sina egna minnen författarinnan här använt.

Romanen *Ståndsparalleler* (från 1838) har icke, såsom man af titeln kunde förledas tro, någon social innebörd; det är åter fråga om ett kärleksförhållande, men denna gången mellan ett par personer af olika stånd, den sköna grefvinnan Blända på Lindsjö och informatorn på stället, en fattig student vid namn Herman Wilson. Denne har som vanligt alla möjliga förträffligheter; han är lång, smärt och elegant, han har blixtrande svartblå ögon, pärltänder och bruna lockar; han kan vidare ej blott rida in hästar som en stallmästare, utan ock slå saltomortaler, sjunga romanser som en ängel och spela biljard som en professional. Det är icke

att undra på att grefvinnan Blända blir kär i ett sådant underdjur, fastän hon är en gift kvinna med två barn. Författarinnan har synbarligen bemödat sig om att här fördjupa den psykologiska skildringen af kärlekens uppkomst och utveckling, men historiens förlopp blir det vanliga:

Med förskräckelse gjorde sig Herman reda för sig själf; det var icke afsky för brottet, det var icke förakt för ett lågt, skändligt handlingssätt, som tände hans häftiga brusande ovilja till denne Alarik¹ — — — — det var — — frätande svartsjuka! Ju djupare Herman nedsteg i sitt hjärta, dess svartare och hemskare såg där ut. Det var icke religionens dufva, som där nu mer hade sin tillflykt i ostörd frid; — — — det var en otillåten kärleks — — — det var hatets — — svartsjukans och hämdens ormar, som vredo sig omkring hvarandra och härjade och förstörde allt utom sig själfva.

Herman ryste...

Och efter denna fullt motiverade rysning besluter han att resignera. Styrkt af den ädle Alarik reser han sin väg, lämnande åt grefvinnan Blända att med stöd af sin världskloka moder hämta sig från sin förtviflan.

Under 1840-talets begynnelse utgaf friherrinnan Knorring ytterligare flere samlingar tämligen obetydliga *Skisser* och två större romaner *Förhoppningar* samt *Torparen och hans omgifning*, hvilken jag senare skall återkomma till.

Denna flitiga produktion afbröts emellertid plötsligt. Friherrinnan Knorring hade redan 1827 genomgått en lunginflammation och sedan aldrig

¹ Alarik är en mycket ädel baron, som vistas på Lindsjö.

fullt återvunnit hälsan. Hon sökte bot genom en resa till Tyskland 1846, den hon beskrifvit i ett särskildt arbete (*Bref till hemmet*) men denna resa medförde ej önskat resultat. Författarinnan afled den 13 febr. 1848 på Skålltorp i Västergötland, där hon större delen af sitt lif vistats.

Denna tidiga bortgång har säkerligen varit orsaken till att friherrinnan Knorring blifvit glömd förr än sina medsystrar, Fredrika Bremer och fru Carlén. Hennes arbeten hafva icke som deras gått ut i nya upplagor, men hon har såsom författarinna egenskaper, de där berättiga henne till vår uppmärksamhet bredvid de båda nämnda vida mer kända.

Bristerna i friherrinnan Knorrings arbeten falla genast i ögonen. Där är först den olycksaliga bredden i alla skildringar, som är ett gemensamt tidslyte, men som här är värre än annars. Friherrinnan Knorring lider af en öfvervinnerlig prat-sjuka. Hon har den typiskt kvinnliga, oemotståndliga lusten att meddela läsaren allt möjligt smått och godt hon funnit under läsning af romaner och poesier. I synnerhet hennes första arbeten flöda af citat från Nicander, Jean Paul, Victor Hugo och tjugtals andra mer eller mindre berömda författare. Vid sidan häraf komma en mängd religiösa utgjutelser och moraliska reflexioner, som icke äro som värst originella, fast de ej ha citationstecken.

Snellman, som gjorde bekantskap med friherrinnan Knorring under sin Stockholmsvistelse, berätt-

tar, att han fick för hennes räkning sätta upp förklaringar öfver en hel del filosofiska termer; i nästa arbete slog hon omkring sig med dessa, men använde dem naturligtvis befängdt. Snellman, som synes rätt mycket beundrat friherrinnan Knorring, anför denna anekdot såsom exempel på hennes stora kunskapshåg; närmare till hands ligger att därutaf sluta till hennes ytlighet, och man gör henne därmed ingen orättvisa. Hennes egna reflexioner äro skäligen snusföruftiga och gå mest ut på att ge goda råd i umgänges- och familjelifvet. Det är som oftast mera världsvana än verklig hög moral som predikas och därtill rena hushållsråd, som bättre pryda husmodern än författarinnan. Sålunda meddelas vid skildringen af Amalias bröllop i Kusinerna föreskrifter för inrättande af ett större landt-hushåll, som utan tvifvel äro mycket nyttiga, men icke poetiska. Friherrinnan Knorring har ej håller tillräcklig humor för att kunna tillåta sig en skildring af familjelifvets maskineri sådan som Fredrika Bremers.

Stilen är ganska liflig, men också ytterst vårdslös, och recensenterna läto henne jämt höra detta. I ett bref till Snellman medger hon, att hon »skriver så rysligt fort och aldrig har hvarken tid, håg eller förmåga att sedan rätta, jämkä och omskrifva». Hon hade aldrig någon tanke på att bättra sig därutinnan, utan lät det jämt gå på Guds försyn.

Men bredvid allt detta, som med skäl kan beklagas, finnes det andra sidor i friherrinnan Knor-

rings författarskap, som äro mera värda att stryka under, då de icke så lätt af en nutida läsare kunna få full rättvisa. Först vid en jämförelse med samtidsens romanlitteratur i öfrigt slår det en, huru hvardagliga händelserna i dessa romaner äro. Den spännande och invecklade intrigen och de romantiska äfventyren söker man här förgäfvess. Detta var då så ovanligt, att en recensent antog, att författarinnan till *Kusinerna* var identisk med författarinnan till *Teckningar ur hvardagslivet*.

Men de tillhöra alldeles olika sfärer, ej blott socialt, utan äfven andligen taget. Friherrinnan Knorring är fullkomligt fri från all romantik, och hon står märkligt ensam uti sin samtid. Trots sin modernare läsning är hon i själfva verket en gångangerska från det flydda århundradet, från 1700-talet. Det hände någon gång, att recensenterna klagade öfver de Knorringska romanernas osedlighet, en klagan, som är tämligen grundlös, men som är förklarlig nog. Friherrinnan Knorring var uppfostrad i gamla gustavianska kretsar, och därifrån hade hon vanan att tala rent ut om en hel del ting, som icke brukade vidröras i de fosforistiska salongerna, åtminstone icke på ett så ogenerat sätt, och hon kunde äfven tillåta sig ett skämt, som var en smula frivolt. Uti tonen hade under åren efter det friherrinnan Knorring lämnade hufvudstadens sällskapslif försiggått ett anmärkningsvärdt omslag. Det är samma motsats, som möter oss, om vi jämföra jargonen i det lundensiska härberget, hos den

Tegnérskas kretsen, med den som härskade i Malla Silfverstolpes salong i Upsala, där Atterbom och Törneros angäfvö tonen.

Friherrinnan Knorring lät recensenternas anmärkningar i detta fall ej bekomma sig mera än då de gällde hennes vårdslösa stil. Hon fortfor att tala rent ut, och hon såg tingen omkring sig sådana de voro, utan något förskönande romantiskt skimmer. Detta verklighetssinne är det, som förorsakade, att författarinnan till så många teckningar ur aristokratiens lif till slut kom in på ett helt annat område, folklifsskildringen.

Hon berömmar sig en gång af att hon varit den allra första i Sverige, som vågat införa allmänheten i ett soldattorp, nämligen i en novell af 1840. Tre år senare utgaf hon sin roman *Torparen och hans omgifning*, som förtjänar några ord för sig. Innehållet är i största korthet följande:

Hufvudpersonen är Gunnar, en ung bonddräng, i tjänst hos patron P. på Grantorp; han är en ovanligt hygglig ung man, men låter en gång, då han ej är riktigt nykter, locka sig af en på gården tjänande piga, vid namn Lena. Då hon sedan anger honom såsom fadren till det barn hon väntar sig, förklaras Gunnar skyldig att gifta sig med henne, men han är föga villig därtill, då Lena är ett katigt och oblygt stycke. Folket på gården tycker nog det är synd om den hygglige Gunnar, som råkat så illa ut, men alla framhålla dock hans plikt att taga henne till hustru, och så ger han efter. Bröllopet står och det nya paret får af patronen ett torp och kreatur därtill. Emellertid går det efter någon tid upp för Gunnar, att icke han, utan patronen, är den verkliga fadren till Lenas barn. Han vill då bryta, men öfvertalas af sin mor Ingrid att tåga och låta saken ha sin gång.

Till Gunnars torp Viken kommer emellertid Lenas syster Elin, i allt hennes motstycke, vacker, mild och god. Gunnar fattar kärlek till henne och hon besvarar den. Större delen af berättelsen upptages nu af skildringen af deras förhållande, huru deras tillgifvenhet växer, och huru de söka bekämpa sina känslor, samt huru Elin, som är djupt religiös, af sin olyckliga kärlek blir smått besynnerlig och börjar uppträda som predikant på bönemöten. Gunnar drifver mest omkring ensam i skogen med sina dystra tankar; en gång möter han där patronen, det kommer till en ordväxling dem emellan, och patronen retar Gunnar. Denne har händelsevis ett laddat gevär med sig, och i sin vrede skjuter han sin husbonde, som så skändligt bedragit honom och bragt honom i olycka. En annan dräng blir visserligen misstänkt, men Gunnar anger sig själf. Han dömes till döden och lider sitt straff. Bredvid honom begrafves hans gamla mor.

I företalet ursäktar friherrinnan Knorring realismen i berättelsen med en hänvisning till de skildringar af storstädernas laster, som då gifvits af fransmännen Sue, Balzac och Soulié. Dessa kunna emellertid alldeles icke anses som friherrinnan Knorrings andliga fäder. Hufvudparten af romanen utgöres af skildringen af Gunnars och Elins kärlek. Att psykologiskt noggrannt analysera utvecklingen af dessa båda hufvudpersoners känslor, är det, som mest intresserar friherrinnan Knorring. Det är i grund och botten samma motiv, som funnits i hennes föregående romaner, fast här utfört med starkare färger, i en dystrare ton och förlagt till en annan samhällsklass.

Denna förändring af miljön är emellertid just det betydelsefulla uti »Torparen och hans omgif-

ning». Äfven efter »Det går an» var det ett djärft grepp att så oförfärat skildra dystra sidor ur landtfolkets lif, utan förskönande, med ärlig sannings-trohet.

Om friherrinnan Knorring hade sina andliga rötter i ett äldre kulturskede, så är hon uti sin realism besläktad med långt yngre generationer. Med sin egen hade hon få beröringspunkter.

Hon var på sitt sätt religiös och hennes böcker flöda af religiösa och moraliska betraktelser, nästan mera än t. ex. Fredrika Bremers, liksom hon öfverhufvud icke kan låta bli att kungöra sina tankar i hvad ämne det nu vara måtte. Men hon har aldrig som sin medsyster haft några tvifvel, aldrig känt dennas ängslan inför frågan: hvad är sanning? Hon har aldrig grubblat, och hon har intet spår af mystik hos sig. Hennes religion är i själfva verket som upplysningstidens, blott praktisk moral, och hon är som denna tid alltigenom rationalist. Hon har dess klara blick på tillvaron, men denna blick når icke djupt. Hon har det lifligaste intresse för sina medmänniskor, men hon anar inte hos dem några romantiska afgrunder.¹

Erotiken är ju, såsom jag redan framhållit, hennes käraste ämne, och just hennes syn på denna är högst karakteristisk. Hennes hjältar ha som oftast haft mer än en kärleksförbindelse af mera flyktig art, men det förlåter hon gärna. Så kommer

¹ Lydia i Vännerna (1835) är kanske ett försök i denna väg, men såsom sådant alldeles misslyckat.

den stora passionen, som är medelpunkten i deras lif; då blir det aldrig tal om att de skulle låta sig förledas till att det ringaste öfverskrida moralens fordringar. Att den kan värka förhärjande, sönderbrytande, det vill hon ej höra talas om; den är blott luttrande, förädlande i sin tragik.

Med det erotiska såsom centralpunkt bildar friherrinnan Knorring en skarp kontrast till sin yngre — på författarebanan visserligen äldre — kollega Fredrika Bremer. Däremot har hon i sitt skaplynne något som erinrar om författarinnan till de danska »Hverdagshistorierne», fru Gyllembourg. Den senare har visserligen ej blott den öfverlägsenhet i bildningens djup och finhet, som utmärker den dåtida estetiserande danska kulturen, och som framträder personifierad i hennes son J. L. Heiberg; hon har också en konstnärlig begränsning och objektivitet, som friherrinnan Knorring icke ens hade den bittersta aning om. Måhända var denna brist så djupt rotad, att den icke af yttre påvärkan kunde helas; måhända hade dock en annan omgifning kunnat göra mycket härutinnan. Jag skulle velat sätta friherrinnan Knorring ett femtiotal år tillbaka i tiden vid fru Lenngrens sida för att låta henne berätta oss om alla kärleksintrigerna vid den tredje Gustafs hof, låta henne vara spirituel med Voltaire och känslsam med Rousseau, med ett ord låta henne skildra denna vår ancien-régime, uti hvilken hon andligen bottnade.

* * *

Det erkännande, som friherrinnan Knorring fåfängt trängtade efter, kom i riklig mån Emilie Flygare-Carlén till del. Visserligen fann kritiken — i synnerhet i början af hennes bana och det med rätta — mycket att klandra i hennes romaner, men den stora publiken omfattade henne genast med mycken välvilja, och denna stegrades efterhand under författarinnans långa listid (1807—1892). De tre sista årtiondena af det gångna seklet sågo hvardera en ny samlad upplaga af hennes talrika romaner utgifvas, och om äfven denna i Sverige enastående framgång nått sin höjd, så är dock ännu i närvarande stund Emilie Carlén långt mera läst än hennes äldre kvinnliga kolleger. Jag kan om henne också fatta mig ganska kort; orsakerna till hennes framgång ligga i öppen dag.

Emilie Carlén föddes 1807 i Strömstad, där hennes fader, Rutger Smith, var handlande. Yngst bland 14 syskon blef hon sin faders älsklingsbarn, och medan hon icke visade någon lust för vare sig skolstudier eller hushållsbestyr, var hon däremot förtjust i att hålla till i handelsbutiken och i sjöbodarne, där hon fick lyssna till alla de underbara historier, som skutskeppare och fiskare dukade upp för »lillemamsell». Dessa utflykter voro icke i moderns smak, medan fadern, själf mycket vidskeplig, ej såg något skadligt däri. Där var ock jämsides med allt skrock mycken sund realism hos dessa gubbar, och, skref fru Carlén sedan, »aldrig kom mig någon romantik att förblanda livets praktiska

och poetiska sidor». Hon fick också tidigt följa med fadern på segelturer i skärgården och blott 16 år gammal fick hon själf hand om styret på båten »Kulten» och företog på egen hand med en gubbe till besättningskarl affärsresor till fisklägena. Så uppöfvades hennes iakttagelseförmåga och närdes hennes fantasi, och redan nu hade hon en roman på stapeln.

Sina minnen från denna tid har hon berättat i ett af sina senare literära verk, den samling af uppsatser, som hon kallade Skuggspel. Detta friska lif tog emellertid snart en ände. Blott 20 år gammal bortgiftes Emilie Smith med en 15 år äldre läkare, Axel Flygare, och med honom drog hon 1827 bort till det ensliga Sunnerbo i Småland, där han hade sitt distrikt. Där tillbragte hon några år, som icke synas ha varit så roliga, ensam som hon var på en främmande bygd och under, som det tyckes, rätt torftiga ekonomiska förhållanden. 1833 dog mannen, och den unga fru Flygare flyttade nu upp till sin mor och vistades under de närmaste åren dels i Bohuslän, dels i Dalsland.

Där blef hon förlofvad med en jurist, Jakob Reinhold Dalin, en excentrisk natur, på samma gång eldig och melankolisk. Denna gång var hennes hjärta med, men förbindelsen blef icke långvarig; i nov. 1835 dog Dalin helt plötsligt under en resa vid Bullarsjön.

För att nu skingra sin sorg började hon skrifva, och 1838 utkom hennes första roman *Valdemar*

Klein, följd året efter af en ny, *Representanten*. Båda dessa äro skäligen klena, och det enda lofvande i dem är en viss raskhet i berättelsen. Innehållet i båda utgöres af hoptrasslade kärleksförhållanden. Efter åtskilliga missöden och missförstånd få slutligen hjälten och hjältinnan hvarandra, och som de äro högst förträffliga människor, så är det all utsikt till att de skola lefva lyckliga och nöjda — det är summan af dessa som af så många andra romaner. Sedan fru Flygares pänna sålunda kommit i gång, visade den sig mer än vanligt lättlöpande, man kunde nästan säga oroväckande lättlöpande. Det tröt icke ämnen för henne, och det ena bandet följde på det andra med stor snabbhet.

Emellertid hade författarinnans ställning undergått förändring. 1839 flyttade hon till Stockholm och gifte sig ett par år därefter med literatören Johan Gabriel Carlén, numera ihågkommen icke för sina skäligen klena poem, men såsom utgifvare af den för sin tid förtjänstfulla upplagan af Bellmans skrifter. Något stöd fick hon just icke i denne sin andre eller tredje man; såsom förhållandena utvecklade sig var det snarare hon, som fick hålla reda på honom. Men genom honom kom hon med i det literära Stockholmslifvet, som snart fick en af sina medelpunkter i fru Flygare-Carléns salong. Där var tillhållet för de unga författarne, i synnerhet dem, som vid denna tid utgjorde det unga Sverige, men äfven äldre kommo dit. Så träffades där Dahlgren, Mellin, Blanche, Sturzen-Becker, någon gång äfven Almqvist och många andra.

Uti sina Minnen af svenskt författarlif har fru Carlén på gamla dagar skildrat denna krets af vänner, som hon sett i sitt hem och af hvilka de allra flesta gått bort långt före henne.

Af fru Carléns många romaner kan jag här blott nämna några, som af ett eller annat skäl ha sitt särskilda intresse. *Skjutsgossen* (1841) är berättelsen om en fattig adelsman, som utan att bry sig om de konventionella hänsyn, hans börd ansågs pålägga honom, sträfvade att genom ärligt arbete komma på grön kvist och äfven lyckas däri. Han blir garfvare, förvärfvade förmögenhet och slutar som en välbeställd godsägare. Det ligger ju häri en viss social tendens, något, som på denna tid ännu var en ovanlighet, men som inom kort skulle bli lösen för de yngre författarne.

Året efter (1842) utkom *Kamrer Lassman*, en skildring af en gammal snål ungkarl, som gifter sig med en ung, vacker och lefnadsglad flicka och därigenom råkar synnerligen illa ut. Hon låter hans sparade fyrkar springa och håller sig med en hel stab af tillbedjare, medan hon tar föga notis om sin gamle man. I denne har författarinnan velat skildra ett sådant humoristiskt original som de, hvilka möta oss t. ex. hos Dickens, men hon har icke lyckats i sin efterbildning. Kamrer Lassman intresserar oss föga; hans tarflighet är påtaglig och hans små besynnerligheter äro icke så märkliga, att de kunna fångsla läsaren. Det hela är en alltför påtaglig efterbildning af engelskt manér, som

också framträder uti stiliseringen af kapitelöfverskrifterna. Längre fram skulle fru Carlén lyckas bra med flere sådana figurer, men dem hade hon tydligen själf sett och ej hämtat ur böcker. Här saknas ock de stora engelsmännens varmhjärtade humor och mänskokärlek; i hela boken finnes ej en sympatisk person. Därtill kommer här som annars den alltför stora bredden; på 400 sidor utvecklas här ett motiv, af hvilket t. ex. Blanche skulle gjort en liten lyckad novellett på fyra sidor.

Från samma år som Kamrer Lassman är brottmålsromanen *Rosen på Tistelön*. Ett par smugglare, fader och son, hafva mördat befälhafvaren och besättningen på en tulljakt, hvilka lyckats öfverraska dem. Mordets upphofsmän gå fria lång tid, men slutligen avslöjas de af en yngre son och broder, som varit vittne till gärningen och alltsen dess varit något fjoskig. Därmed bringas olycka också öfver dottern i smugglarens hem, som kallas Rosen på Tistelön, ty mellan henne och en ung jaktlöjtnant, son till den mördade, har under tiden ett kärleksband knutits. De båda unga älskande skiljas nu, och den fagra Rosen på Tistelön vissnar bort, men framlefver ännu många år i en stuga i skärgården.

Märkligt nog var det icke alldeles af egen drift fru Carlén valde hembygden till skådeplats för denna roman; hon fick påstötningen därtill af en sin broder, häradshöfdingen Edward Smith, hvilken påpekade den rikedom af motiver här fanns att taga

vara på och försåg henne med berättelser och drag ur skärgårdslifvet. Märkligt är också, att hennes förläggare Thomson¹ ställde sig mycket tveksam inför detta nya uppslag. Det var ett afsteg från den vanliga vägen (»salongsromanen»), och man hade svårt att fatta betydelsen uti att för literär behandling upptaga nya motiv och eröfra nya miljöer. Men då romanen utkommit, voro dåtidens förnämsta literära kritici genast på det klara med, att den var ett stort framsteg, och att fru Carlén numera var en författarinna af rang. Äfven senare hämtade hon sina ämnen från olika håll, men gång på gång gick hon dock tillbaka till denna nyupptäckta grufva, så bland annat i den bekanta *Enslingen på Johannis-skäret* (1846).

Äfven i *Pål Värning* (1844) tilldraga sig händelserna till stor del i västra skärgården. Hjälten Pål Värning är en fattig västkustpojke, som så småningom tar sig fram i världen genom sin arbetsamhet, vakenhet och ärlighet. Han får först plats som kypare och bokhållare på krogen Knäppen ute på en ö i skärgården, och lifvet eller lefvernet där skildras med mycken åskådlighet.

Egarinnan till krogen, Gudmor på Knäppen,

¹ N. H. Thomson (1793—1874) hade 1830—50 tryckeri i Stockholm och utöfvade en vidsträckt förlagsvärksamhet af ej ringa betydelse för den svenska skönlitteraturen. Sålunda utgaf han romansamlingarna *Kabinettsbibliothek* och *Nya svenska parnassen*. — Själfr var Th. ock en smula författare; flera egna noveller publicerade han anonymt på 1830-talet.

är en af Emilie Carléns allra bästa figurer, skildrad efter ett värkligt original. Gunman har en betänklig fallenhet för att taga sig ett glas för mycket, men detta hindrar ej att hon sköter sin affär förträffligt och vet att manövrera sina något oregerliga kunder så, att hon blir både omtyckt och respekterad. Hon har en vacker dotter Nora, som är hennes ögonsten och som Pål förstås förälskar sig uti. Denna bryr sig emellertid ej om honom, men råkar i stället falla för förförelsekonsterna af en skeppsbruten främling, en ryss, som blifvit liggande sjuk på Knäppen. Då följderna af Noras felsteg komma i dagen, blir modern så hårdt gripen därpå, att hon alldeles förfaller och slutligen dör. Pål och Nora få ge sig af hvar på sitt håll för att förtjäna sitt bröd.

Hon kommer till Göteborg och får plats på ett schweizeri; vis af skadan sträfvar hon nu att genom ärligt arbete försona sitt felsteg. Pål å sin sida försöker sig på åtskilliga ting; än som kypare på en restauration i Göteborg, än som kringvandrande krämare och än såsom medhjälpare på ett tryckeri. Öfverallt blir han omtyckt och samlar sig småningom en sparad styfver. Ungdomskärleken kan han emellertid ej glömma, slutligen uppsöker han Nora, och då dröjer det ej länge förr än de komma öfverens. Pål lyckas få öfvertaga Knäppen på arrende och dit för han till sist Nora såsom sin hustru.

Med en viss betänksamhet mottog dåtidens ro-

mantiskt uppfostrade publik denna berättelse, i hvilken man liksom i friherrinnan Knorrings torpare såg en frukt af Almqvists Det går an.

Fru Carlén står emellertid långt framom sin medtäflarinna i skildringens friskhet, om också en nutida läsare finner hufvudpersonerna en smula idealiserade.

Realism och tendens blefvo alltmer romanförfattarnes lösen, det senare fullt ut så mycket som det förra. Hvad fru Carlén beträffar, så röja hennes berättelser i allmänhet taget icke någon äflan att diskutera dagens frågor, men ett par undantag gifvas dock. Sålunda har hon i *Vindskuporna* (1845) tagit till orda för lika arfsrätt mellan systrar och bröder, och den stora romanen *En natt vid Bullarsjön* (1847) är ett ytterst skarpt angrepp på läseriet.

Hufvudpersonen är en ung man, magister Justus af Carleborg, af god börd, men fattig, bedårande vacker, med stor begåfning, i synnerhet såsom talare, sångare och pianist, men utan jämvikt i sinnet. Af sin äregirighet jäktas han ständigt, tror sig än här än där ha funnit sin lifsuppgift, d. v. s. medlet att göra karriär, men håller ut högst ett halfår på hvarje bana. Efter att ha studerat musik, medicin, juridik och bäragsvetenskap tror han sig ha kommit under fund med att hans kallelse är att bli missionär. Han råkar under inflytande af en läsarepräst, komminister Grave, en komplett skurk, procentare, systematisk kvinnoförförare o. s. v., för hvars teckning förf. skall ha använt en beständ modell,

något som man har svårt för att tro. Justus får ock hastigt stort anhang åtminstone bland kvinnorna, hvilka äro lika farliga för honom som han för dem. Då han såsom informator vistas hos en konsul Löve, lyckas han med sin musik sätta lif i dennes dotter Evelyn, hvilken dittills försjunken i drömmar (eller slöhet) gått omkring såsom en främling i lifvet, en gåtfull »Sten-Venus». Hon förälskar sig i honom, men ehuru ej okänslig därför afslår han tillbudet för att följa sin stora kallelse och gifter bort henne med en hederlig landtbrukare, baron Max von G. Samma historia upprepas med en annan flicka, Constance Walter, en bland dem, som blifvit hans bikt-barn; fastän Justus i detta fall själf är häftigt betagen, tillråder han henne dock att gifta sig med hans halfbroder Leonard, en prosaisk, men förståndig och hederlig landtman. Han t. o. m. viger dem själf, ett experiment, som dock visar sig vara något för starkt för hans af den inre kampen mellan passionen och den religiösa kallelsen medtagna nerver, så att han för någon tid insjuknar. Därpå följer en kort vistelse i Lappland, hvilken skall vara en prøfvotid för hans tro på sin kallelse för missionsuppgiften. Han återvänder ned till Leonard och Constance, som slagit sig ned vid Bullaresjön i norra Bohuslän, där äfven Grave huserar. Justus, som efterhand kommit allt mer på det klara med dennes skurkaktighet, börjar nu ock fundera på, att missionen måhända ej är hans rätta fält, och att han måhända skulle kunna få en fullt så lysande framtid

genom att gifta sig med den änka blifna rika arftagerskan Evelyn, därigenom få en beäkradt social ställning, begagna sin vältalighet i politikens i stället för i religionens tjänst, bli riksdagsman o. s. v. Emellertid hetsas han under allt detta af lidelsen för Constance, som å sin sida också kämpar med sin böjelse. — Slutligen kommer katastrofen; »natten vid Bullarsjön». Evelyn afslår Justus' frieri, Constance likaså hans förslag om gemensam flykt. Han tänker då begå själfmord, men när brodern Leonard i samma stund kommer åkande, skrämmer han i stället hästen, så att åkdonet störtar ned i ett bråddjup och brodern dör. Constance, underrättad härom af Justus, offrar sig själf för att utplåna hans skuld; sedan hon fått hans löfte att på jorden göra bot i hopp om deras andliga förening efter döden, springer hon i sjön. Evelyn, uppskrämd och tillkallad af Justus' rop, slungas af honom efter Constance. Vansinnig irrar han allt sedan på Bullarens strand, »öfver hans läppar kom aldrig mer än ett enda ord. Detta ord var: Gud!»

Under den diskussion, som uppstod om denna roman, framhölls med fullt skäl, att teckningen af läseriet ingalunda var uttömmande och rättvis. Den uppgift, fru Carlén här gjort till sin, har hon icke löst, men däremot är skildringen af själfva hufvudpersonen, Justus af Carleborg, icke utan sitt intresse. Det är en variation af den kvasititaniska, problematiska typen från den äldre romantikens dagar, gjord med stort allvar och icke utan sina goda an-

satser, men dock i det hela otillfredsställande; fru Carléns psykologiska kraft räckte icke till för den finare analysen af en sådan patologisk natur. De mera framträdande af romanens öfriga figurer lida ock af liknande missteckningar och grella färger.

Försök till psykologiska studier innehålla ock romanerna *Ett år* (1846), *En nyckfull kvinna* och *Ett rykte* (1850), i hvilken hufvudpersonen är en ung dam, Lilia, med en oöfvervinnelig böjelse för intriger och mystifikationen. Det har väl varit fru Carléns mening att här skildra en demonisk, förförisk varelse, och visst är att man efter att ha plöjt igenom de tre delarne med sina 800—900 sidor står lika undrande och spörjande inför detta psykologiska monstret, men kanske än betänkligare är, att läsaren, aldrig får något intresse, någon varmare känsla för den sköna Lilia. Detta försök i den högre psykologien är alldeles misslyckat.

År 1852 hade fru Carlén den sorgen att mista sin son i första giftet, Edvard Flygare, en förhoppningsfull ung man, som just hade förvärfvat sig graden genom en disputation för Atterbom om tendensromanen, hvilken han försvarade. Den djupa sorgen öfver sonens förtidiga bortgång gjorde fru Carlén stum för flera år — nästan hela 50-talet. Men så en dag fick hon från Hierta ett mycket fördelaktigt anbud att för Aftonbladet skriva en följetongsroman. Detta lockade henne att åter gripa till pennen och så offentliggjordes i Aftonbladet åren 1859—60 *Ett köpmanshus i skärgården*.

Fru Carlén har däri återvänt till hembygden och mer än någon gång förut är det sina barndomsminnen hon här använt såsom material. Flere verkliga personer ha också fått stå modell för henne; sålunda är köpman Moss tecknad efter en handlande Diedrichsen i Fiskebäckskil och kapellpredikanten Gullbrandson är delvis en kopia af den bekante Axel Emanuel Holinberg, Bohusläns historieskrifvare. Allmänt erkänt är att fru Carlén med denna bok nådde höjdpunkten af sitt författarskap. År 1862 erhöll hon ock af Svenska Akademien dess stora guldmedalj.

Ett par år senare kom *Skuggspel. Tidsmålningar och ungdomsminnen* (1865) där författarinnan gifvit en serie skisser, dels ur sin fädernebygds senare historia (i synnerhet under krigsåren 1788, 1808 och 1814), dels ur sina egna föräldrars och sin familjs lif. Dessa senare äro bland fru Carléns allra bästa ting. Lifligt och friskt skildrar hon sin faders stora hus, som med de många barnen och med en hel här af bodbiträden, guvernanter, informatorer, hushållsmamseller och tjänsteandar af lägre rang utgjorde ett litet samhälle för sig, hvilket styrdes af husfadern med kraftigt biträde af den utmärkta husmodern. Det är otroligt så mycket intressanta ting fru Carlén har att berätta från sina barndomsår i den lilla staden — då kanske lifligare än nu genom de många resande, som tidtals kommo dit i affärer — och från sina utflykter i skärgården. Här finna vi ock många värdefulla upplysningar

om den verklighet, ur hvilken hon hämtat sina bästa ingifvelser.

Många voro emellertid de romaner och noveller, som äfven efter den tidpunkten flöto ur hennes flitiga pänna. Hon var ej blott i Sverige utan ock i Tyskland en eftersökt författarinna, och hon skördade både ära och guld. År 1888 kunde hon, blind, men med bibehållna andliga förmögenheter fira sitt femtioårsjubileum som författarinna; då hon fyra år därefter (1892) afled, voro hennes romaner ännu så populära att en ny stor upplaga af dem kunde utgifvas. Om fru Carlén sålunda i popularitet trängt undan båda sina medsystrar, Fredrika Bremer och friherrinnan Knorring, så har det sina goda skäl. Äfven hon har som de skattat åt en alltför stor bredd i behandlingen, men huru mycket raskare flyter icke hennes berättelse fram och huru mycket mer omväxlande äro icke hennes skildringar. Och så har hon den stora förtjänsten att hon hvarken predikar som Fredrika Bremer eller docerar som friherrinnan Knorring. Hon låter sina figurer tala för sig själfva, och dessa figurer äro, om också icke sprungna ur någon djupare analys eller genialisk ingifvelse, i alla fall tecknade med säkra, bestämda konturer.

Fru Carlén hade sett sig om i världen med vakna ögon och egde tillräcklig fantasi för att konstnärligt omarbета denna erfarenhet.

Många, de flesta af hennes romaner äro föräldrade och kunna på sin höjd tilltala mycket naiva

personer, men en grupp af dem besitter än i dag stort värde, och det är hennes skärgårdsromaner, främst bland dem Köpmanshuset. Det fins i dem ej blott en rask och liflig handling med spännande scener, där fins ock en hel rad originella, humoristiska typer och så fins där (sist men ej minst) den egenartade präktiga bakgrunden. Fru Carlén har ej mycken lyrik och några moderna stämningsbilder af västkustnaturen skall man icke vänta sig. Men där blåser genom skildringarna den salta brisen från hafvet och där härskar i dem den friska andan af det härdande lifvet ute på skären, och därför kan det hända att läsaren vid en jämförelse finner friherrinnan Knorrings salonger och jämväl torparestugor något kvalmiga och till och med helt kätterskt tycker att de väl ombonade Bremerska hemmen kunde ha godt af att fönstren någon gång slogos upp på vid gafvel, så att himlens friska vindar finge spela fritt in.

* * *

Kanske ingen författare inom hela världslitteraturen kan anses såsom stamfader för en sådan massa böcker som Walter Scott. Inom alla länder fick han efterföljare, som bearbetade den historiska romanens tacksamma fält, och orsaken är ej svår att finna. Det är här fråga om ett nytt skott på en urgammal frodig stam, nämligen den gamla äfventyrare- och skälmroma-

nen, som räknar sina anor ända tillbaka till antiken. Likasom denna terms omfattning kan uttänjas till att i sig innesluta en god del eller största delen af all berättelse på prosa, så kan dess innehåll läggas till rätta för de mest olika lager af publiken.

Hos Walter Scott fick denna äfventyrarroman en ny skiftning; romantikerns på flydda dagar riktade fantasi gaf här ett eget behag åt den populära berättarkonsten, hälst om så också det nationella elementet trädde till, i det att läsaren här återfann personer och tilldragelser ur sitt eget folks historia, hvilka redan i och för sig mäktigt tala till fantasien, och som få en större åskådlighet om de knytas till bekanta orter och näjder.

Såsom Walter Scotts förste svenske lärjunge räknas G. W. Gumælius¹ med sin 1828 utgifna »*Thord Bonde* eller slutet af konung Albrechts regering». Vi göra här bekantskap med hjälten, då han såsom yngling råkat i fångenskap hos ett stort band tyska sjöröfvare, de där slagit sig ned på den småländska kusten. Han träffar där bl. a. en spanjorska, donna Hermosa, nu anförarens, Mäster Hugos, älskarinna, hvilken för honom berättar sin historia i en serie af romanser, som äro bildade efter de spanska. Första delen — mera utkom ej — slutar med hjälten's befrielse genom en lyckad kupp

¹ F. 1789; tillhörde götiska förbundet men bidrog äfven till fosforisternas kalendrar; skolman, präst: † 1877 i Örebro ss. kontraktsprost.

af en del svenskar, anförda af hans tjänare, och han får tillfälle att ridderligt taga den spanska donnan under sitt beskydd. — Denna förstling hälsades af kritiken med ett bifall, som man väl kan förstå, om också ej instämma i; Gumælius är trots en och annan ansats till det bättre ingen mästare i berättelsens konst, och hans naivitet är icke af den art, som väcker loford.

Samma år hade bokhandlaren N. W. Lundequist utgifvit en novell, »*Familjen Ehrenflycht*, tidskildring från frihetstiden», som trots titeln blott består af känslosamma samtal i gamla stilen och icke kan göra anspråk på att räknas till Scottska skolan. Lundequists andra novell *Agda* (1830), där händelsen tilldrager sig på Gripsholm i Gustaf I:s tid, utmärker sig framför den förra genom ett mindre svulstigt språk, men därefter öfvergaf författaren skönlitteraturen för att i stället slå sig på juridiken.

Bättre förutsättningar och bättre framgång på denna bana hade Gustaf Henrik Mellin¹, hvars första historiska novell *Blomman på Kinnekulle* utgafs 1829 och efterhand följdes af en mängd andra: *Sivard Kruses bröllop*, *Anna Reibnitz*, *Gustaf Brahe* o. s. v. — dessa nu nämnda med ämnen från senare

¹ Född i Revolaks 1803, fosterson till Franzén, student i Uppsala, prästvigd 1829, tjänstgjorde ss. pastorsadjunkt i Stockholm och ss. t. f. regimentspastor vid expeditionen till Fyen 1848; tillträdde 1852 Norra Vrams och Bjufs pastorat i Skåne; död 1876.

delen af 1500-talet, medan andra äro förlagda till yngre tider. Dessa Mellins berättelser beteckna ett betydligt framsteg utöfver de föregående genom författarens aktningvärda ansträngningar att träffa den historiska kostymen, åtminstone i detta ords trängre mening. Mellin hade tagit reda på en hel mängd gamla benämningar på klädespersedlar, bohag och andra föremål, men mycket längre kom han icke. Han trängde icke djupt in i tidsandan; i väckligt historisk stämning kunde han icke ens på långt afstånd närma sig Walter Scott, och äfven karaktärsskildringarna äro ytliga och konventionella. Novellerna äro emellertid lika snälla och välmenande som Mellin själf och hafva haft att glädja sig åt en stor och ganska långvarig popularitet (4 uppl. 1883). Stilistiskt äro de mindre antikverade än de flesta sina samtida, och ännu skulle de kunna anbefallas såsom ungdomsläsning, därest det varit litet mera fart i berättelsen ¹

¹ En af Mellins recensenter antar, att han till närmaste förebild haft tysken K. F. van der Velde, af hvars arbeten ett par, som behandlade svenska ämnen (Arvid Gyllenstierna och Drottning Kristina), öfversatts till vårt språk på 1820-talet.

I början af sin författarebana (1831—33) utgaf Mellin en roman af annan art, *Johannes Fjällman*. Titelfiguren är en dyster och passionerad herre af den vanliga, »intressanta» romantiska typen, med all sin afsedda originalitet fullständigt konventionel. Han blir ock så småningom tämligen borgerligt hyggelig under fortgången af romanen; denna öfvergår till en mera vanlig intrighistoria med en hemlighetsfull skurk Zephion Kyrk, som vill begå tvegifte o. s. v. — Titelpersonens finska

Mellins noveller hafva ensamma beredt honom en om ock blygsam plats i vår literaturs historia, men de äro blott en bråkdel af allt det myckna han har skrivit. En mängd historiska läroböcker och historiska skildringar, predikosamlingar, texten till flera planschvärk, massor af uppsatser i tidningar och kalendrar m. m. vittna om hans flit och lätthet att producera. En så mångsidigt användbar man var naturligtvis värdefull för en förläggare, och den ofvan nämde driftige Thomson visste att begagna sig af honom och äfven tillbörligen hålla efter honom. Det var skäligen behöfligt, ty Mellin var en stor slarf, och det kunde hända honom, att han till tryckeribudet, som skulle hämta manuskript till en under utgifning varande reseberättelse, lämnade några lösryckta sidor ur Palmblads geografi!

Äfven som poet försökte sig Mellin och i sin kalender *Vinterblommor* samlade han under många år (1832—46) bidrag från vitterlekare ur skilda kretsar. Själf tillhörde han ett kotteri yngre författare, som hade sitt organ i tidningen Freja, och som sågo upp till honom som till en äldre bror. Med sällsynt oegennyttia tog han sig af andra, ehuru han själf lefde blott på sin pänna, och han var därför högt värderad af sina vänner. En af dem, Blanche, har i en »minnesbild» tecknat Mellin, »mannen med den resliga gestalten, de ljusa loc-

härkomst m. m. skulle kunna förleda till tron att här är fråga om något autobiografiskt, men i så fall bör det vara starkt utbroderat.

karna och barnahjärtat, fattig och lefvande för dagen liksom vi andra, men rik, millionär på idéer, mången af dessa slocknande med dagen men blott för att lämna rum för en ny, med morgonen tänd».

Men vi återvända till den historiska novellen och möta då närmast »*Snapphanarna*. Gammalt nytt om Skåne af O. K.», ett svenskt original, som utkom 1831. Såsom af titeln kan slutas spela händelserna i nordöstra Skåne under Karl XI:s danska krig, förnämligast på ett herresäte Säfveby i Kristianstadstrakten; ett par löntrappor göra det till en synnerligen lämplig scen för alla de intriger, som där bedrifvas både mot och af dess dansksinnade ägare Liljenros, f. d. general i dansk tjänst. Hjältinnan är dennes sköna dotter Thilda, hjälten åter en svensk officer Stålbrand, som till slut efter många vedervärdigheter får sin tillbedda. Om snapphanar har romanen egentligen ej mycket att förtälja, och såsom tidsskildring har den naturligtvis ej stort värde, men intrigen är rätt skickligt gjord och hurtigare berättad än Mellins. Att boken väckte uppseende är sålunda ej underligt, och intresset för densamma hölls vid makt af den hemlighetsfullhet, som omgaf författaren. Med full säkerhet vet man ännu ej hvem han var, men man har dock blifvit tämligen ense om att under bokstäfverna O. K., som skulle betyda Olle Kråkfot, dolde sig den sedermera såsom statsman och finansminister bekante friherre Carl Otto Palmstierna (1790—1878). — De löften Snapphanarne gifvit blefvo

ej infriade af samma signaturs senare arbeten på samma område, *Sista aftonen på Östanborg* 1833 och *Smärre noveller* 1835.

En mera varaktig framgång hade friherre Per Georg Sparre,¹ som själf militär i en följd romaner berättat tilldragelser från krigiska tider i Sveriges historia. Slagsmålen där äro många och blodiga; på människolif sparar Sparre icke, då det gäller att ådagalägga hjältens bravur eller rädda honom ur trångmål, men det saknas ej håller andra äfven-tyr och mystiska hemligheter, som hålla intresset vid makt. *Den siste friseglaren* (1832) förtäljer om striden mellan Sigismund och härtig Karl, medan *Adolf Findling* (1835) behandlar »tre år under drottning Kristinas regering». Efter ett längre uppehåll grep Sparre åter till pännan och utgaf flere saker bl. a. *Standaret* (1847), en skildring från snapphanekriget, och *Sjökadetten i konung Gustaf III:s tid* (1850), hvarmed han gaf sig in på den tack-samma genre, sjöromanen, där Marryat är specialisten framför andra, och som i Sverige torde haft sin första representant i Mellins novell *Ulla Fersen* (1845).

De nu nämnda hafva sin märklighet såsom de första arbetarne på det nya området², hvilket fram

¹ Född 1790, officer först vid ett landtregimente, sedan vid sjöartilleriet, där han slutligen blef öfverste; fick afsked 1856, död 1871. Sparres romaner ha utkommit samlade i nya upplagor 1868 och 1882.

² Till dessa kunde ock Almqvist räknas med *Tintomara*, *Hermitaget* o. s. v.

på fyrtioalet gaf sin rikaste skörd. En hel rad författare kastade sig då in på detta gifvande fält. Så bland de äldre W. F. Palmblad med sin »Aurora Königsmark och hennes släkt» (1846—49) och hans fosforistiske medbroder Carl von Zeipel (»Karl XI, Rabenius och hexeriprocessen» m. fl.), så öck deras inotståndare Anders Lindeberg. Bland de yngre (Kiellman-Göransson, C. A. af Kullberg, Louis De Geer m. fl.) står väl C. F. Ridderstad främst, hvilken i sina romaner (Svarta handen 1848, Drabanten, Fursten, Lovisa Ulrikas hof) ådagalade stor förmåga att hitta på inkrånglade intriger, som vunno många förtjusta läsare. Då man jämför Ridderstads böcker med de äldre i samma genre får man ock medgifva att den yttre tekniken blifvit rätt mycket uppdrifven. Att det fortfarande var klent med det historiska visade t. ex. Herman Bjursten med sin *Gyllas grotta* (1853); den spelar år 1262, men icke förty låter författaren, säger en samtida recensent (i Nordisk Tidskrift), »herrgårdshusen i Västergötland vara rikt prydda med alfreskomålningar, som i synnerhet innehålla framställningar ur den nordiska mytologien, och låter den tidens landtpräster sitta och dricka champagne, utstyrda i nattrockar af storblommigt kattun».¹ Att denna recensent såsom ett mönster

¹ Boken afser egentligen, tyckes det, att skildra klosterlivets förfall och ger beskrifningar på munkarnes och nunnornas kärleksäfventyr, som skulle vara betänkliga, om de ej vore så löjliga. — I »Öfverste Stobée» har Bjursten lämnat en annan historisk roman, som skattats högre.

för historisk sanning anför Ingemann, belyser ytterligare tidens uppfattning.

Att jag ej går vidare in på alstren af denna genre, torde vara lätt att försvara. På samma gång de äro ytterligt konventionella och schablonmässiga, höra de till dem som mottagas med den vidsträcktaste tacksamhet. Rent literärt är deras betydelse ingen, men de ha gifvit generationer af ungdom en mer eller mindre god förströelselektyr. Att sådan nu frambragtes af inhemska författare, det visar ju i alla fall, att vår literära produktion hade ryckt upp gentemot de föregående tidelvarfvens.

III.

Pressen och politiken.

Åren närmast efter Napoleons fall hade för hela Europa varit en period af relativ stiltje; man var trött efter revolutionernas och krigens stormar och njöt nu af hvilan. Den heliga alliansen tog de omyndiga folken under sin faderliga vård, och det såg ett ögonblick ut som vore den stora revolutionens grundsatser alldeles begrafda. Men redan på 1820-talet förrådde ett och annat tecken att en ny vändning nalkades. Grekernas frihetsstrid satte åter fantasien i rörelse, och juli-revolutionen i Frankrike 1830, som sopade bort den legitima monarkien, gaf genljud kring hela Europa.

Här hemma i Sverige kom det under 1820- och 1830-talen småningom till allt häftigare strider mellan regeringen och den växande oppositionen. Vi hade 1809 återvunnit ett fritt statsskick, men traditionerna från envåldstiden sutto kvar hos många af ämbetsmännen. Karl Johan själf kände sig aldrig riktigt säker på sin tron; han gick i en stän-

dig fruktan för att, liksom revolutionens hvälfningar fört honom dit upp, så kunde en ny sådan störta honom därifrån. Ytterst skuggrädd för de konspirationer, som han alltjämt trodde att anhängarne af den gamla konungasläkten förehade mot honom, lät han dessa inbillade farhågor alldeles fördunkla de stora egenheter han annars besatt. På grund af rapporter från fjäskande spioner anställdes åtal för majestätsbrott, hvilka vanligen slutade med att upplösas i löje, som då återföll på höga vederbörande.

En konservativ historiker, Oskar Alin, skildrar ställningen på följande sätt:

Karl XIV Johan såg därför (på grund af sin uppfostran) de svenska förhållandena med nog mycket franska ögon, och som han tillika var ytterst känslig för kritik och genom sin lefnads händelser blifvit i hög grad misstänksam, så var han alltför benägen att äfven i tämligen oskadliga yttringar af oppositionsanda eller reformnit spåra planer till farliga omhvälfningar. Hans rådgifvare åter voro till stor del sådana, som antingen tillhörde den gamla konservativa stammen eller hade utgått ur dess skola, och som redan i följd däraf voro föga benägna att gå de liberala sträfvandena till mötes. Det nya statsskicket respekterade de väl, men fans någon möjlighet att ur dess bestämmelser draga en slutsats till förmån för regeringsmaktens utvidgning, så drogs den eller fick den dragas, och behöfdes för detta ändamål finter, påminnande om den gamla riksdagstaktiken, så kunde det väl hända, att de anlätades.

Man kan härtill foga att regeringens anseende icke förbättrades genom Karl Johans böjelse för att afgöra så många saker som möjligt utanför kon-

seljen. Med sin militära uppfostran hade han svårt att finna sig i den långsammare ärendenas gång, som lagarne föreskrefvo. Man talade om »kamarillan», kungens personliga omgifning, såsom egentligen regerande och om Braheväldet, enär konungens gunstling, grefve Magnus Brahe ansågs såsom den mest inflytelserike. Han var utan tvifvel bättre än sitt rykte, en välmenande man, men utan stora gåfvor och utan själfständighet.

Karl Johan fann ock i sin omgifning blott allt för många, som voro villiga att gå hans ärenden, allt för få, som tordes ådagalägga själfständighet och hålla stånd inför konungens uppbrusande sydländska häftighet.

Oppositionen hade tagit sig uttryck vid riksdagarne äfven under förra hälften af Karl Johans styrelse, och redan 1818 hade man kommit så långt att en riksrätt varit i värksamhet. Då det främst gällde att bryta de nyss omtalta traditionerna från envåldstiden, tillspetsade sig missnöjet emot vissa personer, de där framträdde som bärare af dessa traditioner, och angreppen kommo därför ofta att få en högst personlig karaktär. Så var ock fallet med den oppositionella tidningspressen under Karl Johans regering. De förhållanden, under hvilka den utförde sitt värf, bidrogo jämväl att göra dess ställning besvärlig.

Tryckfriheten hade visserligen 1810 fått grundlags skydd, men två år senare lyckades regeringen få ständernas medvärkan till en högst betänklig

inskränkning i densamma. Åt hofkanslers-ämbetet lämnades nämligen då rättigheten att utan vidare inställa utgifvandet af periodiska skrifter, då de funnos innehålla ting, som kunde vara vådliga för allmänna säkerheten. Denna s. k. indragningsmakt lämnade plats för mycket godtycke och var naturligtvis ett svårt kors för tidningarne. Ett sätt att kringgå densamma gafs dock, i det att ingen kunde lagligen hindras att uttaga tillståndsbevis för nya tidningar, och sålunda kunde ett indraget blad faktiskt fortsättas under samma redaktion med ny titel och under nominellt ny utgifvare.¹

En skildring af den svenska tidningspressens historia under detta tidskifte förutsätter en genomforskning af hela det vidlyftiga materialet, som blott kan fordras af ett däråt enkom egnat värk, och jag måste därför nöja mig med några notiser ur tillgängliga källor.

Såsom den första egentliga oppositions-tidningen räknas *Anmärkaren*, uppsatt 1816 af den såsom humoristisk författare bekante Fr. Cederborgh, hvilken dock för bladets hållning hade mindre betydelse än hans medredaktör Georg Scheutz (1785—1873). Denne tog i tidningen bl. a. fatt på det beryktade Värmdö-målet, som rörde ett af de vanliga fallen af ämbetsmannagodtycke. För ett på Värmdön begånget mord hade länsmannen där misstänkt ett torpare-

¹ De oppositionstidningar, som i det följande komma att beröras, förete därför en hel del, ofta helt obetydliga, ändringar i fråga om namnet, som här icke behöfva närmare anges.

folk och sökt genom tortyr bringa dem till bekännelse, hvarom rykten kommit ut och nått Stockholm. De öfverordnade tycktes vilja hålla länsmannen om ryggen, hvarföre Scheutz jämte en del andra Stockholmsboar med särskild förhyrd ångbåt begaf sig till tingsstället, då målet skulle förekomma. Vid tinget företeddes sjukbetyg för länsmannen, men Scheutz for genast till hans bostad och fann honom där i all välmåga. För målets vidare gång kan jag ej redogöra; det märkliga och uppseendeväckande ligger i att pressen grep in och bragte administrationen under offentlighetens kontroll. 1820 öfvergick Scheutz till ett nytt blad *Argus*, i hvilket han till medredaktör hade Johan Johansson (1792—1860), känd för sina tungrodda och omständliga artiklar och därför äfven benämd »den politiska hvalfisk». Vid sidan af dessa värkade mag. J. P. Theorell (1791—1861) först i *Stockholms Courier* (1820—22, liksom de föregående en halfveckotidning) och sedan i det gamla annonsbladet *Dagligt Allehanda*, hvilket han 1823 inköpte och gaf liberal politisk riktning.¹

Om Theorells värksamhet heter det, att han hade »en ungdomlig lust för att mästra» och »under en ifrig granskning af småsaker» ofta förbisåg det

¹ Dagl. Allehandas roll som annonstidning upptogs af det 1824 uppsatta *Stockholms Dagblad*; de bestående äldre dagliga tidningarne — Posttidningen lämnad åsido — Stockholmsposten under Anders Lindberg (1820—33) och Journalen (till 1837) under P. A. Wallmark togo icke någon större andel i politiken.

stora och hela, men å andra sidan erkännes, att han skref med värme och mognad, och att hans angrepp voro fria från hätskhet och bitterhet. Att han var vederbörande en nagel i ögat, därom vittnar nog samt de många indragningar, hvarmed hans blad uppmärksammades, och som tvingade honom att ge sin tidning nya titlar eller ock i nödfall att genom broschyrer gifva sina prenumeranter någon ersättning.

Det var sålunda ingen brist på oppositionstidningar, men de utöfvade ej något större inflytande, hvilket torde hafva berott på, att ingen af de nu nämnda publicisterna, om också uppriktigt välmenande och ifrigt värksamma, hade det rätta greppet på, huru en större tidning skall skötas, huru en demokratisk tidning också skall göras populär. Detta blef från begynnelsen Lars Hiertas Aftonblad.

Lars Johan Hierta (1801—72) var på 1820-talet en ung jurist, som tjänstgjorde i åtskilliga värk i hufvudstaden, men då och då öfvade sin pänna i tidningarna. På grund af sin färdighet i snabb-skrifning fick han plats i riddarhusets kansli vid riksdagen 1828—30, och i förening med en annan ung man, som framdeles skulle göra äfven sitt namn känt i pressen, nämligen Magnus Jakob Crusenstolpe, började Hierta nu utgifva en Rikdagstidning, som redogjorde för ärendens behandling, och som genast fick stor spridning, då detta var en sak, som de samtida dagbladen med sitt begränsade utrymme icke rådde med. Hierta fann sig kunna inköpa ett

eget tryckeri, hvartill han använde det lilla kapital han ärfvt, och började bedriva förlagsrörelse. Riksdagstidningens framgång lockade honom till att försöka sig såsom redaktör af ett verkligt dagblad, och så kom Aftonbladet att se dagens ljus i december 1830.

Hierta hade öfverenskommit med åtskilliga litterära förmågor, som skulle medverka i företaget, men de flesta af dessa drogo sig tillbaka; Crusenstolpe t. ex. som var en af dem, svek genast och lät i stället värfva sig af regeringen. Hierta fick sålunda draga det tyngsta lasset själf, men han hade krafter till det.

Till sitt redaktörsskap medbragte Hierta flera goda egenskaper. Han var en utomordentligt driftig och arbetssam man, som kunde samtidigt ha en mängd järn i elden, och en ekonomisk talang af rang. Det visade icke blott det sätt, hvarpå han administrerade Aftonbladet, boktryckeriet och den stora förlagsrörelsen; med tiden kom han in i en mängd olika stora affärsföretag. Han tillverkade stearinljus, — den förste i Sverige i den branchen —, han väfde siden, hvilket väl var mindre lönande; han var skeppsredare och sågvräksegare, var med om att uppodla myrar på Gotland o s. v.

Hierta var emellertid i sitt förhållande till Aftonbladet icke blott finansmannen; han var själf också publicist. Han hade förvärfvat sig anseende som stilist genom några skämtsamma uppsatser, i synnerhet några memorial, som gingo i den be-

fängda stilen, dem han lurade en gammal major Rosenschütz att uppläsa på Riddarhuset. Detta skämtlynne gaf han fritt lopp i sitt Aftonblad och han hade rikligt tillfälle att låta det spela i polemik mot sina motståndare, ty sådana fick han fullt upp. Det var ej nog med att alla de konservativa och regeringsvänliga bladen föllo öfver honom — det var ju helt naturligt. Äfven hans egna meningsfränder drogo snart i fält mot honom, och detta just på grund af Aftonbladets storartade framgång. Den äldre oppositionspressen följde regeringens och ämbetsmännens värksamhet med redligt nit att uppsåra och kritisera missbruk, men dessa liberala tidningars artiklar, där Johansson »till komplett evidens deducerade» sina grundsatser, hade det betänkliga felet att vara högst ledsamma, och detta fel var sannerligen icke Hiertas. Han insåg att om en tidning ej blir läst, så hjälper det icke att vara än så välmenande, och han visste att gifva sina uppsatser den lättlästa form som var nödvändig.

En af hans motståndare yttrade en gång, att »många tyckte att lilla Lasse var rolig och han gjorde sin fortune på detta tycke». Midt under alla angrepp, alla förtretligheter och allt arbete visste Hierta att bibehålla det goda lynnet och därigenom låg han öfver både motståndare och medtäflare. Att han därvid icke skydde grofheter och personliga utfall, torde ej kunna förnekas.

Man kan ha anledning att klandra Hiertas

stridssätt och beklaga den ton, som efter Aftonbladets uppträdande härskade i pressen, men man får därför ej glömma, att han gjorde viktiga tjänster åt framåtskridandet. Och man får ej tro, att han var blott en smart grosshandlare, som fann det förmanligt att spekulera i liberalism och i publikens smak för närgången polemik.

Han har både som redaktör och riksdagsman ådagalagt ett uppriktigt frisinne. För de flesta frågor, som stodo på det liberala programmet, har han kämpat med värme och okuflig energi, för representationsförändringen, som kostade ett halft århundrades arbete, för upphäfvandet af skråordningarne, som hindrade industriens utveckling, liksom för mildrande af de dryga tullarne, för skolans ombildning, så att den kunde göra lärjungarne mogna för den moderna tidens kraf — och för många andra stora reformer. När de flesta andra tröttnade och voro färdiga att uppge den långa striden, stod Hierta alltjämt kvar i första ledet. Att han genom sin ihärdighet besegrat byråkratien, fått indragningsmakten upphäfd och därigenom verkligen skaffat Sverige en fri press, det torde vara hans främsta förtjänst.¹

Den kraftigaste orsaken till Aftonbladets framgång var dock af rent tidningsteknisk art; kunde

¹ Med 1852 års ingång lämnade Hierta Aftonbladet till ett nytt konsortium. Han fortsatte sin förlags- och öfriga affärsverksamhet och tog liflig del i offentliga angelägenheter såsom riksdagsman.

jag lägga fram för läsaren några nummer af det vid sidan af några sådana från dess äldre kolleger, skulle detta stå klart genast. Dessa senare voro — fränsett de båda annonsbladen Dagligt Allehanda och Stockholms Dagblad — små tvåspaltiga halvveckoblad, som bragte sina läsare några magra notiser och anekdoter och därtill en längre uppsats, oftast af vittert innehåll, utportionerad i en hel rad nummer, blott någon gång utbytt mot en kortare artikel af aktuel betydelse. Om denna sista då var än så välskrifven kunde den ju ej sätta präge på tidningen. De voro med ett ord till sin typ fullkomligt 1700-talsmässiga.

Aftonbladet däremot var från begynnelsen till sin anläggning ett modernt blad, som inom några år äfven i det yttre närmade sig hvad vi nu mena med en stor tidning. Dagligen omfattade det (från 1836) fyra à fem spalter, var väl tryckt och öfverskådligt uppställt, hade ingen förlegad spaltfyllnad, utan ett så godt som helt och hållet aktuellt innehåll, hvilket därtill som oftast äfven var pikant till syftning och skriftsätt. Det var således en hel reform af vårt tidningsväsen Hierta genomförde, och det är ej att undra på att publiken strömmade till honom; äfven den, som afskydde hans åsikter och hans stridssätt, kunde likväl ej afhålla sig från att läsa hans blad.

Till Hiertas förtjänster som ledare af Aftonbladet hörde hans val af medarbetare. Hans bästa stöd i begynnelsen var advokaten Andreas Möller

(1800—1855), som gjort sig känd genom ett par skämtsamma politiska satirer och nu särskildt genom sina kåserier »Kaleidoskop», i hög grad bidrog till tidningens hastigt vunna popularitet. Möller måste för sin tilltagande praktiks skull lämna Aftonbladet redan 1833, men denna förlust ersattes följande år genom förvärfvandet af två nya medarbetare, O. P. Sturzen-Becker och Henrik Bernhard Palmær. Med den förre få vi anledning att sysselsätta oss mera längre fram; den senare har anspråk på åtminstone ett par ord i förbigående. Till sitt yrke kemist hade han ett par år anställning som adjunkt vid Karolinska institutet, men hans oöfvervinneliga maklighet föranledde hans afskedande därifrån 1835. Året innan hade han som nämt börjat skriva i Aftonbladet, och stor uppståndelse förorsakade hans däri införda »Bref till Svenska Minerva» — så hette den förnämsta konservativa tidningen — på grund af det oförblommerade sätt hvarpå han angrep Tegnér icke blott såsom konservativ politiker utan ock såsom skald för hans öfverlastade bildspråk. Palmær är en mycket kvick satiriker, men i hög grad personlig; så t. ex. har ju biskop Hedrén i Linköping fått ett skäligen orättvist rykte genom den bekanta »Yttersta domen i Kråkvinkel». Palmærs kvickhet utmärker sig ej genom någon stor originalitet eller liflig fantasi; som oftast använder han gamla infall, men han gör det på ett briljant sätt. Han är en ypperlig stilist, och om han ej skref så mycket, kom

det sig måhända ej blott af hans ökända lättja utan ock af den omsorg, han nedlade på sina artiklar. Med öfverlägsen talang sätter han det valda motivet i scen; poängen kommer omsorgsfullt förberedd och gör bästa möjliga värkan. Att hans valda skrifter (Eldbränder och gnistor utg. af A. Ahnfelt 1876) kunnat utgå i tre upplagor, att hans satirer ännu efter mer än ett halft århundrade kunna läsas med nöje, denna bibehållna ungdom är en följd af den konstnärliga utarbetningen.¹

I konkurrensen med Aftonbladet kunde de äldre liberala tidningarna icke stå sig; den ena efter den andra måste upphöra, så Medborgaren (grundlagd 1829 af öfverstelöjtnant J. G. Hierta) 1832, den gamla Kellgrenska Stockholmsposten i mars 1833, Argus efter en lång och hård kamp för tillvaron 1836. Enskilda af dessa blads medarbetare ingingo i Aftonbladets redaktion, såsom kapten Anders Lindeberg (1789—1849), hvilken dock för sin ryktbarhet har att tacka mindre sin publicistiska talang än sitt majestätsbrott; allbekant är ju historien om huru Lindeberg för ingrepp i kungl. teaterns privilegium dömdes till döden och genom sin vägran

P. (f. 1801) flyttade sedan till Linköping, där han 1838 grundade Östgöta Kuriren, hvilken han redan 1841 öfverlät till sin medarbetare C. F. Ridderstad. Han utgaf smärre publikationer, var en tid (1844—47) lärare vid en landtbruksskola och kom 1847 till Stockholm såsom riksdagsman. 1853 återvände P. till Linköping och började följande år en ny tidning Östgötagazetten, som emellertid hastigt afbröts genom P:s död d. 7/7 1854.

att begära nåd satte vederbörande myror i hufvudet, ända till dess situationen räddades genom en allmän amnesti för politiska förbrytare.

En vida mera betydande kraft var J. P. Theorell, som efter att hafva sålt Dagligt Allehanda åren 1834—1843 var en åtminstone tidtals ganska framstående medarbetare i Aftonbladet; han var emellertid en allt för själfständig man att i längden kunna draga jämt med Hierta. — Om Almqvists anställning är ofvan talat.

Under Hiertas ledning blef Aftonbladet sålunda snart Sveriges utan gensägelse mest spridda och lästa tidning, och med dess inflytande växte äfven de konservatives förbittring. Förgäfves försökte regeringen att skaffa sig det afskydda bladet från halsen. De upprepade indragningarna voro utan värkan, ty Hierta sörjde alltid för att ha på lager ett tillräckligt antal nya tillståndsbevis och nya ansvaringar, och resultatet blef sålunda blott, att indrogs t. ex. det Sjette Aftonbladet, fick man i stället det Sjunde o. s. v. ända till det tjugosjette; slika reklamer blott ökade spridningen, och många med Tegnér klagade, att Aftonbladet var vordet svenska folkets bibel.

Ett bättre medel att bekämpa de liberala åsikterna var naturligtvis att bemöta dem i pressen. Under 1820-talet hade också Karl Johan ett par konservativa tidningar i sin sold, nämligen *Granskaren* (1820—1838) och *Stockholms tidning* (1824—1834); de voro ytterst servila, men också utan spår

till anseende och inflytande. Ett oberoende konservativt organ var (1829) *Den objudne gästen*, som uppgick i *Svenska Minerva* (1830—1848). Den redigerades med talang och framgång af J. Chr. Askelöf (1787—1848) som, i sin ungdom deltagare i de fosforistiska striderna — särskildt i Polyfem — nu med bibehållet godt lynne tog upp kampen med Aftonbladet och visste att sätta sig i respekt hos både meningsfränder och motståndare. I begynnelsen ansågs frih. C. J. af Nordin stå bakom bladet, den bekante politikern, som varit medlem af statsrådet, men 1831 fallit i onåd och nu tillhörde en fronderande höger.

På det hela taget var *Minerva* om ej ett regeringsorgan, så dock ett med regeringen och de konservative förbundet blad, men Askelöf nedlät sig aldrig till att bli en dräng åt auktoriteterna, och just den själfständiga hållning han intog skaffade honom ett gehör på högre ort, som stundom lär ha visat sig öfverraskande inflytelserikt. Något bidrog väl härtill Askelöfs stora anseende som skriftställare; hans stilistiska egenskaper, det vårdade språket med dess sirliga perioder, voro egnade att tilltala de äldre, som funno Hiertas och hans kollegers mera lediga och moderna skrifsätt vulgärt. Till sin yttre habitus tillhörde ock *Minerva* den äldre tiden; den utkom blott hvarannan dag och dess fyra små spatiöst tryckta sidor innehöllo som oftast blott en enda artikel.

Karl Johan ville emellertid hafva ett eget blad

till sin disposition; anbudet att leda detta erbjöds en ung jurist, Magnus Jakob Crusenstolpe, och han tog emot det.

Crusenstolpe hade tack vare en mer än vanlig begåfning gjort en hastig karriär på ämbetsmannabanan.¹ Han hade bland annat varit t. f. landssekreterare i Skaraborgs län, då Karl Johan reste igenom länet, och därvid blifvit föreställd för högst densamme. Kungen hade då behagat erinra sig, att han författat en politisk broschyr, som fallit honom i smaken. Senare (1824) kom Crusenstolpe såsom revisionssekreterare och därefter assessor till Stockholm.

Här kom han under olika inflytanden. Å ena sidan hade han oppositionelt påbrå från sin farfar, som varit inblandad i Pechlins stämplingar, och hvilken Crusenstolpe såsom gosse hört ge luft åt sitt hat mot Gustaf III. Detta i förening med liberala idéer, hämtade från studiet af Rousseau och andra författare, kunde ge Crusenstolpe anledning att sluta sig till den dåvarande riddarhusoppositionen med prosten greve Schwerin och senare fri-

¹ Född i Jönköping 1795, student i Lund 1811—14, ingick i Göta Hofrätt, var kanslist vid riksdagen 1817—18, adjungerad i Svea Hofrätt och assessor där 1825; afsked 1834, död 1865.

Utom sina romaner, ett par noveller och talrika historiska arbeten har Crusenstolpe äfven skrivit en mängd uppsatser i tidningar, i synnerhet i »Dagen» och »Folkets röst», och tidskrifter samt kalendern Svea, hvarest han 1857—1865 författade »dödsrunor» med anmärkningsvärd oväld.

herre Anckarswärd i têtén. Å andra sidan kom man honom till mötes från hofpartiet, han fick företräden hos Karl Johan själf, som jämte gunstlingen Magnus Brahe utvecklade sin förmåga att tjusa honom. Detta steg Crusenstolpe åt hufvudet. Fantasmänniska som han var i hög grad, såg han lysande utsikter öppna sig och lät sig fångas.

Vid riksdagen 1828—30 var han såsom jag förut nämt Hiertas kamrat i riksdagstidningen och stod i det hela på oppositionens sida på riddarhuset, men han förvärfvade sig dock höga vederbörandes tacksamhet genom att medvärka vid genomdrifvandet af ett militärt anslag, som kungen lifligt intresserade sig för. Så kom anbudet att öfvertaga utgifningen af ett regeringsblad. Crusenstolpe hade just då öfverenskommit med Hierta att bidraga till Aftonbladet, men berusad af hofgunsten, bröt han utan betänkande öfverenskommelsen och svarade på Hiertas förvånade spörsmål blott: »Man måste existera».

Emellertid visade det sig snart, att Crusenstolpe härvid gjort en dålig affär. Hans blad, som kallades *Fäderneslandet* (1830—33), fick alldeles icke den officiella prägeln, som Crusenstolpe afsett, enär Svenska Akademien däremot uppställde hinder, rädd som den var för en konkurrent till Posttidningen. Bladet lyckades icke uppnå någon vidare spridning; understödet från hofvet blef vida sparsammare än som utlofvats, och då Crusenstolpe själf hade mycken böjelse för ett elegant och dyrbart lefnads-

sätt, så blef slutet på det hela att han efter två och ett halft års värksamhet, utledsen och ruinerad, måste upphöra med Fäderneslandet — eller Fanders-eländet såsom Aftonbladet kallade det. Crusenstolpe ansåg sig skamligt lämnad i sticket af Karl Johan och anspelade i sina senare böcker jämt på att den tid var förliden, då ett kungsord var att lita på. Från hofvets sida har det svarats, att det var Crusenstolpe, som genom sin egen häftighet framkallade en brytning; om han hade haft tålmod, skulle saken nog arrangerats på ett tillfredsställande sätt. Kungen löste ut Crusenstolpe från gäldstugan, där han blifvit insatt, men han ansåg sig ingalunda därmed försonad, utan afsade sig sitt assessorsämbete och gick öfver till oppositionen, i hvars leder han var med vid den stormiga riksdagen 1834—35.

Under åren närmast efter denna blef kampen mellan regeringen, företrädd af dåvarande hofkanslern Hartmansdorff, och den liberala pressen som allra lifligast, till dess den kulminerade i 1838 års konflikt. Aftonbladet blef under denna tid indraget 14 gånger och fick därtill flere åtal på halsen.

Crusenstolpe hade deltagit i den publicistiska kampanjen genom sina *Skildringar ur det inre af dagens historia*, ett galleri porträtter af samtida politiska personer, både nyss bortgångna och ännu lefvande; dessa talangfulla, men spetsiga, för att icke säga stundom giftiga skildringar slukades med förtjusning af allmänheten under det att å andra

sidan talades om smutspress och skandal. 1838 började Crusenstolpe utge en serie politiska bref, kallade *Ställningar och förhållanden*. Höga vederbörandes förtrytelse mot Crusenstolpe var gifvetvis stor, och det beslöts nu att söka täppa till munnen på honom. Han hade i det andra brefvet klandrat en militärutnämning och därvid tillagt, att som denna var daterad en söndag, så hade konseljen gjort sig skyldig till sabbatsbrott. Häraf togo sig nu vederbörande anledning att anbefalla åtal mot Crusenstolpe för majestäts-brott. Uppståndelsen häröfver blef allmän, och äfven konservativa personer klandrade öppet detta orimliga och okloka steg, men domstolen — Svea hofrätt — fällde likväl Crusenstolpe till tre års fängelse på Vaxholms fästning. Då domen den 19 juni 1838 tillkännagafs, voro på Stockholms gator stora folkmassor i rörelse, som hälsade den dömde med ovationer, och Karl Johan ansåg nödigt att besätta trakten kring slottet med militär. En månad senare, då Crusenstolpe skulle afföras till Vaxholm, blef det ännu värre; fönster inslogos hos misshagliga ämbetsmän, det kom till riktiga gatuupplopp, militären måste inskrida och vid en sammanstötning blefvo tre personer dödade och flere sårade. Hela sommaren var det oroligt i Stockholm och Karl Johan höll sig en tid i Norge.

I sitt fängelse på Vaxholm hade Crusenstolpe det relativt hyggligt; hans hustru, som åtföljde honom dit, sörjde för hans trefnad, och snart upp-

tog han där ånyo sitt politiska skriftställer. Af hans bref om Ställningar och förhållanden har särskildt det fjärde blifvit berömt; det är riktat till Excellentissimus (d. v. s. grefve Magnus Brahe), och Crusenstolpe afslöjar häri sina förbindelser med honom och konungen, naturligtvis på ett sådant sätt, att det just icke lände dem till heder; att han själf ej håller kom att stå i någon vacker dager, beräknade Crusenstolpe icke.

Under fängelsetiden började Crusenstolpe också sin första roman, *Morianen*, som sedan följdes af *Karl Johan och svenskarne* samt *Huset Tessin*, en sorts romantiserade historiska skildringar, där hufvuddragen göra anspråk på att vara sanna, medan berättaren låtit sin fantasi fylla ut detaljerna och sätta färg på det hela. De äro icke tidsskildringar i den mening som vi nu taga ordet och öfver hufvud icke enhetligt komponerade romaner, utan utgöra en fortlöpande framställning af den nyare svenska historien, skildrad i uppträden mellan de förnämsta handlande personerna. Materialet hämtade Crusenstolpe för senaste tiden ur sin egen erfarenhet, för den äldre dels från sin farfars berättelser och dels ur en manuskriptsamling, som tillhört rikskanslern grefve Fredrik Sparre.

Detta material har författaren nu alldeles icke begagnat såsom en verklig historisk forskare; han frågar sig aldrig om en berättelse är sann, om den källa han använder förtjänar tilltro, utan är blott anekdoten pikant och gärna litet elak, så är han

nöjd, då kommer hans lättörda fantasi i gång och kombinerar friskt utan att låta sig häjdas af någon kritik. Detta skedde i viss mån naivt, och det kan vara svårt att säga hvar Crusenstolpes omedvetna omarbetning af det faktiska upphör och den medvetna börjar. Historiskt, sa' Crusenstolpe, blef till ett ordstäf, men fastän man ansåg, att han ljög, var dock den stora mängden benägen att tro, att där i alla fall var något däri, och sålunda blef i vida kretsar Crusenstolpes uppfattning af den nyare svenska historien tongifvande.

Denna uppfattning är nu i grunden ytlig och tarflig. Ned på djupet till de värkande historiska idéerna trängde han aldrig; allt blef för honom ett personligt spel om makten.

Det är hofvets intriger, societetens skvallerkrönikor och på sin höjd ämbetsmannavärldens skandaler, som här utgifvas såsom historia, men just därför ha hans böcker till senaste tid blifvit lästa, ty man fann dem bra mycket pikantare och roligare än den seriösa historien. Man får också medge, att Crusenstolpe kunde sätta i scen bra. Den liflighet i fantasien, som gör honom alldeles oanvändbar såsom historisk källa, gaf honom å andra sidan förmågan att åskådligt teckna de många växlande scener han upprullar. Den förser honom med målande detaljer, och på spirituella vändningar är han ock rik. Crusenstolpe har också åtnjutit stort rykte såsom en framstående prosaist. I en samtida arti-

kel, som möjligen förskrifver sig från landshöfdingen Hans Järta, heter det härom:

Om Crusenstolpes förmåga såsom skriftställare är blott en röst. Hans stil är ledig, lekande och i högsta grad hvad man kallar raillant. Den har dock mera färg än saft; ett bevis att hos honom finnes mera författareförmåga än inre kärna och kunskaper. Utan att egentligen vara kvick, hänför han läsaren genom liflighet i teckningen, eld i framställningen och ett alltid väl kryddat salt i sammanblandningen. Men detta sista uttryck karakteriserar äfven närmast all plan och logisk gång i hans arbeten. Han skrifver såsom man talar i ett sällskap, dit ämnet för eller händelsen leder; men han rycker sina åhörare med sig; de följa honom gärna... Under skratt och löjen har man skurit heder och ära af sin nästa, utan att under stojet och bullret hafva gjort sig reda för hvad som där föregått.

Detta omdöme är mycket riktigt, men numera torde man knappast i så hög grad loforda Crusenstolpe som stilist. Redan Orvar Odd talar i sina Grupper och Personnager om det »oratoriska, 'circumlokutoriska', fraseologiska» i hans stil, och just däruti ligger dess svaghet.

Crusenstolpes form är perioden, den omsorgsfullt uppbyggda perioden med sina hufvudsatser och bisatser och bisatserns bisatser — allt väl infogat i hvarannat, cirklat och elegant som Crusenstolpe själf och trots sin längd dock ganska lättläst. Men nu för tiden förefaller det där oss en smula svarfvat och tillgjort, vår prosa har med tiden blifvit mindre akademiskt-grammatisk, mera fri, — vårdslös skulle väl en man af gamla skolan säga.

Crusenstolpes politiska författarskap var visst

icke slut med 1838. Han utgaf flere politiska broschyrer och hans brefserie, Ställningar och förhållanden, öfvergick senare till en regelbunden revy öfver händelserna i Sverige och utlandet. Den var icke utan sin likhet med den hans biograf Ahnfelt gaf ut, Dagens krönika. Han lånade gärna sitt öra åt hvad rapportörer från olika håll hade att berätta, och var det uppseendeväckande och rafflande, så var Crusenstolpe ej den, som först gjorde sig undermåttad om huruvida historierna voro sanna.

Han lästes allt jämt mycket, men jag tror icke att han egentligen utöfvade något inflytande i politiskt afseende, ty han var i själfva verket renons på politiska och sociala idéer. Ahnfelt har gjort sig möda att ådagalägga, att han icke var någon aristokrat, men bevisföringen är icke öfvertygande. Crusenstolpe drefs af förhållandena till oppositionen, men det var icke de liberala idéerna han älskade, utan det var de konservativa ledarne han hatade. Det var icke saker eller åsikter han bekämpade, utan personer, och han var alldeles icke någon man att lita på för de liberala.

Året 1838 och de närmast följande beteckna höjdpunkten af oppositionens häftighet. Denna uppkallade gifvetvis äfven regeringens anhängare till att möta angreppen, och i denna afsikt grundades tidningen *Svenska Biet* (1839—44) redigerad af J. C. Hellberg och Chr. Angeldorff, hvilka emellertid fingo understöd, ekonomiskt och literärt, af det konservativa partiets främste män, såsom Hans Järta., J. A.

v. Hartmansdorff m. fl.¹ Icke minst värksam var Bernhard von Beskow, hvilkens flitiga pänna jämväl i särskildt utgifna större skrifter oförtrutet kämpade mot de liberala åsikterna; därvid ådagalade han samma polemiska talang, som han redan tidigare (1833) visat i den på sin tid mycket beryktade »Flugsmällan», en mot Anders Lindeberg riktad skarp och på sina ställen ej okvick literär och äfven personlig satir.

Svenska Biet begagnade en ganska aggressiv ton, men synes dock icke blifvit populärt; därtill var det äfven enligt meningsfränders åsikt alltför ultrakonservativt, och för öfrigt led bladet äfven af den månghöfdade styrelsen. Hade det många förnämliga hjälpare, så ville desse ock hvar för sig regera.

Med tronskiftet 1844 och det därmed följande systemskiftet blef ställningen så förändrad, att Biet måste upphöra. Emellertid saknades ej häller sedermera förkämpar i pressen för den konservativa riktningen, såsom *Tiden*, utgifven af prof. V. F. Palmblad 1847—51. *Bore*, grundlagd 1848 af flere framstående personer och i dec. 1850 förenad med Dagligt Allehanda, uppgick sedermera i *Svenska Tidningen* (1851—59), som egdes och leddes i mo-

¹ Svenska Biet var i olikhet med Minerva en verklig nyhetstidning och kunde sålunda bättre taga upp täflan med Aftonbladet och Allehanda.

derat riktning af den bekante general J. A. Hazelius.¹

Hvad den liberala pressen beträffar, bestod vid Aftonbladets, sida fortfarande *Dagligt Allehanda*, som 1833—47 redigerades af W. Fr. Dalman, en bland tidens mest framstående publicister.² Att hålla sig uppe i konkurrensen med Hierta bevisar redan talang, och om Dalmans rykte icke är så stort som dennes, är det mindre omstridt. Hans nobla karaktär har städse erkänts äfven af hans motståndare. Långt mera idealist än Hierta besjälades Dalman af brinnande nit för de liberala idéerna, främst representationsreformen, och kunde i hettan förlöpa sig, men var alltid redobogen att bekänna sina misstag, en rar dygd inom ett skrå, där rätthafveriet är en gemensam arfsynd — från anarkisterna till de reaktionära. Det var nog ej håller denna egenskap — hans »ärlighet» var ett stående ämne

¹ En bemärkt plats intogo under skiftets senare del ett par skämttidningar; Friskytten redigerades af R. Wall (1847—57) med biträde främst af C. H. Rydberg, som senare på egen hand utgaf Kapten Puff 1855—65. Af landsortstidningar nämna vi Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, utgifven från 1832 af M. Prytz och 1852 öfvertagen af S. A. Hedlund, samt Snällposten, som från 1848 utgafs af B. A. Cronholm i Malmö.

² Dalman hade 1821 ingått som e. o. i några ämbetsvärk, men ett godtyckligt afskedande från en befattning 1824 föranledde honom att då kasta sig in i journalistiken. Äfven efter 1847 var D. en flitig publicist, såväl genom bidrag till olika tidningar som genom broschyrer. Såsom adelsman deltog D. med ifver i riksdagarna 1828—66. Död 1881 vid åttio års ålder.

för skämt —, som i främsta rummet bidrog till hans framgång bland den dåtida publiken. Snarare var det väl öfverlägsenhet inom det literära facket, i teater- och musik-kritiken, som gjorde att Dagligt Allehanda inom hufvudstaden, fast ej inom landsorten, stod sig godt bredvid Aftonbladet.

Med dettas redaktör bibehöll Dalman personlig vänskap, fastän det var åtskilligt gnabb mellan de båda liberala hufvudorganen. Efter Oskar I:s tronbestigning skildes deras vägar i politiken; medan Hierta liksom en mängd andra snart kände sig bedragen på den nye regentens frisinne, fortfor däremot Dalman att stödja honom.

I stället för de äldre tidningar, som ätits ut af Hierta, uppstod en ny i *Freja*,¹ ett litet blad, som i politiskt afseende ej var synnerligen betydande, men har sin märklighet däruti, att det samlade de yngre literatörerna i Stockholm, hvad man kunde kalla det dåtida Unga Sverige. Till denna krets hörde G. H. Mellin, hvilken väl icke politiskt eller literärt, men kamratligt var de yngres ledare, poeterna G. G. Ingelman, som dock var mera till åren (1788—1844), H. Säterberg och C. A. af Kullberg, vidare Theodor Sandström, kanslist i bondeståndet och skrifkunnigt biträde åt de liberala inom ståndet, finnen J. W. Snellman samt

¹ Redaktörer voro 1836—38 C. A. af Kullberg med biträde af J. Johansson, 1838—42 Aug. Blanche och 1842—44 J. A. Kiellman-Göransson.

slutligen August Blanche.¹ Den sistnämnde blef tidningens redaktör under det stormiga året 1838 och mottog denna uppgift med de allvarligaste föresatser att göra ett slut på den dåliga ton, som nu härskade i pressen, och som Aftonbladet fick skuld för att ha infört. Men det lyckades alldeles icke.

Den förmanande uppsyn Freja antog impone-
rade icke alls på dess kolleger, utan gjorde tidnin-
gen i stället till ett föremål för deras skämt. Blanche
svarade, inleddes sålunda i polemik, blef arg och
förgick sig, och så fann man Freja till slut icke
gifva sina äldre kolleger mycket efter i personliga
utfall och grofva tillmälen. Den bittra polemiken
mellan Aftonbladet och Freja ledde till sist till en
i svenska pressens historia enastående tilldragelse.
Under den utländska resa Hierta år 1842 företog
hade han satt Almqvist till ledare af sin tidning,
och denne begagnade sig då af tillfället för att,
som han hoppades, tysta munnen på Blanche genom
att hänsyfta på hans oäkta börd och anklaga hans
fader, kyrkoherde Bergwall, för procenteri. Att
Blanche blef utom sig är naturligt, men i sin för-
trytelse begick han den dumheten att utmana Alm-
qvist på duell, hvilken gifvetvis afböjdes. Det
Almqvistska »dådet», som det kallades, hade väckt
ovilja bland allmänheten och bland Almqvists egna
kamrater i redaktionen. Man väntade att Hierta

¹ I det af C. F. Dahlgren 1839—40 ledda Aganippiska säll-
skapet sammanträffade författare af olika ålder och läger.

vid sin hemkomst skulle på något vis taga afstånd från Almqvist, och flera medlemmar af redaktionen, bland dem Sturzen-Becker, framställde en sådan fordran till Hierta, men intet svar därpå aflördes, och Blanche såg sig sålunda afskuren från hvarje upprättelse. Det sår han fått sved alltjämt, och då han en afton i Strömparterren mötte Almqvist, gick han bort och spottade denne i ansiktet. Almqvist försvann genast helt tyst; Blanche blef tvärt generad och lugn och intet vidare uppträde följde däraf. Men följande dagen diskuterades denna tilldragelse öfver hela Stockholm. Den blef icke utan sin betydelse; det tycktes som om man genom denna explosion hade fått ögonen öppna för hvad pressens anseende kräfde, och tidningarna mildrade något tonen i sitt käbbel.

De politiska förhållandena undergingo också under 1840-talet förändringar, som invärkade på pressen. Riksdagen 1840—41 bildar höjdpunkten af oppositionens häftighet; aldrig förut hade den uppträdt så stark och hänsynslös, man väjde nu ej ens för att angripa konungen själf. Men efter denna riksdag blef där liksom ett vapenstillestånd. och då 1844 tronombytet ägde rum, då tycktes rollerna till en början vara omkastade; liberalerna betraktade sig nu såsom regeringsparti, de konservativa som opposition. Visserligen blefvo de förhoppningar man från vänsterhåll satt till Oskar I:s frisinnaade riktning icke i längden uppfyllda, men i alla fall var det en helt annan politisk atmosfär i

Sverige nu än under 1830-talet. Indragningsmakten afskaffades (1844) och därigenom blef pressen ställd under värdigare förhållanden, som borde återvärka på dess hela hållning. Det var nu ej håller ett helt föråldrat system i regeringen och förhatliga värktyg, som det gällde att undanskaffa till hvad pris som hälst. Där funnos naturligtvis olika åsikter, som brötos mot hvarandra, och ibland kunde det se ut som om man icke kunde komma ur stället, såsom i den stora frågan om representationens ombildning, men man hade i alla fall kommit ut ur stiltjen, och man märkte, att det gick framåt, om ock ej så fort som mången önskade.

I materiellt såväl som i andligt afseende var friheten lösen, och man angrep friskt allehanda gamla skrankor; man ville ha bort importförbuden och ha tullarna nedsatta, man ville upphäfva de gamla skråna, så att industrien kunde utveckla sig; inom skolväsendet fordrade man också större frihet, mera hänsyn till de olika anlagen och större plats för de reala ämnena o. s. v.

Frihet var lösen öfverallt, och sällan har väl detta ord haft en så bedårande klang som då. Däri låg ett löfte om kommande lyckliga dagar, sedan man bara fått göra en riktigt grundlig bortrensning af allt sekellångt tvång, allt godtycke och tyranni. 1848 tycktes en sådan frihetens morgon skola inbryta; februarirevolutionen i Frankrike gaf signalen till oroligheter öfverallt i Europa, och äfven Stockholm hade sina marsdagar, som icke aflöpte utan

blodsutgjutelse. Men drömmarne om ett nytt, lyckligare samhälle gäckades, och om de än lefde kvar hos mången, så följde dock i det hela ofvanpå 1840-talets utsväfningar en period af slapphet och reaktion. För Sverige betyder emellertid detta tillnyktrande en desto lifligare kraftutveckling på det ekonomiska området; det är järnvägsbyggandets första tid och tillika en tid af rik materiell blomstring.

I några drag skall jag söka sammanfatta motsättningen mellan det äldre och det nyare, som nu trängde sig fram.

Den teoretiska konservatismen fick ibland här i Sverige namnet den historiska skolan. Den var född af romantiken, och benämningen var så till vida fullt berättigad, som romantikens kanske förnämsta bestående positiva resultat ligga på det historiska området i vidsträcktare mening och inom den del af vårt kulturella lif, som har sin grund i och sammanhänger med det historiska sinnet. Få var det gifvet att som Geijer kunna på denna väg tränga fram till en fri uppfattning af samtidens sträfvanden. De flesta hängde fast vid det gamla, medan å andra sidan de yngre, den borgerliga liberalismens profeter och bekännare, på många områden tvärt bröto med romantiken och dess historiska skola och tycktes vilja återgå till 1700-talet upplysning och upptaga dess principer.

Därmed följde då ock i ej så ringa grad äfven ett upplifvande af 1700-talets anda och åskådnings-

sätt. Just på historieforskningens område framträder detta. Man får nu ofta höra anklagelser framställas mot Geijer för konstruktion, för anpassning af fakta efter förutfattade meningar, och de yngre forskarne bilda en bestämd motsats till honom. Reuterdahl med sin torra kritik skulle mycket väl kunnat höra hemma i det föregående seklet, och antagonismen mellan Geijer och Fryxell är väl bekant. Nu för tiden är väl den senares rykte för pålitlighet betänkligt rubbat, men af sin samtid värderades han just för sin respekt för fakta, och han sträfvade efter en sådan »faktiskhet», ehuru hans förutsättningar icke räckte till. Bristen på ej blott historisk intuition utan ock kritiskt skarpsinne kunde ej ersättas af ett nyktert, nyttighetsdyrkande sens-commun.

Misstroendet till den historiska konstruktionen följdes af brist på verkligt djup historisk blick. Historiskt intresse är ej liktydigt med historiskt sinne. Om man pekar på hela den rad af historiska romaner, som just under dessa decennier uppstodo, så bör det erinras om, att denna genre endast odlades af underordnade talanger. Almqvist har väl lämnat några bidrag därtill såsom en gärd af sina romantiska traditioner, men såsom ofvan påpekats hade han egentligen mer geografisk fantasi. Runeberg var till en början en afgjord motståndare till hela arten, — han såväl som Almqvist hörde till dem, som ville detronisera Geijer för Fryxell — och om han sedan blef en beundrare af Walter Scott,

så har han dock icke själf beträddt det egentligen historiska fältet; de af hans dikter, som spela i förfluten tid, hafva ej sin styrka i tidsskildringen och åsyfta det knappast håller. Och vända vi oss till den kanske mäst typiske liberalen, August Blanche, då han t. ex. talar om sitt besök i Italien, romantikens förlofvade land, så har han icke spår till sinne för hela dess rika forntid, utan fäster sig blott vid det djupa förfallet i samtiden, vid folkets tröstlösa andliga och materiella nöd.

Gentemot romantiken, som trifves i drömmar om det förflutnas storhet och skönhet, ville liberalismen vara realistisk och egna sitt hela intresse åt samtiden, åt verkligheten. Den var besjälad af en äkta rättfärdighetskänsla och en uppriktig entusiasm i sitt sträfvande att förbättra och reformera, att undanrödja missbruk och utbreda upplysning. Men dåtidens liberala sågo icke svårigheten uti att ändra förhållanden med sekels traditioner; liksom 1700-talets upplysningsfilosofer trodde de som oftast ett änkelt beslut vara tillräckligt därför, då de icke märkte de tusen trådar, som förbinder det närvarande med det förflutna. Uti abstrakt senscommun synes liberalismen vara en arftagare till den kulturriktning, som undanträngts af romantiken, och icke blott därutinnan; många af de ideal, som denna sistnämnda förhånat och med framgång bekämpat, trädde ånyo fram och visade sig äga makt öfver sinnena.

Men reaktionen mot romantiken sträcker sig icke till alla punkter; i mångt och mycket märker man, att äfven det unga släktet har romantiskt blod i ådrorna, och liksom man kan tala om en för-romantik, kunde man ock utan orättvisa benämna liberalismen en efter-romantik. Upplysningen var rationalistisk och skeptisk, ur dess värk andas vi en klar och kylig luft, och om dess bärare drömde vakna drömmar och läto sin fantasi föra upp stolta byggnader för framtiden, så voro dessa förlagda till denna jorden; det öfversinnliga hade de ringa tro på och förtröstan till.

Annorlunda stod det till med liberalismen. Bland dess anhängare funnos gifvetvis personer af ganska olika religiösa åsikter, och det saknades icke företrädare af en radikal ståndpunkt, men dessa senare voro — i synnerhet här i Sverige — fåtaliga och hade icke ledningen. De allra flästa kunde väl fälla ett ironiskt ord om ortodoxien eller ge prästerna en släng i förbigående och kunde jämväl stundom pynta sig med en Byronsk sönderslitenhet eller en Heinesk skepticism, men de hade i grund och botten en obruten tro på en patriarkalisk försyn. Den var föga reflekterad, denna tro, och hade föga uti sig af spekulativ mystik, men just i sin naivitet var den grundvalen för deras ljusa optimistiska blick på lifvet.

Den literära förbindelsen mellan romantiken och liberalismen behöfver jag ej här komma in på; det är för öfrigt tillräckligt att blott tänka på det

stilistiska arf den senare öfvertagit af den förra. Alla de grannlåter fosforisterna funnit på hade nu blifvit allmän egendom; en hvar än så obetydlig journalist generade sig ej att i djupaste hvardagslag snobba med de blommor och juveler, hvarmed en gång fosforismen i full paryr hade förtretat akademisterna. Och alla slag literära pikanterier hade fortfarande hög kurs på marknaden. Öfver hufvud fanns det nog fortfarande lika mycket oklart svärmeri, fastän detta icke tog de mystiskt anspråksfulla former som under högromantikens tid och icke längre tordes uppträda med sådana filosofiska profet-later. En borgerlig jämstrukenhet hör till tidens prägel.

Det är lätt att påpeka liberalismens svaga sidor, att anklaga den för bristande djup i uppfattningen, för oklara ideal, för frasdyrkan, för omögenhet. Men den har dock i sitt bokslut äfven aktiva att uppvisa. I alla humanitära frågor har denna tid tagit till orda med värme och äfven genomfört reformer af betydelse. Kvinnans emancipation begynner, om den ock ej hinner så långt. Uti de då uppkommande »bildningscirklarne» ha vi en ansats till vår tids storartade folkbildningsarbete. Skrankorna mellan stånden börja falla. Associationsrörelsen sättes i gång, och öfver hufvud tar man i tu med de sociala frågor, hvilkas lösning af vår tid kräver ett allt mer ökat arbete.

Den lyrik eller den retorik, som gärna häftar vid liberalismens uppträdande, väcker som oftast misstankar om ovederhäftighet, men den ger ock

åt tiden ett skimmer af ungdom och käckhet. Huru vacker och nobel är icke dess naiva dröm om frihetens förmåga att undanröjda allt ondt och allt lidande, huru älskvärd dess optimistiska tro på människans ursprungliga goda anlag, som blott behöfva ljus och luft för att blomstra upp! Man trodde då, säger Viktor Rydberg i sitt minnestal öfver Strandberg, på ingenting mindre än ett Messianskt frihetsrikes snara tillkommelse.

IV.

Epigoner och opponenter.

Ett prosans tidevarf har jag ofvan benämnt vår period, men ingalunda var där brist på poeter. Männen af de äldre generationerna voro icke alla ur spelet, och det växte upp en mängd nya talanger — man skulle lätteligen kunna uppräknat ett tjog eller mera —, som trädde i de föregåendes fotspår. Att de i så bokstaflig mening gjorde detta, var det betänkliga, men just sålunda förvärfvade sig mången ung lyriker eller epiker ett ganska aktat namn hos samtiden. Som exempel på tonen hos en grupp af det unga släktet kunna vi taga en år 1831 utkommen romans med titeln Romarskölden, där den sköna Götilda, konung Björns af Hordaland dotter, skildras i följande rader:

Hon var så ljuf som söderns sommar,
Så glädtig som en herdesång,
Så oskuldsfull som någon gång
En lilja uti skogen blommar.
Det var som låg en skymning på

Den panna med de ögon blå,
 En natt, som ärnar just försvinna.
 Ty under ser du morgon brinna...

Eller följande ur en dikt »Kärlekens seger»,
 offentliggjord i B. A. Cronholms svensk-danska ka-
 lender Hertha för 1840:

Där låg emellan tvänne ekar
 En yppig gräsplan. Hanna här,
 Vid hennes knä Alexis där
 Satt lekande de ömma lekar,
 Och Löjet stod bakom en stam
 Med handen för sin mun och myste,
 Och millioner flammor lyste
 Fritt ur dess svarta öga fram.
 Men Allvar blåögt satt i toppen...

Man behöfver just icke läsa långt för att känna igen förebilden; manéret är värkligen otäckt likt Tegnér's, specielt i Axel. Slikt kunde man nog få läsa med än ett, än ett annat namn inunder; i förevarande fall voro Sturzen-Becker och Strandberg de skyldige. När sådant kunde hända så kraftiga begåfningar, kan man föreställa sig hvad de obetydligare levererade. Tegnér's makt öfver de unga var kanske större än någon annans af de äldre, men gifvetvis var han icke ensam om att få tjäna som mönster för poetiska stilöfningar. Medan vi alldeles lämna åsido efterklangs-poeterna af lägre ordning, skola vi fästa oss vid ett par, som njutit större rykte hos samtiden och i viss mån äfven hos eftervärlden.

Den älsste af den unga generationen och äfven den, som först debuterade, var Carl Wilhelm

Böttiger. Född i Västerås 1807 hade han i sin ungdom — han blef tidigt faderlös — att kämpa med ekonomiska bekymmer och fick, när han 1825 blifvit student, de närmaste åren försörja sig med konditioner. Enligt sin egen berättelse hade han intill nyssnämnda år väl gärna läst poesi men aldrig själf sysslat med diktning; när han så en natt — det var på sommarn efter studentexamen — låg vaken och tänkte på det nyss hållna biskopsvalet med harm öfver, att Wallin icke erhållit första rummet på förslaget, då, berättar Böttiger själf i sina minnen,

»då gaf med ens denna harm sig luft och tog gestalt i några bitande epigrammer. Det var några ögonblicks värk. Jag blef helt glad och på samma gång förundrad öfver att sådant kunde gå så fort. Följande dagen var jag i en helt annan sinnesstämning. Tiden närmade sig för min skilsmässa från hemmet. Plötsligt just som jag satt och hörde gossarnes läxor,... var det som om en dammlucka hade öppnat sig i mitt inre. Värser forsade fram den ene efter den andra... De innehöllo ett afsked till Amalia (»en ung leksyster») utkast till hennes bild, målning af min saknad. Allt hvarmed min hjärna i månader gått hafvande fick nu med ens lif och form... Jag hade om natten börjat som epigrammatist; nu på dagen var jag redan midt uti den lyriskt elegiskt-erotiska poesien... Sällan gick nu någon dag förbi att jag icke fick längre eller kortare besök af sånggudinnan».

Den elegiska erotiken blef ock sedermera Böttigers specialitet; som epigrammatiker har han däremot icke gjort sig känd i sin egenskap af författare, men i umgänget lär hans satir ofta kommit fram. Och att hans egentliga kynne yttrade sig

snarare i den senare än i elegien, därom är jag tämligen öfvertygad.

År 1830 framträdde Böttiger inför offentligheten med en liten, helt liten diktsamling kallad »Ungdomsminnen från sångens stunder». Att vid 23 år redan vara färdig med ungdomsminnen, det tyder icke på någon ungdomlighet, och innehållet jäfvade icke denna misstanke. Rubrikerna på de enskilda dikterna ge en föreställning därom; en heter Sjuklingens aftonsuck, en annan Vid ett dödsläger, en tredje Änkans lön o. s. v.; åtskilliga äro grafdikter. Häftet var — det kan man säga utan orättvisa — bedrägligt alltigenom, fastän formen var otadlig. Men denna sentimentalitet föll många på läppen; inom några år hade tre upplagor af häftet utkommit. Böttiger var icke ensam om genren, men han var, säger den elake Orvar Odd, den »bland alla dessa unga gråtande skalder, som gret måhända högljuddast, men onekligen med största elegans». Uti de fosforistiska kretsarne i Upsala blef Böttiger genast upptagen. Han var också en person som kunde göra lycka i en salong sådan som den vittra öfverstiinnan Malla Silfverstolpes. Vackra drag med en sydländskt mörk färg, ett elegant uppträdande och en medfödd sällskapsvana — hvad kunde man mer begära?

I ett bref från 1823 — således vid 16 års ålder — talar Böttiger om fosforisternas dikter med en märklig brist på respekt; han liknar dem vid lutande majstänger, utsirade med granna äggskal, rika på

tysk förgyllning men tomma inuti. Nu var det just i denna krets han såg sig upptagen och firad, och en viss frändskap fanns där nog, men Böttiger skiljer sig dock från fosforisterna på en afgörande punkt; det dunkel och den svulst man med rätt eller orätt förebrått dem var han fri från. Alltifrån början är Böttigers form klar och genomskinlig som vatten. Hos honom finns det ingen ung drufmust, som jäser och grunlas och behöfver tid för att mogna till rent vin. Skall man söka Böttigers anor i svensk litteratur, bör man väl snarast gå till Franzén.

Blifven docent fick Böttiger tillfälle att företaga en längre utländsk resa (1835—36); Italien blef alltså hans förlofvade land, hvilket han besjungit och från hvilket han tagit motiv, och såsom vetenskapsman egnade han sig också förnämligast åt studiet af Dante och Petrarca.

Under sina yngre år utgaf Böttiger flere samlingar dikter.¹ Det vore orättvist att förneka, att han i de senare af dessa mången gång höjer sig ur den osunda pjollriga sentimentaliteten, som florerade i de båda första. Äfven friskare strömningar få nu uttryck, och ämnena äro mera omväxlande; bredvid religiösa sånger och naturbilder finnas här

¹ Nyare sånger 1833, Lyriska stycken 1837 och 1839 samt en kalender Boreas 1842, där B. under olika signaturer skrivit hela innehållet. — B. blef 1845 e. o. och 1856 ordinarie professor i modern litteratur, invaldes efter Tegnér 1847 i Svenska Akademien, där han förut erhållit en hel rad pris, och afled i Uppsala 1878.

små genrestycken och fosterländska dikter. Men verklig lifskraft eger blott en ringa procent af detta; af en sonettcykel, »Kungarne», ett porträttgalleri af Sveriges regenter från och med Gustaf Wasa, ihågkommes nu blott en enda, nämligen den öfver Karl XI, på grund af mera utpräglad karaktäristik. Äfven i dessa dikter från mognare år kan ibland uppenbara sig en platthet, en brist på smak, som är häpnadsväckande, och som oförfärat öfverskrider gränsen mellan det patetiska och det löjligen. Så heter det t. ex. i »Farväl»:

Brist sönder, lyra! Världen föga mister,
Hon föga om dig vet.
Att det ett hjärta är, som äfven brister,
Hvem rör väl det?

Denna osmak visar sig ock uti sonettkransen »Emma», en studie efter de Böttiger så kära italienska mästarne, men en studie, som efterapar deras sämsta egenskaper, dessa concetti, hvilka vilja vara poetiska finesser, men blott äro klena vitsar. Man läse den fjärde sonetten, där han gör ordlekar på bokstäfverna M—A, eller den elfte, där han funnit sin Emma som en annans maka:

Du ler, du rörs ej af min sorg, och vinden
Du skickat bort att storma i det hafvet,
Som grundlöst svallar i mitt eget hjärta.
Förr bröt det ut i floder utför kinden,
Nu är det stelnat. Hoppet är begrafvet
Och djupt är det — men djupare min smärta.

I den dikt, som öppnar de Samlade Skrifterna (Till min lyra), säger Böttiger, att han redan som

gosse af sångmön förts till drömmens sköna land
och, heter det,

Från det jag aldrig sen kom rätt tillbaka.

Det är en bokstaflig sanning. Såsom skald
trifves Böttiger aldrig rätt i det närvarande, i verk-
ligheten, utan var långt bättre hemmastadd i min-
nets och hoppets världar, och ofta knyter han i
samma dikt tillhoppa de svunna ljufva stunderna
och de bortom grafven väntande. Böttigers aka-
demiske minnestecknare, Wirsén, har ock sagt, att
den härskande stämningen i hans dikt är höstens,
»då man vemodigt känner att lifvet och värmen i
naturen fly sin kos». Med den allbekanta fantasien
(skrifven kanske redan 1832):

Jord och himmel jag
Glömmier natt och dag
Och på dig jag endast tänker —

inleder Böttiger sina erotiska dikter. Det är till ett
blott drömt ideal han trår, och med undantag af
ett par stycken (såsom Värmorgonen och Majvisan)
hafva alla samma öfversvinnelighet. Så en följd, där
Silvio tolkar sin saknad efter den tidigt borttryckta
Laura, en diktserie, som enligt Wirsén har till bak-
grund »en ren ungdomskärlek, som ej hann sitt
mål». Ett mera äkta uttryck har denna längtan
och saknad fått i de »Blad på Disas graf», i hvilka
Böttiger på sin ålderdom klagade sorgen efter sin
bortgångna maka, Esaias Tegnér's dotter.

Hvad man med ett ord oftast saknar hos Böt-
tiger det är omedelbar värme, temperament. Må

han än, som ofta, kläda sin dikt i sydländska strofer och i sydländska färger, den sydländska glöden finnes där icke och lika litet den germanska innerligheten. Jag vill ingalunda påstå att alltihop är affekterat, känslan har säkert ibland varit äkta, men den är icke stark nog och icke ursprunglig nog att tända den rätta poetiska elden. Därför blir den behärskning, man berömmar hos Böttiger, knappast någon dygd. Den är icke följden af en återhållen lidelse, utan af en temperamentets kyla. Böttiger var en reflekterande natur; ett skarpt förstånd och icke en djup känsla är hans mest betecknande egenskaper. En viss poetisk uppfattning och en lättflytande formtalang voro icke tillräckliga att göra Böttiger till en stor skald, men väl till en lycklig tillfällighetspoet; med rätta värderades flera hans dikter öfver hädangångna och vid högtidliga tillfällen. Sådana skref han ock ett par gånger i dramatisk form, och i det ena af dessa stycken, kallat »En majdag i Värend», förekommer den bekanta visan om klockarfar, som skall allting bestyra. Den komiska ådra, som så rikligt lär ha flödat i Böttigers samtal och bref, har här för en gångs skull letat sig väg till hans poesi — därest denna visa värkligen är författad af Böttiger själf, något som kanske icke är höjt öfver allt tvifvel.¹

Som prosaist står Böttiger högt och såsom litteraturhistoriker har han lämnat för sin tid värde-

¹ Till B:s mest populära dikter höra de allmänt sjungna »Stilla skuggor» och »Hjältar som bedje».

fulla saker. Hans biografier öfver Tegnér och Stagnelius, öfver Ödmann och Kellgren må numera kunna kriticerats ur en eller annan synpunkt; för sin tid och betraktade såsom akademiska minnestal äro de helt änkelst förträffliga.

* * *

En mera ren typ för romantikens epigoner var den något yngre Johan Nybom.¹ Inför publiken framträdde han först 1838 med två större dikter, »Byron i Grekland» och »Sista natten i Alhambra», och dessa efterföljdes under de närmaste åren af flera mindre. I dessa Nyboms förstlingar fann man allt hvad man då fordrade af en äkta skald. Där var ungdomlig schwung och begeistring, och där var också all den prakt i värden man kunde begära. Han rörde sig i stora strofer med melodiska rytmer och med klingande språk; han tycktes så ung han var — blott ett par och tjugo år — redan till fullo behärska tekniken. Icke under då att både kritik och publik vordo belåtna och i synnerhet hans jämnåriga och kamrater, som här

¹ Född i Uppsala d. 8/12 1815, student där 1835—44, vistades därefter några år på landet, gaf under resor 1852—54 och 1869 deklamatoriska soaréer i flera svenska städer, var sedan 1860-talet bosatt i Västerås, hvarest han afled 1889. N. som två gånger vann pris i Svenska Akademien, utgaf redan 1845—48 sina Samlade dikter.

funno sig ha en egen sångare, en tolk för sina känslor och stämningar.

Hvad man möjligen anmärkte var, att tankarne kunde varit mera originella och öfverhufvud innehållet mera djupt. Men han var så ung, det där kom med åren. Och åren gingo och Nybom diktade och allt var lika entusiastiskt och lika praktfullt, och kritiken var, en tid bortåt, lika förtjust. Redan i Frey för 1844 förklarade väl C. F. Bergstedt, att Nybom endast var en formtalang utan eget innehåll, men i Intelligensbladet året därpå hette det, att han var »en nästan obegränsad möjlighet. En djärf, rik fantasi, en öfvervældigande flod af glödande känsla, ett i högsta grad klangfullt, mjukt och melodiskt språk, se där detta lyriska kaos, som endast behöft det konstnärliga medvetandets dager för att ur sitt djup låta gestalter af oförgänglig skönhet framgå». Men sådana kunde Nybom aldrig skapa, och småningom började man finna, att det plus man väntat på, det personliga märket, det dröjde att infinna sig. Så begaf det sig till slut, att Nybom kom att stå för eftervärlden som en typisk efterklangsskald, den där väl af sina föregångare lärt, hvad som kan läras, allt det yttre, men till detta af egen fatabur ej kunde skänka annat än det ungdomliga sinnet, mottagligheten och hänförelsen för poesien.

Om Nyboms dikter därför icke i och för sig nu kunna fångsla oss, så är han däremot själf en intressant och synnerligen rolig typ. Han är en

trubadur med klingande tenor och lutan på armen alltid färdig att besjunga de höga idealen och att skänka de sköna sin hyllning. Sådana där trubadurer, naiva och oförbränneliga, har det väl alltid funnits och kommer det väl alltid att gifvas; t. o. m. sekelskiftets generation har ej saknat en representant hos oss. Nybom har naturligtvis sin tids färger, och hans ungdomsår voro ovanligt gynnsamma för en sådan typ. 1840-talet med sin nationella chauvinism och sin ideella skandinavism, det var också Nyboms stora tid. Icke blott han, hela universitetsungdomen berusade sig då med de starka orden och de svärmiska känslorna. Nybom såg på tingen utan en gnista af skepticism, och denna stortade naivitet var det just, som gjorde att han kunde hålla sig uppe i en sådan extas och oförfärat handskas med de bålstora fraserna. Så mycket lämpligare var han att använda såsom tillfällighetsskald, då det ej var svårt för honom att komma upp till högsta ångtryck och så gå på med full fart.¹

¹ Att låta Pegasus gå under oket gick i själfva verket nog så bra under romantikens dagar. Som bekant var det ännu på den tiden en ej så ovanlig sak, att man äfven af jämförelsevis ansedda poeter beställde tillfällighetsdikter, och med afseende härpå berättas det om Nybom en anekdot, karaktäristisk för tiden såväl som för hans egen naivitet. Då han en gång på äldre dagar besökte Upsala och fick höra klockorna i domkyrkan ringa till en bättre begrafning, yttrade han med en viss klagan: »Förr i världen hördes aldrig de där, utan att jag hade en tia banko på fickan!» — honoraret för griftvärserna.

Nybom är ett karaktäristiskt uttryck för en viss sida af studentlifvet på 1840-talet, men hans plats är dock ej bland den tidens sångare, och det är med orätt, han räknats med bland »frihetens sångarätt». Hans svärmeri för friheten var fullkomligt platoniskt, och han kan alldeles icke, ej ens till sina intentioner, jämföras med sådana stormfoglar som Strandberg och än mindre Sturzen-Becker. I grund och botten var Nybom en foglig konservativ natur och all mänsklig ordning underdånig. Han bråkade aldrig om några reformer, och den enda politiska idé han omfattade var Skandinavismen. Hans bästa dikter i dess tjänst äro skrifna år 1848; i en af dem, »Så säga Sveriges studenter», heter det:

Om alla strängar i din svenska luta
 Dock voro lika många goda svärd,
 Och hvarje bön, de unga hjärtan gjuta,
 En man fullt rustad för en riddarfärd;
 Då kommo, Danmark, tusen svärd och män.
 Men Sverge, Sverge — Sverge dröjer än.

»Gif akt» är en liknande. — Bland hans tillfällighetsdikter å studentkretsarnes vägnar må äfven ihågkommas hans vackra, men något utdragna minnessång öfver prins Gustaf, »nordens, ungdomens, sångens älskling».

Såsom andra romantici vid denna tid inbillade sig ock Nybom ibland, att han led af världssmärt; han talar en gång om dessa »sångens stormar i en mänskosjäl», som profanum vulgus ej kan fatta, och han pröfvar då och då på att imitera Byron. Det gick som det kunde.

Jag stod på Niagaras öde strand
 Förtärd af mina känslors vilda brand;
 Min inre värld mig tycktes ändå vara
 Ett ännu mera otämt Niagara.

Hvem minnes icke dessa dråpliga rader och det
 lika dråpliga slutet:

Hur rysligt skön den stunden skulle vara,
 Då Niagara uppslök Niagara!

Men hvem är väl i stånd att taga på allvar
 den mellan denna början och detta slut liggande
 skildringen af all världens ondska? Då Säterberg
 svarade därpå med ett förmanande ord, var också
 Nybom strax beredd att i en ny Niagaradikt för-
 klara sig ha vunnit försoning och lofva:

Vi träffas aldrig mer vid Niagara!

Värklig världssmärta, värklig förtviflan kunde
 ej bo hos en människa med det förnöjsamma sinne
 och den naiva optimistiska religiositet, som var Ny-
 boms.

Älska, hoppas, tro och bedja,
 Tro på fadern, sonen, anden,
 Älska bröderna och Herren,
 Helga åt det sanna, goda
 Hvarje tanke, hvarje handling.

Så ljöd hans ortodoxa och uppriktiga credo
 och till sitt vitæ genus hade han valt att bli präst;
 någon examen blef det väl aldrig af, men han lär
 ha predikat med framgång och han har äfven för-
 fattat en följd »kristliga elegier.» Här tyckes det
 varit Stagnelius han tagit till mönster. Men den-
 nes berusande mystik att ej tala om hans poetiska
 kraft fanns alldeles icke hos Nybom, och så blef

det hela blott en meningslös röra af granna ord. Det enda man kommer på det klara med är att under skyddet af någon sorts panteistisk förklädnad Nyboms ganska utpräglade sensualism smugit sig in äfven här.

Denna sensualism har äfven i hans erotiska poesi ingått en förening med hans allmänna romantiska uppfattning och framträder sålunda uppfiffad med åtskilligt svärmiskt pynt och granna fantastiska draperier, hvilka likväl alldeles icke förmå skyla den lurande satyren. Nybom älskar också — det ligger däri en viss konsekvens — att tala om kvinnans offertjänst. En för hans erotik ganska typisk dikt är ett stycke ur hans s. k. Fruntimmersgalleri, benämt Anna.

Du älskar Anna! Nu är kvinnan
Färdig till heliga offrets gudstjänst.

— — — — —
O när du sjunker, offret, i flammans famn
Dig lös så ljuft i skäraste liljedoft
Och uppfyll näjdens berg och kullar
Med dina ångande blommors vällukt!

Skulle man kunna tro, att meningen med slikt nonsens är att teckna kärlekens första uppvaknande hos en ung flicka? Och detta Fruntimmersgalleri utgafs i praktupplaga med litografier! Ett friskt sinnligt uttryck kan man naturligtvis icke vänta sig af en sådan skald som Nybom, som hade romantikens olater men få af dess förtjänster. Äfven då han skall skildra naturen, kan han aldrig ge en åskådlig bild med verklighetsdoft utan det hela

upplöser sig som vanligt i romantiskt känslösvall och granna fraser.

Med 1840-talet var Nyboms egentliga alstrings-tid slut och han själf kände det med sig. Någon examen hade han icke tagit, han hade blifvit en öfverliggare, till praktisk värksamhet dugde han föga och i Uppsala kunde han ej evigt gå kvar. Men då fann han på att utnyttja sin talang som uppläsare. Under ett par års tid i början af 1850-talet drog han landet rundt deklamerande sina dikter, och med den lätthet han hade att skaka värur armen, skref han för hvarje ny stad han kom till en högstämd poetisk hälsning. Sålunda blef han äfven till det yttre en riktig vandrande trubadur, och jag skulle nog tro att detta tilltalade honom. Efter slutade resor slog han sig ned i Västerås och lefde där, sysslande med litet arbete för stadens tidning till sin död 1889. Ringa hade hans lott blifvit mot hvad han i ungdomsåren tänkt sig och klen var mestadels hans ekonomi, men han var en förnöjsam natur och hade ej svårt för att resignera. Hans ljusa lifsuppfattning, hans uppriktiga anspråkslöshet och hans frihet från all afundsjuka, det är de försonande dragen hos honom. Så visste han att i sin ålderdom dock rädda några af ungdomens bästa egenskaper.

* * *

Genom sin djärfva och ihärdiga kamp mot akademismen hade fosforisterna inom literaturen ernått en i viss mån härskande ställning, den de i det hela bibehöllo oinkräktad, om ock ej obestridd intill 1830-talets slut. Hos regeringen hade de visserligen först varit illa anskrifna, men efter hand inträdde därutinnan ett omslag, då de befunnos vara genomgående konservativa personer, besjälade af en synnerligen lofvärd ifver att bekämpa de modärna idéerna. De lämnade den teoretiska grundläggningen till och försvaret för den härskande konservatismen, och den »historiska skolan», hvars auktoritet en tid bortåt befastes af Geijers stora namn, var sålunda fosforismen, omsatt till politisk doktrin.

Den högre literära kritiken låg helt och hållet i fosforisternas händer genom den långa serie af tidskrifter, som de med sin vackra, oegennyttiga häuförelse energiskt uppehöll i nära tre decennier. Stamhället var alltjämt Uppsala; där sutto nu de gamla ledarne Atterbom och Palmblad såsom professorer, och uti öfverstinnan Malla Silfverstolpes¹ förmögna och trefliga hem hade man en riktig romantisk literär salong, där jämte Atterbom Geijer och Törneros voro koryféerna. Hvarje fredag samlas de trogna i den stora, ljusa salongen med dess bekväma grönblommiga länstolar och dess tébord af ostindiskt porslin, hvilket alltid är försett med Berlinerkekuchen, »så som det brukades hos Amalia

¹ Fru S., född Montgomery, var sedan 1819 änka; hon afled 1861 vid nära 80 års ålder.

von Helwig, och de, som minnas henne bli helt rörda och förtära kakorna med drömmande sväriska blickar, hviskande om den tyska sånggudinnan». Så börjar värdinnan föreläsa något ur den nyare literaturen, oftast den tyska, då och då afbrytande läsningen för att interpellera oraklen Atterbom och Geijer — den senare som oftast sysselsatt med ritning, medan den förre försjunker i meditationer. Efteråt följde en allmän diskussion. Ungdomarne — bland dem Josephson, Wennerberg, Louis de Geer, Böttiger, Treffenberg — funno stundom detta något långdraget och fängslades väl mest af musiken och sången, som alltid ingick i programmet, eller af de romantiska tablåer och föreställningar, som då och då arrangerades.¹ Denna frid-

¹ Efter THEKLA KNÖS' Fotografier af det forna Upsalalifvet och Efterlämnade anteckningar. I den förre af dessa böcker omtalas den förändring af tonen som inträffade med Hans Järtas flyttning till Upsala. »Han upptäckte med sin skarpa örblick hvarje svaghet eller missriktning, han gisslade all falsk sentimentalitet, all dimmig fosforism... Ett fint skämt motvärkade alla slags känslösa yttringar, allt slags svärmeri. Den tyska öfverspändheten fick sitta hårdt emellan...» Geijer torde väl ock ibland, äfven före affallet, hafva kritiserat sina romantiska kolleger; i ett bref till Järta af d. 16/10 1836 skrifver han med anledning af ett estetiskt kompendium, som Lénström »sammanskojat», följande i sin häftighet karaktäristiska ord: »Med sådana arbeten hedras nu Upsala akademi af en skola, som till sina ungdomssynder endast tyckes kunna lägga sina ålderdomssvagheter. På dess mannaålder har jag godtroget hoppats men synes med detta hopp komma på skam».

fulla, något sirliga idyll fick emellertid ej fortgå alldeles ostörd af missljud från den yttre världen.

Fullkomligt obestriddt var aldrig fosforismens herravälde. Kritiken från akademiskt håll hade ej hunnit tystna, innan den upptogs af liberalerna. Den gamla Stockholmsposten, som med akademiska traditioner mot slutet af sin tillvaro förenade liberala tendenser, innehöll t. ex. 1831 ett våldsamt angrepp på Atterbom för hans tillgjordhet, hvarvid sidoslängar träffade Dahlgren och Vitalis. Annars voro anfallen riktade mindre mot fosforismen såsom en literär riktning, än mot dess reaktionära politiska tendenser, ty karaktäristiskt för liberalismen var ju att den ledde intressena från estetiska ting till politiska och sociala. Det blef aldrig frågan om att underhålla ett sådant utrotningskrig mot fosforismen, som det denna fört mot den akademiska riktningen, men en del kritik kom där fram mot romantiken och dess tendenser, och det är några uttalanden af denna art jag närmast skall fästa uppmärksamheten på.

Först må vi då göra en afstickare öfver Bottenhafvet. Runeberg hade med år 1832 öfvertagit redaktionen af Helsingfors Morgonblad, en liten halfveckotidning, som han genom sina literära artiklar gjort minnesvärd. Han drar här i fält mot en mängd företeelser inom den svenska literaturen; börjande med en kvick parodi öfver C. F. Dahlgrens skriftsätt fortsätter han med en skarp recension af den nyromantiska skaldinnan Euphrosynes dikter,

hvilken vidgar sig till en öfversikt af Sveriges hela literatur. »Allt sedan den nordiska halföns hjälteperioder med dess vikingafärder, strider och egna storartade religion tyckes Sverige hafva saknat en själfständig, ur dess bebyggares och dess naturs eget väsen framsprungne poesi» — detta är det tema Runeberg strax i början här uppspelar och som sedan utföres i en kritik både af den gustavianska och den fosforistiska vitterheten. Med bitande ironi gisslade han sedan mer eller mindre allmänt gängse stil-olater uti uppsatserna »Projekt till en poetisk förening» och »Försök till en naturalhistorisk beskrifning öfver den poetiska örnen», och så (i december 1832) kom hufvudanfallet i »En blick på Sveriges nu gällande poetiska litteratur».

Den då »gällande» literaturen är gifvetvis den, som sett dagen närmast förut under den period, vi äro vana att betrakta som vår literära guldålder. Runeberg skattar den just icke så högt. I fosforisternas angrepp på akademismen ser han emellertid något berättigat, ty trots allt, säger han, »stod de förras tendens klar och ädel och deras hufvudsats, att den akademiska poesien icke var poesi, kunde icke kullkastas, om den än varit trefaldt dunklare fattad och hundra-faldt ofullkomligare yrkad, än den i själfva verket var». Men Runeberg frågar vidare, hvad vi fått i poetiskt hänseende efter fosforisternas uppträdande. »Det vida mesta», svarar han, »är en sammangyttring af allt hvad känslöshäfnings och lättsinnighets bärärskrämsigt

och kaotiskt. De viktigaste arbeten utgifna under denna tid utgöras af Fritjofs saga och en mängd smärre sånger af Tegnér, Atterboms 'Lycksalighetens ö', en del af Franzéns, Stagnelii och Vitalis' skrifter och några flera». Då nu Runeberg skärskådar detta — i vårt tycke en ganska respektabel samling — undrar han, om det värkligen öfverträffar eller ens uppväger, hvad den gustavianska tiden bragt. »Säkert är åtminstone, att ingen af de nya författarne uppenbarat sig som en sann och skapande poetisk natur. Deras företräden ligga i mer eller mindre grad på ytan och äro föränderliga med den. Ingen bland dem alla har öppnat en ny allmän åsikt af naturen, en ny värld; de intressantaste, Stagnelius och Vitalis, hafva blott förmått ge oss spridda idéer om deras eget sätt att se lifvet, svarande mot hvad Lidner före dem gjort». Runeberg väntar också en ny revolution i Sveriges vitterhet, »då allt hvad för närvarande är högt ansett skall kastas ned lägre, än det i sig själf är, och nya, till äfventyrs lika falska, toner blifva hyllade och ansedda som öfverträffliga». I hvilken riktning denna hvälfning skulle komma att gå, därom uttalar sig Runeberg emellertid icke.

Med en amper recension af Beskows »Sveriges anor» afslöts i februari 1833 denna kampanj, vid hvars begynnelse Runeberg rättfärdigat sitt uppträdande med följande ord: »Det är olyckligt, om ett land eger blott medelmått i sin poesi; men än olyckligare är det, om det samma i afgudisk

blindhet upphöjer denna medelmåtta till föremål för sin dyrkan. Att efter förmåga rycka glittret af bilderna och blotta dem till dess sanna värde, en åtgärd, som i början vanligen får namn af kitslighet och vrånghet, blir därför en mänsklig och medborgerlig plikt.» Onekligen var det djärft af Runeberg att så taga bladet från munnen, och en slik vidräkning med de gällande poetiska manéren kunde förvisso varit både befogad och nyttig, därest icke öfverdrifterna varit så skriande. Hans artiklar blefvo icke obekanta i Sverige och framkallade en gensaga af Beskow, men någon egentlig värkan af dem förspordes knappast, åtminstone icke offentligen.

Den ende af de yngre svenske författarne, som bjöd Runeberg respekt, var Almqvist, åt hvilken han som bekant något senare egnade ett par mycket lofordande artiklar. Äfven Atterbom hälsade de första banden af Törnrosens bok i en följd af recensioner, införda i Svenska litteraturföreningens tidning 1834—35. Med all beundran för Almqvist kunde han dock ej för sig dölja, att där funnos ansatser hos honom, som kunde föra på betänkliga afvägar; och det var flere än Atterbom, som redan vid denna tidpunkt funno nödigt inlägga en gensaga mot Almqvists riktning.

I Uppsala Correspondenten för mars 1835 finnes ett »Bref till ett äldre fruntimmer om Azouras Lazuli Tintomara och Ramido Marinesco», hvars anonyme författare icke var samtiden obekant. Det

var Carl August Hagberg, då docent i Upsala, sedermera professor i Lund och berömd såsom Shakers öfversättare. Denne tog sig här anledning att fördöma icke blott Almqvists författarskap utan hela den romantiska skolan med dess läror, i hastigheten däri inbegripande äfven Goethe såsom dess upphofsman. Romantiken, hette det här, hade utlofvat en ny tid, då andakten skulle »återvända i dufvoskepнад öfver jorden», och hade upplifvat »de urgamla idéerna om den sköna konstens förhållande och beroende af något djupare, sedligt eller heligt», men »det heliga — det är naturkraften; det sköna — det är vällusten... Du torde väl ej förkättra mig, om jag påstår, att detta är den religion i konsten, hvilken Goethe och hela den tyska skolan gifvit oss i utbyte mot de förra förvillelserna.»

Dessa yttranden upptogos till bemötande af Atterbom i hans nästa Törnros-recension med beklagande, att slikt kommit »från en man med omisskänlig talang, som tvifvelsutan icke kommer att länge stanna inom en så trång synkrets». Måhända har Atterbom redan haft en aning om, att det fanns en gryende opposition; några år senare skulle han få en bitter erfarenhet häraf.

Strax i början af sina »Grupper och Personager» berättar Sturzen-Becker, hurusom det redan på 1820-talet fanns rätt mycken emancipationslusta bland ungdomen i Uppsala, och att i hans eget lag, till hvilket bland andra hörde C. A. Hagberg och

E. V. Ruda¹, man brukade roa sig med »bouts rimés», som parodierade det fosforistiska grannlåtsmanéret. Slikt var ju oskyldigt nog, men det visar i alla fall, att kritiken var vaken, och Hagbergs nyss anförda artikel bär vittne om huru den vuxit. Det dröjde emellertid ännu några år innan den öppet trädde fram i Uppsala; det skedde först sedan Geijer brutit isen för de unga. De sista åren af 1830-talet beteckna i själfva verket det uppenbara omslaget i de literära åskådningarna, liksom inom politiken samtidigt kampen står som hetast mellan det gamla systemets anhängare och de liberale.

År 1837 hade Atterbom utgifvit en samlad upplaga af sina dikter och därvid tagit upp äfven en del af sina alster från kampproden i ungdomen, Detta gaf pressen anledning att sysselsätta sig med honom, och uti Aftonbladet syntes en hel artikel följd med titel: »Återblick på den nya skolan». Den rent skönliterära synpunkten kommer här icke mycket fram; det heter att frigörelsen från den nya dogmatismen (d. v. s. fosforismens) skett helt enkelt på det sätt, att »nationen ledsnat» därvid. Som man kunde vänta är det de politiska förhållandena, som hufvudsakligen upptaga författaren, och betecknande nog framhäfves det beträffande fosforismens kamp mot akademismen såsom en olycka, hurusom efter 1809 »den nyfödda yttranderätten

¹ Denne begåfvade författare, som afled helt ung 1833, fick en mycket sympatisk minnesruna af Atterbom.

icke genast vände sig åt det praktiska, utan fördjupade sig i estestiska spekulationer och poetasteri.» Den politiska friheten borde ha grundmurats, innan man började arbeta på den vittra, menar artikel-författaren. Det andra liberala hufvudorganet, Dagligt Allehanda, innehöll vintern 1837—38 ej mindre än två recensioner af Atterboms nyssnämnda skrifter, den första insänd, den andra redaktionell och tillkommen därför, att man funnit den förste insändaren för ytterlig i sin fiendskap mot fosforismen. Äfven den senare är emellertid orättvis mot Atterbom, fastän den hufvudsakligen betonar ojämnheten i hans vittra alstring.

En svårare motgång för fosforismen var Geijers affall, framträdandet 1838 af hans Literaturblad, däruti han öppet bröt med den historiska skolan och sina forna meningsfränder, och som innehöll jämväl en recension af Atterboms diktsamling, däri Geijer klargjorde sin ändrade ställning till roman-tiken. Då detta är bekanta saker, är det nog att blott erinra om dem, liksom om att vid samma tid infaller vändpunkten uti Almqvists lif med publicerandet af »Det går an» och Amorina.

Det nu anförda skulle kanske redan vara tillräckligt stöd för påståendet att icke början utan slutet af 1830-talet bör fastslås som den tid, då omslaget i den literära strömningen framträder utprägladt och tydligt. Men än mera kan anföras till stöd för denna sats¹ och framförallt en omstän-

¹ Att denna tidpunkt gör en epok äfven i Runebergs ntveckling, skall längre fram uppvisas.

dighet: fosforismen uppger nu definitivt och själfmant sin literära ledareställning, i det att den upphör med sina literära tidskrifter. Alltifrån Fosforos' och Polyfems framträdande 1810 hade romantikerna genom en lång följd af tidskrifter under växlande namn utöfvat den literära kritiken, på samma gång de förkunnade sina läror ej blott i estetiska utan äfven i andra ämnen. Detta fortgick så i tre årtionden, och småningom hade de blifvit så godt som ensamma uti värfvet att sålunda förse den svenska allmänheten med hvad man skulle kunna kalla den högre pressen. Hvilken makt som låg däruti, ligger i öppen dag för hvar och en. Under några år — från 1828 -- hade väl en tidskrift Heimdal utgifvits af en person, som icke hörde till nya skolan, nämligen den sedermera som språkforskare bekante och berömd Rydqvist, men om också Heimdal kunde berömma sig af att ha hyllat förtjänsten, hvilken riktning den än månne tillhöra, så stod den dock romantiken närmast.

Med år 1838 upphörde emellertid Svenska litteraturföreningens tidskrift; följande år försöktes med en ny under namn af Mimer, men äfven den upphörde med året och afslöt sålunda den långa raden af romantikens literära revyer. Och därmed var i själfva verket också fosforismens roll utspelad. Att Atterbom samma år invaldes i Svenska Akademien, att han året därpå vid sitt inträde där hälsades af Tegnér med det bevingade ordet, att nya skolan flyttat in i den gamla, — detta betecknade

så långt ifrån en seger för romantiken, att det fastmer var inseglet på, att den såsom lefvande kulturmakt tillhörde det förflutna. Den nya skolan hade också blifvit gammal och förenade sig med sina motståndare till bekämpande af nya gemen-samma fiender. Blott i de politiska striderna del-togo ännu en tid några dess anhängare på rege-ringens sida, medan dess främste man drog sig tillbaka från dagens frågor och allt käbblet om dem för att ägna sin tid och sina krafter åt den svenska litteraturhistorien. Sålunda uppförde han detta storartade minnesmärke öfver »Svenska siare och skalder», som tillika är ett minnesmärke om hans egen fina poetiska uppfattning, hans sympa-tiska blick på de gångna skiftena och deras ledande andar och hans egen älskvärda personlighet. Och på samma gång lämuade han också en bekräftelse på hvad Geijer 1838 i sin karakteristik af nyro-mantiken hade yttrat, att i kritiskt afseende bragte denna skola oförgängliga frukter.

* * *

Vi vända oss nu till de unga uppsaliensarne. Exemplet från Geijer kan icke hafva varit utan inflytande på dem bland de yngre, som i tysthet dyrkat andra gudar än romantikens eller åtmin-stone känt sig vacklande i sin tro. Såsom ett fast sammanslutet parti, i likhet med fosforisterna 30 år tidigare, framträdde emellertid icke dessa

nya kättare, som kanske framförallt enades af missnöjet med de äldre, och som i alla händelser icke hade några bestämda slagord att taga till lösen. Atterboms egen docent, C. J. Lénström¹, sökte taga ledningen, och om han icke lyckades däruti, var det åtminstone ej på grund af bristande intresse eller arbetsamhet. Han var en mycket flitig man och utgaf flere handböcker i literaturhistoria och närgränsande ämnen, hvilka ännu kunna vara nyttiga genom sina bibliografiska hänvisningar, men han var alldeles för obetydlig och alldeles för hållningslös för att kunna fylla en ledares roll. Att följa med de moderna strömningarne utan att därför bryta med de äldre tyckes varit Lénströms afsikt, men denna kunde gifvetvis ej i längden upprätthållas, om han ock försökte att vara tillmötesgående åt alla håll. Med år 1839 började han utgifningen af halfvecko-tidningen *Eos*; redan efter fem kvartal måste den upphöra och hade då hunnit komma i mycken misskredit hos universitetets ledande män, hälst däri förekommit angrepp äfven på åtskilliga förhållanden vid lärdomssätet. Om Lénström för sitt ovisa nit icke skördade mycken tack, så hade likväl hans blad under sin korta lifstid gjort en icke så alldeles obetydlig insats i den svenska literaturen. Lénströms egna artiklar i *Eos* äro det minst märkliga; af vida större intresse äro de dikter och

¹ L. öfvergick snart till teologien och afled mer än 80-årig 1893 såsom kyrkoherde i Västmanland.

uppsatser, som där skrifvits af andra yngre akademici, främst bland dem Bernhard Elis Malmström. Han offentliggjorde i Eos icke blott några af sina vackraste dikter utan ock en liten afhandling, hvilken säkerligen var afsedd att vara de unges program och uppgörelse med de gamla.

Den hade till titel: »Blick på svenska vitterhetens närvarande tillstånd» och är alltigenom ett angrepp på fosforisterna, hvilka Malmström klandrar för den hätskhet, hvarmed de bedömt gustavianerna. Att deras åsikter trängt igenom, erkänner han, liksom deras förtjänster om studiet af vår literaturhistoria, men att den svenska literaturen kommit att intaga en väckligt hög plats, det berodde icke på dem utan på Tegnér och Geijer, Ling och Stagnelius. »Dessa och inga andra äro de, som tala den svenska poesien tungomål, som äro nationens älsklingar, med ett ord dess skalder.» Malmström vänder sig därefter till »den epok inom vitterheten, som vi stundom med stolthet kalla vår. Hvilken är dess karaktär? Den, skulle måhända en spefågel säga, att den ingen karaktär äger. Jo, tyvärr, den äger karaktär, den äger sjuklighetens... Den klänger mellan materialism och spiritualism eller stöper dem tillsammans på ett sätt, som väl kan vara nyfransyskt men därför icke mänskligt.» Spiritualismen uttalar sig hos Atterbom i en skönhet, som är oupphinnelig, men den har »genom mängden af beundrare och imitatorer skapat en egen gråtmild vitterhet, hvars nota characteristica

är en till ytterlighet uppskrufvad känslsamhet eller en misshandling af den mänskliga känslan, som icke synes nöjd, förrän den vänt ut och in, upp och ned och kramat den på alla sidor.»

Om Tegnér's efterapare har däremot Malmström ej ett enda ondt ord, därutinnan olika Runeberg; anmärkningsvärdt är ock att då Malmström öfvergår från allmänna yttranden till föreliggande fakta, hans omdömen om de enskilda yngre författarne äro välvilliga nog, om man undantager Braun, hvars materialistiska orgier han häftigt fördömer. Klar estetisk blick ådagalägger han, då han framhåller de mest betydande. »Hvem känner icke samtidens mäktigaste och mest bizarre poetiske genius, förf. till Törnrosens bok, honom efter hvilken jag anar att ett nytt tidevarf i vår vitterhet skall uppkallas? Hvem känner icke den förträfflige främling, som på vårt språk framkallar odödliga skapelser, den man, som efter hvad jag förstår är vår epoks mest fulländade vittre konstnär, hvem känner icke, med ett ord, Johan Ludvig Runeberg? Runeberg! sen upp till honom herrar dilettanter och imitatörer, eftersom i nödvändigt viljen hafva och äfven behöfven mönster... Gån till antiken och lären hvad ett formfulländat vill säga, läsen Iliaden och Älgskyttarne, Odysseen och Hanna!» Till denna sats återvänder Malmström gång på gång: skola några förebilder uppställas, må vi söka dem i de antika skalderna och i de moderna, som fostrats vid dessa, såsom Runeberg och Goethe.

Denna uppsats ger oss i sina hufvuddrag Malmströms literära riktning sådan den redan utpräglats hos den 23-årige studenten, sådan den i det väsentliga förblef äfven den mognade mannens och professors. Den skärpa, hvarmed han framställde sina åsikter, kunde ej undgå att väcka uppmärksamhet, och många voro säkert de som funno det helt änkelst oförsämmt af en yngling att sålunda uppträda som domare och rätt och slätt nedgöra den skola, som härskade vid universitetet. Atterbom, alltid känslig för angrepp och efter brytningen med Geijer väl ömtåligare än någonsin, utgöt sin förtrytelse i ett bref till Almqvist (d. 1/5 1839), med hvilken han ännu en tid trots dennes kätterier stod i förbindelse:

Kan [Lénströms] förfarande, att upplåta sitt blad för en lång serie af gläfsningar emot mig, skaffa honom några flera prenumeranter, — så må de gärna vara honom unnade. I allmänhet har en liten hygglig aftonbladistisk ormgård här inom Uppsala blifvit anlagd, hvartill Geijers Literatur-Blad gifvit väckelsen. De små orm-ungar, som här nu hväsa mot mig och Palmblad, anse sig hväsa i Geijers intresse och tjänst. Detta 'Treiben und Thun' har en varm patronus i Bergfalk, som anser sin ungdomsvän Vitalis' hat emot oss böra åtminstone inom Södermanlands nation förvaras såsom en helig och evig tradition.¹ Innan det nyssnämnda Literatur-Bladet och recensionen där öfver mig utkommo, hördes ej i Uppsala minsta knyst af det gorm om fosforister och fosforism, som nu äfven här, hos ett (mähända talrikt) parti, blifvit en jargon.

Har du observerat en viss Sieur M—ms triviala, ytliga, i hvarje hänsikt skojaraktiga och oförsämmda artikel öfver detta ämne? —

¹ Både Hagberg och Malmström tillhörde denna nation.

Offentligen förnams emellertid intet af denna vrede, och det är Atterboms heder att han få år därefter gjorde Malmström till sin docent.

Öfver hufvud taget artade sig förhållandet mellan författarne af den äldre och den yngre generationen icke fientligt. De mera stridbara andarne hade i politiken ett långt tacksammare bataljfelt, och i grunden voro väl knappast ståndpunkterna i estetiska frågor så skilda, att de i och för sig kunde föranledt något häftigare krig. De unga sågo sina dikter mottagas med välvilja och fingo utan bråk sina andra pris i Akademien — en och annan som Malmström till och med det stora. Den allmänna genomsnitts-meningen torde ungefär vara uttryckt af Sturzen-Becker i den serie föreläsningar öfver den nyare svenska skönlitteraturen, som han höll i Köpenhamn 1844, och som året därpå utkommo. Beträffande striden mellan akademister och fosforister, som han här inledningsvis berör, ställer han sig på de senares sida, om han ock såsom vi ofvan sett skämtar något med deras granulåter, och för öfrigt finner han ingen anledning att framhäfva någon principiell motsats mellan romantikerna och sina egna jämnåringar.

Den högre literära kritiken gled i all stillhet öfver till de unga, sedan serien af de fosforistiska tidskrifterna 1839 afslutats med Mimer. När Lénströms Eos året därpå låtit sitt unga lif, blef tidskriften *Frey* det förnämsta kritiska organet; den utgafs i Uppsala 1841—50, första året af F. G. Af-

zelius, sedan skiftesvis af C. E. Zedritz (1842—43 och 1847—48) och C. F. Bergstedt (1844—46 och 1849—50). Såsom skönliterära granskare uppträda här jämte den sistnämde och Malmström förnämligast Nils Arfvidsson, G. R. Rabe och senare M. Schück. Någon utpräglad gemensam partiståndpunkt kan man icke spåra; förnämsta tvisteämnet skulle väl vara tendensromanen, men äfven beträffande denna äro åsikterna tämligen delade.

En sammanslutning sådan som den Atterbom ofvan ordat om kan man således alldeles icke tala om, åtminstone icke på 1840-talet. Tidigare hade det måhända varit annorlunda. Då C. A. Hagberg 1840 lämnade Uppsala för att öfvertaga den professur i Lund, som han vunnit i täflan med Almqvist, skref Malmström till denne sin äldre kamrat en sång, däri han hyllade honom såsom »ungdomens djärfve korag» och tillropade honom:

Snart med jubel hälsar dig där en främmande ungdom,
snart du blifver för den, hvad för den andra du var,
lärare, ledare, vän, det gyllene låset i kädjan,
lekarnes allvar och märg, allvarets glada behag.

Om Hagberg verkligen i Uppsala spelat rollen af förare, så var det i alla händelser slut därpå genom flyttningen; i flera punkter hade för öfrigt han och Malmström trots sin intima vänskap mycket afvikande åsikter. Den senare var ju en beundrare af Goethe och Almqvist, hvilka båda Hagberg häftigt angripit, medan däremot denne kände vida mera sympati för den uppblomstrande samtida literaturen än Malmström. I Lund blef Hagberg en

flitig medarbetare i den literaturtidskrift, som under namn af *Studier, kritiker och notiser* åren 1841—45 därstädes utgafs af några universitetsmän — Genberg, Reuterdahl, Abr. Cronholm och E. Berling. Hagbergs literära kritiker där mottogos rundt om i Sverige med mycken aktning. Större rykte förvärfvade han sedan genom sin ypperliga Shakspeare-öfversättning.

Bredvid Hagberg och Malmström, hvilken jag strax skall utförligare återkomma till, torde väl Carl Fredrik Bergstedt bland uppsaliensarne vara den mest betydande personligheten. Helt nyligen, den 26 januari 1903, har han 85-årig gått bort, den siste af sin literära generation. Till facket sanskritforskare var han dock lifligt intresserad af den samtida literaturen, såsom redan af hans redaktörskap för Frey kan slutas, och till samman med B. E. Malmström och dennes broder den ännu lefvande historikern Carl Gustaf Malmström utgaf han sedan 1851—52 en *Tidskrift för litteratur*. Dennas upphörande¹ föranleddes af att Bergstedt öfvertog redaktionen af Aftonbladet, då detta af Hierta såldes till ett konsortium. Sedermera egnade sig Bergstedt åt mera praktiska intressen och deltog mer i det politiska än det skönliterära lifvet. Denna riktning, hvartill ansatser nog kunna spåras äfven

¹ Den ersattes för en kort tid (1852—53) af Aug. Sohlmans *Nordisk Tidskrift*, men sedermera fanns icke något åt literär kritik egnat organ förrän in på 1860-talet, om man ej vill räkna den skandinaviska Nordisk Universitets-tidskrift.

i hans tidigare värksamhet, och som gifvetvis bottnade i Bergstedts egen läggning, hade fått näring under en längre vistelse i England 1847.

Såsom ett vittnesbörd om arten af Bergstedts värksamhet i Frey skall jag här framdraga en af hans största och märkligaste recensioner, den, som inflöt i tidskriftens sista årgång, och som afhandlade ett par af Almqvists senaste skrifter, imperialupplagan af Törnrosens bok, Monografien och De dödas sagor. Bergstedt skildrar förtjusningen öfver den ursprungliga första serien af Törnrosens bok; »något ledigare», säger han, »och med sitt stilistiska själfsväld behagligare, något friskare, doftrikare och mera hänförande än dessa små band, åtminstone vid första läsningen, torde man hafva svårt att upptäcka i den svenska literaturen.»

Därefter berör Bergstedt Almqvists affall, då han yppade sin revolutionära tendens. För Bergstedt är det emellertid intet affall, ty Almqvist har blott »fortbildat sin ursprungliga lefnadsriktning». Och utan förskoning blottar Bergstedt den brist på högre sedlighet, den »heliga liderlighet», som alltifrån början förgiftat Almqvists skrifter; »vi måste upprepa, att denna sedlighet är en skön lögn, ty den är half, och all halfhet är lögn. Lifvet ensamt är helt och sanning... 'Så jag målar, ty så det roar mig att måla', är hvarje romantisk skolas lösen. 'Så jag målar, ty så jag måste måla', är lagen för den konstform, för hvilken romantiken redan är fallen och måste ännu ytterligare falla.» Och i

anknytning här till utkastar Bergstedt i några drag sitt skönliterära program.

Det vore visst bättre för Furumo att nedrifva det färgade floret framför hofmarskalkens dimfigurer och låta honom se världen sådan den är. Vi tro ej, att poesien skulle förlora därpå, ehuru så många ännu rödfärga rutorna i sitt lilla belvedere, för att uppförgylla landskapet därutanföre. Och frågar Furumo oss då med någon tvekan, hur det går med konsten, så svara vi med gladaste hjärta: bra. Det historiska, eller för att nyttja ett förkättrat namn, det reella har i konsten redan till betydlig del gjort sig gällande: vi påminna om Walter Scott, om vår Södermark, om folkvisan. Och om någon säger oss, att allt detta är nästan mer verklighet än konst, så förskräcker det oss icke. Fantasien, denna ädla Guds gåfva, skall ändock icke blifva utan syssla i den mänskliga odlingens tjänst. Lik pappersdraken, som förde första brolinan öfver Niagarafallet, slår den ständigt broar mellan oförenliga fakta: så hos Geijer, Humboldt och Laplace. Men dessa broar tåla också att beträdas af den tungfotade kritiken, som kommer efteråt, och förlora det oaktat ingenting af sin luftiga skönhet. Väl kan därför mänskligheten bära att se skiljemuren rifven mellan skönheten och sanningen; den skall kanske en gång i sin förstöringslusta vilja störta äfven en annan mur, den som afstänger dessa två från deras tredje släktbegrepp eller godheten.

Bergstedt är som vi se en lika svuren fiende till romantiken som Hagberg och Malmström, och liksom dessa är det förnämligast ur sedliga grunder han angriper den äldre riktningen. Men äfven ur rent teoretisk synpunkt blef denna nu angripen.

Hagberg, Malmström och de flesta andra af de yngre män, som ofvan äro nämnda, voro mer eller mindre påverkade af den nya filosofiska världsåskådning, den Hegelska, som vid denna tid hade undan-

trängt den romantiska, och somliga voro utpräglade anhängare af densamma. Det var ej underligt; aldrig har väl någon filosof utöfvat ett mer oemotståndligt härravälde öfver sina samtida än Hegel, och detta fullkomligt oberoende af växlande ståndpunkter för öfrigt. Alla funno här ett värktug för utbildande af sina åsikter, de ortodoxa teologerna lika väl som revolutionärerna, ingen kunde motstå makten af denna logiska hänförelse. Historien om Hegels inflytande på den svenska kulturen är emellertid ännu oskrifven, och jag kan blott uttala hoppet, att detta intressanta kapitel af vår andliga odlings häfder snart må finna sin man. Icke ens för det estetiska området kan jag åtaga mig att ge mer än ett par tillfälliga iakttagelser.

Stamhället för de svenska hegelianerna var Uppsala. Adjunkten vid universitetet F. G. Afzelius, Freys förste redaktör, utgaf 1843 en framställning af mästarens system och de båda följande åren en veckoskrift *Intelligensbladet*. Namnet var väl lånat från den danske hegelianen J. L. Heibergs åren förut utkomna »Intelligensblade». Medan Frey bibehöll en mera opartisk ställning och mottog bidrag från olika läger — de gamle fosforisterna skrefvo dock icke där —, hade de unga Uppsala-filosoferna i detta blad ett organ, däri de kunde drifva sina åsikter med mera frihet. Här afhandlades de på dagordningen stående universitets- och skolfrågorna och recenserades nyutkomna böcker, jämnväl skönliterära. Bland de flitigaste författarne i *Intelligens-*

bladet var Malmström, som här införde både filosofiska och literära uppsatser jämte flere dikter. Äfven Bergstedts signatur syntes någon gång här¹.

Fosforisterna hade vant publiken vid sina filosofiskt-estetiska termer, och Atterbom var mycket svag för att inleda sina literära uppsatser med en filosofisk deduktion, som ibland kunde antaga betänkliga proportioner. Hegelianerna äro minst lika säkra i sin terminologi, men man får medge, att de äro mindre diffusa, såsom ju ock höfdes män med en slik logisk träning. Huru mycket de genom denna vunnit i verklig klarhet, skall jag alldeles icke försöka uppskatta, men om män sådana som Hagberg blefvo goda kritici, så är jag för min del böjd att skrifva detta ej deras filosofiska skolning till godo, utan deras breda bildning, vidsträckta literaturkännedom och sunda omdöme i allmänhet. Det stöd, som det estetiska systemet lämnade, visade sig åtminstone icke alltid vara att lita på. Då Hagberg t. ex. i en recension af fru Kuorrings romaner (Studier etc. 1844) finner, att denna författarinna »Förhoppningar» öfverensstämmer med »diktartens idé», och därför lofordar boken, så har däremot en annan recensent (i Intelligensbladet) funnit sig mindre tilltalad af den och karakteriserar den såsom »en hvardagsteckning af allra hvardagligaste slag», hvarför han också mycket riktigt uttryckligen förklarar att slika berättelser »icke äro romaner, ty

¹ En bland Hegelianismens ifrigaste motståndare synes ha varit E. A. Carlstén, hvilken en tid var medarbetare i Frey.

därtill hafva de för litet af plan och bestämdhet». Alldeles ofelbar var således icke den stränga metoden.

Ett det dråpligaste vittnesbörd om huru en filosofisk teori kan leda rent vilse, ger Snellmans kritik af Runebergs Kung Fjalar. Snellman torde väl hafva varit ej blott en af de ifrigaste hegeli-
anarne i Norden — på skolans vänstra flygel — utan ock en af dem, som grundligast inträngt i systemet; han tog ock Lénström i skarp upptuktelse för »Eos' estetiska kaos», men då han i sin tidskrift Saima skred till granskning af den Runebergska dikten, hade en smula mera sundt förstånd varit ett välkommet stöd för hans egen estetik. Att han från sin uppfattning af statens välde öfver den enskilde i Fjalar inkonstruerade en konflikt mellan statsmaktens och familjens fordringar, är en sak för sig. Men då Snellman skall söka intvinga Fjalar under någon af kategorierna antikt eller romantiskt epos, blir han rent rådvill, och med all sin filosofiska skolning hamnar han i ett bottenlöst »estetiskt kaos».¹

* * *

¹ Ett exempel på mindre lycklig användning af filosofiska termer erbjuder också Per Wieselgren, som i sitt stora värk »Sveriges sköna literatur» (D. 1—5 1833—49) hopförde en mängd nyttiga notiser ordnade efter filosofiska trilogier. Med alla sina förträffliga egenskaper, sin outtröttliga flit, sin brinnande hängifvenhet och sin hjärtevinnande värme, var W. dock icke stark i det rent teoretiska, och säkerligen var det just i känslan häraf han tillgrep ett för ämnet skäligen främmande, men af tidsandan auktoriserat system.

En af medlemmarne i denna grupp, Bernhard Elis Malmström, påkallar vår närmare uppmärksamhet.¹ Före sitt uppträdande i Eos hade han gjort sig känd genom en dikt Ariadne, hvilken vittnar om författarens sympatier för den antika literaturen; den följdes af ett par andra större poetiska försök, men det var först med sina i den nämnda tidningen offentliggjorda mindre dikter — bland dem »Ödmjuket er» och »Hvi suckar det så tungt uti skogen» —, som han slog igenom. Och då han i december 1840 aflagt sin kandidat-examen, bragtes honom budet, att akademien med sitt stora pris belönat hans elegi Angelika. Därmed var hans skalderykte befastat, och i kalendern *Linnaea Borealis*, de unga Uppsalapoeternas organ 1841—42, var Malmström den främste.

Men denna vackra vår följdes ej af någon rik sommar. När Malmström 1847 hemkommit från en färd till Italien, förstummades nästan hans sång. En och annan minnesruna öfver någon bortgången lärare eller vän, det var allt. Som talare blef han allt mer uppskattad och yttre utmärkelser fattades ej håller; 1850 kallades den 34-årige docenten att

¹ Född 1816 blef M. student i Uppsala 1835, aflade teologisk examen ett par år senare, men kvarstannade vid universitetet under studier af klassiske författare och blef fil. magister 1842, docent 1843. Efter att länge hafva uppehållit Atterboms professur blef han efter dennes död e. o. och 1859 ordinarie professor i estetik; död 1865.

taga plats i Svenska Akademien bland blåa band och grånade genier.

Jag har någonstades sett Malmströms diktning kallas »tankediger» — enligt min mening ett epitet, som ingalunda träffar det centrala däri. Hvarken som kritiker eller som skald har han sin styrka i tankens skärpa; hans fosterländska sånger och minnesbilder t. ex. äro som allt hvad han skref nobla, solida och omsorgsfullt formade, men genialiska drag och slående karakteristik utmärka dem icke. Malmström var en lidelsefull mörk natur, men på samma gång en älskare af tankens klarhet och formens harmoni. Känslig, rent af ömtålig, var han därjämte till sitt yttre väsen blyg och otillgänglig, en hatare af den romantiska subjektiviteten och alldeles för förnäm att blotta disharmonierna i sitt inre. Stundom kunde det dock hända att känslan bröt fram i dagen; vid en af sina sista föreläsningar skulle Malmström citera Kellgrens Nya skapelsen, men öfvervåldigades därvid så af sin rörelse, att han brast i gråt och måste afbryta. Den klassiska objektivitet, som var hans lösen, kunde han som människa aldrig nå, men väl nalkas som skald.

Elegien blef därför Malmströms egnaste område; med förkärlek och med sällsynt fulländning rörde han sig i dess antika form, i distika.

Säg mig du doftande vind, som dansar i fröjd öfver fältet,
Såg du min lilja, o säg! såg du min rodnande ros?
Säg mig du sorlande bäck, som rullar ditt silfver i lunden,
Såg du min kärlek, o säg! såg du min flyende brud?

Några mera smältande värser finnas knappt på svenska; utan en enda vårdslöshet, en enda hårdhet, en enda öfverdrift smyger sig den mjukt böljande rytmen efter stämningens blida vemod. Men då man läser Angelika eller någon af de andra elegierna, kan det till slut hända, att man ertappar sig med en önskan, att dessa i afmätt takt oafslåligt framrullande vågor ville bryta sig mot något skär. Till och med en af Malmströms mest afgjorda beundrare har en gång låtit undfalla sig en klagan öfver det »något entoniga musikaliska välljudet». Malmström rent af slipade sina distiker, som romarne sina marmorstatyer, och den glänsande ytan kyler. Tegnér sade om Malmströms första dikt Ariadne, att hon »icke var nog naken för antiken», och man förstår hans mening, då man flyttar blicken till Runeberg, föremålet för Malmströms beundran. De modärna värnsformerna inneburo kanske mindre fara, men då Malmström närmast följer antiken röjer han lättast, att han är en förstucken romantiker.

Men dock af annan art än en sådan epigon som Nybom; en ytterst karakteristisk motsats präglar deras erotiska dikter. Den nyssnämndes blossande sensualism är hos Malmström bytt i den djupaste vördnad för kvinnan — man läse t. ex. »Segrarinnan». I Angelika firade han minnet af sin barnoms lekkamrat och älskade. Om man får tro en berättelse af en hans vän från studentåren, hade han då gripits af en djup böjelse för en ung flicka

i Uppsala, men aldrig vågat tillstå sin kärlek. Måhända ansåg han det orätt att binda någon annan vid sitt mörka lynne, måhända har äfven hans klena ekonomi gjort honom till en plikt att tiga här som annars.

Men ditt milda väsens frid
 Vågar jag ej störa.
 Vakna, somna, blyg och blid!
 Ingen skall dig röra.
 Men din ljufva andedräkt
 Må till mig hvar vänlig fläkt
 På sin vinge föra.

(Ur »Blomman» 1842).

»Blyg och blid» är Malmströms erotik, alltid ren och nobel till sin anda. Saknar man där den kraftigare personliga aksenten, så låg det i den för-synthet, som hindrade honom att ge sig själf ens i dikten annat än antydningssvis. En gång har han biktat sitt inre, det är i den gripande elegien »Eus-lighet», skrifven kort före hans bortgång och funnen bland hans efterlämnade papper.

Men jag är ensam ställd vid gränsen af lefnadens sommar,
 ensam i glädje och sorg får jag förbida dess höst.
 Ingen maka värmer mitt hem, min bädd och mitt hjärta,
 stojet af lekande barn aftnarnes tystnad ej stör.
 Yttersta länken jag är i fädrens omätliga kädja,
 många årtusendens blod släcker sin gnista i mig.
 Syndare är jag förvisst, men hvad gjorde jag dock att
 förtjäna

mera än mången, o Gud! sådan förbannelses dom?
 »Sådan förbannelse», svarar du mig, »har tusende drabbat,
 hvilka med renare dygd sökte min kärlek än du».

Malmströms slutenhet misstydde af samtiden

såsom högfärd. Hans närmaste vänner visste, hvilken orätt som vederfors honom därmed; själf kände han till klandret, men, sade han, »jag kan icke hjälpa det, det är mig omöjligt att kunna meddela mig med människor, som jag ej är riktigt bekant med. Jag känner mig blyg och skygg och blir tystare ju mer jag söker att öfvervinna denna känsla af blyghet.»¹ Detta blef med åren värre och icke bättre, men redan som tjugotvåårig yngling klagar han i ett bref till en vän, att han är »ensam i en superlativ, en hemsk grad». Det är tragiken i Malmströms väsen, att han törstande efter ömhet och kärlek såg sitt lif blifva allt ensligare och ödsligare. Han är en het och torr natur, kemiskt fri från all humor och därigenom oförmögen att upplösa sin inre disharmoni. Men manligt bar han sitt öde. Han vet, att han själf kommit på livvets skuggsida, att dess blomster icke gro för honom, men fri från sjuklig världssmärtan tror han på lyckan och friden för andra. Där är ett etiskt patos hos honom, som kommer honom att stolt förakta dessa romantiker, hvilka med sin klagan tigga medlidande och kokettera med sin känslighet. Men likväl är han i grund och botten en romantikens son.

Mest populär af alla Malmströms dikter är den allbekanta romansen »Hvi suckar det så tungt uti

¹ Dietrichson har i sina minnen berättat en karakteristisk historia om M:s fåordighet vid underhandlingen om D:s anställande som docent i Uppsala, medan han samtidigt energiskt bedref saken.

skögen?» och det med rätta. Fosforisterna hafva mången gång försökt att ge uttryck åt skapelsens suckan, att besjåla naturens mystik och kläda den i ord och rytm. Om Malmströms dikt trängt undan dem alla, så är det därför, att han lyckats gifva den luftiga drömmen en så klar och fast form utan att förringa stämningens styrka. Han höjer sig öfver fosforisternas dunkelhet och på samma gång äfven öfver deras subjektivism, då han ej blott tolkar människans samlif med naturen, utan ock betonar allas gemensamma ansvar. Märkligt är huru ensam denna dikt står i Malmströms poetiska alstring, en skapelse af en enstaka lycklig inspirerad stund.

Hos Malmström finnes knappt en ansats till skämt; då han skulle gäckas med Lénström blef det bistert och bittert allvar. En gång har han väl skrivit en dryckesvisa, den med Hallströms musik ofta sjungna, som börjar: »Vinet fradgar, ögat glimmar, tanken spritter djärf och fri», men detta friska uppslag utmynnar i en nog så allvarlig uppmaning: »Hur dig ödets lotter skickas, bär ditt öde som en man». Och att i glaset söka glömska af alla bekymmer blef för Malmström ej blott en teori. Då ungdomsvännerna och kamraterna, med hvilka han svärmat för gemensamma ideal, skingrades, gick han som förut från sin ödsliga studerkammare till den gamla studentlokalen och höll till godo med det sällskap af bekanta, som kunde bjudas, och man förvånade sig att se den ideellt

anlagde mannen, med förkärlek, som det tycktes, vistas i en krets, som var allt utom akademisk och vitter. Men här behöfde han ej ge något af sin inre personlighet. Han hade sin afskilda högre värld för sig, där de gamla idealen alltjämt lyste i glans, och från katedern bjöd han de unga vördnad kanske mest genom det etiska patos, som glödde i hans ord. Men gifvet är att denna motsats skulle kännas skärande för honom själf och öka disharmonien.

Det återstår oss att följa Malmströms förhållande till romantiken och fosforisterna.

Det förtäljes, att Malmström, då han blifvit känd genom sina första dikter, inbjöds till fru Silfverstolpes literära krets. Men den andliga atmosfären där tilltalade honom lika litet som den materiella undfågnaden; båda afstucko skarpt mot hvad han var van vid på Löfvens källare. I sin förlägenhet drack han två stora koppar té och tillbringade ofvanpå detta en sömnlös natt. Därmed var det slut på Malmströms förbindelser med denna krets. Så kom uppsatsen i Eos 1839, och den var blott en inledning till hans senare värksamhet.

Bland Malmströms litteraturhistoriska afhandlingar finnes en »Om den romantiska skolan», som uppges vara författad 1844 och antagligen varit afsedd för Intelligensbladet, men så vidt jag kunnat finna icke blifvit publicerad vare sig då eller senare under författarens lifstid. Den är i alla hänseelser värd vår uppmärksamhet såsom en uppgörelse

med romantiken. Denna är, heter det här, »till sitt väsen ingenting annat än en förening och förmedling af Fichtes subjektiva princip med Schellings subjektiva metod». Det är egentligen från filosofisk synpunkt Malmström här betraktar riktningen, därvid stödjande sig på sin mästare Hegel. Liksom denne sätter Malmström mot hvarandra historiskt som begreppsmässigt den klassiska och den romantiska konsten, antikens och de kristna tidehvarfvens. Den konstitutiva skilnaden anger han med följande ord:

För de gamla var skönheten det högsta; för de moderna är den det icke mera, och när således dessa röra sig inom dess sfär, sker det med det medvetande, att de kunnat röra sig inom en annan och högre. Just däruti ligger den romantiska konstens på en gång företräde och underlägsenhet. Den är fri, men den kan äfven blifva själfsvåldig. Den kan med fullt medvetande och obehindrad själfbestämning röra sig inom konstens gränser, men den kan äfven öfverskrida och konfundera dessa. Friheten är således det, som skiljer icke allenast klassisk och romantisk konst utan äfven antik ock kristlig världsåsiikt i allmänhet, och friheten är kristendomens lifselement...

Genom lutherdomens tro återfördes anden visserligen, ehuru icke fullkomligt, till sig själf; den nyare tidens filosofer hafva fortsatt hvad Luther börjat, och mänskligheten skall icke i sina bemödanden stanna, förrän den uti förmedlingen af tro och veta, vara och tänka har funnit den inre försoning, den nödvändiga frihet, som den i årtusenden sökt. Och en bland de mest högljudda röster för denna frihet är just den romantiska skolans. Dess värksamhet är i denna mening progressiv och kristlig. Den är det i den mening, som den fortsatt reformationens verk och arbetat i protestantismens anda; men om den — hvilket beklagligen än händelsen — förfärad öfver

sina egna konsekvenser, någon gång slagit tillbaka till sin motsats, så låter sig väl detta förklaras, ja, ursäktas, men ingalunda åberopas såsom stöd för en bestående ofrihet, som svär emot evangeliets anda.

Malmström fann således romantiken berättigad, ja nödvändig såsom ett »moment uti konstandens utveckling», men blott i dess ursprungliga renhet, och såsom sådan har den »måhända icke mer än en representant», nämligen Novalis, »ett bland de rikaste och djupaste snillen som den tyska litteraturen eger».

Själfr har Malmström således vidgått sin själs frändskap med romantikens kärna, och Novalis, som med all sin mystik dock var en både klar och sällsynt harmonisk ande, måste nödvändigt just genom denna förening af egenskaper utöfva en stor makt öfver honom.

Men lika betagen Malmström är i Novalis, lika fientlig är han mot de senare medlemmarne af skolan. Med Friedrich Schlegel »vände sig romantiken på sina gångjärn», slog öfver från Fichtes berättigade subjektivitet till »romantisk egoitet». För Malmström med hans brinnande sträfvan efter klarhet och harmoni och hans stolta förakt för allt koketteri med »Zerrissenheit» voro den senare romantikens problematiska naturer med deras själfsvåldiga subjektivism motbjudande, och hela riktningen syntes honom i dess faktiska utbildning hafva förnekat sina äkta sanna idealer och blifvit en frihetsfientlig, sedlighetsförstörande makt, hvars

bekämpande han alltmer kände såsom sin lifsuppgift.

Att oviljan mot romantiken hos Malmström hade en helt annan grund än hos flertalet af dess samtida angripare, röjer sig ofta. För den nya tidens sträfvanden kände han sig i mycket främmande. Vål sökte han göra dem rättvisa, men han fann dock, att den äkta poesien flytt ur lifvet, därför att fantasien icke kunde få tillräckligt med luft under vingarne för att svinga sig upp i fri lek. Tidens beryktade prosa, sade han, berodde på tidens allvar, och i sin uppsats »Om den moderna romanen» talar han om den vanliga världserfarenheten såsom »den mest prosaiska prosa i lifvet», som »står där med verklighetens kadaver, med tingens tomma skal i sin hand», sedan den »med sin grofva vidröring klämt anden ur lifvets mångfärgade kolibri... Sådana halfmänniskor hafva intet öga för konstens skönhet, intet öra för diktens ljud — de hata det romantiska, hvar det finnes; de äro inga hjältar hvarken för dikten eller för lifvet».

Hos en natur af Malmströms lidelsefulla art kunde tiden icke dämpa utan måste tvärtom öka detta hat mot romantiken, och sina sista år har han, kan man säga, nästan helt egnat åt dess bekämpande. Då Atterbom aflidit, uppdrog Uppsala studentkår åt Malmström att å dess vägnar hålla minnestalet och han använde taktlöst nog detta tillfälle till en svartmålning af den riktning, hvars främste man den bortgångne varit. Samtidigt un-

gefär började han i sina föreläsningar utförligt behandla den romantiska skolan i Sverige och dess strid mot akademisterna, och huru denna Malmströms skildring utfallit är väl bekant. Det var måhända mindre välbetänkt af hans vän Bergstedt att publicera dessa föreläsningar; i sitt förord yttrade denne, att detta väl icke vore en opartisk historia i vanlig mening, men att Malmströms »starka ande har på den nyare vitterhetens häfder inom vårt fädernesland tryckt en prägel, som ingen framtida forskning torde kunna helt och hållet utplåna». Så mycket häraf är åtminstone sant, att Malmström torde bära den förnämsta skulden för att det dröjt så länge, innan man börjat göra mera rättvisa åt de förkättrade fosforisterna¹.

Redan genom sina föreläsningar hade Malmström hos sina lärjungar inpräglat denna uppfattning, och den spriddes med dem. Hvilket märkligt intryck han gjorde, har skildrats af en utaf dem, hans efterträdare på lärostolen, C. R. Nyblom, omedelbart efter hans bortgång:

Hans afskilda lif gjorde honom obekant för världen, äfven den, som närmast omgaf honom, och mången yngling, hvars hjärta var fullt af skaldens sånger, såg upp till professorn som till en sällsam, halft förfärande gudabild, huggen ur ett väldigt granitblock. Men alla kände dock instinktiakt, att innanför graniten klappade ett hjärta, som älskade sanningen högst af allt, därnäst må hända det gamla Sverige, sådant det

¹ I sina 1860—62 utgifna »Bidrag till Sveriges literaturhistoria» angrep äfven Anders Fryxell fosforisterna, men höll sig förnämligast till den politiska sidan af saken.

lefver i sång och saga, samt slutligen den ungdom, som utgör dess hopp och som visste, att ingen var redobognare att göra dem rättvisa än den ensamme skalden, hvilken en gång med hänförelse left dess eget lif och 'ännu understundom höjde sin stämma i denna ungdoms namn, när han ville tala ett allvarets och sanningens ord till Sveriges folk.

Att Malmström såsom historiker är ensidig och orättvis, ligger i öppen dag, och man kan äfven anmärka, att han aldrig närmare angett de grufliga följderna af den urartade romantiken — han talar en gång i allmänhet om pietism och doktrinarism. Men det är något storartadt i hans lidelsefulla patos, och genom detta vinner hans hela färd sin förklaring. Att han tillika genom detta värkat en ideell lyftning hos den ungdom, som samlades kring honom, därom äro de nyss anförda orden ett vittnesbörd bland flere.

Malmström stod främmande för sin samtid därtinnan, att han hade ringa intresse för de många politiska och sociala frågor, som upprörde den samma. De allmänt mänskliga frågorna af etisk och estetisk innebörd sysselsatte hans tankar likaväl som romantikernas, men med beklagande erkände han att tiden var för allvarlig för poesiens fria utveckling. Malmström och icke mindre Hagberg sökte emellertid att med den svenska bildningen införlifva de stora mästervärken från poesiens blomstringstider, därvid fortsättande romantikens bemödanden, ehuru deras patos har en att jag så må säga mera germansk, protestantisk karaktär, är på samma gång sedligt och konstnärligt. »Vi bekänna

oss till konstens strängaste skola», hette det en gång i en recension i Intelligensbladet, och där liksom i Frey och i de Lundensiska Studierna voro konstens objektiva lagar ständigt på tal.

Malmström och Hagberg bilda härigenom en parallell till den grupp af samtida tyska författare, som i motsats till »Das junge Deutschland» representera den »konstnärliga realismen», till Geibel och hans krets, till Otto Luwig, Hebbel och Keller. Denna särställning intar äfven periodens störste skald, som, ehuru icke svensk till nationaliteten, dock genom sitt språk hör oss till. Det är till honom vi nu öfvergå.

V.

Johan Ludvig Runeberg.

De äldsta dikter, som intagits i Runebergs Samlade Skrifter, stamma från 1826, således från skaldens tjuguandra år. Men redan dessförinnan hade han genomgått en icke alldeles obetydlig utveckling.

Sitt glada lynne hade Runeberg¹ väl närmast fått i arf från sin moder, som gärna sjöng små visor och var en god berätterska. Fadren å sin sida var icke utan literära intressen och såg ej ogärna sonens tidigt började öfningar i värskonsten, men han underkastade dem en sträng kritik. Alltifrån barndomen fick Runeberg således hos sig inskräppt denna noggrannhet i det tekniska arbetet, som sedan alltid utmärkte honom. Vid dessa första öfningar — de äldsta skola varit nidvisor mot kam-

¹ Biografiska uppgifter utöfver hvad för framställningen direkt erfordras har jag ej ansett nödigt meddela, utan hänvisar till Nybloms skildring i de Samlade Skrifterna eller min egen i Verdandis Småskrifter.

rater — var mestadels Choræus, senare någon gång Bellman förebilden.

Femtonårig beskref Runeberg halft på skämt en vargjakt i ett poem på hexameter med Vergilianska vändningar. Det finnes kvar, likväl ej i sitt ursprungliga skick, utan sådant det framgått ur en omarbetning, hvilken företagits under intryck af författarens vid universitetet började studier i Homerus. Detta lärospån är märkligt såsom ett förebud om Älgskyttnarne, men också i och för sig, då det bredvid halft skämtsamma efterbildningar af det episka manéret i epitet och liknelser i vissa smådrag yppar en förmåga af realistisk värklighets-teckning, som är förvånande hos en så ung författare. Så t. ex. heter det om en gumma, att hon efter ett besök i sitt visthus »läste beställsamt dörren igen till boden och skuffade på den med handen.»

Ett litet häfte, efter pärmarnes färg kallat »Blå boken», innehåller en följd af dikter från student-åren, hvilka förtälja om huru Runeberg på olika håll söker mönstren för sina poetiska stilöfningar. Från 1822, samma år han ankom till universitetet, stannar ett stycke på alexandriner, kallat »För-synen», i gammal välbekant akademisk stil med någon anklang af Lidners mera patetiska retorik. Det står emellertid tämligen enstaka, och den bekantskap, som Runeberg nu först gjorde med Sveriges nyare litteratur, har icke håller föranledt mer än ett par smärre försök i fosforistisk anda. Vida

varaktigare var det intryck han rönt af sin landsman Franzén, med hvilken han förenades äfven genom en andlig valfrändskap. Franzéns religiositet och hjärtlighet, hans frihet från alla romantiska griller och hans jämna, naiva och änkla stil väckte anklang hos Runeberg, som, om han ock tidtals kunde hylla andra, dock oftast vände tillbaka till denne läromästare. Detta inflytande igenkännes i flera didaktiska stycken, i natur- och genrebilder.

Fulla tvänne år af sin studenttid hade Runeberg plats såsom informator hos ett par familjer djupt inne i Finland och mottog därunder starka intryck af land och folk, intryck, som något längre fram skulle uppenbara sig i diktning. Under vistelsen på landet tycks han däremot ej hafva skrivit mycket. Vid universitetet, dit han i början af 1826 återvände, kom han att umgås med flera rikt begåfvade kamrater, främst Snellman, Cygnæus och Nervander, hvilkas insatser i den finska odlingens utveckling i olika hänseenden äro betydelsefulla nog.¹ Äfven utom kamratkretsen hade Runeberg tillfälle till umgänge i flera familjer, i synnerhet den talrika Tengströmska, med hvilken han på sin faders sida var befryndad, och hvars främste medlem var dåvarande ärkebiskopen. Bredvid umgänget och examensstudierna, som främst gällde den klassiska literaturen, och som afslötos med magisterspro-

¹ Cygnæus blef sedermera professor i estetik; Nervanders fackstudium var fysiken, men han var därjämte mycket intresserad af skönlitteraturen.

motion sommaren 1827, fann Runeberg tillfälle till en icke ringa poetisk alstring.

Under studentåren hade Runeberg mången gång att kämpa med försakelser, men han var icke den, som lät sig nedböja af slikt. Med gladt mod bar han detta, och i sällskapslifvet var han som i pojkåren en uppsluppen skämtare. Men ur hans diktning från åren 1827—28 få vi ett annat intryck af den unge skalden. Där träder emot oss bilden af en yngling, som är upptagen af sin inre värld, hvars själ fylles af en ideell trängtan, hvilken i dess ungdomliga abstrakthet låter honom se det jordiska blott som ett hinder för människans sträfvan att höja sig till det himmelskt sköna och goda. Tröst, Till Ungdomen, Till den ålderstigne, Det ädlas seger, — slika abstrakta ämnen besjunger han nu, och i dessa poems hållning och stil märka vi inflytandet från Tegnér's reflexionsdiktning. I några andra dikter däremot framträder en kraftig sinnlighet, och tanken föres därvid till Stagnelius, jämväl därför att värsmåttet stundom är antikt. Brytningen mellan de ideala krafven och verklighetens oförmåga att motsvara dem ger ofta en dyster prägel åt dikterna.

Ack, le och njuta — det var barnets lott,
och ynglingens är strida och försaka,

heter det i Barndomsminnen. Runeberg, annars så meddelsam, berörde ej håller gärna denna period af sitt lif, då han mistat jämnvikten i sinnet, men som säkert varit af stor betydelse för hans utveckling.

Denna brytningstid inträder med hösten 1827. Under sommaren efter promotionen vistades Runeberg hos ärkebiskop Tengström i dennes prebende Pargas i afvaktan på en akademisk kondition, den han skulle tillträda på hösten. Men denna plan gick omintet på grund af Åbo stads brand i början af september. Runeberg återvände då till Pargas och vistades där ett helt år, till dess med hösten 1828 universitetets värksamhet åter upptogs i Helsingfors.

Bekymren för den ovissa framtiden och för en vacklande hälsa — Runeberg fruktade, att hans bröst var angripet — ökade den inre oron, som yppades uti de nyssnämnda dikterna och en hel del andra. Vi hafva sålunda från denna tid en *Bön*, ur hvilken ett starkt personligt patos talar. En af dess strofer lyder:

Gjut mild i mitt lågande sinne
Din milda hugsvalande anda
Och låt din försoning därinne
De stormande känslorna banda.

Men ej håller i detta utbrott röjes den djupa förtvivlan, som griper människan, då hvarje spår af den fasta kusten försvinner. Äfven den, som åter når hamnen, skall alltid bära minnen och väl äfven ärr efter den utståndna kampen; så t. ex. Almqvist och Fredrika Bremer. Runebergs religiösa strider ha stått inom kristendomens rāmärken, och öfver hufvud synes hos honom aldrig något svalg öppnat sig mellan tro och vetande. Detta är i hög grad betecknande för hans natur, för hvilken

allt rent teoretiskt grubbel var främmande; det är, såsom ock de anförda orden utsäga, icke tanken utan känslan hos honom, som är upprorisk.

Erotiken hade redan tidigt tagit sin plats i Runebergs både sinne och diktning. I sju år hade han svärmat för en barndomsvän Fredrika Juvelius. Denna ungdomskärlek hade bleknat och måhända efterträds af mera flyktiga tycken, men dessa fingo nu vika för en ny och djupare böjelse för en annan Fredrika, en brorsdotter till ärkebiskopen, hvilken jämväl vistades på Pargas. Det vill tyckas som om de båda unga på våren 1828 kommit på det klara med sina känslor och funnit hvarandra, fastän först i december samma år den formliga förlofningen försiggick.

Och därmed kommer det en annan fläkt i Runebergs sång. Vare sig han mera direkt talar om sin kärlek eller han tecknar bilder ur naturens lif, är det jublande lefnadslust, som fyller honom. Så afslutar han sin skildring af en *Färd från Åbo* med en hälsning till »kullens grönskande björkar, min sällhets stumma vittnen», och till hyddan där:

Mottag mig nu och låt mig en vingad stund
bland sömn och drömmar bo i din stilla famn!
När första morgonstrålen glöder,
väntar mig Frigga på kullen redan.

En hel rad af dikter i liknande anda bära vittne om, att Runebergs sunda natur hade segrat öfver den missmodiga stämning, som haft makt med honom. Den sålunda lyckligt genomkämpade

brytningstiden har emellertid i skaldens diktning funnit uttryck äfven i en dikt af större omfattning, nämligen *Svartsjukans nätter*, ett poem, som, koncipierat redan hösten 1827, sysselsatte honom ännu in på 1829. Huruvida något själfupplefvat ligger bakom, därom finnes intet bestämdt vittnesbörd, men den starka lidelse, som genomströmmar hela dikten häntyder därpå. Å andra sidan har man icke rätt att tolka den, som ett autobiografiskt dokument; det kan, som Ljunggren antyder, ha varit en stämning af mer öfvergående art, i hvilken skalden fördjupat sig.

Den subjektiva karaktären af *Svartsjukans nätter* framträder redan i formen, i det att dikten hufvudsakligen utgöres af känsloutbrott af den olycklige älskaren. Då han sett föremålet för sin passion, Minna, gift med en annan, drar han sig tillbaka till en ödemark, tar sin bostad uti en klippgrotta och fyller näjden nattetid med sin klagan. Slutligen (i den tredje af de fem »nätterna») finner älskaren sin Minna, men såsom vansinnig. Hon uppträder — en ny Ofelia — sjungande, med en krans af vissna rosor i håret. Efter ett samtal mellan de båda älskande insomnar Minna vid sin trogne tillbedjares bröst. I fjärde natten få vi veta, att hon uppvaknat återställd till sina sinnens bruk, men i den femte berättas hennes död. Därmed finner älskaren slutligen ro; han ej blott resignerar, utan kommer till insikt om jordelivets intighet, och efter ett farväl till den jordiska skönheten flyr

han till »sitt sköna hemland», till ett bättre lif, där
Minna väntar honom.

Håll famnen öppen Minna, där du glad
ur änglars krets mot min förvandling skådar,
håll famnen öppen — om ett ögonblick
är jag hos dig, i dina armar redan!

Där är i Svartsjukans nätter samma motsats
som i vissa af de mindre dikterna mellan jordelif-
vets sorger och sinulighetens lockelser å ena sidan
och en öfversvinnelig längtan efter himmelsk frid
å den andra, där är ock samma ungdomliga omo-
genhet, men här långt starkare framträdande, då
känslan är hetare, fantasien mera suverän och där-
med bristen på behärskning i komposition och form
större. Och söka vi efter några förebilder, så möta
vi åter Tegnér och Stagnelius. Om andan i det
hela är mera släkt med den senares, så har den
förre kanske oftare fått tjäna som mönster för sti-
len. Men härmed slutar också den period, då Ru-
neberg följt andra skalder. Dikten *Flyttfåglarne*,
där han upptagit ett motiv, som både Tegnér och
Stagnelius förut behandlat, kan på visst sätt be-
traktas som en symbol härför. Då Runeberg här
gifvit motivet en ny innebörd och en ny gestalt-
ning, så har han därmed sagt, att han nu kände
kraft att bryta sig sin egen väg.

* * *

I januari 1831 hemförde Runeberg sin brud, sedan han fått ett par smärre sysslor och därmed grundat hopp att kunna om ock med mycken sträfsamhet och i största auspråkslöshet sörja för en familjs uppehälle. Åren närmast före och efter detta datum (ungefär 1829—32) äro tiden för den Runebergska lyrikens högsta blomstring. Frukterna därutaf framträdde i två band *Dikter*, utgifna 1830 och 1833, sedan de till stor del förut varit synliga i tidningar. Den nya själfständiga och egenartade ton, som här härskar, hade dock för att finna sin form haft en lycklig vägledning utifrån.

Runebergs vän och studentkamrat Cygnæus hade från Petersburg till Helsingfors medfört ett häfte serbiska folksånger uti en af P. von Goetze värkställd tysk öfversättning. En del af dem voro kärlekskväden, andra firade krigiska bragder. Originalen hade sådana de ännu sjöngos af folket upptecknats utaf en serbisk lärd af stor förtjänst, Stefanovitsch Vuk. Huruvida nu dessa sånger kunna sägas vara folkvisor i detta ords vanliga mening, torde emellertid vara ganska tvifvelaktigt. Metodiska undersökningar öfver deras ursprung hafva väl ännu icke anställts, men en svensk lärd på detta område, Alfred Jensen, vill snarare betrakta dem såsom alster af den sydslaviska dikten, då denna under renässansen stod på höjdpunkten af sin utveckling. I konstnärligt afseende stå de i alla händelser i främsta ledet bland den europeiska

folkpoesien, och i sin omsorgsfullt utarbetade, afrundade form förete vissa af dem en otvifvelaktig släktskap med en del erotiska dikter, som länge gått under den grekiska skalden Anakreons namn, men som numera anses härröra från hans efterbildare.

Dessa sånger anslogo så lifligt Runeberg, att han till svenskan öfverflyttade de flesta och till julen 1830 utgaf dem i ett särskildt litet häfte. Och att de hjälpt honom att finna formen för hans egen diktning, betygar han själf, då han om några af sina *Idyll och epigram* yttrat: »Dessa äro alla i deras [de serbiska sångernas] manér.» Honom själf omedvetet mötte honom äfven här en fläkt från den antika litteratur, som lämnat grundvalarne till hela hans bildning, och som varit den höga förebilden för största delen af hans poetiska alstring.

Då vi tala om blomman af Runebergs lyrik, tänka vi närmast på den nyssnämnda cykeln.¹ Den titel, Runeberg med tanke på de serbiska sångerna först hade bestämt, var »Stycken i folksångens manér», och på något håll har man uti dem velat finna en ton från den finska folkdiktningen. Det är sant att värsmåttet, nästan alltid trokaiskt, erinrar om den finska runan sådan denna plägar iklädas svensk dräkt, men detta är en yttre och måhända mera tillfällig likhet, och detsamma gäller

¹ Till anda och form besläktade med denna äro flera däri ej intagna dikter, såsom »Akta, då är guden nära», »Förställningen» o. s. v.

om den här och där förekommande parallellismen i uttryckssättet. Hvad själfva grundstämningen beträffar, återfinnas här icke de egenskaper, hvilka vi lärt oss anse såsom karakteristiska för de finska skalder, som förut diktat på svenskt språk, Frese, Creutz, Franzén; ofta går där väl äfven här en elegisk ton igen, men andan är dock en helt annan.

Den, så vidt jag kunnat finna, älsta dikten i den nya stilen är »Mötet», stammande från slutet af 1828.

Hon stod vid hasselhäckens dörr,
den flicka, som jag älskar mest —

så börjar älskaren, hvilken här har ordet, sin berättelse och skildrar sedan, huru han, »gömd i närmsta buske», iakttagit henne. Hon betraktar en björk, hvars stam bär bådads namn, och erinrar sig »den flydda vännens kända drag», medan denne finner det »ljufvt att tänka på de kval den hulda led för mig».

Blott därför var jag otacksam
Och skyndade ej genast fram.
Men fjäriln flög till blommans knopp,
Och blomman gaf sin purpurmund,
Och trasten sjöng i björkens topp,
Och hennes make kom på stund;
Då nämde jag min flickas namn,
Sprang opp och flög i hennes fawn.

Denna dikt jämförd med de äldre yppar redan ett och annat om den nya stilen. Vi finna ej mera en direkt känsloutgjutelse, mer eller mindre deklamatorisk eller rent lyrisk, utan en bestämd situa-

tion, hvilken tjänar som omklädnad för stämningen. Detta går igen i Idyll och epigram; dikterna där skilja sig från »Mötet» icke till anda och stämning, men väl genom den fastare, mera konsentrerade formen. Stundom kunna de (såsom nr 1 och 25—27) rymma en hel liten berättelse, oftare blott en epigramatiskt förtätad kärlekens lefnadsfilosofi. Bland många dylika väljer jag följande exempel:

Gossen hann till femton år — och trodde
ej ännu att kärlek fanns i världen,
och han lefde fem år till — och trodde
ej ändå, att kärlek fanns i världen.
Kom så oförtänkt en bildskön flicka,
som på några timmar honom lärde,
hvad han under tjugu år ej fattat.

Kärleken — det är ämnet för Runebergs sång
nu som förut. I några värser, dem han i »Mol-
nets broder» lagt i flickans mun, säger han själf:

När ett hjärta mött ett annat hjärta
Ringa blir då hvad förut var mycket,
Jord och himmel, hemland, fader, moder;
Mer än jorden sluts då i ett faunntag,
Mer än himlen ses då i ett öga,
Mer än moders råd och faders vilja
Hörs då en suck, som knappast höres.

Man kunde sätta dessa rader som motto på
hela samlingen »Idyll och Epigram». Som trolofvad
och som nygift njöt Runeberg sin unga kärleks-
lycka och den besjälade hans sång. Den svärmiska
öfversvinneligheten från ynglingaåren och brytnings-
tiden är försvunnen och med den de abstrakta

ämnena; vårens otillfredsställda trängtan och oro ha gett vika för lugnet och klarheten på en höglå solljus sommar dag. Ur minne och längtan springer sången icke nu, utan ur den glada njutningen af det närvarande ögonblicket:

Fritt må våren flykta,
fritt må kinden vissna,
låt oss nu blott älska,
låt oss nu blott kyssas!

Brutna eder, sorg och död kunna icke släcka den en gång tända lågan, kunna väcka vemod, men ej ånger:

Allena var jag,
han kom allena;
förbi min bana
hans bana ledde.
Han dröjde icke,
men tänkte dröja,
han talte icke,
men ögat talte. —
Du obekante,

Du välbekante!
En dag försvinner,
ett år förflyter,
det ena minnet
det andra jagar;
den korta stunden
blef hos mig evigt,
den bittra stunden,
den ljufva stunden.

(Ur »Den enda stunden».)

Kärlekens rätt är odisputabel; modrens förmaningar och varningar kunna icke rubba flickans hängifvenhet, utan framkalla blott hennes dialektiska fyndighet. Icke nordiskt blond och försagd framträder känslan här, men ej håller som söderns brännande, förtärande passion. Någon gång kan stämningen vara skalkaktigt gäckande, men oftast har den denna egna Runebergiska karaktär, hvilken sunda lifsglädje och lugna harmoni kommo redan en af hans första kritiker, Rydqvist i tidskriften

Heimdal, att tala om ett »antikt tycke». Runeberg når här den naturliga änkellhet, han redan tidigare sträfvat efter, då han ställde Franzén som sitt mönster, men han går djupare än denne genom sin känslas kraft och, att jag så må säga, vederhäftighet. Att en sådan änkellhet i anda och formgifning skulle omedelbart slå igenom hos samtiden med dess smak för Tegnérsk retorik, Franzénskt pjunk och fosforistisk öfversvinnelighet, var ej att vänta. Den fann sig långt mera tilltalad af de i Dikternas första del jämväl inrymda Svartsjukans nätter. Eftervärlden har här som ofta annars företagit en omändring.

Helt gick Runeberg dock ej upp i sin erotiska diktning. Äfven andra motiv behandlade han samtidigt, och särskildt att uppmärksammas äro några stycken, i hvilka han velat teckna det finska lynnet. Sådana äro Bondgossen, som Runeberg själf satte högst bland sina äldre, och sången om bonden Pavo, som högt bland Saarijärvis moar kämpade sin hårda kamp mot frosten, ett förhärlikande af det finska tålamodet och den finska troheten. Och sina bästa krafter ägnade han det stora nationella epos, som sedan länge legat honom i tankarne.

Älgskyttarnes historia spänner öfver väl ett dusin år, om man såsom dess föregångare räknar den dikt om en vargjakt, som sysselsatt Runeberg 1819 och senare. Men till ett verkligt epos om Finlands folk växte motivet först under den tid, då skalden vistades uppe i Saarijärvi och Ruovesi. Han skrif-

ver härom 1839 till sin ryske vän och öfversättare Grot: »År 1826 började jag Älgskyttarne med varma minnen af de ödsligt sköna näjder, de änkla, groft tillhuggna, men allvarliga och innerliga människor, bland hvilka jag de tvänne föregående åren lefvat. Om någon målning i min dikt lyckats att väcka intresse, har det skett blott för det intressanta i det original jag haft att kopiera.» Medan Runeberg förut egentligen blott känt koloniserade svenskar och haft en falsk uppfattning af de äkta finnarne, lärde han nu hos dessa uppskatta »en patriarkalisk änkelhet, ett djupt manligt tålmod, en medfödd klar blick i lifvets innersta förhållanden».

Den nya dikt, som kom till 1826, hette Älgjakten. Runeberg uppläste sitt nya verk för några sina närmare vänner, hvilka mottogo det med hänförelse och i sin ifver började tänka på att få det tryckt, men själf var Runeberg icke fullt belåten. Han lät handskriften hvila och tog fram den först sedan den första diktsamlingen utkommit 1830. Under detta och följande år omarbetades det hela fullständigt, och efter en ytterligare revision af språk och meter sågo äntligen Älgskyttarne ljuset i september 1832.

Af den äldre Älgjakten finnes manuskriptet blott delvis i behåll, men vår kunskap om den fullständigas af ett par upplysningar från annat håll. Den var ännu såsom af titeln framgår väsentligen en skildring af själfva jakten, som med sin bredd skulle värkat tröttande på läsaren. Kommen till

insikt härom, offrade Runeberg i det helas intresse beslutsamt två hela sånger, hvilka sedan förkommit. I stället införde han frierihistorien och fick därmed en berättande tråd, som höll tillhoppa de olika episoderna. »Männernas lyckade jakt och de älskandes raska förlofning» blefvo sålunda diktens båda grundtema.

En redogörelse för berättelsens gång torde väl vara öfverflödig här såväl som i fråga om Runebergs öfriga verk. Hufvudsaken är icke häller den yttre handligen, utan karakteristiken af det finska folket, dess lynne, dess seder och lefnadssätt i en af modern civilisation så godt som oberörd afbygd. Det är en poetisk omskrifning af den verklighet Runeberg själf skildrat i sin teckning af Saarijärvi, men då denna har en tämligen mörk prägel, där fattigdomen, den hårda kampen för tillvaron och naturens karghet framförallt understrykas, så har skalden i dikten mildrat detta. Dugligheten och raskheten, förnöjsamheten och gästfriheten gifva här en hurtig och glad ton åt det hela, som ock till bakgrund har den nordiska naturen i dess vinterliga friskhet. Det är en hel rad präktiga gestalter, som passera förbi, änkla bönder allihopa, af samma grundtyp, men dock tillräckligt individualiserade för att värka lefvande. En karakteristisk motsats till finnarne har Runeberg fått genom införandet af de ryska landthandlarne med deras sorglösa lefnadslust.

Formen för sin dikt har Runeberg hämtat från antiken; icke blott värsmåttet, hexametern, stam-

mar från skaldefadren Homerus utan mera därtill. Så de stående epitetten: »den välförståndige Petrus» och »den vördige tiggaren Aron», eller t. o. m. rent greciserande: »den brunskäggyfvige Ontrus», — en alldeles osvensk form, som antiköfversättarne infört och omhuldat. Vidare de utförda liknelserna, som bli till små fristående skildringar: Petrus beskriver utförligt träds och buskars fröjd, då i morgoneus prakt ett rosigt moln sänder ut sina fläktar, för att till sist tillämpa denna bild på gossarnes bäfvan, då de åhöra Hedda. Och i femte sången, där den gamla Rebecka ond göres öfver flickans samspår med Matthias, friaren, heter det:

Men, som då noten en kväll af fiskare kastas i lugnet,
 Varpet i början är blankt och knäppt vid flarnena krusas
 Tills omsider det tränges ihop, och fiskarna stängda
 Spritta ur sjön och vågen i rörelse bringas och häfves,
 Så vid den åldrigas tal, ju närmre sin mening hon
 hopdrog,

Skiftade främlingens anletsdrag från lugn och till vrede.

Slikt är sinnrikt och som oftast äfven poesirikt, men gör skildringen ej blott bred utan stundom äfven tung. Det episka manéret visar på sina ställen sin afvigside. En bland de minst lyckliga episoderna i dikten är den, där Aron skildrar sin stadsresa; hans äfventyr äro berättade med torr karikering utan humor, och här förekomma ock följande beryktade värser:

Men där stod vid min sida en man, som sopade flitigt
 Vägen och sköt med sin kvast den ymniga smutsen
 i högar.

Honom med önskan att fråga om allt tilltalte jag slutligt.

Åt detta ställe hade redan Orvar Odd synnerligen roligt, och med skäl, ty här har antikefterhärmmningen spelat Runeberg ett spratt. Att en gatsopare omtalas gör naturligtvis ingenting i och för sig; det löjliga ligger ej i »realismen» utan just i den »episka bredden», som, i stället för att låta Aron helt enkelt framställa sin fråga, spinner ut denna obetydlighet till tre värser och därigenom i värkar parodiskt.

Det var nog många flera än Sturzen-Becker, som funno Älgskyttnarne prosaiska och tråkiga i jämförelse med samtidens äfventyrsromaner eller pikanta följetonger, fastän de icke tordes säga detta offentligt. De däremot, som i likhet med Runeberg blifvit närda af antiken, återfunno med förtjusning en stil, som blifvit dem kär, behandlad med en mästares säkerhet, — vi ha redan sett uttryck af Malmströms hänryckning — och af dessa slogs det fast, att Älgskyttnarne voro ett mönstergillt epos. Men en verklig folkdikt blefvo de dock ej; i sin recension af Fjalar intygar Snellman, att af Runebergs skapelser denna i Finland är »minst läsen och minst förstådd», och förhållandet var nog detsamma i Sverige. Sedermera har dikten blifvit känd genom att läsas i skolorna, men gifvetvis är detta icke den rätta tidpunkten att göra den uppskattad. Med sin stilrenhet är den mer respekterad än älskad.

Jag nämde nyss termen realism. Man skall ihågkomma, att det då var något okänt att på prosa få se en så änkelt, rättfram berättelse om all-

mogens lif; det bör då ha förefallit öfverraskande att möta sådant med anspråk på att vara poesi. Detta Runebergs djärfva grepp länder honom till ära. Man kan ej nog beundra den åskådliga kraften i skildringen af t. ex. lifvet i Petrus' stuga, af hela denna samling af inhysingar, tiggare, barn och djur, som hålla till vid och på ugnen, medelpunkten i det hela, och det kan bli ett spörsmål, huruvida Runeberg öfver hufvud senare nått en sådan realism i det yttre. Det är en poetisk sedemålning, en etnografisk poesi, som är skäligen allenastående.

I inre hänseende hafva Älgskyttarne den begränsning, som ligger i termen idyll gentemot episet, och såsom jag nyss anmärkte är dikten idealiserad i jämförelse med Runebergs egen prosaiska folklifsskildring; folket har tagits mer i hängdagsdräkt än i söckendagens arbetskläder.

Bredvid Älgskyttarne står emellertid den samtidigt diktade *Grafven i Perho*. Inom en mer begränsad ram har Runeberg där gifvit en berättelse med mera stort anlagda karaktärer. Hufvudpersonen, den gamle Hane, är en ny representant för den finska folktypen, storslagen, men i sin härsklystnad och hårdhet drifven till gränsen af det möjliga. Om man i Älgskyttarne måste beundra den underbart mogna konstnärligheten hos en skald, som ännu ej nått de trettio åren, så yppar historien om den gamle bonden och hans sex söner, som alla föllo för fosterlandet, kanhända rikare möjligheter.

* * *

1830-talets förra del är säkerligen den tid, då Runeberg arbetade ifrigast och mest mångsidigt. Han hade sina sysslor som lärare och som amanuens vid universitets konsistorium, men bredvid detta hann han med mycket annat. Med sina vänner från studentåren hade han bildat det s. k. Lördags-sällskapet, som blef en härd för literära och vetenskapliga intressen och fick betydelse ej blott för medlemmarnes personliga utveckling, utan äfven för grundläggandet af hela nationens själfständiga kultur. Under ingen period af sitt lif synes Runeberg hafva i så hög grad idkat studier icke blott inom sitt eget fack utan ock därutöfver. Medan hans poetiska alstring en tid bortåt oförsvagad fortgår, taga sig hans mera teoretiskt konstnärliga intressen uttryck i hans värksamhet såsom redaktör för Helsingfors' Morgonblad (från 1832). Tidningen var visserligen skäligen liten, men lär dock kostat Runeberg mycken möda, då han var nästan ensam om att fylla den och alldeles icke med lätthet kastade ned sina artiklar.

Ofvan har jag redan berört det fälttåg Runeberg här öppnade mot »Sveriges gällande litteratur», men skall ännu tillägga några ord. Utan hänsyn gick han löst på dåtidens literära storheter för att genom deras störtande få ny väg röjd. Angreppets våldsamhet sprang ur hans djupa förtrytelse öfver att själf hafva dyrkat gudar, dem han nu efter att hafva tillkämpat sig en egen personlig poetisk tro utdömde såsom falska. Att han härvid blef ensidig

och gick till öfverdrift, ligger i öppen dag för en hvar, som genomgår Runebergs inlagor i målet, hvilka till största delen äro lätt tillgängliga i hans samlade skrifter. Det är ett fullkomligt blodbad han anställer på hela den svenska literaturen, sedan han undantagit fru Lenngren och »de båda oefterhärmliga genierna Franzén och Bellman.» Att han i sin vredes blindhet låtsar som om Kellgrens lyrik, Geijers sånger, Wallins salmer och en del andra småsaker aldrig existerat, är ju visserligen något betänkligt.

Det som väckte största förtrytelsen hos samtiden var, att ej blott den florerande Tegnérismen på det grymmaste begabbades utan äfven stormästaren själf blef utsatt för hån. På äldre dagar erkände Runeberg, såsom Strömborg berättar, att det varit »för mycket sagt» att kalla Tegnér en dilet-tant, men en återkallelse i den formen gör saken snarare värre än bättre, och i det hela vidhöll han också med finsk envishet sin åsikt; han hade väl dock kunnat visa större själföfvervinnelse, när stridens hetta var öfver. Hvad därunder förbrutits skulle då ock lättare förlåtits. Gifvetvis sätter man sig ej, då det gäller att bryta väg för något nytt, att taga reservationer för hvad som i det gamla kan vara berättigat, och om än missödet med Grafven i Perho, som vid täflingen i Svenska Akademien 1831 blott erhöll ett andra pris, kan hafva uppäggat Runebergs stridslystnad, så voro dock hans bevekelsegrunder i botten sakliga och hans mål berättigat.

Härmed är emellertid ock sagt, att Runebergs uppsatser i Morgonbladet 1832—33 skola betraktas såsom stridsskrifter. Att af dem vilja uppföra någon tron åt honom såsom literär kritiker vore fåfång möda. Smidigheten i uppfattningen, den vida fria blicken, det historiska sinnet voro icke egenskaper som i högre grad kommo fram hos Runeberg. Vidsträckt literaturkännedom brydde han sig aldrig om att förvärfva, och han plägade varna unga vitterhetsidkare för mycken läsning. Han hade några få storheter, dem han åt sig utvalt, som voro och blefvo honom kära, och till dessa höll han sig. Att Franzén hörde till dem, beror väl liksom hos Tegnér mindre på denne skalds eget värde än på hans riktning och hans historiska ställning. Till släktskapen i kynne kom frändskapen i härstamning; han var ju Runebergs närmaste finske föregångare¹ — Af de yngre svenskarne var det blott en, han höll af, men denne satte han desto högre; det var, som vi redan veta, Almqvist.²

¹ Det kan förtjäna anmärkas, att den hart när ende yngre svenske författare, som i Morgonbladet lofordas, är den finskfödde Mellin, och detta ehuru Runeberg vid denna tid var en fiende till den historiska romanen; också är det skildringen af småstadslifvet och ej det historiska R. hos Mellin berömmet.

² Att utreda orsakerna till Runebergs förkärlek för Almqvist är ingen lätt uppgift, och redan utrymmet förbjuder ett ingående därpå. I förbigående må blott erinras om, att sympatien uppstår af olikhet lika väl som af likhet, och att A:s särställning mellan romantik och realism borde hafva något tilltalande för Runeberg.

På äldre dagar skall Runeberg vid ett samtal hafva yttrat, att de författare han mest värderade voro Homerus, Cervantes, Shakspeare och Almqvist, hvartill han sedan lade Ossian. Om kärleken till den förstnämde vittnar hvarje rad i Älgskyttarne, om de öfrigas inflytande på Runebergs diktning blir senare tillfälle att orda. Till de nämnda skulle vi emellertid kunna foga ännu några storheter såsom de grekiske tragöderna, främst Sofokles, och Holberg. Vid mera framskriden ålder fann han mycket nöje i Walter Scotts romaner, medan den franska romantiken var honom förhatlig — se recensionen öfver Victor Hugos *Lucrezia Borgia* i *Efterlämnade Skrifter*! Af de moderna literaturerna var väl den tyska den enda han närmare kände, men äfven här voro hans sympatier mycket begränsade. Förvånande är att Runeberg ej hos de båda heroerna Schiller och Goethe funnit några anknytningspunkter trots deras antikiserande. I *Morgonbladet* infördes en gång en artikel, där de sattes tillbaka för sin landsman Ludwig Uhland. Dikter af denne lät Runeberg ofta uppläsa i sitt hem samt öfversatte några hans stycken. Öfverraskande många karaktärsdrag har han ock gemensamma med denne »romantikens klassiker»: den strängt sedliga hållningen, sinnets harmoniska jämnvikt, det känsliga konstnärssamvetet, motviljan mot all subjektivism, all mystik och all tendens.¹

¹ Hvad Strömborg har att berätta om Runebergs yttranden i literära frågor är ringa nog, och detta lilla är stundom

I Morgonbladet införde Runeberg utöfver recensionerna en hel mängd andra saker, berättelser, reflexioner samt dikter, öfversättningar och original. Blott vid de sistnämnda kunna vi här uppehålla oss; om öfversättningarna må det vara nog sagt, att de till allra största delen äro gjorda efter Herders tyska samling af folkvisor från olika länder och sålunda vittna om ett fortlefvande intresse för folkdikten.

Genomgår man de Runebergska sånger, som tillkommit under dessa år vid midten af 1830-talet — de lyriska äro ej så många till antalet —, finner man i nästan alla en elegisk, stundom rent af melankolisk grundstämning. Så i Hjärtats morgon, i Bruden, i Höstkvällen, i Den öfvergifna m. fl. — denna sistnämnda utmärkt genom en för Runeberg mindre vanlig smekande melodik. Inför strofer sådana som denna ur Minnet:

Strid på brädden af en graf,
Segling på ett vredgat haf,
Sträfvän på en stiglös stig,
O mitt lif, jag nämner dig —

kunde man vara frestad tro sig hafva att göra med någon dikt från 1820-talet. I moll gå ock de båda vid denna tid (1834—36) diktade förstlingarne af

af ett något tvifvelaktigt värde, så att man frågar sig om det är rätt återgifvet; så t. ex. följande: »Hos Goethe äro gestalterna fulla af lif, men hans pänsel är grof; alla hans taflor tillhöra den flamländska skolans art.» Måhända har detta afsett Goetz eller någon bit ur Faust.

Fänrik Ståls Sägner, Molnets broder och Den döende krigaren, den förre djupt allvarlig, den senare ej så litet sentimental. Den lilla värserberättelsen *Jenny*, historien om en dygdig sömmerska, som blir grefvinna, hamnar rent af i gråtmild trivialitet.

Ett grand af denna stämning har meddelat sig äfven till Runebergs andra idyll, *Hanna*, som utkom 1836, men liksom Älgskyttnarne har sin förhistoria. Sommaren 1827 påbörjade Runeberg en dikt på hexameter, som han kallade än »Förlofningen», än »Midsommarfesten», namn som erinra om situationen i *Hanna*; möjligen har som mönster tjänat en idyll af Voss, »Den sjuttionde födelsedagen», hvilken Franzén bearbetat. Det är ett ej obetydligt fragment, något öfver 600 värser, men utgör dock blott en inledning, som med ett myller af småepisdor skildrar lifvet i ett prästhus på landet. Tydligen har Runeberg senare liksom i fråga om förstudierna till Älgskyttnarne funnit detta alldeles för brett i anläggningen och därför låtit det ligga.

I början af den utarbetade dikten skildras den sjuttonåriga *Hanna* vid sin väfstol:

Frisk satt flickan och röd som ett smultron, vuxet i skuggan,
fri i sin lediga dräkt att sköta det ljufva bestyret.
Barmen i snören ej spänd, med ett maskfritt hjärta inunder,
vidgades fullt och lyftes af andedräkten i vågor,
när med sin blottade arm hon slängde den rörliga spolen.
Men som en spegel klart var ögat och lyste af glädje.

Det berättas, att Runeberg vid ett tillfälle skall hafva iakttagit en liknande scen och däraf fått uppslaget till dikten. Denna uppgift, som har alla

inre kriterier på att vara sann, ger oss, synes mig, ett typiskt exempel på, huru fröet till en dikt nedlägges af en enda sensation, hvilken sedan befruktas under inflytande af motiver från olika håll. Den skulle ock kunna vara en illustration till den sats, han framställt i en af sina reflexioner: »Det fins blott en regel för konsten, den lyder: Se!» Det motiv, som trädtt till, finnes redan i det ofvan (s. 245) anförda stycket ur »Idyll och Epigram». Ramen kring detta är som i Älgskyttnarne en skildring af landtlifvet, men miljön är en annan; vi befinna oss här bland en högre samhällsklass, och därmed har den kraftiga realistiska lokalfärgen förtunnats. Något utpräglat finskt står knappast att uppleta här, om man ej såsom sådant vill anse målningen af den nordiska naturen. Äfven därutinnan framträder en motsats till Älgskyttnarne, att det friska vinterlandskapet förbytts till en solljus sommartafel af långt mera leende karaktär, och öfver hufvud har den nyssnämnda diktens råska dur-ton gått öfver i vek moll. Berättelsens höjdpunkt i tredje sången, där de båda unga finna hvarandra, innefattas af den nordiska sommarkvällen, hvilken Runeberg mer än en gång besjungit, därvid långt mindre än annars sparsam på granna och klingande ord:

Solen sänkte sig ned och skymdes af bärgen i väster;
Mild som en brud var aftonen dock. Guldskyar i luften
Summo och strålade ljus mot jorden, och ljummare viudar
Kommo från ängarne än och lekte med ångor af blomstren.

Liksom Runebergs lyrik vid denna tid bryter starkt af mot Idyll och epigram, så ock Hanna mot Älgskytterne, fastän de båda skola räknas till den episka idyllens område. I Hanna finna vi ej mera någon direkt efterhärming af den antikiserande episka stilen; försvunna äro de stående epiteten med deras osvenska former och likaså de bredt utförda liknelserna, hvilka senare ännu i Molnets broder äro rätt talrika. Hela andan är ock en annan. Om den äldre dikten ibland framkallar en tanke på fru Lenngrens hurtiga pännteckningar, så tycker man sig i Hannas skald se en rätter arfvinge till Creutz och Franzén. Tillegnad »den första kärleken» är dikten på samma gång en påminnelse om Runebergs ungdomssvärmeri och — i stort sett — ett afsked från den erotiska lyriken öfver hufvud. Denna idyllens riktning åt det känslolösa skulle naturligtvis uppfattas såsom en förtjänst af den samtid, som beundrande hyllade Böttiger, och som i glädjen öfver denna dragning åt det sentimentala förlät Runeberg, att han i poetisk äkthet och konstnärlig måtta stod så högt öfver Luras gråtinilde sångare. Medan Älgskytterne mottogos med en viss kyla och reservation, blef däremot Hanna genast populär, och det ej minst i Sverige, där Runeberg först nu blef mera allmänt känd. Nya upplagor af hans verk — visserligen till skaldens stora förtret tryckta utan hans tillstånd — spriddes där och med dem hans rykte.

Hafva vi konstaterat denna veka, något kän-

slosamma stämning hos Runeberg under 1830-talets mitt¹, så framställer sig spørgsmålet om hvad som kunnat vara orsaken därtill. Svårigen hafva vi att söka denna i några yttre förhållanden. Ekononiska bekymmer hade icke förmått nedtrycka Runeberg i ungdomen och gjorde det väl knappast nu för längre tid; förargelsen öfver en del motgångar i befordringsväg kan ej ha haft någon betydelse i jämförelse med de prof på uppskattande och tillgifvenhet han mottog både från sina vänner och studenterna. Säkerligen hafva vi att fästa oss vid rent inre, andliga grunder. Att Runeberg var en djupt religiös natur, därom bär hela hans författarskap, i stort sett, vittne. Han hade haft sin kris i ungdomen, och han hade efter denna åter vunnit jämvikten i sinnet vid en älskad fästnös sida; han hade då sjungit kärlekens lycka och han hade i studiet af antikens skalder njutit den helle-niska världens strålande harmoniska skönhet.

Då — så synes det mig vi rättast tolka gången af hans inre utveckling — då reste sig för honom spørgsmålet: var denna antika harmoni äkta och i allo fullkomlig? Och huru kunde denna hedniska njutning af lifvets skönhet förenas med en kristens plikter? Dessa frågor fordrade svar, och en så djup,

¹ Jag vill därmed alldeles icke hafva sagt, att den uteslutande behärskat honom; af helt annan art äro ju den uppslupna skolpojks historien *Eldsvådan* och de humoristiska romanfragmenten från 1808—9 års krig (publicerade resp. 1834 och 1836—37).

så hel och ärlig personlighet som Runeberg kunde icke nöja sig med mindre än att fullständigt tänka tanken till botten. Det tog tid, det tog årtal, innan han för sig löst denna konflikt, och under dessa år är det hans sinne veknar och hans poetiska alstring (från 1833 ungefär) afmattas.¹ Några bekännelser har Runeberg aldrig skrivit, och hans friska manliga kynne afskydde allt, som hade blott en skymt af psykisk patologi; ej ens i samtal med sina närmaste synes han hafva velat antyda något, som rörde dessa inre strider. Men det inträffade en händelse, som tvingade honom att klargöra sin ställning och att stiga fram och slå ett slag för sin världsåskådning.

Den världsförnekande uppfattning, till hvilken en abstrakt idealism kan föra, och som behärskat en del af Runebergs ungdomsdiktning, trädde honom nu till mötes utifrån. Pietismen hade måhända anhängare i ett par hans systrar, och den grep några unga män vid universitetet, bland dem en, Lars Stenbäck, som väckte de rikaste förhoppningar såsom skald. I motsats till Runeberg en het och lidelsefull natur följde han det väckelserop, som

¹ Mot detta antagande skulle man kanske vilja peka på att den väg, på hvilken Runeberg funnits spörsmålets lösning, är antydd redan i den afhandling om den antika tragediens kör, med hvilken han 1833 speciminerade för en adjunktur vid universitetet. Men att frågan fortfarande sysselsatte honom ådagalägges bäst däraf, att han återkom till densamma och ännu in på 1840-talet behandlade den.

ljudit till honom, utan att se sig om på vägen. Då han uti sin poetiska värksamhet fann något, som, om det också ej var syndigt, dock ej hörde till det ena nödvändiga, uppgaf han den nästan helt och hållet. Stenbäcks och hans meningsfränders omvändelse föranledde en del tvistigheter, och den allmänna uppmärksamheten fästes på saken.

Runeberg berördes häraf mycket ömtåligt; det gällde själfva hjärtpunkten i hans lifsåskådning. Gentemot pietismens antingen-eller satte han sitt både-och, och han fann sig manad att offentligen göra ett inlägg uti saken. Så tillkom hans enda tendensdikt.

Den gamle trädgårdsmästarens bref trycktes 1837 i Morgonbladet. Berättelsen där om flickan, som tynar bort af religiöst grubbel, skall Runeberg ha hämtat från en verklig tilldragelse. Han låter en gammal naturvän och blomsterälskare förtälja det mörka öde, som öfvergår hans dotter Rosa, och i starka ord angripa pietisterna, dessa »gudaktiga tysta varelser, som räkna det för sin seger att förkasta jordelivets fröjder».

Stenbäck gaf Runeberg ett skarpt svar, däri han icke utan skäl förebrådde honom att med ensidig optimism utesluta lifvets skuggsidor. Härpå genmälte Runeberg å sin sida, närmare befastande och äfven i viss mån modererande sin åsikt. — Personligen förblefvo de båda antagonisterna vänner, och ett längre samtal dem emellan skall hafva slutat med, att Runeberg humoristisk som vanligt

yttrade till Stenbäck: »Ja, Lasse, nog slipper du in i himmelriket, men en risbastu kommer du ändå att få af vår Herre för att du öfvergifvit din poesi.» Af detta samtal skall Runeberg ock ha fått uppslaget till den först 1842 publicerade uppsatsen *Är Macbeth en kristlig tragedi?*, i hvilken han framställde sin uppfattning af motsättningen mellan antikens och kristendomens världsåskådning. I sina något senare hållna latinska skoltal tog han åter upp detta ämne till närmare utveckling.

Synnerligen teoretiskt anlagd var icke Runeberg, och åtskilliga yttranden och fakta skulle kunna anföras, som vittna om hans afvoghet mot mera abstrakta allmänna idéer, de måtte nu vara af historisk, filosofisk eller annan art. Sålunda föredrog han gifvet den konkreta, nyktre, en smula filiströse Fryxell framför den djupare, mer spekulative Geijer, och den Hegelska filosofien, som vid denna tid fick anhängare bland Runebergs närmaste vänner, lämnade honom ock oberörd. Den filosofiske skriftställare, som kanske mest påverkat honom, är Thorild, hvars naturdyrkan var honom så sympatisk, men vid dennes panteism kunde Runeberg icke stanna; om han, såsom Estlander framhåller, under det intima inträngandet i de grekiske tragöderna utbildat sin uppfattning af det gudomligas immanens i naturen och människan, så betonade han i de ofvan anförda uppsatserna med skärpa antikens begränsning. »Kristendomen kom. En värld omätligare än denna, yppades bortom de

gamles ocean för det troende ögat, skuggor bodde under denna sol, det verkliga lifvets land hade ljus af Gud. Försvunnet var på en gång sinnlighetens välde, formens betydelse vek för andens, barbaren blef en broder, kommande från samma hem och sträfvande dit tillbaka... I stället för den jordiska skenvärkligheten omfattades nu den himmelska sanna, och idealet var icke mer blott mänsklighet utan gudamänsklighet».

Men inseende de gamlas begränsning älskade han likafullt deras hänförelse för det sköna i den yttre världen. »En följd af deras barnsligt sorglösa världsåskådning var, att de sågo jorden och allt hvad som mötte deras blick i ett gladare ljus, i en mera leende förklaring än vi. Jorden var för dem icke saknadens och pröfningarnas hem, en förvisningsort fjärran från det rätta fäderneslandet, den var en skön provins af det gudomligas rike, företrädesvis älskad af högre makter och vald af dem till bostad.» Och sådan är i själfva verket också Runebergs egen syn på lifvet. Människan skall, säger han, vara i harmoni med världen, det är med det gudomligas uppenbarelse där, och vara i harmoni med sitt samvete, det är med Guds uppenbarelse i människan och ordet. Kristus har visat den rätta vägen till fullkomligheten icke genom att undfly världen utan genom att delta med henne i förbättringsprocessen. — »Därför väntar jag», utropar den gamle trädgårdsmästaren, »en himmelsk värld, ett högre lif, att denna jord är så

skön, detta lif, oaktadt sina sorger, så heligt och så ljuft.»

Måhända skulle någon vilja invända att denna försmältning af antiken och kristendomen företer svårigheter, som Runeberg icke vederlagt eller ens vidrört. Teoretiskt må detta vara riktigt, men praktiskt, för sin personliga del, hade han realiserat »det tredje riket». Hans harmoniska natur och hans i det stora hela lugna och lyckliga lif voro grundvalarne för denna ljusa, kärleksfulla optimism, som besjälar alla hans poetiska skapelser. För honom existerade ingen oupplöslig motsats mellan kristendomens ideala fordran och den mänskliga naturens reala kraf, och det onda, sade han, går af sig själf till afgrunden, medan det goda lefver i ljus. Det är egoismen, som är det onda, och vår utveckling består i ett fortgående bortarbetande af denna.

Liksom denna åsikt var mindre teoretiskt uttänkt än praktiskt känd, och liksom Runeberg rör sig mindre ledigt på prosa än på vårs, så har han ock bäst framställt sin lifsåskådning i sin poesi. Särskildt hafva vi att i detta sammanhang fästa oss vid några dikter från begynnelsen af 1840-talet. Genom bearbetningar af tysken Kosegarten hade han lärt känna en del legender från den älsta kristna tiden och äfven på svenska tolkat några sådana. Under samma namn har han hopfört fyra dikter, i hvilka han nedlagt sin trosbekännelse. I *Krysantos* tecknar han en idealbild efter sitt sinne, en gammal grekisk man i den kristna kyrkans älsta tider,

som anammat den nya tron, men därför ej förnekar sin kärlek till Hellas' land och Hellas' kultur. Då trosförvandterna söka sig till mörka grottor, firar han sin gudstjänst ute på det salaminska sundets solbelysta strand; en kristen yngling finner honom där läsande Sofokles' Oidipus och »målande med hednisk sång men kristlig värme sin sälla hembygds fågring». På ynglingens förebråelse för att ha af fallit svarar gubben med att erinra honom om hans egna ungdomsminnen och slutar:

Se dig kring i världen! O, hvad ser du?
Öfverallt försonarns blomsterrike.
Mörkt för den, som blindt till honom stormar,
är det klart och öppet för det öga,
som i kärlek stilla höjts mot honom.

— — — — —
När du sett det, gå till honom (Herran) åter
i hans ord, och se, hans ord skall vara,
som om allt det ljus, som från hans himmel
strålat ned, hans varma sol, hans stjärnors
milda här, hans mänskoätter, — hela
detta underbara blomsterrike,
mer förklarat blott, där inne bodde.

I en annan af legenderna, *Kyrkan*, berättas huru en gammal fattig bonde Anni, som ej fått plats på vagnen, då husfolket midsommardagen reste till högmässan, försöker ta sig fram båtledes, fastän dimman ligger tjock öfver sjön. Han ror vilse, och stöter på en häll; då höras klockorna, som ringa samman, och med ens är naturen väckt ur dvalan.

Ett jubel
ljöd bland luftens dimmor, ljöd bland träden

kring den gamle, och han själf, af sångens
glädje gripen, glömde nöd och sorger
och föll in med ord. Den sköna salmen,
sommarns sälm: »Den blomstertid nu kommer»,
ljöd i stilla domning från hans läppar.

Så firade han sin gudstjänst ute i naturen me-
dan rundt omkring honom töcknen sjönko, solen
göt ut sin strålfod, och

en värld af fägring
växte sakta upp ur skuggans tomhet.

Då säger Anni sitt tack till fåglarne, som med
honom sjungit Guds ära, och till solen, som pre-
dikar och lagt ut hans värk.

Så smälter för Runeberg religionen samman
med kärleken till naturen och kärleken till det sköna.
De springa ur samma grund och äro för honom
blott olika yttringar af samma lifskänsla; religionen
söker det gudomliga direkt, konsten söker det i lif-
vets mångfaldiga företeelser. Runeberg definierar
ock poesien såsom »ett samstämmigt och på natu-
rens sätt troget förhärlikande af det högsta väsen-
det». Liksom föreningen af kristendomens hopp
om en fortsatt högre utveckling med antikens glada
njutning af det närvarande var kärnpunkten i hans
världsåskådning, så är i estetiskt afseende idealis-
mens förhållande till realismen det spörsmål, hvarpå
han förnämligast riktade sin tanke, och liksom den
förra mera var en lifs- än en lärdomsfrukt, så är
det ock fallet med hans konstlära. Han har i sin
poesi praktiskt löst det nämnda spörsmålet med vida
mera framgång än i sina teoretiska betraktelser,

men äfven dessa ega sitt stora intresse, om ej i sig själfva dock som bidrag till kännedom om skalden.

I en af sina strödda reflexioner yttrar Runeberg: »Poesien ser och återger det verkliga, den sanna verkligheten, rotad i Gud och genomblommande världen. Poesien upphjälper icke naturen, gör den icke härligare än den är, men den hjälper mänskligheten att se sin egen och världens härlighet, att genomskåda ytans förvirring. Mänskligheten sitter vid lifvets strand och gråter öfver den mörka vågens skum och oro. Då kommer poesien, en solblick mellan molnen, och låter henne se, hur djup, klar och ren den sjö är, som så svallar». Härmed har han i bild uttryckt sin synpunkt på det konstnärliga skapandet; till en slutgiltig formulering af idealiserandets och verklighetsskildringens förhållande till hvarandra har han knappast kommit, utan betonar stundom det ena, stundom det andra. Ibland kan han afvisa hvarje tanke på en förbättring af naturen och varnar för att utmönstra »vissa så kallade naturens lägre klasser ur konstens område», enär dissonanserna, ofullkomligheterna i världen finnas blott för vår begränsade uppfattning, medan för skaparen det hela är harmoni. Han talar ock en gång om »det älskliga i allt hvad som är faktiskt». Vid andra tillfällen kan Runeberg framhålla motsatsen, såsom då han säger, att »i de fria konsterna frambringas en fulländad form, en ideal skönhet icke genom slafvisk efterbildning af naturen, hvilken ej älskar att hos de enskilde

framställa det fullkomliga, utan genom fantasiens och snilletts fria makt, som sammansätter enligt det helas norm, hvad naturen skapat skönast af delarne».

Saken är den, att Runeberg med sin optimistiska syn på tingen alltid omedelbart värkställer en idealisering, ett urval af verkligheten sålunda, att han fasthåller ljuspunkterna och låter det matta och störande bortfalla. Vi sågo, huru han t. ex. i Älgskyttarne framhäfde det goda och det sköna utan att därför bli otrogen sin fordran på verklighet i dikten. Med hans egna ord: »att förädla är omöjligt, att förklara är konstens yttersta och högsta uppgift. Men att förklara vill säga detsamma, som att låta det rent verkliga framstå befriat från det oväsentliga, det icke nödvändiga, eller också så underordna det, att dess villkorlighet blir synbar och icke distraherar».

* * *

Våren 1837 flyttade Runeberg till Borgå såsom lektor vid därvarande gymnasium. I denna lilla stad framlefde han sitt lif, plikttroget fyllande sina åligganden, stundom uppfriskande sitt sinne med ett besök hos de gamla vännerna i Helsingfors eller någon nyförvärfvad i grannskapet. Somrarna var han på Kroksnäs i skärgården, ifrigt sysselsatt med jakt och fiske, men ock mediterande öfver sina poetiska planer. Med vunnen mögnad och jämvikt tog han nu åter fatt på de stora poetiska uppgif-

terna, och det följande årtiondet utkomma 1841 Nadeschda och Julkvällen, 1843—44 Kung Fjalar och 1848 första häftet af Fänrik Ståls Sägner; mellan de båda sist nämnda faller utarbetandet af större delen af Kungarne på Salamis¹. Runeberg är nu mästaren, på höjden af sin skaparkraft och sitt konstnärskap.

Julkvällen, som påbörjades redan 1838, anslöt sig formellt till de båda föregående idyllerna, Älgskyttarne och Hanna, men om dessa tre dikter än hafva värnsformen och en del annat gemensamma, representera de dock tre olika stadier i skaldens utveckling. Äfven här är det en skildring af finskt landtlif, men vi befinna oss nu på herrgården vid juletid; bakgrunden är ej det friska lifvet i skog och mark, utan det är snarare det ödsliga och kulna i den nordiska vintern, som målas här, och stämningen är genomgående allvarlig, någon gång bruten af en humoristisk ton. Personerna äro kraftigare tecknade än i Hanna, känsluskalan vida rikare, och där har kommit till en orgelton af djupare klang.

Flera gånger hade Runebergs diktning inspirerats af kärleken till fosterlandet, men aldrig än hade denna kommit fram så som i slutscenen här mellan majoren och gamle Pistol, då den senare får veta, att hans ende son fallit i striden, men afslår husbondens anbud att flytta från sin ensliga stuga och i lugn framleva sin ålderdom på herrgården.

¹ År 1843 utkom ock tredje häftet *Dikter*, hvars hufvudsakliga innehåll berörts i det föregående.

Den blygsamma stolthet och den fasta förtröstan, som lägger detta afslag i Pistols mun uppenbara på en gång det största hos det finska folket.

Sagt; men i högre gestalt sig reste den ädle majoren, fullare svällde hans barm och hans blick, förklarad och manlig, mätte soldaten; han teg, han kände sitt hjärta förstoras. Finland stod för hans själ, det kulna, hans torftiga, gömda, heliga fädernesland, och den gråa kohorten från Saimens stränder, hans lefnads fröjd, hans femtioåriga stolthet, trädde på nytt för hans syn med hans vapenbroder, som fordom flärdlös, trumpen och lugn, med en järnfast ära i djupet.

Åter och åter hafva dessa oförlikneliga rader upprepats, alltjämt stråla de med samma glans. Orden äro änkla; blott en skälfning i stämnan vid det i värsens begynnelse framkastade »heliga fädernesland» förråder den djupa rörelse, det väldiga patos, som strömmar genom dem. Det kan vara fråga om, huruvida det senare lyckats Runeberg att med så förtätad stämning gifva idealbilden af sitt folk i dess stränga storhet. Här tonar temat till Fänrik Stål med den imponerande bredden af en unison kör.

I jämförelse med Julkvällen måste *Nadeschda* träda tillbaka; egendomligt nog var förhållandet vid tillblifvandet omkastat, i det att Runeberg lade den förra diktningen åt sidan för att med stor ifver kasta sig på utarbetandet af den senare, hvilken ock utgafs ett halft år tidigare. Medan han annars själf uppfunnit de änkla fablerna till sina dikter, är ämnet här hämtat från en rysk sägen. Genom sin vän Grot hade Runeberg förvärfvat någon känne-

dom om ryska förhållanden, hvilken nu kom honom till godo. Af handskriften framgår, att dikten utarbetats i följd från början till slut med undantag af fjärde, sjätte och större delen af åttonde sångerna, hvilka innehålla styckets höjdpunkter, i lyriskt hänseende kärleksduetten mellan Wollmar och Nadeschda, i dramatiskt scenen mellan Dmitri och modern. Härtill kan man lägga det präktiga uppträdet mellan Potemkin och generalerna i sjunde sången.

Om Nadeschda icke i och för sig kan göra anspråk på så kungligt hög rang som dess grannar i Runebergs alstring, så är dikten dock i flera afseende synnerligen märklig. I omväxling och rörligt dramatiskt lif är den öfverlägsen de föregående, och måhända sammanhänger därmed, att Runeberg nu öfverger hexametern och använder växlande värsformer i de nio sångerna. Denna vändning till en mera modern epiks former har skalden måhända företagit på den af honom så högt beundrade Almqvists auktoritet; åtminstone är metern i sjätte sången lånad från »Arturs jakt».¹ Dock har värsbehandlingen äfven i Nadeschda ett visst antikt tycke. Värddt att lägga märke till är äfven, att Runeberg nu för första gången går tillbaka till en förfluten tid, medan han förut ju ansett all historisk diktning vara dömd att misslyckas på grund af omöj-

¹ Man har påpekat motivets likhet med Amorina, där jämväl två bröder älska samma flicka, men detta uppslag är ju så pass änkelt och ofta användt, att en afhängighet svårigen låter sig uppvisa.

ligheten att intränga i gångna förhållanden. Likväl är det historiska här icke hufvudsaken, och Runeberg har däruti förfarit med stor frihet; bättre iakttagen är väl den ryska lokalfärgen, men ej håller denna är synnerligen stark.

Närmast i ordningen kommer *Kung Fjalar*. Utarbetningen påbörjades strax på nyåret 1843, i juni offentliggjordes första sången och till hösten voro den andra och större delen af den tredje färdiga; våren följande år afslutades det hela, som så utgafs i juni. Att den yttre klädnaden här är nordisk skall icke leda oss vilse; det är från Grekland Runeberg hämtat sitt ämne, och det är i grekisk anda han behandlat det. Från ungdomen voro de stora grekiska tragöderna honom kära, han hade fått en yttre anledning att åter syssla med dem, då han 1842 öfvergick från lektoratet i latin till det i grekiska, och i sin följande år skrifna *Krysantos* låter han denne läsa Sofokles' konung *Oidipus*, hvilken således där står som representant för den helleniska literaturen och kulturen. Runebergs utgångspunkt var ock den dystra thebanska sagan, som berättar, huru *Oidipus* sig själf ovetande uppfyller oraklets spådom, huru han dödar sin fader och tager till äkta sin moder, och huru han sent omsider blir medveten om dessa brott. Likheten med fabeln i *Kung Fjalar* är påtaglig, ehuru hos Runeberg konflikten är lagd annorlunda; *Fjalar* straffas här för sitt trots mot gudarne därigenom,

att han får se uppfyllelsen af den spådom deras sändebud, siaren Dargar, förkunnat:

Han skaparn af lycka och sed
 skall se en dag, när, fläckad af brott, hans ätt
 slocknar i blygd, hans son, den ende,
 sluter som brud sin syster i eldad famn.

En förebild vid denna omdaning har Runeberg haft i Schillers antikt komponerade tragedi »Die Braut von Messina»¹, i hvilken tvänne bröder förälska sig i sin af dem okända syster. Hufvudpersonen är syskonens moder Isabella liksom Fjalar hos Runeberg, medan en starkt framträdande olikhet ligger däruti, att i Schillers sorgespel nedärfd brottslighet värkar förbannelsen, medan Fjalar däremot själf ådragit sig sin skuld och sitt däraf följande straff.²

Denna antika kärna har Runeberg omplanterat i en nordisk jordmån. Då jag säger »nordisk», tager jag detta ord i vid bemärkelse; något egentligt fornskandinaviskt finnes ej i dikten om man undantager en del af namnen och teckningen af Fjalars hela karaktär med dess trotsiga själfthillit

¹ Att Runeberg känt denna framgår af att dess företal citeras i afhandlingen om den tragiska koren.

² Genom att öfverflytta själfva brottets utförande till barnen har Runeberg undgått den hos Sofokles anmärkta besynnerligheten, att Oidipus icke själf tidigare anar sammanhanget. Men för den förre var det å andra sidan motbjudande, att Hjalmar och Gärda-Oihonna sålunda skuldlösa offras för fadrens omvändelse; han tillgriper den nödfallsundskyllningen att förklara dem därför »berättigade till lön i en annan värld».

— en visserligen icke obetydlig post. Men det är från ett annat nordiskt håll miljön är tagen. I slutet af år 1842 hade N. Arfwidsson utgifvit första delen af sin öfversättning af »Ossians sånger». Som bekant förstå vi under detta namn ett på 1760-talet publicerat värk af skotten J. Macpherson, däri han med stor frihet omarbetat några gamla keltiska sånger i sin samtids sentimentala stil. Bekant är ock, hvilket triumftåg utan like dessa dikter gjorde öfver hela den bildade världen, och huru de bibehöllo sin popularitet långt sedan folkpoesi af äktare halt blifvit allmänt känd. Om Runeberg haft närmare kunskap om Ossian före den nämnda öfversättningens utgifvande, är osäkert. I alla händelser synes det varit denna, som ingaf tanken på en lokalisering till Ossiansk miljö af det ämne, som låg skalden i sinnet. Så blef Fjalar till det yttre en nordisk dikt.

För de samtida låg det nära till hands att jämföra denna episka dikt med Fritjof, och Runebergs anhängare förkunnade, att den skulle störta Tegnerismen i svenska vitterheten. Dylika jämförelser af skäligen disparata ting äro föga gagneliga, men det må gärna medgifvas, att Runebergs dikt bättre, mera »realistiskt» än Tegnér's återgifvit lokaltonen. Detta beror nu ingalunda därpå, att den förre bättre kände forntiden — några studier åt det hållet höra vi aldrig talas om — utan fastmera på att allt det yttre i kung Fjalar spelar en så ringa roll. Med stor vishet har Runeberg

afhållit sig från alla detaljskildringar, nöjt sig med ett par antydningar åt det rätta hållet och så öfverlåtitt åt läsarens fantasi att efter dessa utfylla resten. Om någon yttre realism kunna vi här icke tala, och någon kulturbild sådan som Älgskyttnarne är här icke afsedd; den historiska ramen ger blott den ideala stilisering, som ämnet behöfde, och hela intresset i Fjalar ligger i det inre, i själsmålningen.

Detta är också orsaken till att allt det ossianska i Fjalar reduceras till en blott underordnad betydelse. Andra och fjärde sångerna, där händelserna äro förlagda till Morven, synas mig icke stå fullt i jämnhöjd med de andra, och man skulle kanske till och med kunna våga det påståendet, att de med all sin skönhet för det hela äro tämligen öfverflödiga. I den uppsats om Fjalar, som det är den Snellmanska kritikens enda förtjänst att hafva aflockat Runeberg, ger denne en antydan om att en sådan invändning icke syntts honom själf orimlig. Han finner nämligen nödigt bevisa »att äfven den andra sången i Fjalar icke är blott en lösryckt episod, utan ganska nära förbunden med diktens helhet. Skall Oihonna här bortges åt någon af Morannals söner, och skall hon själf mant möta med kärlek någon af dem? På dessa frågor hvilat intresset, må vara till och med det dramatiska, i denna sång». Men den spänning, som skulle ligga häri, synes mig icke vara af stort värde, och detsamma gäller om kampen i fjärde sången mellan Hjalmar och Morannals söner. Hvad

åter beträffar den utförliga skildringen af den gamle kungen, har Runeberg motiverat den med hänvisning på dess betydelse såsom en motsats till Fjalar.

Språket i Fjalar företer en hel del från Ossian hämtade vändningar, hvilka af Runeberg brukats med hans vanliga konstnärliga vishet. Då man jämväl trott sig finna värser uppygd af ossianska element, så bör detta ej för starkt betonas; en påvärkan från detta håll kan naturligtvis ej förnekas, men framförallt är det antika mönster, som äfven i metriskt hänseende gjort sig gällande.

Har sålunda först och sist antiken inspirerat Fjalar, så må vi något skärskåda, huru Runeberg förhåller sig till sin förebild, närmast Sofokles' tragedier. Äfven Fjalar är ju en tragedi ej blott till andan utan ock till byggnaden. En hvar af de fem sångerna bjuder oss en bestämd situation som en akt i ett drama, och personerna uppträda där handlande och talande som i ett drama — fränsett att tredje sången till stor del reciteras af Oihonna. I detta dramas komposition finnes en stor olikhet gentemot det antika; medan detta sistnämnda liksom Ibsens senare skådespel blott visar oss katastrofen, börjar Fjalar sin episka form likmätigt från begynnelsen och ger oss förutsättningarna i deras tidsföljd. Men i nästan allt öfrigt följer Runeberg den Sofokleiska dramaturgien, sådan han fattat densamma. Slika släkttragedier voro de ämnen det grekiska sorgespelet med förkärlek valde; spådomen, som hvilat mörk

och hotande öfver människan, Oihonnas utsättande och återfinnande, den trotsiga förhåfvelsen (grekernas hybris), genom hvilken Fjalar utmanar gudarne, den plötsliga och fullständiga omkastningen (peripetien) i hans öde — allt detta är drag, som äro gängse hos grekerna.

Men Runeberg skulle frångått hela sin lifsåskådning, om han ej till slut låtit en försoning framskynta. Gentemot Snellman, som uppfylld af Hegelska statsteorier envisades att såväl i Sofokles' Antigone som i Fjalar se den tragiska konflikten mellan plikterna mot samhället och mot familjen, framhåller Runeberg i sitt ofvan berörda gensvar, att »Fjalar framträder såsom trotsande gudarne, såsom hyllande den öfvertygelsen, att den starke oberoende af dem kan skapa sin värld och sitt öde. På detta Fjalars öfvermod och på intet annat är kompositionen bygd». I tvekampen mellan honom och gudarne har Runeberg bemödat sig att låta dessa senare så litet som möjligt framträda direkt ingripande, utan »i en vis och työst ledning af det hela». Deras behandling af Fjalar är »lika mycket en nåd som ett straff», och den slagne konungens sista ord äro ingifna ej blott af resignationen inför ett oundvikligt öde utan ock af en nyfödd tro på gudomligheten. Därför kan man ej håller, säger Runeberg, kalla dikten ett Schicksals-drama. »Mycket säkrare vore det att kalla Fjalar en sång till gudarne, ett litet epos, hvari deras storhet och nåd

utgör ämnet». Och det är ju i grunden enligt Runebergs uppfattning ämnet för all poesi.

Fjalar lämnar ett rikt tillfälle till betraktelser och reflexioner och mycket kunde ännu vara att säga därom. Jag vet ock ingen svensk dikt, som alstrats af på en gång en så mäktig inspiration och en så omsorgsfullt beräknande reflexion. Kompositionen (i logisk mening) är öfver hufvud de svenska skaldernas svaga punkt. Lyrik och romanser, vältalighet och sagoförtäljande, däri har vår litteratur sin styrka, medan det konsekventa genomförandet af en sträng plan vare sig episkt eller dramatiskt är en alldeles enastående tilldragelse. Låt vara att där består en viss brytning mellan de af Ossian och de af Sofokles inspirerade delarne (resp. 2 och 4 samt 1, 3 och 5 sångerna) — och mången skall kanske häri finna en förtjänst, — som helgjutet konstverk, i rent estetiskt hänseende har Fjalar icke sin like inom den svenska litteraturen. Det är den ädlaste frukten af Runebergs umgängelse med antiken, och den står i vissa hänseenden ouppnådd inom världslitteraturen.

Medan Runebergs närmast föregående verk mottagits med stort bifall af samtiden, var det nu underligt tyst i den offentliga kritiken. Man förvånar sig öfver att icke höra B. E. Malmström tolka denna dikt, som borde varit honom en uppenbarelse af den sanna poesien. Ty han var väl dock för mycket skald att såsom Snellman fastna i det filosofiska nätets maskor. Sturzen-Becker lockades

som förut att säga dumheter; han kallade Fjalar för ett »knaggligt opus», och i Intelligensbladet, som skulle representera kvintessensen af den svenska estetiken, hette det reserverat: »Värsinåttet, strängt harmoniskt, torde dock förefalla ovana öron tvunget och besynnerligt».¹ Så bortskämda voro öronen af Böttigers, Nyboms och andras deras konsorters läspande och sliskiga värser, att de ej förmådde uppfatta den stolta klangen i dessa metra. »Man kan ej ana, hvilken möda det kostat att skrifva dem», sade Runeberg en gång.

Då Runeberg efter Fjalars avslutande tog fatt på ett nytt arbete, valde han den dramatiska formen.² Ämnet hämtade han ånyo från antiken och bibehöll nu den grekiska miljön. *Kungarne på Salamis* offentliggjordes visserligen först långt senare (1863), men konceptionen af det hela stannar från denna tid och trenne akter utarbetades ock, till dess med år 1846 Fänrik Ståls Sägner togo skaldens hela intresse i anspråk.

Uppräuningen till dramat är icke direkt lånad från den grekiska sagan, men utgör en fortbildning af moment ur densamma. I sin tragedi »Den rasande Ajas» hade Sofokles skildrat, huru denne salaminske konung under kampen framför Troja af Atene slås med vanvett, huru han rasar mot en

¹ Denna anmälan, som är osignerad, kan möjligen vara af Malmström, men den är helt kort och rätt färglös.

² I början på 1830-talet hade han författat ett par dramatiska bagateller och öfversatt en af Heibergs vådeviller,

boskapshjord i den tro, att det är hans fiende Odysseus och dennes folk, och huru han uppvaknad från sitt raseri och upplyst om rätta förhållandet anser sig icke kunna öfverleva denna fläck på sitt hjälterykte utan bär hand på sig själf. — Här spinner nu Runeberg tråden vidare. Efter Ajas' död har Leiokritos inkräktat tronen på Salamis och hoppas kunna lämna den i arf åt sin son Leontes. Längre har han härskat där ostört, men han anser sig ej rätt säker, så länge han vet att Ajas' son Eurysakes lefver. Då det förutsagts, att från hafvet en gång hans ofärd skulle komma, har han förbjudit att rädda skeppsbrutna, men icke nöjd härmed har han genom sändebud till Menelaos förvissat sig om, att han intet har att frukta från Eurysakes, och jämväl på en till oraklet i Delfi framställd fråga fått till svar:

Trygg härskarn är på Salamis så länge än
Leontes icke fallit för sin faders svärd.

Huru nu trots allt Eurysakes värligen skeppsbruten kommer till Salamis, huru den strängt rättådige Leontes tar dennes parti, byter rustning med honom och i följd däraf nedhugges af sin fader, och huru denne slutligen dödar sig själf, — om denna tragediens fabel behöfver jag ej vidare erinra.

Kungarne på Salamis är en studie efter antiken, gjord med Runebergs hela intima kännedom om hellenernas åskådningssätt, sådant det framträder hos deras störste skalder. Orakelsvaret, Eury-

sakes igenkännande och själfva peripetien äro motiv, som höra hemma i den grekiska tragedien, till hvars teknik äfven de utförliga berättelserna höra. Karaktärernas daning är jämväl — undantag skall jag strax komma till — gjord i antik anda.

Det grekiska dramats yttre form har Runeberg däremot icke i allo följt, och ett af dess mest karakteristiska element, de stora körerna, har han icke upptagit. Hvad skäl han härtill haft, är icke så lätt att säga,¹ men man är frestad att mycket beklaga detta beslut. Den kollektiva person, »folket», Runeberg i dess ställe infört, kan på intet sätt ersätta de härliga körsånger vi med rätta kunnat vänta. Och har Runeberg genom denna uppoffring trott sig göra tragedien mera lämplig för den moderna teatern, så var denna hänsyn onödig, ty på scenen har den icke kunnat häfda sig; om den i Finland stundom uppföres och mottages med bifall, så beror det på helt naturliga pietetsskäl.

Hvad med vis beräkning kunnat åstadkommas, har Runeberg gjort. Omsorgsfullt har han fördelat skuggor och dagar och noggrant motiverat allt. I den tragiska hufvudpersonen, Leiokritos, har han tecknat inkräktaren, men sorjt för att göra honom så sympatisk som möjligt genom att i hans värktyg

¹ I sin afhandling om den tragiska koren klandrar Runeberg det sätt, hvarpå Schiller, utgående från en falsk uppfattning af dess uppgift, använt densamma i *Die Braut von Messina*.

Rhaistes, den »lömske, låge, fege bofven», — det är Leiokritos' egna ord! — förkroppsliga tyranniets afskyvärda sidor. Å andra sidan är hans undergång tragiskt motiverad. Genom sitt förbud att hjälpa skeppsbrutna har konungen åsamkat sig skuld, och han kommer i konflikt med sin son just genom sin sträfvan för dennes välgång. I teckningen af de öfriga personerna hafva väl en del brister anmärkts, men det måste dock erkännas, att de äro väl tänkta och grupperade i motsats till hvarandra. Om nu trots allt detta, trots den ädla andan i hela stycket, det härliga språket och den vackra värsen Kungarne på Salamis icke ens på läsaren göra ett så mäktigt intryck som kung Fjalar, så ligger orsaken i bristen på verkligt äkta dramatiskt lif såväl i handlingens genomförande som i personernas karakteristik.

Runebergs personer hafva för litet kött och blod och äro för svagt utpräglade för att intressera oss. Man kan invända, att Schiller är en stor dramatiker, fast hans stil är en annan än t. ex. Shaksperes; äfven den förres hjältar äro skäligen abstrakta, men de fyllas af en så mäktig lidelse, att de likväl rycka oss med sig. Runebergs drama rör sig däremot med ett patos, som vi ej kunna dela. Det som segrar i tragedien är rättens idé, sådan den tolkas af Leontes och förkroppsligas i Eurysakes, men är denna rätt något, som vi kunna värmas af? Nej, ty vi kunna ej erkänna den såsom absolut gällande. En af dem, som mest ingående behandlat dramat, Christian Cavallin, kallar Leontes »denne

mer än ridderlige martyrer för legitimiteten, och träffar därmed hufvudet på spiken. Ingen af de kungsämnena, som här kämpa med hvarandra, har någon kungstanke, och för den nakna abstrakta legitimiteten kan ingen numera begära, att vi skola råka i entusiasm.

En sak är ännu att tillägga. Runeberg hade ej blott studerat de antika tragödena, äfven Shakspeare hade vid denna tid blifvit honom kär såsom uppsatsen om Macbeth bevittnar. Någon invärkan från den store engelsmannen kan väl knappast skönjas på dramats byggnad; Leokritos' situation erinrar väl i ett och annat om Macbeths, men icke så att det här kan blifva tal om någon efterbildning.

Däremot tror jag, att en annan af Shaksperes största skapelser påverkat Runeberg vid tillkomsten af Kungarne på Salamis, nämligen Hamlet. Vid ett tillfälle år 1844, då samtalet i ett sällskap föll på detta sorgespel, skall Runeberg med ifver hafva deltagit i diskussionen, ett yttre vittnesbörd om hans intresse därför vid tiden för Kungarnes konception. Strömborg, som anförde detta, omtalar, att Runeberg på äldre dagar efter en omläsning af Hamlet yttrat, »att Shakspeare däri ville visa, att det för Vår Herre var likgiltigt, hurudana personer han begagnade för utförande af sina ändamål, rättvisan skulle dock hafva sin gång». Ett fint drag af Shakspeare vore det, att den föga handlingskraftige Hamlet kom att »till följd af vår

Herres ledning af händelserna, fullborda hämden på sin faders mördare »plötsligt, då han själf minst tänkt därpå». Denna åsikt sade sig Runeberg alltid haft och äfven tänkt publicera densamma i yngre dagar.

Hvad värde detta yttrande kan ha för tydnin-
gen af Hamlet lämnar jag därhän; näppeligen har
Runeberg därmed träffat någon central punkt i
dramat, men för honom själf är det synnerligen
karaktéristiskt. Det ådagalägger än en gång hans
religiösa världsåskådning och hans svaghet för att
alltid få fram den »poetiska rättvisan». Han yttrade
en gång, att han han icke kunde behandla ett
ämne, i hvilket han ej såg möjlighet till försoning,
och hans behof af att få denna fullt uttryckt äfven
i Kungarne på Salamis har förmått honom att låta
både Leiokritos och Leontes i dödsstunden uttala
sig på ett sätt, som står i den skarpaste motsats
mot den i stycket för öfrigt rådande helleniska
åskådningen

Dock må jag tömma utan klagan denna kalk,
i visshet att den räcks mig af de himmelska,
för att ock jag bevittna skulle deras makt,

I likhet med Fjalar undergår Leiokritos en
sinnets förvandling, men den är hos denne senare
mycket sämre motiverad.

Själftva Leontes-figuren är en studie efter Ham-
let, men just vid en jämförelse mellan dessa båda
nobla grubblande furstesöner springa Runebergs
brister i dagen. Leontes är blott en torr plikt-

människa, ett abstrakt dygdeideal och såsom alla sådana rent ut sagt litet tråkig i sin förträfflighet. Men låt oss tänka oss dramat anlagt enligt samma fabel med Leontes till hufvudperson, låt oss se den inre kampen hos honom mellan hvad han anser vara sin plikt och hans sonliga kärlek, låt oss se, huru denna kamp söndersliter honom, men därmed ock uppenbarar hans naturs storhet och ädelhet — och vi hade haft uppslaget till ett drama med »det höga, gudomliga öde, som lyfter människan, då det krossar henne»! Ett sådant drama är icke Kungarne på Salamis, men väl kung Fjalar.

Kungarne på Salmis är Runebergs enda utförda tragedi, men tanken på dramatiska arbeten ha sysselsatt honom upprepade gånger. Under senare delen af 1840-talet påbörjade han en komedi, Belägringen, hvars handling är förlagd till Karl XII:s tid, och som företer ett par goda humoristiska figurer, och utförde tämligen fullständigt en studie efter Holberg, kallad Trassel, däri hufvudpersonen, en tjänare, som drifver hela intrigen, är kalkerad på Henriks-typen. Holbergs stycken upplästes ofta i Runebergs hem, och han var en flitig teatergångare, då Borgå någon gång besöktes af resande svenska trupper, såsom 1849 af Stjernströms.

Efter publicerandet af andra häftet af Fänrik Ståls sägner upptog skalden sina dramatiska arbeten; nu utarbetades den nätta, men ej vidare sceniskt värkningsfulla värskomedian »Kan ej», och därpå fullbordades Kungarne. Han hyste ock pla-

ner på andra stycken, hvilka att dömma efter ett par små fragment skulle blifvit historiska dramer af mera Shaksperesk anda, och han skref 1862 till B. von Beskow: »Det dramatiska hållet kunde erbjuda vidsträckta rymder, vore jag blott yngre och egde mera speciella historiska studier. Den som finge låna brors blick och sinne för historien! Drammer utan botten i historien eller sagan vill icke rätt tala till mig». Men alla planer stäcktes genom det slaganfall, som hösten 1863 träffade skalden, och som gjorde honom ovärksam för alltid.

Antagligt är väl, att om en längre arbetstid förunnats Runeberg, vi fått flera dramer af hans hand. Men svårigen hade det blifvit några stora segrar. Den skald, som vid nära 60 års ålder icke skapat något dramatiskt mästervärk, lär väl knappast göra det efteråt. I alla händelser voro hans dramatiska försök ingalunda helt förspilld möda. Äfven af dem har han nog dragit nytta för det värk, som satte kronan på hela hans lifsgärning, som först gjorde honom till Finlands — och i viss mån äfven Sveriges — nationalskald.

* * *

Åren 1854—1857 var Runeberg ledamot af en kommité för utarbetande af en ny salmbok, ett uppdrag, som nästan helt upptog hans tid. Jänte honom var hans gamle motståndare och vän Lars Stenbäck den, som drog det drygaste lasset. Hvar

för sig utarbetade de ett fullständigt förslag, af hvilka Runebergs mestadels blef det segrande vid den granskning, som värkställdes af komitén in pleno våren 1857 i Åbo. Med vanlig samvetsgrannhet hade han gått till arbetet och därvid följt grundsatsen att bibehålla så mycket som möjligt af det gamla oförändrat, en pietet, som ock i dylika fall torde vara berättigad. Åtskilligt nytt måste dock fogas till, och Runeberg diktade eller omdiktade vid pass ett sextiototal salmer.

Estlander säger, sedan han lofordat Runeberg såsom bearbetare: »Med mera tveksamhet frågar man sig, om i hans egna salmer det dogmatiska innehållet kunnat medföra i alla stycken en rätt inspiration». Att de tillkommit på utifrån gifven anledning — därutinnan enastående i Runebergs hela poetiska lifsvärk —, bör härvid ej förglömmas. Han tyckes hafva ansett det för en plikt att i viss mån akseptera den asketiska uppfattning, som hans kamrat Stenbäck företrädde, att klaga öfver världens ondska och lifvets fåfänglighet, något som ju låg hans natur fjärran.

Under salmboksarbetet uttalade en gång Runeberg, alltid svår att tillfredsställa, sitt klander af Wallins stil såsom allt för pretiös, men uppkallar därmed en jämförelse, som ej utfaller till hans egen förmån. Wallin, som sade om sig själf, att han föga njutit af lifvets fröjder, Wallin med sin lidelsefulla natur var rätte mannen att i väldiga hymner eller gripande klagan sjunga ut den religiösa förkrossel-

sen så väl som den religiösa hänryckningen. Men får Runeberg i lofsång och bön ge sin egen ljusa och varma religiösa förtröstan luft, då finner han ursprungliga och klangfulla salmtoner. Bland hans bearbetningar af Davidska salmer, denna outtömligt friskt flödande källa för den protestantiska kyrkosången, vill jag, andra oförglömda, särskildt nämna den präktiga hymnen »Himlars rymd sin konung ärar», hvilken dock kanske ej alltigenom håller sig så högt som i begynnelsen. Betecknande är, att Stenbäck om den fälde domen: »vacker och praktfull, men iskall». — Såsom särskildt karakteristiska för Runeberg må ock nämnas hans salmer om »Somnaren» och om »Fosterlandet», den senare en tydlig parallell till Vårt land, som den liknar i kärnfull enkelhet om ock ej i lyrisk flykt.

Komiténs förslag blef emellertid icke antaget. Det väckte — naturligtvis — dogmatiska betänkligheter, och först efter flere förnyade revisioner fastställdes detsamma 1886. Men då hade redan länge den Runebergiska salmboken, som den benämndes efter sin förnämste upphofsman, varit känd och kär för församlingen. Den trycktes 1857 och gaf anledning till en nationalsubskription för skalden, som inbringade 72,000 finska mark.

* * *

Gång på gång hade Runeberg hämtat motiv från Finlands sista krig än till episoder, än till självständiga dikter. Bland de senare hafva Molnets

broder och Den döende krigaren, första gången tryckta 1835 och 1836, sedan upptagits i Fänrik Ståls Sägner, ehuru de hvar på sitt sätt skilja sig från de öfriga sångerna där. Den förra har en mera rent episk ton och form, den senare bryter åter genom sin sentimentalitet af mot sina yngre syskon, hvilka den annars liknar uti den balladartade hållningen. Säkerligen har Runeberg därvid haft Franzéns »Den gånle knekten» till närmaste förebild. — En ny ansats kom uti det humoristiska romanfragmentet från samma år, men ej håller här fann skalden en rätt lämplig form för sitt nationella patos. Sin vana trogen brydde Runeberg sig ej om att forcera saken, utan tog till andra motiv. Slutligen kom det befruktande momentet i en yttre påstötning. Landshöfding Montgomerys bekanta historiska arbete öfver kriget, hvilket utkom 1842, ingaf en af Runebergs umgängesvänner i Borgå, bokhandlaren Öhman, tanken på att såsom ett supplement därtill åstadkomma ett porträttgalleri af krigets hjältar. Han började insamla afbildningar och vände sig till Runeberg med en förfrågan, om han vore villig att skrifva text till värket, samt lämnade till en början en skuggbild af en sin anförvant Otto von Fieandt. Detta skedde i början af 1846. Runeberg mottog uppdraget, och så tillkom den förste »fänriken», såsom han sedan brukade benämna sångerna i serien. Med sin humoristiska karakteristik af den tobaksrökande barske krigaren anslog detta stycke om Fieandt en grundton för hela samlingen.

Det var nu ej precis hvad bokhandlaren hade tänkt sig; af hans plan till porträttgalleri blef där ingenting, men i stället kom i rask följd den ena sången efter den andra, sedan Runeberg funnit formen för sin nationella hjälte-dikt. Det blef en cykel af ballader, — så kunna vi ju kalla dem —, af hvilka hvar och en för det mesta skildrar en viss historisk person. I denna omständighet tror jag vi hafva att söka det för Runebergs poetiska skapelsekraft befruktande momentet. Medan i hans föregående försök hjältarne varit fritt uppfunna typer, väcktes genom det Öhmanska förslaget hos honom tanken på att—till utgångspunkt taga bestämda personer, och härigenom fick hans fantasi ett faktiskt underlag.

För material behöfde han icke vara förlägen. Såsom sina källor nämner han själf Montgomerys verk och traditionen. Nu döko minnena upp från Saarijärvi och Ruovesi, där hela trakten varit full af historier från kriget, och att dessa redan i någon mån fått sägnens karaktär, gjorde dem blott så mycket lämpligare för skalden. Senare fick Runeberg ock från en mängd enskilda personer mottaga berättelser och anekdoter rörande kriget. Man har väl i fråga om Sägneras förhållande till den historiska verkligheten kunnat påvisa en mängd smärre oriktigheter och jämväl enstaka större felgrepp; de mest anmärkningsvärda torde vara, att hela stycket Bröderna är fullkomligt ohistoriskt, och att karaktistiken af de i Fältmarskalken uppträdande officerarna delvis är skef. Men detta berör ju icke

sångernas poetiska värde; vi äro tillfredsställda, blott vi förnimma att Runeberg i stort taget träffat det riktiga.¹

Närmast efter von Fieandt kommo, så vidt man kunnat utröna, Vårt land, Sveaborg och Sven Dufva, den sistnämnda följd af en hel rad sånger, egnade åt männen ur ledet: Veteranen, Gamle Hurtig, De två dragonerna och Torpflickan. De ämnen, som först gjorde sig påminta hos Runeberg, sedan han kommit i gång, voro således just sådana, i hvilka han kanske kunnat använda sina troget bevarade minnen från Ruovesi och i alla händelser skapa friast. Men priset taga de dikter, som besjunga de bekanta generalerna, Döbeln vid Jutas och parallellstycket Sandels. Med det sistnämnda voro sjutton stycken färdiga² och Runeberg beslöt nu att publicera dem. Den 12 december 1848 utkom första samlingen af *Fänrik Ståls Sägner*.

Den 2,000 ex. starka första upplagan gick tvärt åt, så att endast ett par hundra däraf hunno öfver till Sverige. Med hvilken spänning Sägnerna väntades, och med hvilken förtjusning de mottogos, kan svårigen skildras. Snellman i Finland, G. H. Mellin i Sverige och Molbech i Danmark gåfvo vackra uttryck åt hänförelsen, men det var dock jämförelsevis tyst i pressen och missljud saknades ej helt och hållet.

¹ För alla detaljer såväl i detta som i andra afseenden hänvisar jag till de af LAGUS och WRANGEL utgifna arbetena.

² Sveaborg oberäknat, som hölls tillbaka af hänsyn till Cronstedts anförvanter.

Almqvist införde i Aftonbladet (d. 9/6 1849) en högst besynnerlig recension. Han förklarade däri bl. a., att personerna i Sägnerna blott voro allmänna typer och ej hade något nationellt finskt; i detta hänseende och öfver hufvud ur »artistisk» synpunkt satte han Runebergs äldre dikter vida högre och förespådde dem längre lifstid. Det tyckes som om Almqvist ansett all nationell krigisk poesi förkastlig, enär han säger sig här — fränsett en del humoristiska drag — återfinna samma anda, som alltid uppenbarar sig i Tegnér's och Franzén's värser, »när det skall angå krig, ära och trohjärtlighet».

Emellertid intog Runeberg numera obestridd första platsen bland alla på svenskt språk diktande skalder, och flere imitationer vittna på sitt sätt om Sägnernas berömmelse.

Fortsättningen lät vänta på sig längre än ämnat var; några sägner omtalas såsom påtänkta, men då Runeberg ej kunde »få dem på trådarne», lät han saken bero. Först 1851 tillkom en ny sång, Fänrikens marknadsminne, hvilken skall hafva varit påtänkt redan 1848, och 1853 omtalas ytterligare trene vara färdiga, nämligen Den femte juli, von Törne och Lotta Svärd. — Så kom salmboksarbetet, som för en tid förde skaldens tankar åt annat håll. Med 1856 vände han åter till sina Fänrikar, och så följde de återstående, sist i raden Landshöfdingen. Den andra samlingen, liksom den första omfattande sjutton stycken, utkom nästan på dagen tolf år efter denna, den 14 december 1860. Om den yttre fram-

gången var lika stor som förut, så var den allmänna meningen kanske ej så gynnsam; åtminstone antydes detta af Cygnæus i hans året därpå utgifna bok om Sägner, den största, som ännu finnes om dem i estetisk väg. Men en sådan företeelse är ganska vanlig, då förväntningarna äro högt spända. Det tar tid innan det nya blir lika kärt som det gamla.

Runeberg hade ej alldeles uppgifvit tanken på nya sägner, men däraf blef intet. Redan tidigare (1855) hade han i bref till Beskow klagat, att grufvan af nya ämnen minskades. »Många för sig intressanta och ärofulla bragder finnas väl omförmälda i historien eller traditionen, men af dem allena blir ingen diktmålning: de måste tillika ega en bakgrund af individualitet, ur hvilken de framstiga, och ur hvilken de få saft och lif... Med att teckna om en Sven Dufva under andra förhållanden vore föga vunnet». — Det riktiga i denna synpunkt kan ej diskuteras, och frånsatt någon släktskap mellan vissa sägner har Runeberg ock uppfyllt den höga fordran, han i dessa ord ställt på sig själf.

Tre gånger, säger Georg Brandes, har den svenska poesien lyckats uppnå det folkligt klassiska, i Fredmans Epistlar, i Fritjofs Saga och i Fänrik Ståls Sägner, då Runeberg skildrade sitt lands kamp i en rad oförglömliga dikter, krigsidyller, slagfälts-tragedier, en lika realistisk som själf full bivuak-poesi. Man har i denna cykliska form — samlingar af i sig mer eller mindre afslutade smärre dikter — velat

se en svensk egendomlighet, och man kunde numera till stöd för denna sats åberopa äfven de senaste stora svenska prosadikterna, Heidenstams Karoliner och Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga och Jerusalem. Runeberg var nu visserligen svensk till härstamning, men icke till kynne, och (hvad det nu beror på) denna cykliska form låg icke lätt tillgänglig för honom. Hela hans utveckling syntes ju tendera åt ett annat håll, och där är ett stort språng från Kungarne på Salamis till Fänrik Stål, från den aristokratiska antikefterbildningen till den folkliga balladen. Hade Runebergs författareskap genom någon olycka afstannat 1845, så hade hans rykte som en stor skald varit befast, men knappast skulle det fallit någon in, att vi förlorat en stor nationellt folklig skald.

Likväl saknas icke alla förebud. Tillbaka öfver sina stora episka dikter kunde Runeberg anknyta vid den tid, då han också öfvade sig i den lyriskt-episka balladformen, då han efter Herder tolkade sången om Chevyjakten och annat liknande. Och äfven i ett annat afseende närmar sig Runeberg nu sin egen äldre poetiska stil. Af Atterbom hade han på 1830-talet med allt skäl blifvit karakteriserad såsom realist, men den fortgående utvecklingen hade medfört en stor förändring. De episka utkasterna från 1820-talet äro fyllda af smådrag, sprungna ur iakttagelser ur verkligheten, men dessa reducerar Runeberg allt mera och når då den starka stilisering, som kännetecknar Kung

Fjalar. I Fänrik Stål frambryter åter en kraftig realism, hvilken visserligen icke, såsom ibland i de nämnda utkasterna, gör sig bred för sin egen skull, utan med konstnärlig måtta underordnar sig helheten.

Med den verklighetsskildring, som trängde fram i opposition mot romantikens konservatism, hade Runeberg såsom författare intet gemensamt. Vi återfinna icke i hans diktning något genljud af de religiösa, politiska och sociala stormar, som vid denna tid upprörde Europa och fyllde dess litteratur till en god del. Tendenspoesi har Runeberg skrivit blott en gång; det var då han mot Stenbäck försvarade sin lifsåskådnings berättigande. Men han afstängde sig ej från den yttre världen, och i sina bref — de äro ej många — berör han dagens händelser, små och stora. Det är ej heller en tillfällighet, att Fänrikens Sägner kommo till under det årtionde, då den nationella idén satte lidelserna i rörelse i Europas alla hörn. Så äro ock Sägnerna sprungna ur en lidelse, som helt behärskade skalden och som fyllt honom med det djupaste och kraftigaste patos — kärleken till fosterlandet. Och tänker man då på den politiska poesi, som nu slog ut i andra länder, då märker man vid jämförelsen hur hög och ädel den anda är, som besjalar Sägnerna, hvilka fria från all chauvinism ha en krans äfven för den tappra fienden. De hafva äfven de sin tendens, men den ligger öfver nuet.

Skalden, som aldrig ingrep i sitt folks offent-

liga lif, som i en undangömd småstad fyllde dagens anspråkslösa plikter, — huru mycket har han ej värkat för att skapa ett föryngrat finskt samhällsligt lif? »Krigsmannasamband, knutet vid strid, faror, blod och död» upplöses aldrig, sade Döbelu i sina afskedsord till de finska soldaterna. Närmast yttrade med hänsyn till bandet mellan svenskar och finnar, gälla dessa ord ock om bandet mellan de olika samhällsklasserna. Att det finska folket känner sig som en nation bredvid Europas öfriga, den känslan har Runeberg i samarbete med sina kamrater från ungdomsåren kallat till lif.

Då Runeberg i ett stycke Idyll och epigram (nr 22) liksom ånyo i Torpflickan liknar striden för landets försvar vid böndernas arbete för skördens bärgande, så har han nog sin särskilda mening med denna bild. Den rätte krigsinannen, torde han velat säga, är blott den, som besjålas af känslan för fosterlandet och hemmet, som kämpar för höga och ideella syften. Det ligger däri en stilla protest mot en mera romantisk uppfattning af kriget som en hurtig och äfventyrlig sport, där hjälten strider mer eller mindre obekymrad om det mål, han slås för, nöjd att få lägga i dagen sin bravur, att vinna ära och rykte. Hvad Runeberg besjunger är däremot pliktuppfyllelsen äfven i detta gemensamma arbete för fäderneslandet.

I Fänrikens sägner intaga stridsmålningarne icke den stora plats, man kunde väntat, och öfverallt äro de använda icke för sin egen skull utan

för att belysa personernas karaktärer, och kan han få fram dessa utan att skildra själfva kampen, så bryr han sig ej därom. Särskilt i senare samlingen är scenen ofta förlagd till tiden efter krigets afslutande. Där finnas flera stycken, som äro tämligen lyriskt hållna — utom inledningssångerna till båda samlingarna sådana som Fänrikens hälsning och Den femte juli —, men det är icke dessa, som äro de mest utmärkande, utan hela raden af ypperliga karaktärsteckningar, där personerna framträda med full individuel bestämdhet, hvar och en insatt i en eller flera situationer. Hvad härigenom vunnits, springer i dagen om vi t. ex. jämföra Runebergs sång öfver Wilhelm von Schwerin med Geijers Dödsoffer öfver densamme; i den senare blott allmänna betraktelser, som kunde göras vid hvarje liknande tillfälle, i den förra allt dramatiskt, inpräglade en bestämd bild. Eller låtom oss taga Landshöfdingen; grundvalen för denna dikt äro två officiella aktstycken, nämligen en proklamation af Buxhövden, den ryske öfverbefälhafvaren, och en svarsskrivelse af landshöfding Wibelius, däri denne häfdar lagens giltighet. Ur dessa har Runeberg med ett genialiskt grepp skapat den situation, där han ställer den ryske generalen och den finske ämbetsmannen emot hvarandra. Den faktiska kärnan har här ombildats till en med poetisk åskådlighet framställd poetisk sanning.

Och om vi tänka på den betydligaste och utan all jämförelse förnämste af Fänrik Ståls efterföljare,

på Snoilskys »Svenska bilder», så må de vara än så vackra och ställvis — jag syftar närmast på »Stenbocks kurir» — uppnå Sägnernas folkliga klassicitet, de hafva dock ingalunda skänkt oss en sådan rikedom på växlande mänskliga karaktärer. Snoilsky har måhända ej haft Runebergs granntyckthet i fråga om ämnenas poetiska individualitet, besitter måhända ej håller i sitt patos fullt samma breda kraft som sin store finske broder och — hvad som väl är det mäst afgörande — har ej dennes humoristiska syn på lifvet.

Af dessa karaktärsbilder är helt naturligt ett flertal egnat åt bekanta, mer eller mindre framstående och högt uppsatta män, hvilkas namn ännu lefde i traditionen. De populäraste — och det med rätta — bland dessa äro Sandels, Döbeln och Adlercreutz. I alla dessa tre stycken har Runeberg med glänsande konst skildrat ett omslag i striden, huru det hotande nederlaget förbytes i härlig seger, men hvar och en är för öfrigt så olik den andra som möjligt. Gentemot den glada käcka tonen i Sandels står den djupt allvarliga i de båda andra; om Adlercreutz kanske står först uti högstämt fosterländskt patos, så tar Döbeln priset genom rikedomerna af olika stämningar alltifrån prostens inledande förmaning till generalens tackoffer i slutet.

Från dessa generaler komma vi förbi en hel rad officerare af olika grader — Zidén, Fieandt, Lode, Törne m. fl. — till männen ur ledet, till trosskusken och marketenterskan. Runebergs folk-

liga sinnelag har sört för att dessa gestalter icke äro färre och icke mindre individuelt lefvande. Främst bland dem stå Munter och Sven Dufva, den förre den typiske finske soldaten, bonden-krigaren, tecknad med denna oförlikneliga humor, som på samma gång kan se det löjliga, det djupt rörande och det heroiska hos människan. Och Sven Dufva, som Runeberg själf satte högst, ett mästerverk, som han med skäl kunde vara stolt öfver, — i honom hafva vi ej längre blott en finsk typ utan en universelt mänsklig, som tar sin plats i världslitteraturen bredvid Don Quixote, Jeppe och andra humorns odödliga skapelser. Att Cervantes, som Runeberg i hög grad beundrade, icke varit utan inflytande vid Sven Dufvas födelse, kan anses säkert, men detta minskar naturligtvis icke på något sätt Runebergs originalitet.

»Fänrikarne» omfatta den rikaste mångfald af toner och behandligssätt vare sig det gäller allvar eller skämt. Hvilken skilnad t. ex. mellan den sjudande förtrytelsen i Sveaborg, det öfverlägsna föraktet i Fältmarskalken, det obarmhärtiga hånet i Konungen! Slika känslor voro dock icke hemmastadda hos Runeberg; det är blott därför att det gäller hans heliga fädernesland, som lidelsen blir honom till denna grad öfvermäktig. Mera typiska för sidor i hans natur äro då N:o femton Stolt, strålande af denna varma människokärlek, som icke kan tänka sig att någon enda varelse skulle vara utesluten från lifvets sol, och på annat sätt von

Törne, som väl i rent komiskt hänseende tar priset bland kollegerna. Jag tänker att den ger oss en föreställning om Runeberg, sådan han vid pipan och toddyglaset kunde hålla sina vänner fast i timtal, med det uppsluppnaste lynne förtäljande sina jakthistorier. — Den rika skiftningen i stämningar fordrar en motsvarande i stil och värs, och där är jämväl en lång väg från de stora konstmässiga stroferna i Döbeln och Adlercreutz till den lunkande trallen i von Fieandt eller den hurtiga farten i Sandels, alla dessa som flera andra briljanta exempel på rytmens förmåga af karaktäristik.

Till sist några allmänna anmärkningar. Man har ofta till Runebergs karaktäristik dragit fram följande reflexion af honom: »Det är det stora, änkla, som gör det djupa intrycket och griper människosinnet med oemotståndlig makt. Mångfalden, skiftningarna värka ytligt och glömmas». Samma sak uttalar han en annan gång på annat sätt: »En skald skall i sin själ vara en djup och klar bölja. Men tvenne slag af skalder finnas: den djupa klara böljan kan röras af en vind, då speglar den rikt, men oroligt; den kan vara obruten, då speglar den fattigt, men tryggt.» — Medan det i den förra formuleringen ligger ett program och en sjelfhållelse, är den senare ett ödmjukt erkännande af en begränsning. Tar jag ej fel, har detta erkännande kommit till, då Runeberg någon gång i tanken jämfört sig med Almqvist. Skilnaden mellan dessa

periodens båda stormän låg kanske ej blott i kynnet, utan berodde jämväl i någon mån på att de tillhörde olika generationer. För dem båda som för alla deras samtida var lösen en sammansmältning af idealism och realism, men Almqvist har långt mera kvar af romantiken, fast han spränger den genom mängden af nya idéer; Runeberg blir med sin styrka i begränsningen en mästare i sin art.

»Sannolikt skall» skrifver Runeberg i sitt sista bref till Beskow (maj 1863), »mitt snart uppmätta skriftställer i alla sina drag röja, att hela min håg är för det änklade och klara, och att allt, som stöter på svammel och öfvergrepp är mig motbjudande». Detta fördömande gäller ej blott det yttre, den granna utstyrseln hos Tegnér och hos fosforisterna, utan sträcker sig till alla de pikanterier, för hvilka romantikerna och deras efterkommande hade sådan förkärlek. Ut i slikt såg Runeberg intet annat än ovederhäftighet. Försöken att studera psykologiska abnormiteter kallar han »regellösa och upprörande fantasier»¹, och den subjektivism, som gärna för-mäler sig med romantiken, var honom knappast annat än sjuklighet.

För dem, som söka släktskapen mellan geniet och vansinnet, lär Runeberg intet material erbjuda. Då det en gång blef tal om skaldens psykologi i en krets, där en af hans söner var närvarande, utbrast denne halft förargad: »Där fanns ingen psy-

¹ Jfr särskildt hans anmälan af Victor Hugos Lucrezia Borgia.

kologi hos honom, för han var en sund och normal människa!». Detsamma gäller Runebergs diktning; det finnes stora lifssfärer, dem han ej berört, liksom han på det intellektuella området hade sin begränsning. Han hade ett lefvande intresse för människor och hade sin fröjd åt originella förteelser, men han måste dock hos dem äfven se det gemensamma, som förbinder oss alla. Såsom sina tre stora läromästare för lifvet räknade han en sånglärare Ehnström, en tullförvaltare Dreilick och possessionaten Duncker, en son till den bekante krigaren, ingen af dem utmärkt i literärt eller vetenskapligt hänseende, men duktiga karlar, hvilkas storhet låg i deras karaktärer, i pliktuppfyllelse i en trång krets, och som däruti voro hans själsfränder. Han var nöjd med de vänner och det umgänge, som en liten landsortstad kunde erbjuda, blott han kunde finna goda människor. Optimist var han som i sin diktning så ock i sin kärleksfulla syn på lifvet och världen omkring sig, där intet var för ringa för honom. Däraf hans stora, kanske ej så mycket väckande, som sedligt uppfostrande betydelse för hela sin omgifning. Och nog kan Runeberg teckna karaktärer, fast det sker i stora drag och med framhåfvande af det mänskligt värdefulla. Det triviala, som romantiken flydde, det tar han upp och adlar i sin dikt. Han uppsöker där den poesi, som finnes i de ursprungliga och allmänt mänskliga förhållandena, som i alla tider varit och skola vara tema

för sången: naturen, kärleken, familjen, fosterlandet, religionen.

Förvånande är emellertid att Runeberg icke i högre grad för sin diktning tillgodogjorde sig hvad allt han med sin öppna blick iakttog, ehuru han muntligen skall hafva varit outtömlig uti berättelser och skildringar ur sina minnen. Något liknande gäller äfven som Runebergs förhållande till naturen. Huru förtrogen han var med skog och sjö, veta vi väl; hade han någon lidelse, som var honom svår att behärska, så var det jaktens och fiskets, och djurlifvet studerade han med utomordentligt tålamod. Att tänja djur var under alla åldrar för honom en favoritsysselsättning; ännu under sin sista långa sjukdom hade han tama möss och flugor till sitt sällskap. Men naturens arbete bryr Runeberg sig icke om. Hans intresse är ej landtmannens, utan jägarens och fiskarens eller den mediterande naturvännens. I de äldre dikterna i synnerhet är där godt om bilder från naturen, och fina naturstämningar äro strödda litet hvarstädes, men sällan inlägger han i dem någon djupare symbolik, och naturen har för honom ingen mystik, intet hemlighetsfullt lockande eller förfärande. Jag tror knappt han skildrat den i uppror, utan nästan alltid lugn och leende; han älskar att måla morgonens prakt och än mer solnedgången. I flera af de lyriska dikterna, i Svartsjukans nätter, i slutet af Molnets broder, i Hanna, Fjalar och Torpflickan är det af-tonsolens guld, som bestrålar nejdena.

Måhända yppas äfven häruti antikens inflytande på Runeberg; om den skänkt honom mycket, har den ock pålagt honom bojar. Då man gärna talar om hans »folkligt änkla» stil, så må man ihågkomma, att denna änkelhet under större delen af hans bana som skald var klassicitetens, hvilken i sin stränghet är aristokratisk och alldeles icke folklig, åtminstone icke germanskt-folklig. Att Runeberg efter Kungarne på Salamis omedelbart kunde skapa Säguerna, visar i hvilken sällsynt grad han förenade ursprunglig natur med hög konstnärlighet, och tanken på detta kan blott öka vår beundran. Om han undgick faran att hamna i en kylig antikimitation och hade blick för begränsningen hos antiken, så berodde detta på hans kristliga religiositet och hans folkliga sinne, men kanske ock på en småningom vunnen djupare historisk insikt, genom hvilken Hellas för honom blef något annat än ett abstrakt kulturideal.

Om sitt arbetssätt har Runeberg yttrat ett och annat, som förtjänar att tillvaratagas och sammanställas. Såsom jag ett par gånger förut framhållit, saknar han fullkomligt sinne för abstraktioner, men han samtalade gärna om literära spörsmål och estetiska åsikter, — hvarom han ju äfven skrivit åtskilligt —, och ur rent praktisk synpunkt var han gifvetvis högst intresserad för sin egen konsts teknik.

Han brukade upprepa, att han »aldrig öfvat tvång mot sin sångmö», d. v. s. aldrig genom rutin

och energi sökt ersätta inspirationen. Likt Goethes bästa verk äro Runebergs såsom mogna frukter fallna från trädet. Men detta utesluter ej odlarens möda. I första inspirationen hade han aldrig skrivit någon dikt, sade han. »Tro ej, att mina värser icke kosta mig möda. Tvärtom bearbetar jag mina tankar sorgfälligt och länge, men jag sätter dem icke förr på papperet än jag utvecklat och iklädt dem efter bästa förmåga. Ett större poem har jag ej begynt skrifva, innan det i mitt hufvud antagit en fullkomligt tydlig och efter mitt begrepp harmonisk gestalt». Detta tysta arbete med motivens utdanning försiggick mestadels ute i naturen under någon jakt- eller fisketur, och skalden kunde då komma den passionerade idrottsmannen att glömma orren i skogen och aborren i sjön. Längre hade Runeberg t. ex. funderat på Adlercreutz, innan han till slut fick stycket »på trådarne» under en sömnlös natt på en jaktutfärd.

Ett annat uttalande af Runeberg, som Strömborg liksom det föregående anför, är »att då han fick idén till ett nytt stycke var han vek som ett vax, men att utarbetningen af stycket för honom var endast ett lugnt arbete, som utfördes i allsköns ro.» — »Jag smider och smider tills jag hör att det klingar bra».

Samlingen af Runebergs handskrifter ser högst besynnerlig ut, ty han nedkastade sina dikter på första bästa papperslapp, på bitar af gamla bref, kuverter, recept, en gång till och med på ett om-

slag till ett kinapulver. Att han som det har sagts nedskref dikten först då den var färdig i hufvudet, kan möjligen gälla hans äldre lyriska saker, men ej senare. Älgskyttarne genomgingo ju ett par noggranna detaljgranskningar, och handskrifterna till Fänrik Stål visa en mängd varianter. Nr 15 Stolt t. ex. är mycket rättad, och till några strofer i Adlercreutz finnas tre afvikande fattningar.

Ett utomordentligt känsligt konstnärssamvete är en af Runebergs mäst karaktäristiska egenskaper. Ingen osmält räst af material får bli kvar, allt skall vara fullständigt genomarbetat. En sällsynt fasthet i byggnaden och renhet i alla konturer äro frukter däraf, och därför får man så lätt ordet plastik på läpparne, när talet faller på Runeberg; det är ej håller tillfälligt att en af hans söner blifvit en framstående bildhuggare. Samman med hans andra egenskaper gör denna plastik honom till en verklig klassiker inom literaturen; man kan tvista om hvad denna term skall innebära och man kan definiera den olika, men på en författare som Runeberg måste den alltid kunna träffa in.

VI.

»Frihetens sångarätt».

Förebud till skandinavismen kunna iakttagas redan vid slutet af 1700-talet, och man kan datera dess begynnelse från det ögonblick, då Tegnér midsommaren 1829 i Lunds domkyrka tryckte lagerkransen på Ochlen schlägers panna. Men mäktig blef tanken om Nordens enhet först då den bars upp af en allmän tidsströmning, då den blef den form nationalitetsprincipen här uppe antog. Dess bärare blefvo framför andra studenterna. Efter mindre sammankomster mellan medlemmar af universiteten i Köpenhamn och Lund följde de stora mötena i Uppsala 1843 och i de nyssnämnda båda städerna 1845, då Strandberg på Lundagård utslungade sitt Vaticinium och Orla Lehmann i Kristiansborgs ridhus tog ed af studenterna om ett obrottsligt fostbrödralag.

Andra tider kommo, då man såg ytterst skeptiskt på hela denna rörelse, och då ordet skandinavism sällan nämdes utan ett hånande epitet. Med

ironisk min berättades, att under Köpenhamsmötet hållits 247 tal, och att vid en af festerna där druckits 600 butäljer champagne, och spordes efter de bestående resultaten, så hänvisades till massor af granna poem, hvilkas iure värde sällan stodo i rimligt förhållande till de yttre åthäfvorna. — Man frågar sig: var detta allt?

I våra dagar, då en nyväckt känsla af samhörighet går genom de skandinaviska folken, är man böjd att se mera välvilligt på saken. Den retorik, som så ymnigt frodades i skandinavismens hägn, är icke dess ensak, utan hela tidehvarfvets. Man bör erinra sig, att först vid denna tid offentliga möten och tal blefvo allmänna, och det »levande ordet» var något så nytt, så berusande, att det ej är underligt, att folk blefvo yra i hufvudet däraf. — Den politiska sidan lämna vi alldeles därhän, men det förtjänar ihågkommas, att redan då tankar om ett kulturellt närmande uttalades, hvilka nedlagt frön, som visat sig grobara. Särskildt märkligt är ett föredrag om skandinavismens utförbarhet, som Almqvist 1846 höll i Köpenhamn. Han betonar, att det gäller att redan hos barnen i skolan lägga grunden till samhörigheten; han föreslår en nordisk tullförening, gemensamt post- och myntväsen, utbyte af lärarekrafter mellan högskolorna o. s. v. Det är som det har sagts den praktiska skandinavismens program in nuce!

Alldeles utan bestående resultat har den skandinaviska rörelsen ingalunda varit, om dessa än

kommit långsamt. Men som oftast händer det att biprodukterna af ett arbete kunna hafva lika mycken betydelse som de direkta, och månne icke förhållandet varit sådant äfven i detta fall. En sådan biprodukt att här anteckna var, att skandinavismen bidrog till att föra ungdomen, universitetens åtminstone, ut i lifvet. Ansatser till en sådan rörelse hade visserligen icke saknats tidigare. Sturzen-Becker har i en liten dikt, som han kallat »År 1830», berättat, huru han sitter på sin kammare vid Fyris och läser Iliaden, då där kommer ett bud att »Polen hafver skakat den ryska bojan af», och då kan han ej längre sitta stilla inne.

Vi voro några vänner,
vi gjorde ett kalas,
där drucko vi för Polen
ur rågat fulla glas.

Där sjöngo vi för Polen
med unga själars eld;
där stod en tår i ögat,
en hjärtlig, oförställd.

Om natten midt på torget
vid Karlavagnens brand
vi sjöngo än för Polen
med mössorna i hand.

På 1830-talet var det emellertid ännu ej så många i Uppsala, som gripits af tidens nya idéer. Då Geijer våren 1835 återvände från riksdagen, väcktes förslag bland studenterna att samlas för att hälsa honom välkommen tillbaka till universi-

tetet. En enda röst opponerade sig mot denna hyllning, hänvisande på att Geijer talat för indragningsmakten, men ett knytnäfsslag sträckte strax talaren till marken, och därmed var den liberala oppositionen tystad. (Opponenten var ej heller en riktig uppsaliensare utan en rabulistisk stockholmare — August Blanche). Först fram på 1840-talet blef där mera allmänt lif bland studenterna. Under inflytandet af skandinavismen rycktes de ut från det blotta sysslandet med böckerna till deltagande uti tidens politiska frågor, och skandinavismen föranledde jämväl deras sammanslutning till studentkårer. Känslan för de stora ideella uppgifterna blef lifligare och allmännare, och inför detta framsteg får man lysa något öfverseende med, att det icke aflöpte utan chauvinism, i det att dessa nykreerade »herrar i andens rike» togo sig öfversittarton gentemot de utanför universiteten stående »brackorna».

Den nyväckta entusiasmen, medvetandet af att vara bärare af de liberala, de nationella och skandinaviska idéerna tog sig uttryck i en student-retorik och -lyrik, som visserligen numera icke ha det bästa rykte. En mera skeptisk tid tycker sig bakom denna hänförelse spåra lika mycket punsch som verklig idealitet och ser med ironi på fäststämningen vid dessa kalas, där man med lika kraftig öfvertygelse sjöng och drack för idealerna. En af studentskalderna, Nybom, yttrade ju själf en gång

om ett sådant lag: »Vi va' fulla som kajor, men med Sverige på läpparne!»

Likväl vore det orätt att affärda saken med ett förnekande af stämningens äkthet. Viktor Rydberg berättar i sitt minnestal öfver Strandberg, huru under hans egen studenttid i Lund synkretsen blifvit kringgårdad, men, heter det, »då vid högtidliga tillfällen vi tågade under våra banér och sångerna från Talis Qvalis' studentdagar uppstämdes, tonade de som hälsningar från en svunnen skönare ungdomsvärld. Strandbergs samtida i Lund förekommo mig som ett herossläkte, hvilket

af lifvets större former tog en dristig öfverblick».

Och ännu i dag är det ju Gunnar Wennerbergs och Otto Lindblads toner, som tolka ej blott studenternas, utan hela den svenska ungdomens känslor. Skulle vi också, ifall vi begynna tänka öfver texten till sångerna, tycka att den är tilltagen öfver höfvan kraftig, så ryckas vi dock med af melodiernas stämning. Och vi kunna väl då förstå, att när »Stå stark du ljusets riddarvakt» ljud för första gången, då låg där ett annat, ett starkare solljus öfver ungdomen. — Wennerberg har ock med sina *Ghuntar* (skrifna 1847—50) skildrat studentlifvet sådant det var för ett halft sekel sedan. De äro färgade af tidens romantik, men de hafva ock så mycken realistisk humor, att den bild de gifva ej blir falsk och ovärklig, och länge skola de stå som det bästa uttrycket för det ungdomliga kamratlifvet med dess fröjder, dess vemod och dess

svärmeri. — Bland tidens många studentskalder skall jag blott dröja vid den utan gensägelse främste, Talis Qvalis.

Utgången från en sörmländsk prästgård hade Carl Wilhelm August Strandberg (1818—77) vistats någon tid vid Uppsala universitet, innan han vid tjugu års ålder kom till Lund. Bland sina studentkamrater där blef Strandberg snart känd och värderad såsom skald. Vi ha redan sett honom såsom en af de många tegnériderna; i allmänhet äro Strandbergs ungdomsdikter mycket abstrakta, vare sig han antyder, huru han i naturen funnit tröst för sina religiösa tvifvel, eller han uttalar sin ungdomliga världssmärta eller besjunger kärleken. Den ideella riktningen, det ädla uppsåtet och det rena sinnet är hvad vi här finna gemensamt med den senare Strandberg, men en starkare personlig egenart söka vi ännu fåfängt. Denna kommer med det att hans blick riktas utåt, på de upprörda politiska förhållandena. Vid en soaré på Akademiska Föreningen i februari 1840 upplästes en af Strandberg författad »Hälsningssång till folkrepresentanten Hans Jansson», en af de mest framträdande bland oppositionsmännen inom riksdagen. Att dennes anföranden som oftast stammade ifrån Aftonbladets redaktionsbyrå, var en sak som Strandberg ej gärna kunde veta, och för öfrigt befattade sig skalden föga med honom utan deklamerade öfver »huru skönt det blixtrar» rundt omkring i Europa. Bland dessa allmänt hållna liberala fraser förekom emellertid

äfven ett angrepp på Lunds största namn, Esaias Tegnér, som bekant vid denna tid en hatare af allt hvad liberalism hette.

Med nacken böjd för maktens lumpna fana
 Den mannen går ej mer sin egen bana,
 Han tappat bort sig själf, hans snille har
 Den höga sceptern icke mera kvar, o. s. v.

Detta kunde ej passera oanmärkt; inom Föreningen uppstod en het strid mellan de äldre, som ville bannlysa all politik därifrån, och de yngre, som togo Strandbergs parti. Ännu mot årets slut gingo dyningarna högt, och skalden fick erfara, att han ej var väl sedd af professorerna. En af hans biografer påstår, att detta förmått honom att afstå från tanken på magistergraden, hvilket låter något otroligt. Han slöt visserligen sin bana vid universitet med att 1847 taga kansliexamen, men han egnade sina studier åt det humanistiska området.¹ Hegelsk filosofi öfvade inflytande på honom som på hans jämnåriga, men mer betydelse för hans författarskap hade bekantskapen med den nya tyska politiska lyriken.

Sånger af tvenne det dåtida Tysklands mest representativa skalder, Herwegh och Hoffman von Fallersleben, utgäfvos i svensk tolkning af Strandberg 1844. Han fann nu själf sin äldre diktning

¹ Af S:s dikter från denna tid hafva blott några få upptagits i hans Samlade Vitterhetsarbeten; de offentliggjordes i kalendrarne Hertha och Vinterblommor samt i tidningarna Freja och Skånska Correspondenten, hvilken sistnämnda 1844 redigerades af S.

otillfredsställande och tog starka intryck af i synnerhet den förstnämde af de båda tyskarne, medan jämväl den upplågaende skandinavismen fann honom bland sina främste bärare. Alstren af denna nya riktning samlade Strandberg i *Sånger i pansar*¹ och *Vilda rosor*, utgifna 1845 och 1848. Detta frihetssvärmeri delar sin tids abstraktion och oklarhet; man kan svårligen säga, att skalden haft ett fast program och intresserat sig för genomförande af bestämda reformer i demokratisk anda, kanske med undantag af tryckfrihet. Det fria ordets makt besjög han i en dikt 1842 (Den siste kungen), och däråt egnade han äfven på äldre dagar ett par sånger. Strandberg drar i fält mot romantikens naturdyrkan, mot pietismen och känslsamheten (Olika tämpel, Motsats och Till de känslamme), men framförallt är där i dessa sånger en yfverboren chauvinism, om ock de värsta yttringarna af denna icke medtagits i samlingarna, såsom den vid studentmötet 1845 tillkomna dikten Det sista handslaget, hvori en strof lyder:

Om oss öfvermakten makar
 Ur hvar vinkel i vårt land,
 Gripa vi i himlens hakar,
 Rycka blixten ur hans hand,
 Och på den vi gränsle rida

¹ Titeln torde vara vald efter den äldre tyske frihetssångaren Rückerts Geharnischte Sonetten (1813). — Till sin utvecklingsgång är Strandberg mera lik Freiligrath än de båda ofvan nämnda.

Ned till fädrens land igen:
 Och vår ridt skall spörjas vida
 Och vår nord stå upprätt än!

Men trots all sådan bombast kan det icke bestridas, att Strandbergs lyrik är det mest poetiska, mest fullödiga uttrycket för den tidens unga känslor. Ingen af de många andra frihetssångarne har nått hans kraft och hans fart, och om samtiden anklagade honom för att gripa hårdhänt i lyran, så är just detta en förtjänst. Den äkta stålklängen fick Strandberg ensam fram, och han delar med Runeberg förtjänsten af att hafva återgifvit den svenska värsen en manligare karaktär. Gärna rör han sig i sonettens form och samlar där tillhoppa sin harm uti några slående slutrader, som man ej så lätt glömmar; så i en till Hierta, då denne i Aftonbladet varnade för de oberäkneliga följderna af ett krig med Tyskland:

Du sitter hemma och för landet vakar
 Och skrämmier upp, en riddare så god,
 Hvar ängslig gäck med dina pappersdrakar;
 Men vi, som ha ett hetsigare blod,
 Vi nyttja dem, där lägerelden sprakar,
 Till pappersladdning framför våra lod.¹

¹ Man kunde ha ställt till de krigiska skalderna den frågan, hvarför de icke slöto sig till de frivilliga, som drogo att kämpa för Danmarks sak. Nybom ursäktade sig så:

Gärna följde jag, men fjättrad, arm
 Har jag vuxit fast vid fosterjorden;
 Sångens oro vaggar i min barm
 Och med feberlågor fyller orden.

Åren efter 1848 känntecknas af en viss matt-
het i det offentliga lifvet eller åtminstone i litera-
turen i jämförelse med de föregående, då storm-
klockorna öfverallt voro i ständig gång, och redan
detta kunde varit en anledning till det starka af-
tagande, som då visar sig i Strandbergs produktion.
Men han hade ock, sedan han 1847 gift sig och
flyttat till Stockholm, fått fullt upp att göra med
att skaffa bröd åt sig och de sina genom arbete i
pressen och öfversättningar för scenen. Först då
han blifven medlem af Svenska Akademien 1865
öfvertog utgifningen af Posttidningen, kunde han
säga, att han hade sin trygga bärgning. Fick han
tillfälle att under denna stränga kamp för tillvaron
rädda några stunder för egen del, egnade han dem
åt försvenskningen af Byrons Don Juan och smärre
sånger, ett arbete, som i sitt slag är ett literärt
störvärk.

Med erfarenheten och mognaden fick Strand-

Sångens stormar i en mänskösjal

Kände, lycklige, ej du, — farväl.

Strandberg åter svarade på en liknande förebråelse:

Har jag ej spillt mitt blod för fosterlandet?

I sanden har väl ej dess purpur runnit,

Men det har strömmat, gubbe, i min sång!

Jämförelsen mellan dessa båda strofer är icke utan sin
karaktäristiska motsats; Strandbergs är vida lyckligare funnen
och mera energisk. — Den senare är som bekant äfven för-
fattare till den svenska kungssången, hymnen »Ur svenska
hjärtans djup», som skrefs till Oskar I och väl närmast är en ytt-
ring af de förhoppningar, med hvilka han mottogs af liberalismen.

berg en annan syn på många ting; idealen blefvo mindre vidtfamnande, mera bestämda.

Jag har fått respekt, jag, för det lilla,
sen jag sett hvad världen kallar stort,
säger han en gång, och ingen må anklaga honom
för att hafva svikit sina löften i ungdomen, därför
att hans sång nu gick i andra tonarter. Hvad som
är en heder för ynglingen, skulle ej alltid vara en
prydnad för mannen. Om Strandbergs dikter från
äldre år icke äro så talrika, har han dock med dem
visat en förmåga af utveckling, som icke är så
vanlig bland lyriska skaldar. Lidelsefullheten byt-
tes i en mer behärskad, men därför ej mindre varm
känsla; vi hafva honom att tacka för vackra foster-
ländska sånger, och hans mänskokärlek finner rika
ämnen i det obemärkta, hvardagliga lifvet. Likväl
är det kanske först under sina sista år Strandberg
ånyo, fast i en helt annan mening, fann vägen till
lika vida kretsar som ett par decennier tidigare,
t. ex. med Sista förhöret. Och om han någon gång
lämnar sin tillbakadragenhet och sjunger ut sitt
eget personliga lif, finner han toner, så gripande i
sin änklade innerlighet som Hälgmålsklämtningen,
skrifven till hustrun 1868, eller »Tack för god
vakt», hans svansång och afsked till allt hvad som
här på jorden varit honom kärast.

Denna sista fas af Strandbergs diktning faller
utom den period, med hvilken vi här hafva att
göra, och det är såsom den främsta af 1840-talets
lyrici han intar en plats i vår literaturs historia.

Hans namn väcker närmast tanken på Lunda-studenten, som så eldigt sjöng ut de ungas jubel och harm. Vi skulle icke ens önska bort hans vilda öfverdrifter, ty äfven de höra med till karaktäristiken af honom och hans tid, och om de också någon gång framkalla ett litet leende, så är där så mycket, som kommer med en frisk fläkt af ungdomlig käckhet, af glödande fosterlandskärlek och tro på Sveriges och Nordens kraft.

Gustaf Lorens Sommelius var en af de svenskar, som praktiskt togo konsekvensen af skandinavismen; han föll vid Dybböl d. 5 juni 1848, och denna krigardöd spred ett försonande och romantiskt skimmer öfver hans lif såväl som hans diktning. Mer än någon annan af sin generation kunde väl Sommelius räkna själsfrändskap med Byron, och hans våldsamma och obändiga lynne gaf sig luft i ett kringirrande lif och bittra satirer mot aristokrater, präster och kälkborgare; åtskilliga gånger har han försökt skildra disharmoniska typer efter sitt eget beläte. Där var nog skaldegry hos honom men äfven i konstnärligt hänseende saknade han disciplin, och formen behandlade han vanligtvis ytterst vårdslöst. Minst tilltalande äro hans krigs-sånger, i hvilka han tyckes gripen af ett riktigt bärsärkaraseri, och där det icke är fråga om något ideellt mål utan blott nöjet att få slå. En hel del tidsdikter af Sommelius syntes under början af 1840-talet i Aftonbladet och i Freja, och 1846 utgaf

han tvänne diktsamlingar: »Vallmoknoppar, plockade på steppen af Beppo» samt »Silhouetter, klippta i papp, samlade af Doktor Dulcamara», i hvilken sistnämnda han angrep åtskilliga bekanta personer i Göteborg.

Wilhelm von Brauns namn (1813—60) uppkallar icke för vår fantasi bilden af en frihetens sångare, och i själfva verket intresserade han sig ej heller mycket för politiken; liksom sina jämnåriga har äfven han dundrat mot tyrannerna, men gjort det på ett sätt, som man vore frestad taga för en parodi på de andra. Eller hvad säges om följande tirad, hämtad ur »Den ende frie. Dröm 1851»:

Monarkerna satte sig neder att dricka,
men bålen var fylld af det rödaste blod;
en blänkande bila bars kring såsom bricka,
på denna som bäger en dödskafe stod.

Den hjärtans beskedlige Braun var sannerligen icke skapad att röra sig på koturnen, men han var till sin läggning en afgjord demokrat, och han hade det varmaste hjärta för alla samhällets styfbarn. Han hade råkat välja den militära lefnadsbanan, men han afskydde krig och disciplin, och när han i januari 1846 fick afsked som löjtnant, kände han detta som en befrielse från ett besvärligt ok.

Naturlighet och otvungenhet älskade Braun, och för att skatta den insats, han värkligen gjort i vår litteratur, bör man se honom i motsats till den korrekta och affekterade Böttiger. Med Sturzen-

Becker och Blanche hade Braun ingått nästan en formlig sammansvärjning till »Böttigerianismens ruin», och gång på gång skämtade han med den sentimentala erotiken, som blott pustar och gråter; så i Vitterlek:

Han dukar under för dessa kvalen,
Betänk, o Laura, att karl'n blir galen.
Det enda medlet att sen bli klok
Är till att trycka en liten bok.

Det var år 1834, just då jämmern florerade som argast, Braun, då en nyblifven fänrik, framträdde med några dikter i Aftonbladet, och efter dem följde som väl bekant massor af dylika, tryckta först i den nyssnämnda tidningen, sedan i flera samlingar Dikter och i en hel rad kalendrar, alltifrån Calle 1843 till den efter Brauns död 1860 utgifna Borup. Den uppslupna munterhet, som härskade i de flesta af dessa, frågade föga efter om den hoppade öfver anständighetens gränser, och många voro de, som blefvo chockerade, men vida flere jublade. Den akademiska kritiken förfärades i begynnelsen, och Malmström uttalade ett högtidligt anatema öfver Brauns »orgier», men ständigt nya upplagor vittnade om publikens förtjusning, och snart ändrade också recensenterna sin ton. Hagberg prisade hans humor (i Studier etc. 1842), och något senare innehöll äfven Frey ett par gånger erkännande omdömen. Ett dåligt rykte har i alla fall följt Braun, och det är ej underligt, att mången stöter sig på han mustiga uttryck och hans själfsvåldiga fantasi,

på alla dessa anekdoter och infall, som snarare höra hemma vid ett nachspiel än i poetiska kalendrar. En och annan tar kanske illa vid sig redan öfver en del af hans ämnen, hans travestering af berättelser ur gamla testamentet, och icke alla kunna som Braun själf trösta sig med att »Vår Herre är ingen pedant».

Man bör emellertid komma i håg, att Brauns författareskap företer andra sidor, som äro värda mera erkännande. Hans natur- och genrebilder äro af ganska växlande värde, men där är flere af dem, som vittna om en aktningssvärd förnåga af åskådlig, realistisk skildring; man läse t. ex., huru han i »En höstdag» målar djurlifvet på gården utanför sitt fönster. För resten kan Braun också vara mycket moralisk; med ifver predikar han om lastens och lättsinnets fördärliga följder och tuktar skarpt den högfärdige eller kryparen. Naturlighet och människokärlek äro grundprinciperna för hans sedelära, och de äro icke de sämsta, liksom hans lefnadsfilosofi är det borgerliga sunda förståndets.

Om Braun genom dessa egenskaper är en motståndare till sådana författare som Böttiger och Nybom, så har dock äfven han i alla fall sin andel romantik, och huru mycket han gycklade med känslomheten hos sina samtida, har han själf inombords en ganska god portion af denna vara, hvilket kommer fram i synnerhet i hans noveller. Dessa, som just icke stå så högt i literärt hänseende, skildra som oftast militärlifvet och ej minst dess vedervär-

digheter, hvilka Braun själf så lifligt kände, men där är uti dem också ganska mycket af det goda kamratskap, den gemytliga patriarkalism och den idylliska landtlighet, som hörde till den gamla nu försvunna indelta armén.

icke blott i sina dikter utan äfven i sitt lif åsidosatte Braun den visa måttan, men till hans ursäkt länder, att hans lott ej var den lyckligaste; af naturen hade han en hypokondrisk åder, hvilken med tiden som oftast tog lofven af hans goda lynne, och han hade haft sin vemodiga kärlekssaga. Den flicka han älskade var en kusin, Ebba von Braun, men ehuru hans kärlek var besvarad, blefvo de aldrig förenade. Han ville icke, sade han, binda henne vid sitt mörka öde, och hon rycktes tidigt (1843) bort af döden, men sitt vackra minne vårdade han sedan troget. Bland dikterna till henne är den allmänt bekanta »Du är mig kär», hvilken, om den också icke i allo är ett färdigt konstverk, dock i sin rörande änkelhet är bra mycket mera värd än Nyboms grannlåter.

Äfven med klen ekonomi hade Braun att kämpa, och han kunde icke taga den saken med lätt mod; han var i vissa fall en svag karaktär, men han var en hedersman, och han fann också verkligt goda och trogna vänner, som sökte taga hand om honom. Under sina sista år vistades Braun sålunda en lång tid hos Blanche och röntte där hjärtlig omvårdnad, när han var djupt nedkommen och nästan själssjuk. Man får ock det intrycket, att Braun ärligt sökte

bekämpa sina svagheter; hans ånger var uppriktig och han hörde ej till dem, som i själfva ruelsen finna ny njutning.

En »hyggligare», mera borgerlig och för familjekretsen afpassad humorist var den populäre tullinspektoren på Sandhamn Elias Sehlstedt (1808—74), hvars många små glada visor ännu ingalunda äro helt förgättna. Motiven äro oftast af anspråkslösa art, någon gång lätt kryddade af en tam satir, men hjärtligheten och förnöjsamheten i förening med den friska lefnadslusten förvärfvade honom med rätta många vänner. I jämförelse med Sehlstedts fem band är det häfte mycket blygsamt, som rymmer Fredrik August Dahlgrens (1816—95) värmländska visor, och af dessa äro öfver hälften tillkomna på gamla dagar, men till gengäld hafva dessa bilder från folklifvet i Sveriges sångrikaste landskap en så ursprungligt folklig ton och en så kraftig realistisk åskådlighet, att man är helt öfverraskad af att något sådant kunnat komma till under 1840-talet. Författaren själf var ock så litet medveten om deras värde, att han först 1875 kom sig för att utgifva dem, hvadan de ej håller haft någon egentlig betydelse för denna period.

Bland mängden af öfriga skalder — hvarenda literatör och tidningsman skref värs då för tiden — torde ytterligare tvänne kunna göra anspråk på ett omnämnande. Carl Herman Säterberg (1812—97) är till sin grundstämning romantiker, men den kärlek till naturen, som inspirerat flertalet af

hans dikter, gaf honom friskare och mera okonstlade toner än mängden af epigonerna; sångtexter sådana som »Vintren rasat ut» och »Glad såsom fågeln» skola nog ännu en tid i vida kretsar bli populära, fast kanske icke så mången vet hvem som skrifvit dem. — Gudmund Leonard Silfverstolpe, född 1813, borttrycktes i förtid af koleran 1853, efterlämnande bland sina umgängesvänner minnet af en god kamrat, som kunde vara glad ända till öfverdåd. Ur hans dikter talar en manlig anda, släkt med Malmströms eller snarare Runebergs, om hvilken senare stundom äfven formgifningen erinrar.

Efter denna lilla parentes återvänder jag till ännu en medlem af den krets, som egentligen åsyftas med den valda kapitelrubriken, och just den, som funnit detta slagord, nämligen Oskar Patrik Sturzen-Becker, hvilken i en dikt öfver Oskar I uttalade sin förundran öfver tystnaden bland skalderna vid konungens död och frågade, om det då skulle bli

vi simpla krigsmän i ett annat läger,
vi frihetens försmådda sångarätt,

som tolkade hans minne. Sturzen-Becker hade kanske mer rätt än någon annan att tala i deras namn.

Sturzen-Becker är ett Stockholms-barn, och detta har väl gjort sitt till vid formningen af hans andliga fysiologi. Född 1811 kom han knappt sex-

tonårig till Uppsala, där han lefde ett tämligen tillbakadraget lif med sina studier och sin fiol, denna senare hans tröst vid mer än ett tillfälle, då lifvet slagit djupa sår. Förut har jag redan om-
talat, att han hörde till Hagbergs krets, och att han 1831 debuterade med ett tegnériserande poem. 1833 blef han filosofie magister, men hade redan året förut i Stockholm inskrifvit sig i finansdepartementet.

Hans ämbetsmannabana blef emellertid mycket kort, ty skriftställarens kall lockade honom. 1834 utgaf han (utom ett par mindre betydande noveller) en liten tidning *Arlekin*, hvilken visserligen afsonnade efter tretton nummer, men då gjort sin redaktörs lycka, så till vida som han på grund af detta lärospån blef anställd i Aftonbladets redaktion. I denna tidning vann Orvar Odd, såsom Sturzen-Becker kallade sig, sina sporrar som kåsör genom sina 1837 började »Memoarer öfver den förflutna veckan». Han utbildade ytterligare sin talang för den lättare stilen på en resa till Paris. Fransmännen äro ju af ålder mästarna i spiritualitet och elegans, och bland de då lefvande Pariser-författarne tog Sturzen-Becker, enligt egen uppgift till mönster Jules Janin, en herre med ett oförbränneligt godt humör, som i lång tid behärskade den literära följetongen i *Journal des Debats*. Såsom kåsör gjorde sig Orvar Odd känd äfven för sin radikalism och sin satiriska skärpa, och jämte sina artiklar i Aftonbladet publicerade han flera samlingar resebref

och skisser, i hvilka senare han tecknade bilder och typer ur Stockholmslifvet.¹

1843 lämnade emellertid Sturzen-Becker sin anställning i Aftonbladet, missnöjd med det sätt hvarpå Hierta behandlade konflikten mellan Almqvist och Blanche. Året därpå utgaf han en diktsamling, *Min fattiga sångmö*, hvilken innehöll ett par poetiska berättelser, några erotiska dikter, mestadels hållna i en lätt ironisk ton, och en hel rad politiska sånger. Bland mängden af frihetssångare tar Sturzen-Becker sin särskilda plats i anspråk därigenom, att han icke nöjer sig med blott allmänna fraser, utan har ett ganska bestämt program. Ingen har som han dragit fram de sociala orättvisorna och missförhållandena, och från den tidens synpunkt torde han nog snarare förtjänt benämningen radikal än liberal.

I en af värs-berättelserna, Dissonanser, förtäljes om en arbetare, hvars fästmö blifvit förförd af en roué baron Fritz, och som därför gör ett mordförsök mot denne. I arbetarens mun har Sturzen-Becker här lagt följande utbrott:

Ni frågar hvem jag är! En man af dräggen,
en mask, ett kräk, likt flugan uppå väggen,
ett utaf dessa kojans barn, så små,
att ni ej ser, när dem ni trampar på. —

¹ *Med en bit krita* 1841, *Med en bit blyerts* och *En utflykt ur boet* 1842 samt *Ur Stockholmslifvet* 1844; till 1838 års rika broschyrliteratur bidrog St.-B. med tre häften värs och prosa kallade *Stormfågeln*.

En utaf detta pack, som man ej unnar
 en enda drick ur ljustets tusen brunnar,
 som man förnekar ens hvad skugga är
 af helig känsla, ädlare begär.

Flera liknande utgjutelser och skildringar finnas i samlingen, men bredvid dessa ock andra, i hvilka Sturzen-Becker förstuckit sitt patos under en från Heine lånad dräkt; en sådan är den ofvan omtalade dikten Året 1830. I en annan, Kontraster, berättar skalden om sina två grannar; på den ena sidan har han en figurantska, som tar lifvet lätt och gladt, fast hon någon gång kan få »en liten mera svärmisk fnurr», då hon sjunger Dannströms visor till gitarr. På andra sidan bor däremot »en gammal from mamsell», som snyftar och suckar hela dagen och på sin höjd roar sig med att spå i kort.

Hvarenda eftermiddag
 i aftonsången gumman går,
 och gudasaligt tråkigt
 hon har det så från år till år.

»I maj» ger Orvar Odd sig ut till Djurgården att hälsa vårens ankomst, slår sig ned hos »Davidson vid Slätten» vid en toddy och en god cigarr (O. O. var en stark rökare) och drömmer halfvakna drömmar om ett Arkadien, där herdar och herdinnor ömt kuttra samman. Aftonvindens kyliga fläkt kallar honom tillbaka till verkligheten:

Från Blåporten midt emot ses glimma
 genom dunklet ljus förutan tal;
 små gudinnor ock därinne stimma,
 det är verklighetens pastoral!

Sådana situationsbilder med sin lilla tendens eller udd voro väl det mäst lyckade i »Min fattiga sångmö», och om de icke voro så alldeles originella, försvarade de dock godt sin plats som en ny insats i den svenska dikten. Men samtidens kritik ställde sig förnämt afböjande gentemot hela samlingen, och i Dagligt Allehanda uppträdde en recensent, som öfverhopade Orvar Odd med smädelser för hans Heine-imitation, hans »hufvudstadston» utan sinne för natur, friskhet och oskuld, hans rop på frihet utan Gud, fosterland och mänsklighet. Recensionen var visserligen insänd, men efter en lam gensaga mot dess stränga ton anslöt sig tidningens redaktion till anfallet på »den pretentiösa tonen hos åtskilliga yngre poetaster, det maniererade i deras produktioner och den öfverhufvud materiella tendensen af deras s. k. poesi». Måhända låg bakom dessa angrepp lust efter hämd för allt hvad Orvar Odd genom sina sarkasmer i Aftonbladet förbrutit, men de flöto nog ock ur den gamla romantiska idealismen, hvilken såsom materialism fördömde all poesi, som icke uteslutande höll sig uppe i de blåa eteriska rymderna. Detta mottagande lär ha gripit Sturzen-Becker hårdt, men en svårare sorg drabbade honom ungefär samtidigt, i det att hans hustru, med hvilken han blott några år varit förenad, öfvergaf honom.

Sturzen-Becker lämnade nu Stockholm och begaf sig till Skåne, där han någon tid vistades på landet hos en god vän, sökande sin tröst förnäm-

ligast i sin kära fiol. Men hans spänstiga sinne lät sig ej länge nedslås, och inom årets slut finna vi honom i Köpenhamn i full färd med att på anmodan af det där bildade skandinaviska sällskapet hålla föreläsningar öfver den nyare svenska skönlitteraturen. De utkommo i bokform året därpå och ådagalade, att Orvar Odd återvunnit sitt goda humör, och att hans kvickhet och malice voro lika slagfärdiga som förut i Aftonbladet.

Alltsedan denna tid var Sturzen-Becker intill sin död 1869 bosatt vid sundets strand ömsom i Köpenhamn (1844—47 och 1854—63) och i Helsingborg. I den sistnämnda staden grundade han 1848 tidningen *Öresundsposten*, det enda af hans mångfaldiga företag i denna väg som blifvit bestående.¹

Sturzen-Beckers värksamhet under detta kvartsekel var främst egnad den skandinaviska idén, och bland de många, som då satte in sina krafter för denna, torde få hafva arbetat så troget och så ifrigt som han. Med sin språktalang lärde han sig snart att ledigt och korrekt behandla danskan, och han skref i köpenhamns-bladen om svenska förhåll-

¹ Här en förteckning på St.-B:s öfriga tidningsföretag, hvarvid må ihågkommas, att flera andra ej hunno öfver förberedelserna: *Bazaren* 1841, *Liten lefver än* 1843, *Nordisk Litterartidende* (med C. Ploug) 1846, *Nordljuset* 1847, *Orvar Odd* 1850—51, *Skåne, gammalt och nytt* 1854, *Följetongen på järnväg* 1856—58, *Illustrerat Konversationsblad* 1857, *Skandinavisk Gazette* 1861—62. Dessutom var St.-B. medarbetare i Aftonbladet 1856—65, i Göteborgsposten 1859—63 och i Posttidningen 1866—69.

anden, liksom han genom korrespondenser, genom egna tidningar, tidskrifter och broschyrer sträfvade att bland svenskarne utbreda kunskap om Danmarks litteratur och kultur. Under kriget 1848 var han ytterst värksam för att få Sverige-Norge att ingripa till broderlandets hjälp, och Öresundsposten intog vid denna tid en i viss mån officiös ställning på grund af dess redaktörs intima förbindelser med det ledande nationalliberala partiet i Danmark. Men i längden kunde han icke följa detta parti, och då han i ett öppet bref 1862 ställde sig i bestämd opposition till dess helstatspolitik, stängdes de skandinaviska kretsarne i Köpenhamn för honom. Det var efter den betan han andra gången bosatte sig i Helsingborg.¹

Både skalden och politikern Sturzen-Becker har fördunklats af följetonisten Orvar Odd. Sin egen uppfattning af denna litteraturart har han antydt i uppsatsen om Holberg såsom följetonist, där han om följetongen säger: »För vår del sammanblanda vi icke detta begrepp med detta andra och äldre franska uttryck för den lätta skrifarten 'kåseri'; det yttre tycket mellan dem båda vilseleder lätt, men det är vid närmare undersökning en väsentlig skil-

¹ Under sin första vistelse där förde St.-B. en häftig kampanj mot stadens kyrkoherde P. Wieselgren och lär därvid hafva förgått sig. Det var två motsatta världsåskådningar, som här bröto sig mot hvarandra, och man behöfver icke, som det har skett, tillägga St.-B. några mindre nobla bevekelsegrunder, såvida icke bestämda bevis kunna framdragas.

nad mellan de tvänne arterna. Förstå vi det rätt, så är kåseriets högsta konst att på ett tilltalande sätt tala (eller skrifva) om ingenting, en konst, som är svår, men i arten af hokus-pokus och task-speleri; följetongen däremot icke blott medgifver utan förutsätter till och med, enligt vår uppfattning, ett innehåll, hurudant detta nu än må vara». Nog kunde det väl hända Orvar Odd, framför allt i yngre dagar, att han gick på ackord med denna ideala fordran och, som Holberg säger, lagade sin soppa på en »Pölsepinde», men hans sträfvän att vara »ej blott til Lyst» är dock omisskänlig. I hans Valda Skrifter ha intagits en hel följd kulturhistoriska utkast, som vittna härom.¹

Emellertid är ju dock följetonisten i främsta rummet hänvisad tiil de ämnen, som för stunden upptaga publikens tankar, och sällsynt är att hans arbeten kunna bevara sitt intresse för senare generationer. Orvar Odd har ej helt undgått detta öde. Hans artiklar vimla af hänsyftningar på samtida tilldragelser, hvilka, fastän de icke äro svåra att förstå för den, som har en smula kunskap om den tiden, dock hafva mist nyhetens behag och därmed ock sin udd och stimulans. Stilen har visserligen bättre än de flesta andra dåtida författaresh bibehåll-

¹ De flesta torde väl förskrifva sig från St.-B:s senare år; kronologiska uppgifter saknas i denna liksom i de flesta upplagor af svenska författare. — Om St.-B:s historiska intressen och studier vittnar ock hans bok om *Reuterholm efter hans egna memoirer* (1862).

lit sin friskhet, men saknar den prägnans, som bevarat t. ex. Paluærs saker. Jag tror därför, att om man vill hafva en någorlunda riktig uppfattning af Sturzen-Beckers betydelse inom denna genre, man bör vända sig till hans *Grupper och personager från i går*, den 1861 utgifna omarbetade och tillökade upplagan af hans ofvan omnämnda literära föreläsningar, hvilka ännu äfven genom sitt innehåll ha intresse.

Såsom literär kritiker kan Sturzen-Becker visserligen icke göra anspråk på någon rangplats. Ofvan är omtalat, huru olycklig han var i sitt bedömande af Runeberg, och huru mycket man därvid än må skrifya på olikheten dem emellan, blir dock denna förblindelse hos Sturzen-Becker en besvärande sak. En lång recension af Törnrosens bok, som i Aftonbladet 1840 med långa mellanskof genomgick ett stort antal nummer, är föga mer än ett utförligt referat, här och där späckat med en del loford, som ej äro öfver höfvan entusiastiska, medan däremot de mera fantastiska, »fnurriga» sakerna affärdas med öfverlägset skämt. I den serie af kåserier eller för att följa Sturzen-Beckers egen terminologi följetonger, som bilda Grupper och personager, är han däremot rätt i sitt esse. Man saknar visserligen äfven här de rätta måtten i uppskattningen och förmågan att se sambandet mellan de olika författarne eller literära företeelserna, men arbetet ger sig ju ej håller ut för att vara en historia. Omdömena äro sällan fullt uttömmande och

understundom nog ytliga, men ofta kommer Sturzen-Becker med sitt sunda förstånd lika långt som de filosofiskt skolade estetikerna; fyndig och spirituel är han alltid, oftast äfven träffande i sina karaktäristiker. Någon utpräglad partiståndpunkt intar han icke, men han har ju sina antipatier, och bland hans svarta får äro de sentimentala författarne. Spydigheterna äro emellertid på det hela taget ganska godmodiga; Orvar Odds sarkasmer äro åtminstone här sällan af det mördande slaget.

Ungefär samtidigt med Grupper och personer utkom ett annat arbete öfver samma ämne, nämligen »Indledning i Studiet af Sveriges Literatur i vort Aarhundrede», utgifvet 1862 af dåvarande docenten i Uppsala Lorentz Dietrichson. Denna bok är i viss mån en tendensskrift, i det att dess författare drog i härnad mot efterklangspoesien, särskildt tegnérismen, och såväl i föreläsningar som i det personliga umgänget fullföljde Dietrichson samma riktning.¹ Han pekade på den nya diktning, som i Danmark och Norge sprungit fram, på »Chr. Winters lyrik, Hertz' dramer, Wergeland och Wellhaven, men i synnerhet de två nya norska diktare, som just vid denna tid producerade det ena arbetet efter det andra». Till Dietrichsons ord lyssnade närmast medlemmarne af det Namnlösa Sällskapet i Uppsala, de samma, som inledde nästa period af den svenska literaturen, och hvilkas pro-

¹ Se härom *Dietrichson, En normmans minnen från Sverige* I: 137 ff.

gram måhända den främste af dem kan anses ha sammanfattat i den välbekanta strofen:

Jag tröttar ingen utöfver höfva
med tomma foster från drömmars hem,
jag sjunger endast hvad jag fått pröfva
med mina sinnen, de sunda fem.

Dietrichson har fullkomligt rätt uti, att den danska och norska poesien vid denna tid var den svenska öfverlägsen i naturlighet och innerlighet. I hvad mån han genom sin insats påvärvat den svenska literaturen, därom må en annan döma, men för rättvisans skull må därvid ihågkommas, att den danska poesien långt före Dietrichsons uppträdande haft en varm vän och beundrare i Sturzen-Becker. Redan 1847 egnade denne en lång, entusiastisk artikel åt Christian Winthers Træsnit, och med samma hänförelse omtalade han sedermera Hiortens Flugt. Trots all skandinavism tyckas emellertid dessa försök att göra den främste danske lyrikern känd i Sverige hafva gått förbi utan märkbar värkan. Men för Sturzen-Becker själf blef bekantskapen af stor betydelse. Någon direkt efterbildning kan det ej bli tal om, därtill var skillnaden i kynnen allt för stor emellan den blide danske natursångaren och intime erotikern och den utåtriktade svenske politikern och journalisten. Men änkелheten och äktheten i tonen, den — relativt taget — trogna verklighetsskildringen och värsens fria gång voro sidor som han kunde uppskatta och delvis tillgodogöra sig.

Ty trots den ovilja som mött den »Fattiga Sång-

mön» 1844 kunde Sturzen-Becker ej upphöra att kläda sina tankar och känslor i rytmisk dräkt, fast det dröjde länge, innan han åter tordes träda fram inför publiken med någon ny samling. Det skedde först, då han 1861—62 utgaf sina *Samlade arbeten* i fem band, hvilka 1868 följdes af ett nytt häfte dikter med titeln *Samlade ax*. Men hvarken med dessa eller med den nya upplaga, som publicerades i början af 1880-talet, tyckes Sturzen-Becker trots enstaka gynnsamma uttalanden från samtida kritiker hafva lyckats att slå igenom, och först på allra sista tiden hafva yttranden förnummits, som tyda på, att man sent omsider börjat få ögonen öppna för, hvilken skald af rang vi ega i Sturzen-Becker.

Bland hans berättande dikter möta vi främst den största *Grefvinnan Gruffiakin. Djurgårdslandskap med figurer*. Den egentliga tråden i denna dikt, som omfattar ett fyrtiotal sånger på växlande värsmått, är en romanesk historia om en ung italiensk flicka Anselma, som i mansdräkt beger sig upp till norden för att hämnas sin moder, hvilken af en främling, en rysk grefve, blifvit bedragen genom en fingerad vigselakt. Sin brottslige fader finner Anselma icke, men väl dennes änka, en ung finska, som blir hennes väninna. Men hufvudsaken i dikten är knappt denna berättelse utan skildringen af den miljö, där den utspelas, nämligen Djurgården på Karl Johans tid, då den var en brunnsort af rang, »europeisk och nästan pyreneisk». Kring den unga, sköna och rika änkegrefvinnan

svärmar ett helt hof tillbedjare (bl. a. till och med en turkisk amiral, en historisk person); det är ett helt galleri af växlande typer ur den dåtida societeten, som införas på scenen, och all deras flirt, deras intriger och deras skvaller skildras *con amore*. Sturzen-Becker var här riktigt i sitt esse och visar »Orvar Odds kavaljérs-manér» från dess elegantaste sida. Det är samma anda och samma stil som i hans följetonger, men den spirituella leken är här adlad till poesi genom den lättflytande värsens behagfulla rytmer.

Bland de mindre värsberättelserna vill jag fästa uppmärksamheten på tvänne, *John Faa* och *Klaus Störtebecker*, båda skildrande äfventyrare, den förre en sigenarhöfding i England, som bortröfvar en adlig slottsfru, men upphinnes och dödas af gemålen, den andra en sjöröfvare från Hansans dagar, som Sturzen-Becker skröt af att vara litet släkt med, och som han tecknar på följande sätt:

Han var en vild och försvuren en;
af krönikan så är han porträtterad;
en undersätsig med stackota ben,
men raskt och energiskt modellerad,
med bröst och skuldror af mäktigt slag,
med breda näfvar att ta ett tag,
med starkt markerade ansiktsdrag,
ett lurfvigt hufvud, en trotsig panna,
ett öga skarpt under buskigt bryn,
och hakan skäggig och solbränd hyn!
Där har ni i pännstreck få, men sanna,
en sjögast, djärf så fan förbanna!
en äkta krabat på guds försyn.

Man kan väl spörja om bland alla Sturzen-Beckers samtida fins en enda, som gjort maken till denna friska och hurtiga karakteristik.

För stilen i dessa berättelser med dess afsiktligt vårdslösa elegans har nog Byron varit den närmaste förebilden, men denna stil stämmer så väl med Sturzen-Beckers eget kynne, att efterbildningen ej värkar såsom sådan. Den store ängelsmannens lidelsefullhet möter oss icke här, men om den svenske skalden hållit sig på ett lägre plan, visar just detta, att han med konstnärlig begränsning nöjt sig med hvad som låg inom området för hans krafter. Någon gång kan det väl hända honom, att han faller in i sitt följetongsmanér, att han genom någon liten hänsyftning på en tilldragelse för dagen eller någon småkvick satirisk släng lämnar det poetiska området; äfven i hans lyriska dikter kan ett sådant inpass understundom bryta stämningen, men denna svaghet minskades med åren.

Ju äldre Sturzen-Becker blef, dess mer trädde satirikern och skämtaren tillbaka, desto mera positivt och rent förnådde han ge uttryck åt det ideella patos, som alltid funnits hos honom, men som i yngre dagar yttrat sig mera negativt. Hans blick når vidare och djupare, och hans sång finner nya ämnen och nya toner för dem. Att en skald inemot och efter uppnådda femtio år uppnår sin vackraste och rikaste period, är kanske icke minst i Sverige en sällsynthet.

I sin danska själfbiografi undrar Sturzen-Becker

skämtsamt, om ej trädgårdsskötseln varit hans egentliga kallelse, och under sina sista år i Helsingborg var han bosatt på Villa Canzonetta, flitigt sysselsatt med sina blommor, sin kål och sina gurkor, hvilka han berömmar sig af att odla med mycken framgång. Sturzen-Becker är ock en vida pålitligare naturskildrare än någon af hans samtida, vare sig det gäller »Norges Fjelde» eller »Sydsvenska bokar». Fastän en son af Mälar-trakten hade han sinne för det skånska landskapets fägring, d. v. s. dess ljusa och leende sida, ty slättens poesi var det en yngre generation förbehållet att upptäcka. Därtill fordrades kanske ock en smula mystik, men för en sådan är Sturzen-Becker främmande, och detta gör ock hans naturskildringar öfver hufvud taget något kalla. Han målar mycket samvetsgranut och efter egna iakttagelser, ej blott efter den gängse romantiska dekorations-metoden, men vi sakna dock dessa luftperspektivets förtoningar, dessa belysningens växlande toner, som först ge målningen dess individuella stämning.

Sturzen-Becker är rationalist både i ett och annat. Han hade prononcerat sin framskridna ståndpunkt i religiösa ting genom sina artiklar i Aftonbladet, hvarför denna tidning af sin konservativa kollega Svenska Biet blifvit kallad »de libertiners synagoga». I sin dikt till Strandberg (1855) säger han ock:¹

¹ Måhända med en tanke på sin strid med Wieselgren.

Jag trifies icke i prästernas sakristior,
 jag dyrkar min gud i sanningens fria ljus,
 i detta kor, där man träder med svärd i handen,
 då fåvettet lämnar sitt i ett vapenhus.

Det är värkligheten, som intresserar honom
 och han låter i en dikt dennas sångmö säga till
 fantasiens:

Med ljufligt sinne, vingad häl
 du himlens rike tar,
 jag, tidens barn af all min själ,
 jag blir på jorden kvar...
 Jag trifs ej i din trolldomsring
 i evigt drömmeri,
 med ögat vill jag se mig kring,
 med handen gripa i;
 för människor jag på jorden här
 ett Gimle bygga vill,
 och sången blott mitt verktyg är,
 min murarslef därtill.

Som tidens barn fortsatte han ock att i dik-
 tens form säga sin mening i dagens frågor, och det
 med växande allvar. »Af naturen litet stämd i
 moll» kallar Sturzen-Becker sig en gång; jag läm-
 nar därhän, om detta gällde om honom såsom en
 bestående egenskap, men hans dikt fick med tiden
 en djupare klang. Ljunggren sammanfattar hans
 utveckling så, att han från radikal kosmopolit blef
 först skandinav och till sist patriot. Det ligger en
 sanning i detta yttrande, men man kunde därtill
 foga det tillägget, att Sturzen-Beckers lifsintresse
 från att vara fäst vid de politiska och sociala för-
 hållandena vände sig till de mera allmänt mänsk-

liga, de etiska och estetiska. I viss mån blef han sålunda en parallell till Strandberg, och den forne rabulisten slöt ju med att bli medarbetare hos denne i Posttidningen, men Sturzen-Becker är dock olik denne därutinnan, att han icke nedlade vapnen. Om än kampens mål växlade, bibehöll han dock alltid sin stridbarhet, och han skref till den nämde vännen:

Det känner jag vid mig själf, att jag vid fanan
har intet svikit och ingenting förrådt,
i hvilka skiften som hällst, hvad vakt som gafs mig;
och stå vill jag framgent, så som jag har stått.

Jag viker icke en tum, som man och mogen,
från där jag ställde mig själf, som yngling, fast;
så länge jag har en lans och armen orkar,
jag måttar åt samma fiende mitt kast.

Hade han rätt att yttra dessa stolta ord? Ett bestämt svar härpå kan ges först af den, som i detalj granskat hans lifsgärning som publicist. Han hade aldrig uppträdt med så braskande åthäfvor som mången annan af »frihetens sångarätt», men ingen af dem torde kämpat så tappert. Det bör hafva varit vemodigt för Sturzen-Becker mången gång, då han såg sina bästa ansträngningar fåfänga och sina skönaste drömmar skingrade, men desto vackrare är det att se huru han bar detta, huru han aldrig lät sitt friska mod nedslås utan alltjämt värkade med ungdomlig håg. Ett präktigare uttryck för denna hängifvenhet och denna obrutna plikt-känsla kan man ej finna än det Sturzen-Becker

själf gifvit i en af sina vackraste dikter, den, som han skref till sin son vid dennes promotion 1865. Han uppmanar denne att njuta ungdomens lycka, att fröjda sig åt junidagens guldglans, men ej glömma att mulna dagar komma.

Då det knakar i hvarje fogning af hvad stolt du har byggt, då det brister och faller i spillror hvad du trodde så tryggt, då lifvets väldiga allvar med sitt: »ek Theon anangkä» fattar dig i din skuldra och trycker dig i knä.

Då — om du yngling varit med eldig själ och håg och vetat att njuta af lifvet, när gladt det för dig låg, då vet att vara ej mindre i pröfningens stund en man! En hvar kan ärligt kämpa, om han än ej segra kan.

Till sist en anmärkning af formell art. Sturzen-Becker ställer sig vid sidan af den unga generationen på 1860-talet genom sin änklade sakliga stil, som försmår de romantiska epigonernas granna ord och tegneridernas bildspråk, men han når i viss mån framför dem i fråga om värabyggnaden. Uti de nyss anförda stroforna använder Sturzen-Becker ett slags »blandad» vär, Niebelungenstrof med växlande antal stafvelser i takterna, som med förkärlek brukades af Christian Winther, och redan på 1840-talet hade han, väl efter den sistnämndes och Heines exempel, försökt sig med liknande värsmått; 1849 klagade Wieselgren öfver hans knaggliga knittel, men Sturzen-Becker lät sig icke afskräcka däraf, utan fortsatte sina experiment. Måhända ligger häruti en af orsakerna till att han aldrig blef rätt populär hos den stora allmänheten,

ty denna begär kanske främst en fast rytm, och Sturzen-Becker hade icke ett så utpräglat sinne därför, som framför allt den blandade värsen fordrar. Men i alla händelser betecknar han ett viktigt stadium på den väg, där flera af våra skalder vandrat för att uppsöka de nationella rytmernas tillgångar, och som leder från Geijer fram till Fröding och Karlfeldt i våra dagar.

VII.

Roman och novell. August Blanche.

Almqvists Det går an införde tendensromanen i Sverige; utöfver de direkta följdskrifterna kan man spåra inflytandet af denna bok jämväl på flera andra håll, t. ex. i friherrinnan Knorrings Torparen och hans omgifningar eller fru Carléns Pål Värning. Öfver hufvud kan man säga, att med 1840-talet en mer eller mindre utpräglad tendens blir en rätt vanlig ingrediens i berättelsen på prosa, och af de äldre författare, som ofvan omtalats, ger ju Fredrika Bremer det främsta exemplet härpå. Om romantikerna med ovilja sågo denna nya riktning framträngande, så gillades den däremot af de flesta kritiker bland den yngre generationen. Intelligensbladet innehåller flere yttranden i denna riktning af Bergstedt och Malmström, den sistnämde i detta fall dock mera reserverad, och recensenterna i Frey ställde sig i regeln sympatiska till den ifrågavarande literaturarten. En osignerad artikel därstädes 1846, »Några ord om den så kallade afsiktsroma-

nen», hvilken i kortlhet afhandlade detta ämne, slöts med följande uttalande: »Konstvärket är ej mindre skönt därför, att det, för ändamål att värma hjärtat och lyfta sinnet, i sin spegel upptager framtidsbilden af en förädlad mänsklighet och ett omgestaltat världsskick». Onkel Adams filantropiska författarskap fann i samma tidskrift en försvarare i signaturen »—nl—», men med den frihet, som där härskade kan det ej öfverraska att man äfven stöter på en och annan recension af motsatt innebörd. G—r W[ennerberg], som anmälde fru Carléns *En natt vid Bullaresjön*, tog af denna bok anledning till klagan öfver, att man af samtidens romaner ej längre som vid läsningen af Scott, Cooper och Fouqué försattes »i en idealisk sfär, ostörd af skriket om dagens stora frågor». Det är en yngre romantikers suck öfver att poesien flytt ur lifvet. Tidens riktning lät sig ej ändra, och 1851 disputerade den nyssnämnda författarinnans son Edvard Flygare inför själfvaste Atterbom med en afhandling till tendensromanens försvar.

Om på värsens område inflytandet från Byron samt från Heine och de andra tyska skalderna är förhärskande, så är för prosan de franska mönstren afgörande. Romanens stormästare Balzac tyckes knappt varit känd mer än till namnet, Victor Hugo och George Sand voro förbehållna de literära kretsarne, men Dumas d. ä., Eugène Sue och öfriga andra klassens författare slukades här som annorstädes äfven af den stora publiken, och förläggarne

skyndade att låta öfversätta hvarje nytt verk af dessa alsterrika författare. Det märkligaste inflytandet öfvade Sue, upphofsmanen till Den vandrande juden och Parisermysterierna, hvilken då för tiden betraktades som en allvarlig samfundsreformatör och tilldrog sig intresse äfven af dem, som stodo högst i literärt hänseende. Bergstedt klandrade väl i Intelligensbladet Parisermysterierna ur estetisk synpunkt, men fäste uppmärksamheten på deras moraliska och sociala innebörd, och det heter om dem, att de »äro — att jag må begagna ett sådant uttryck — en kristligt moralisk bok i god mening; hvilket skönt kraftfullt motstycke till den religiöst moraliska diarréen i Herrarne N. N:s och damerna N. N:s romaner.» Vid Sues död egnade ej blott Blanche utan äfven Viktor Rydberg honom mycket erkänsamma nekrologer. Mängden af sina läsare vann väl Sue dock ej genom sina allvarligare ansatser utan genom sin berättartalang och sina spännande intriger. Därutinnan stegrades genom läsningen af dessa författare i hög grad allmänhetens anspråk, och de svenska berättarne sökte efter bästa förmåga tillfredsställa dem. Att hela massor af svenska romaner och noveller nu sågo dagen, är förut antydt och de, som gingo i den historiska genren, redan omtalade. I konkurrensen med dessa sista måste äfven de, som togo sitt ämne ur samtiden, bjuda på romaneska äfventyr i liflig omväxling, och detta blir då väl så mycket som den utpräglade tendensen ett genomgående karak-

tärsdrag för prosaberättelsen under 1840- och 1850-talen. Som ett tredje gemensamt drag kan framhållas ödslandet med granna ord, som härstamma från Stagnelius' och fosforisternas poesi; skall t. ex. hjältinnan beskrivas, så träffar man oundvikligen alabaster och elfenben, ros och lilja och slikt banalt krimskrams, så vida ej det hela sammanfattas i att ifrågavarande dams skönhet var »värdig Rafaels pänsel».

Utrymmet förbjuder ett detaljerat genomgående af de till denna genre hörande värken, och i grund och botten är det ej håller många af dem, som skulle löna en sådan möda. Först vänder jag mig till ett par författare, som stodo under Almqvists inflytande.

Fru Wendela Hebbe, född Åstrand (1808—99), öfvergafs efter några års äktenskap af sin man, hvilken 1838 ruinerad måste lämna Sverige, och fick då själf sträfva att genom arbete draga sig fram med sina tre små döttrar. I Stockholm, dit hon flyttade 1841, gjorde sig hennes både skönhet och intelligens gällande, talrika beundrare samlade sig omkring henne, och hennes hem var under lång tid en literär salong af rang. Jämte en del andra literära arbeten har hon författat några större noveller, af hvilka den första, *Arabella*, utgafs 1841 under pseudonymen Liana. Dessa kärlekshistorier, hvilka delvis äro förlagda till landsbygden och då ge anledning till skildringar af lifvet där, vittna om en viss talang, men äro icke så synnerligen

märkvärdiga. Att fru Hebbe, som brukade hjälpa Almqvist med hans musikaliska kompositioner, bildat sin stil efter honom, kan bestyrkas af följande lilla citat (ur *Brudarne* 1846): »Det ligger ett fint doft öfver mänskans själ från begynnelsen, ömtåligt och andelätt såsom fjunet på en fjärils vinge; en gång bortblåst återkommer det aldrig».

I Det-går-an-striden ställde sig, såsom ofvan nämt, Johan Magnus Rosén helt på Almqvists ståndpunkt med sin roman *Den fria kärleken*, hvilken ock torde vara hans märkligaste skrift, dock mera såsom tidstecken än genom literärt värde. Den följdes efter ett par år af en »komisk» roman, kallad *En pfiffig karls missöden*, hvars hufvudperson är en svindlare, som är på god väg att göra sin lycka i Stockholm, då hans bedrägerier komma i dagen. I en episod uppträda Sara Widebeck, Herr Hugo och »en man i blå kappa», d. v. s. Almqvist själf, hvarvid det skämtas något med dennes etymologiska fantasier. Det var Rosén som till svenskan öfversatte Sue (jämte Thackeray och mycket annat), och inflytandet från denne visar sig i romanen *Yttersta domen* (1846), en romanesk historia, som utspelas inom de högsta sociala kretsarne än i Sverige, än i Petersburg och än i Rom.¹

Till Almqvistianerna hör ock Carl Wilhelm

¹ Rosén (1806—85) spelade en tid en rätt stor roll i Stockholm på grund af sin musikaliska talang; var sedan såsom publicist verksam bl. a. i Göteborg och i Hamburg, där han vistades 1863—83.

Bergman (1820—57) med sin roman *Clara Winqvist* (1849). Hufvudpersonen är en ung svensk Thure Wallander, som genom lyckliga affärsspekulationer i England och Amerika förvärfvat sig en förmögenhet om en half million; han slår sig nu ned i Sverige, inköper en stor egendom Vestby i Östergötland och gifter sig med den flicka, efter hvilken berättelsen fått sitt namn. Kärnan i boken skall väl vara att visa, huru Wallander från en njutningslysten egoist blir en för sociala reformer intresserad och värksam medborgare på grund af inflytandet dels från hans praktiska, goda och välgörande hustru, dels från hans vän Baumgarten, en tysk kontorist, som han lärt känna i England, och som han anställer som sin bibliotekarie på Vestby. Denne Baumgarten är nämligen en mycket märkelig man, som sitter inne med all tidens nyaste visdom i både filosofiska och samhällliga frågor, och som jämt citerar Feuerbach, Proudhon och andra storheter; det är en farligt lärd och docerande, men betydligt konfys herre. Hvarthän författaren egentligen syftar med allt detta är ej så lätt att säga, då hans (mästads i Baumgartens mun lagda) yttranden äro en röra af flyktigt utkastade antydningar; socialism och mysticism tyckas emellertid vara hufvudpunkterna i hans lära liksom i Almqvists. Af denne liksom af dennes svenska lärofäder Swedenborg och Thorild är Bergman en stor beundrare, och han förklarar en gång Törnrosens bok vara »den märkvärdigaste bok i Europa på detta århundradet; här

lefver framtiden i figurer. För öfrigt vidröres en mängd litteratur, äldre och nyare, svensk och utländsk, men på ett så förvirrat sätt, att man aldrig blir rätt klok på författarens mening.

Utan talang var Bergman dock icke; karaktärsteckningen är väl mästadels otydlig, men titelpersonen liksom hennes fader, en gammal swedenborgare, och dennes hushållerska äro individuellt och ganska åskådligt skildrade. Stilen i boken bryter af mot tidens vanliga sirlighet, men slår som oftast öfver i vårdslöshet. Måhända fans där hos Bergman, som förut utgifvit ett par skrifter om den sociala och den religiösa frågan, möjligheter till utveckling, men han slog in på en annan art af författareskap, i det han öfvertog redaktionen af sin farbroders, öfverste Bergman von Schinkels, *Minnen ur Sveriges nyare historia*; han hade hunnit utgifva åtta band af detta arbete (1852—56), då han borttrycktes af döden.

Tendensförfattaren framför alla andra vid denna tid är Carl Adam Wetterbergh (1804—89), under namnet Onkel Adam väl bekant för äldre generationer genom sin barntidning *Linnéa*, en förtjusning för alla småtingar på 1860- och 1870-talen och kanske lika mycket för deras mammor. Till yrket var Wetterbergh läkare, och tjänstgjorde såsom sådan först i Östersund, så ett par år i Stockholm och slutligen i Östergötland, där han efter ett par års vistelse på landet tog sin bostad i Linköping. 1840 kom han in på författarebanan och fick efterhand en del små-

skisser införda i Aftonbladet, sedermera samlade i bokform under titlarne *Genremålningar* (1842) och *De fyra signaturerna* (1843).

Dessa småberättelser, som under årens lopp följdes af många i samma stil, utmärka sig genom godmodigt skämt, stundom uppblandat med en beskedlig satir öfver lifvet i våra småstäder. Vid sidan af dessa kommo en hel rad större noveller, den första, *Guvernanten* (1843), skriven för att inlägga en gensaga mot Sturzen-Becker, som tillåtit sig att gyckla med de stackars guvernanterna. Denna berättelses tillkomst är ytterst karakteristisk för Onkel Adam, ty nästan hela hans författarskap är inspirerat af medkänsla för de lidande, de förtryckta och åsidosatta. Öfverallt tar han sikte på de sociala missförhållandena, talar de socialt vanlotades sak och beifrar moraliska lyten.

I *Får gå!* (1844) visar Wetterbergh sålunda, huru de fattiga stundom af omständigheterna drivas till brott, huru orättvisa de bestående lagarne äro, huru fördärflikt skråväsendet värkar o. s. v. I *Ett namn* (1845) predikar han mot adelshögfärden, men ifrar också mot tidningspressen, som väcker upp passionerna, m. m. Ur tendenssynpunkt den märkligaste liksom till omfånget den största af hans berättelser är *Pänningar och arbete* (1847); äfven här påpekas, huru de sociala missförhållandena skapa brottslingar, men själfva tesen i boken är framhållandet af associationsväsendets betydelse. Såsom titeln antyder, diskuteras här förhållandet mellan

kapital och arbete, och Wetterbergh vill häfva eller åtminstone mildra striden dem emellan genom att gifva arbetarne andel i vinsten. Uti de alltmer inträngande maskinerna ser han i motsats till de flesta af sina samtida ingen olycka för arbetarne, enär dessa genom dem skola slippa att själfva blifva blotta maskiner.

Det är en stor skillnad att höra en arbetare vid Motala mekaniska verkstad eller Keillers fabrik i Göteborg tala, emot att höra en mästervän vid en stångjärnsmedja; den förre omtalar inrättningen och visar maskinerierna och deras produkter med en glad stolthet, nästan som om han vore själf delegare, och han är det, han är verklig delegare i glädjen öfver de lyckade resultaten; — talar man åter med en hammarsmästare, som hela sin lefnad huggit smältor och räckt stångjärn, — han är ordnugg, ofta uppblåst af högmod öfver sitt mästernskap, just därför att han ingen annan mätare för förmågan har än sin egen. Med ett ord, bland maskinerna, genom arbetets fortskyndande och afväxling blir arbetaren människa, men under det enformiga, resultatlösa arbetet blir människan maskin.

Längre fram i samma roman heter det om Berndt Willner, en socialt intresserad kapitalist:

Han hade att välja två vägar, nämligen den vanliga att genom egna uppoffringar gagna folket eller att utan uppoffringar göra det. Den ena utvägen begagnas af den rike människovännen, som för det allmänna bästa offrar en del af sin förmögenhet, och som till belöning får sin samtids otack och eftervärldens beundran; den andra åter begagnas af den människovänliga affärsmannen, som använder sina kapitaler på ett både för honom och andra gagneligt sätt. Det är tämligen klart, att den senare i sig själf ingriper djupare och värkar varaktigare på det hela, emedan hans åtgärd alltid måste bestå i att lära människorna hjälpa sig själfva, då däremot den förre förutsätter, att hjälpen måste komma utifrån. Industriidkaren,

den vanda, ädla affärsmannen angriper således det onda med en radikal kur, en själfförnyelse, som botar alla skador, då däremot den välgörande kapitalisten blott använder palliativer, som lindra för ögonblicket.

Uti sina senare arbeten berör Wetterberg mindre de sociala problemen, utan håller sig mera till den moraliska sidan af saken. Sålunda vänder han sig i *Träskeden* (1852) mot den kvinnliga fåfången, och i *Simon Sellners rikedomar* (1853) låter han en girigbuk och fritänkare omvända sig till kristligare tänkesätt. I *Samhällets kärna* (1857) slutligen behandlas kvinnans uppfostran och ställning.

Många af Wetterberghs uttalanden ha sin märklighet såsom vittnesbörd om de filantropiska idéer, som sysselsatte honom och hans samtid, men hans berättelser ådagalägga också faran i tendensdiktningen. De äro så helt och hållet uppkonstruerade för att inskräpa tesen, att intrycket som oftast förefelas. Det hela sönderfaller i en mängd fristående episoder, som skola belysa den ena eller andra sidan af saken, och äfven karaktärerna tillyxas i samma afsikt, hvarför de ej håller bli annat än marionetter.

I en karakteristik af Onkel Adam yttrar A. Flodman följande:

Såsom nödvändiga ingredienser i en dylik roman vilja vi vidare påpeka: en svag och fåfång, oftast äfven moraliskt usel äldre fru, helst grossöriska eller kommersrådinna; en eller flere originella gubbar — originella, fast de ständigt återkomma! — af hvilka den ene, en gammal lärd man, gärna docerar om naturvetenskapernas vikt och värde, oftast äfven tror på andar, men för öfrigt är en ganska praktisk man, och den andre är en gammal genomhederlig bokhållare eller något dylikt; en

ung genompraktisk man, hälst ingenjör, som utbildat sig genom resor och nu återkommit till sitt land igen samt uppträder såsom en representant af arbete och framåtskridande; åtskilliga gamla mamseller eller fruar, karakteriserade af sina onda tungor och fyndigt påhittade namn; en herre med hof-titel eller tjänsteman, som utan några betänkligheter af den krassaste egennyttan låter förleda sig till de uslaste dåd; en ädel kvinna som helt omotiverat blir ett offer för samhällsförhållanden och antingen gifter sig med en äldre man eller förblifver ogift, men i båda fallen gärna anlägger en flickskola o. s. v.

Då Wetterbergh förordar fabriker med sina maskiner framför handtvärkerierna, glömmar han betydelsen af den smula konstnärliga skaparglädje, som äfven handtvärkaren kan känna, och detta är nog ej utan sammanhang med hans egen brist på konstnärlighet. Hans berättelser hafva ringa literärt värde och värka numera föråldrade, ehuru idéerna äro ganska moderna. För en mindre anspråksfull publik kunna en del af dem kanske trots sina brister vara en god och nyttig läsning, och alla tala de högt om sin författares varma hjärta och människovänliga sinne. Själf gjorde han aldrig anspråk på att betraktas som annat än en »bönhas», den där aldrig »lärt ut till gesäll, än mindre gjort mäs-terstycke», men han har ärligt förtjänt den vackra hederstitel, Zacharias Topelius gaf honom: en gammal granadör för människorätt.

Fru Marie Sofie Schwartz, född Birath (1819—94) kan äfven räknas till tendensförfattarne, i det att ett par af hennes mest bekanta arbeten, romanerna *Mannen af börd och kvinnan af folket* (1858)

och *Positivspelarens son* (1863) vända sig polemiskt mot bördshögfärden. De företrädare för de olika samhällklasserna, som här skildras, äro emellertid särskildt i den förstnämnda till den grad inpyrda af sociala fördomar, att de nästan värka mindre normala, och adelsfienderna gifva därutinnan sina motståndare föga efter. I *Emancipationsvurmen* (1860) ger författarinnan exempel på åtskilliga missriktade frihetssträfvanden af några unga flickor, de där emellertid genom tjänliga medel lyckligen kureras; en af dem, som haft en brinnande passion för att gå i karlkläder och bli sjökapten, omvänder sig efter en stormig sjöresa och egnar i stället sin energi åt en slöjdskola. Att kärlekshistorier här som annars äro inblandade i ej alltför sparsamt mått, säger sig själf. Det är tämligen billiga effekter, fru Schwartz åstadkommit, men hon har en liflig berättelsekonst. Under tre årtionden alltifrån 1851 har hon utvecklat en produktionsförmåga, som till och med öfverträffat fru Carléns, hvilket ju ej vill säga så litet, och hon har äfven funnit läsare till sina många romaner icke blott i Sverige utan snart sagt öfver hela Europa.

Hos fru Schwartz kan man spåra påvärkan äfven från de engelska novellisterna, men annars var som sagt det franska inflytandet förhärskande, och företrädare för detta voro framför allt några medlemmar af Freja-kotteriet. Prästman liksom Mellin var Julius Axel Kiellman-Göranson¹, och liksom

¹ K. G., som var född 1811, tjänstgjorde i Stockholm såsom komministersadjunkt från 1837, blef 1843 komminister i

Mellin använde han sin skriftställartalang såsom en sannskyldig »literatör» i dåtidens mening; han författade religiösa skrifter, lämnade text till ett par planche-värk, skref flitigt i tidningar o. s. v. Begåfvad med en liflig fantasi och stor lätthet att producera gaf Kiellman-Göranson sitt bidrag till 1840-talets stora roman-flod med två mindre och två större romaner, utgifna 1846—48, nämligen: *Kärlekens seger, skandinavisk berättelse*¹; *Abednego, en folkungaättling i det 19 århundradet*; *Den blifvande konungen* och *Trollets son*. Författaren rör sig gärna i de högre och högsta kretsarne, opererar med en personal af delvis utomordentligt ädla, delvis rent skurkaktiga figurer, vet att med mystiska hemligheter spänna en naiv läsekrets' intresse och låter sin fantasi väfva ett nät af romaneska intriger öfver hela Europa. Titelpersonen i *Abednego*, en underbart skicklig läkare och en stor vis, förefaller mig hafva en viss likhet med Sidonia i Beaconsfields *Coningsby*, men det var nog efter franska förebilder mer än engelska Kiellman-Göranson arbetade. På 1850-talet gick han öfver till mindre noveller med änklares uppräring och mera svensk folklig prägel samt utgaf bland mycket annat under pseudonymen Nepomuk samlingen *Svenska lynnen och småäffventyr*

Väster-Åkers och Dalby församlingar i Uppland samt 1862 kyrkoherde lärsammastädes. Han afled 1869 efter att de senare åren hafva varit oförmögen till arbet².

¹ Däri förekomma en svensk, en norrman, en finne och en ryss, hvilken sistnämde naturligtvis är berättelsens skurk.

(6 delar 1854—61), som kanske står högre än de förstnämnda.

Samma lätthet att producera men större literär begåfning egde Karl Anders af Kullberg.¹ Knappt tjugoårig utgaf han 1833 den historiska romanen *Karl Gustaf Wrangel* och lät denna följas af dels ett par andra i samma genre, (*Maximilian* 1834, *Gustaf III och hans hof* 1838—39), dels tvänne i Paul de Kocks stil, nämligen *En ung mans memoarer, skildringar ur Stockholmslifvet* och *En dansös bekännelser* (1835—36), där det frivola fått en lagom tillsats af moraliska deklamationer, en blandning, som ju icke är så sällsynt. Åren 1836—38 var Kullberg redaktör för *Freja* och skref äfven sedermera flitigt dels i denna, dels i andra tidningar, såsom *Aftonbladet*, i olika ämnen. Öfvergifvande den stora romanen egnade han sig nu åt skissen. Därutinnan täflade han med *Blanche*, och det lär icke vara så lätt att särskilja deras alster i denna art från hvarandra; en af Kullbergs novelletter, *Båkvaktarens sista stunder*, har till undertitel »Ur en prästnans anteckningar», hvarmed uppslaget var gifvet till ramen i *Blanches* serie med samma namn. Kullberg

¹ Son af biskopen i Kalmar Anders af K. blef han 1835 kammarjunkare, tog juridisk examen i Uppsala och innehade en kortare tid domareförordnande i Kalmar län, hvaraf brottmålshistorien *Domaren* (1842) är en literär frukt, men egnade sig sedan helt åt literaturen. K. gjorde flera utländska resor och utgaf i bokform 1844 *Bref, anteckningar och skisser från utlandet*.

var en god observatör och särskildt ur hans skildringar af hufvudstadslifvet, med hvilka han fortsatte Sturzen-Beckers liknande, torde åtskilligt mera till kännedom om det dåtida Stockholm vara att hämta än det, som Ahnfelt i sin bok om Kullberg tillvaratagit. Han roade sig gärna med mystifikation och en sådan i stor skala var den bok han efter mönster af Jules Janin 1847 utgaf under titel *Minnen från en vistelse i Stockholm åren 1844—45 af François Rouel. Öfversättning af A. O.* Den valda fiktionen är mycket väl iakttagen, men det förefaller ändå obegripligt, att samtiden värkligen lät inbilla sig, att dessa teckningar voro nedskrifna af en fransman.

Öfverhandtagande sjuklighet satte en dam för Kullbergs flödande alstring. 1846 flyttade han från Stockholm till sin födelsestad Kalmar och vistades där ett tiotal år. För denna ort och än mer för Öland hade han stor förkärlek, och från denna ö tog han ämne till flera berättelser, så den nyss nämnda om fyrvaktaren. Sjukdomen gjorde Kullberg nedstämd, och ett vittnesbörd om denna allvarligare stämning föreligger i *En roman i Småland* (1847), men liksom hjälten i denna bok blir botad för sin melankoli, lär äfven Kullberg småningom återvunnit sitt glada lynne. 1856 återflyttade han till hufvudstaden, men afled där redan följande år. Hade längre lifstid och arbetskraft blifvit honom förunnade, kunde han blifvit en svår medtäflare till Blanche, med hvilken han som författare har åtskilliga berörings-

punkter. Någon djupare natur var Kullberg icke, men han hade en vaken iakttagelseförmåga och ett godt förråd af mer eller mindre träffande infall. Hans stil har föga personligt, men desto mer typiskt för tiden i både förtjänster och brister; lekande och lätt flyter den fram, men förlorar sig i banala fraser, så fort han vill anslå en patetisk ton.

Om man med någon rätt kan kalla Kullberg den svenske Paul de Kock, så är Karl Fredrik Ridderstad vår Eugène Sue; det lekande skämtet var ej hans sak, han inlägger tvärtom i allting sitt flammande patos. Redan som ung kadett hade han börjat skrifva värers, och 1840 öfvergaf han militärlifvet för att egna sig åt pressen. Efter ett misslyckat försök att tillsamman med Sturzen-Becker lyckliggöra Norrtelje med en tidning slog han sig ned i Linköping och öfvertog af Palmær redaktörskapet för ÖstgötaCorrespondenten, hvilket han bibehöll till sin död 1886. Bredvid en outtröttlig värksamhet som tidningsman och politiker uppträdde han såsom politisk, lyrisk och dramatisk skald och såsom författare af romaner, af hvilka de historiska på sitt ställe i förbigående omnämts. Därjämte har Ridderstad utgifvit tvänne sociala romaner, som föranledt jämförelsen ofvan. Den ena bär den mycket lofvande titeln *Samvetet eller Stockholms mysterier* (1851), och med sina tre delar om tillsamman 1,800 sidor uppfyller den till fullo alla de anspråk, man rimligtvis kan ställa på en dylik social äfventyrsroman. Hufvudpersonen är en grosshandlare

Frans Kellner, som spelar en stor roll i Stockholm såväl på börsen som i sällskapslifvet, men som i själfva värket är fullständigt ruinerad.¹ Bland dennes många mörka intriger är en att med österrikisk hjälp uppsätta prins Gustaf af Wasa på den svenska tronen, men Kellner blir vid ett uppträde af miss-tag skjuten och hela anslaget misslyckas. (Att dylika planer smiddes af gamla gustavianer, var nästan en fix idé hos Ridderstad). Uppspanandet af ett tjugo år förut begånget mord är måhända den röda tråden i berättelsen, men denna omfattar en fullkomlig väfnad af intrasslade intriger, dem författaren med mycken talang förstår att in- och afveckla. Särskildt böra uppmärksammas skildringarna af ett stort tjufband, af deras tillhåll, kaffehuset London i Stockholms gamla stad, af korrektionsanstalter och fängelser. Att Ridderstad gjort dessa studier efter verkligheten, intygas i viss mån af det lexikon öfver tjufspråket, som meddelas i slutet af första delen. Åtskilligt annat torde ock vara gjort efter modell, så t. ex. skildringen af en maskeradbal i Kirsteinska huset. Såsom bärare af författarens sociala reformtankar uppträder den ädle Paul Kellner, en kusin till den ofvannämde bofven med samma namn, men dessa diskussioner taga ej så stort utrymme. Vida starkare framträder tendensen i Ridderstads

¹ Uppslaget till denna figur har R., efter hvad han själf omtalar i Rännebågen, fått af en verklig person, en grosshandlare Morsing, som något tidigare uppträdt på liknande sätt i Stockholm.

andra året efter den förra utgifna sociala roman *Far och Son*, som är riktad mot superiet; den mottogs i än högre grad än den första med skarpt klander af den samtida kritiken och går ej håller upp emot denna, hvilken torde få anses som den mest typiska i sin art under detta skede.

* * *

Något mera ingående redogörelse förtjänar August Blanche, då han i ett par fall bringat till konstnärligare fulländning sträfvanden, som röjts hos andra författare. Hans namn har jag nämt vid mer än ett tillfälle i det föregående; liflig och lätt-rörd till lynnet deltog han med ifver i offentliga angelägenheter och fans alltid på den demokratiska sidan. Hans börd bestämde honom ock till en folkets man; hans mor, en fattig soldatdotter, hade såsom tjänsteflicka i Stockholm ingått en förbindelse med husets informator, en pastor Bergvall, en förbindelse, hvars frukt blef den 1811 födde sonen August. Bergvall blef sedermera kyrkoherde i Ladugårdslands församling och ingick ett rikt, men kortvarigt, barnlöst och föga lyckligt äktenskap. Föremålet för hans ungdomskärlek blef å sin sida gift med en hofslagare Blanch och fick med honom en hel skara barn; älsklingen blef dock alltid August, kanske till någon del emedan denne ej alltid med så blida ögon sågs af den styffader, hvars namn han sedan gjorde berömt. Modern, som synes ha varit

en högst förträfflig kvinna, sörjde för, att hennes förstfödde fick en så vidt möjligt god uppfostran, och denne vedergällde med en verklig dyrkan den ömhet modern slösade på honom. Till en vän, som blifvit änkling, sade han en gång: »Trösta dig, en fästnö och en hustru kan man få igen — en mor aldrig!»

Efter studier i Uppsala fick Blanche anställning som tjänsteman i Stockholm, men trufdes ej därmed utan föredrog att slå sig fram med lektioner och debuterade 1838 såsom författare med ett par satiriska politiska broschyrer. Att han en tid var redaktör af Freja och då råkade i fäjd med Aftonbladet och särskildt Almqvist, är redan omtalat. Efter denna sammanstötning lämnade Blanche sin publicistiska värksamhet, men desto ifrigare ägnade han sig åt skönliterärt författarskap, och under senare delen af 1840-talet tillkommo flera större romaner och en mängd teaterstycken. Hans första steg på denna bana var en seger; den 21 mars 1843 uppfördes på Nya teatern lustspelet *Positivhataren* med stor framgång, en framgång, som förklaras främst därutaf, att hvad här i Sverige under den föregående tiden skrifvits i dramatisk form knappast varit annat än romantiska läsdramer med lyrisk karaktär. Här, i *Positivhataren*, fans däremot en utpräglad talang för hvad som gjorde sig rent teatraliskt, här funnos figurer hämtade ur Stockholmslifvet, somliga till och med kopierade efter bekanta mönster; här fick man se scener ur folk-

lifvet på Djurgården och från Stockholmska källare, och här funnos trefliga kupletter och sångstycken. Det gjorde då icke så mycket, att intrigen var skäligen änkelt, för nutida förhållanden rent af naiv, den svenska teatern hade i alla fall fått ett spelbart stycke med nationel, svensk prägel. Det var ett omflyttande på svensk grund af den art af drama, som under namnet vådevill i Danmark bragts till sådant anseende af Heiberg.

Blanche fullföljde de vunna framgångarna och skref under de närmast följande åren en mängd dramatiska saker. Under loppet af sex, sju år framkommo sålunda icke mindre än 36 teaterstycken, hvilka buro Blanches namn. Det är sant — stundom var icke mycket mer än namnet Blanches. Hans rykte hade hastigt stigit, och teaterdirektörerna ansågo det fördelaktigt för ett stycke, om det kunde gå öfver scenen under hans namn. Därför sände de till honom öfversättningar och bearbetningar, som värkställts af andra, mindre kända literatörer. Blanche såg igenom manuskriptet, strök hvad han ansåg vara öfverflödigt eller icke värkningsfullt och satte i stället till någon rolig replik eller någon treflig kuplett.

Blanches stycken voro hufvudsakligen lustspel, men några voro allvarliga dramer, såsom *Läkaren Järnbäraren* samt *Engelbrekt och hans dalkarlar*. Dessa senare voro emellertid underlägsna. Hvad som t. ex. i *Läkaren* slog an, var de scener ur studentlifvet och ur Stockholmslifvet och de sånger,

som äfven där förekommo. De allvarligare scenerna äro däremot mindre lyckade. Hvad det fosterländska skådespelet om Engelbrekt beträffar, så är det den enda gång Blanche försökte sig på det historiska området, och det fins ej håller mycket historiskt däruti. Det är betecknande, att Blanche till sin hjälte icke valde någon af våra kungar, utan en man af folket, en demokrat. Han fick därvid tillfälle att fara ut mot herrarne och fick visa, huru folket själf tog sin sak i egna händer och förde den till seger. Och detta var Blanches dröm såsom äkta liberal, detta var hans stående program.

Det är också betecknande, att han ej så mycket betonar, att Engelbrekts strid gällde befrielse från utländskt förtryck. Man lefde ju i skandinavismens blomstringstid, och därför låter författaren i slutscenen den döende Engelbrekt lägga sin dotters hand i hennes älskades, dansken Abildgaards, därmed symboliserande Nordens förening.

Det jämförande studium, Georg Nordensvan ägnat Blanches lustspel och de utländska, tyska och franska stycken, som tjänat som grundlag för dem, ha bringat rätt öfverraskande resultat. Vi taga t. ex. ett af Blanches mest omtyckta och oftast uppförda lustspel: *Littlebarnet*. Hvem har icke hört sägas och hvem har icke själf funnit, att hufvudpersonen där, Konjander, den gamle ungarlen, är en riktigt ursvensk typ, den stockholmske käl-larkunden och kälkborgaren i sin prydno, gripen direkt ur lifvet med hull och hår och förd upp på

scenen. Nordensvan upplyser oss emellertid om, att Konjander är tagen, sådan han går och står, ur en fransk fars Boquillon à la recherche d' un père, författad af Bayard och Dumanoir. In i enskilda repliker är det Boquillon, som går igen i Konjander, och vi lära således däraf, att en kälkborgare är densamme i Paris och i Stockholm. Det enda svenska drag Blanche behöft gifva sin Konjander är hans utpräglade böjelse för toddy. För öfrigt är det lärorikt att se, huru Blanche ställde sig till det franska originalet. Dess sista akt lät sig alldeles ej lokalisera; Blanche kastade då helt ogenerat bort den och gjorde ett nödtorftigt slut på andra akten. Han såg klart med sin blick för teatern, att hvad som hade värde var Konjanders roll. Att intrigen blef orimlig, brydde han sig ej om, och det fäster sig ej håller publiken vid, om blott Konjander utföres af en skådespelare af rang, sådan som Deland i gamla dagar och Bäckström numera. Att Blanche sålunda lånade från främmande håll, berodde icke på, att han saknade egna ingifvelser. Detta visas bäst af hans mästervärk *Ett resande teatersällskap eller En tragedi i Vimmerby*. Upprättningen är äfven här lånad, men det betyder ingenting, det är fallet med kanske de flesta dramatiska mästervärk, Shakespeares och Molières och Holbergs. Figurerna, situationerna, replikerna, den verkliga festivitas, som genomgår hela pjesen, detta är Blanches eget. Stycket uppfördes för första gången den 17 maj 1848 på Kung-

liga teatern och blef — uthvisslat. Om orsaken till detta nederlag berättas det, att publiken vid premiären till stor del bestod af Vimmerbyboar, som råkade i ursinne öfver att se sin stad förlöjligad och hämnades genom att hvissla af alla krafter. Grunden låg nog djupare; man torde icke hafva förstått stycket, ty äfven kritiken var missnöjd, men snart stod stycket upp igen på andra scener och nu för att fira den ena triumfen efter den andra. Det är utan jämförelse det af alla Blanches lustspel, som tynges minst af sina femtio år. Ännu i dag värkar dess friska komik lika kraftigt, ännu i dag skratta vi lika hjärtligt åt den oförbrännelige Sjövall, åt hans hela trupp och åt de lustiga replikerna, där man återfinner en mängd till ordspråk vordna, ofta citerade bon-mots, såsom t. ex. »De som spelat röfvare i första akten spela präster i den andra».¹

¹ En stor och ända ned i våra dagar fortsatt succès uppnådde ett par år efter Blanches debut Dahlgren med sina *Värmländingar*: förf. själf skrifver härom: »Man slogs vid biljettluckan om platser till sjätte representationen. En sådan framgång hade jag aldrig kunnat drömma till. Så värkar det nationella. Man törstar därefter och aktar ej så noga det svaga och bristfälliga i handlingen.» — De flitigaste författarne för teatern under denna tid jämte Blanche voro Th. A. Säfström (*Flickorna på Söder* 1849 m. m.) och Johan Jolin (1818—84), hvilken 1845 debuterade på en gång som skådespelare och författare med *En komedi* och sedan skref en mängd såväl skådespel (*Mäster Smith, Barnhusbarnen* m. m.) som romaner och noveller; deras framgång hos publiken betingades lika mycket af stora doser sentimentalitet som af deras komiska element.

Jämte sitt myckna arbete för teatern hann Blanche äfven skrifva en hel del noveller, som infördes i tidningen Stockholms Figaro och senare jämte äldre utgåfvos i bokform under titeln *Taflor och berättelser*. Det är små berättelser och små situationsbilder, till sitt omfång, till sitt stoff och till sin uppgift af samma art som de Bilder ur verkligheten han skref tio, tjugo år senare. Men skillnaden i värde är betydlig. Blanche söker här att värka genom skarpa motsatser af ljus och skugga, af dygd och last, genom sentimentala deklamationer och moraliska betraktelser, hvilka äro lika banaala som långdragna, och allt detta förmår ingalunda dölja, att själfva stommen är tunn och mager.

Emellertid slog Blanche för en tid in på en annan literär genre, den stora romanen, och liksom öfriga Frejakamrater höll han sig därvid till de franska mönstren. Det är Sue som här går igen ej blott i hela anläggningen utan stundom äfven i vissa grepp vissa karaktärer och uttryck; ett detaljerat uppvisande af detta förbjudes af utrymmesskäl.

Blanches romaner *Vålnaden*, *Flickan i Stadsgården*, *Första älskarinnan* och *Banditen* äro skrifna i rask följd och utgifna 1847—48. Raskt går det också till i dem; de äro verkliga romaner, riktigt spännande, så att det förslår och kan fångsla ungdomliga och naiva sinnen. Där finnas stölder och bedrägerier, mord och rån och slagsmål och smuggeri vid sidan af upphöjd själsstorhet och uppofterande kärlek. Där äro stora arf och mystiska fa-

miljehemligheter, barn af okänd härkomst, som slutligen bli rehabiliterade, och mycket annat dylikt — med ett ord, alla de ingredienser, af hvilka en romanförfattare af ålder begagnat sig, då han velat sätta ihop riktigt rafflande saker. Så beror det ju på såsen, hvori det hela serveras.

Tilldragelserna försiggå, som alltid hos Blanche, i början af 1800-talet och mestadels i Stockholm eller dess grannskap, någon gång i Göteborg eller på landsbygden i mellersta Sverige. Personerna äro hämtade från alla samhällsklasser, från samhällets drägg såväl som från dess grädda. Där finnas de förskräckligaste bofvar, som dö »i blomman af sina synder» med en hädelse på läpparne, där finnas andra, något mindre förskräckliga, som slutligen omvända sig till stor uppbyggelse för läsaren. De värsta äro kanske de, som tillhöra de högre samhällsklasserna, som helt kallt begagna sig af de andra för sina syften och som också slutligen fastna i sina egna nät. På detta sätt få romanerna en viss social tendens, i det att de blifva skildringar af brottslingarne och deras lif.

Som bekant intresserade sig konung Oscar I lifligt för dessa frågor, och han som många andra af dåtidens tänkande män och kvinnor värkade för att de dömda brottslingarnas behandling skulle bli mera mänsklig, att det skulle göras allvarliga försök att förbättra de brottsliga, att genom godhet återväcka deras bättre känslor och återvinna dem för ett nyttigt lif. Blanche ställer sig också mången

gång sympatisk gentemot de af honom skildrade brottslingarne; han framhåller hurusom förhållandena i hemmet, uppfostrans beskaffenhet och omgifningens art framkalla de dåliga sidona i människonaturen, och stundom gör han rent af samhället ansvarigt för brottet. Likväl är Blanche alldeles icke ense med filantroperna, såsom de då kallades, af den vanliga sorten; han hånar en gång skarpt dessa välgörare, som egentligen blott åsyfta att själfva lysa med vackra och ädla känslor för billigt pris. Blanche hade en medfödd motvilja mot all slags klemighet, och denna motvilja hade väl stärkts af hans pojkårs mandater. Hurtighet, oräddhet och kroppsstyrka ville han se hos dem han skulle värdera, liksom hans romanhjältar verkligen göra skäl för denna titel. Men klemighet och sentimentalitet, mente Blanche, voro än mindre på sin plats i fråga om förhårdade brottslingar än gentemot pojkar eller öfver hufvud i fråga om uppfostran.

Skildringar af brott och missdådare hade rätt mycket ingått redan i Blanches tidigare, smärre berättelser, och då de nu upprepas i större skala, fick Blanche höra åtskilligt klander för det han drog fram allt möjligt ondt och dåligt, det vill säga samma förebråelse som i senare tider riktats mot realisterna. Blanche svarade härpå ett par gånger i företalen till sina romaner; sålunda säger han i företalet till Vålnaden:

Författaren öppnar för Eder ett galleri af taflor, af hvilka

de flesta äro nattligt mörka och dystra. Han kan ej hjälpa det... han tror för öfrigt att mera vinning för erfarenheten, mera lärdom för förståndet och hjärtat erhålles därigenom, att lifvet understundom tecknas sådant det verkligen är och icke allenast sådant det borde vara. Det är nyttigare för mänskan att med öppna ögon se de verkliga farorna än att med tillslutna drömma sig ett Eden bland bränningarna.

Blanche använder icke termen realist, men han gjorde tydligen anspråk på att vara en skildrare af verkligheten utan försköning. Detta anspråk är icke alldeles oberättigat, men likväl kan Blanche icke gälla som en typisk realist för oss, sena tiders barn, som fått så mycket starkare doser af verklighetsskildring. Lika litet som sina kolleger i facket förmår han öfvertyga och gripa oss; han är en god observatör, men håller sig för mycket på ytan, ser sakerna för ljus och törs ej rätt draga ut konsekvenserna af sina uppslag.

Hjälten är hos Blanche alltid en ung man af medelklassen med synnerligen redbara och förträffliga egenskaper. Han är arbetsam, pålitlig, hänsynsfull, finkänslig, besinningsfull, modig, öm och hängifven sin familj, trogen sitt tillbedda ideal; till sitt yttre är han ingen Adonis, men i besittning af ovanliga kroppskrafter och synnerlig vighet, och det har han sannerligen behof utaf, ty i hvart annat kapitel är han utsatt för ett öfverfall af styckets bof, hvilken alltid är en riktig Herkules — precis som hos Sue. Alltse'n sin barndoms slagsmål hade Blanche en liflig sympati för starka karlar. Hjälten, han må nu heta Axner eller Anker eller Alm

eller Kron, är således en förträfflig människa, som blott har det felet att vara något ledsam, och detta därför, att han totalt saknar hvarje patos, att han ingenting vill, utan möjligen skaffa sig en skälig bärgning och vinna sin älskade, men af lutter blygsamhet och redbarhet gör han icke ens därför några ansträngningar. Denna tillbedda å sin sida, hjältinnan, är alltid lika förträfflig och därtill högättad och bildskön, hon är mäktig af stark kärlek, men behärskad, klär sig alltid med mycken smak, men är fri från all fåfänga, välgörande, öm, omtänksam och egarinna af en större förmögenhet, den hon i sista kapitlet jämte sin hand skänker hjälten.

Hufvudpersonerna i romanerna, vare sig goda eller onda, äro abstrakta och konventionella. Men jämte dem fins där ett rikt galleri af bipersoner, och dessa äro i regeln inga magra schematiska figurer, utan folk med kött och blod. Framför allt excellerade Blanche i skildringar af Stockholmska småborgare, handtvärfkare och gesäller och deras familjer; i dessa kretsar hade han ju själf vuxit upp, och därför blefvo dessa figurer inga blodlösa kopior efter vanliga romanfigurer. Här har Blanche hämtat stoffet ur sin egen erfarenhet och tecknat efter levande modell. Han har till och med infört verkliga personer sådana som polismästaren Vannqvist (Gamle-Olle kallad), balarrangören Torngren och spelhusegaren Almgren. Och se'n ha vi hela raden af dessa s. k. original, som Blanche tyckte så myc-

ket om att sysselsätta sig med, människor med utpräglade egenheter, verkligt humoristiskt uppfattade. Ofta är det tämligen tvifvelaktiga existenser, som af en eller annan anledning kommit på sned med samhället, som föredraga att lefva sitt lif efter sitt eget hufvud framför att böja sig för den allt utjämmande regeln eller goda tonen, men som under sina besynnerligheter dölja goda hjärtan och känsliga sinnen. För dem, som läst dessa romaner, vill jag blott erinra om ett par sådana typer som »magistern» i Första älskarinnan och tiggargossen Olof i Vålnaden. Några bofvar med mera humoristisk läggning skulle kunna räknas hit.

Det finnes också åtskilliga mera fristående scener, som i och för sig äro förträffliga. Jag tänker t. ex. på ett kapitel i Banditen, som försiggår på värdshuset Gyllene päronet hos traktören Kristoffer Pung, eller på den dråpliga slutscenen i Flickan i Stadsgården, där kopparslagaremästaren Brundström och hans gumma skola fara på sin fostersons bröllop, då han efter många bekymmer och öden slutligen fått den rika arftagerskan. Den hederliga frun är alldeles vimmelkantig af sin och sin fostersons lycka, och utgjutelser öfver denna omväxla med föreskrifter för tjänstefolket och med förmaningar till hennes gubbe åldermannen att iakttaga ett värdigt uppförande.

Romanerna äro berättade med talang, omväxlande och lifligt. Att händelserna allt för ofta bero på yttre tillfälligheter, och att de handlandes karak-

tärer icke utvecklas genom dem, så vida de inte alldeles slå om, då t. ex. bofven Stark i Flickan i Stadsgården slutligen blir en hederlig mänska, — allt detta är saker som sammanhånga med själfva arten, följetongsromanen. Man kan ju för öfrigt inte undra på att Blanches romaner i vissa fall blefvo litet schablonmässiga, då de författades på så kort tid, improviserades kan man nästan säga. Blanches stil är också ledig, men lider af samma svaghet för konventionella fraser, som alla hans kollegers. Hans såväl som deras allra grannaste målningar väcka ohjälpligt oljetryck.

Blanche har i allmänhet såsom född talare en viss svaghet för det retoriska, för frasen, och detta förleder honom till tirader, de där slå öfver i det löjligen. Så talar han i Banditen om en moder, som gråter öfver sitt sofvande barn, och dessa tårar, som droppa ned på barnets kinder, äro så bittra, heter det, att de väcka barnet. Då han i samma roman vill riktigt öfvertyga läsaren om, huru bofaktig en af personerna, en kvinna, är, liknar han henne vid en hyena, och slutar kapitlet så: »Svart var den omgifvande rägniga höstkvällen. Svartare hyenans själ.»

Om Blanche nu trots alla sina banaliteter drar sig bättre ur spelet än t. ex. Ridderstad, så beror det därpå, att den senare tar alla sina personer och sina äfventyr på fullt allvar och skildrar dem med ett djupt patos, medan den förre väl kan då och då flamma upp, men i grund och botten ej begär, att

vi skola tro på de hemska saker han dukar upp utan är nöjd, äfven om vi blott betrakta dem som en fantasilek, en följd pittoreska historier, dem man hör på med en behaglig känsla just därför, att man ej tar dem så allvarsamt.

Emellertid hade Blanches fader Bergvall tagit sig allt mer af sin son, ju mer dennes rykte steg, och lät honom 1850 företaga en resa till Paris, ett önskningsmål för Blanche, som hade så starka franska sympatier. En skildring af sina intryck gaf Blanche i romanen *Sonen af söder och nord*, utkommen 1851 på våren, där hjälten, sonen af en svenska och en fransman, kämpar på barrikaderna för folkets sak och som belöning får den sköna och rika bankirdottern och hertiginnan, hvars skurk till man Blanche i behaglig tid tar lifvet af. Det är den gamla historien, som för Blanche blir evigt ny: demokraten älskade att låta sin politiska åskådning symboliseras uti föreningen mellan den unge mannen af folket och den förnäma arftager-skan. Trefligt skrifven står boken ej tillbaka för sina äldre syskon.

Ännu en utländsk resa företog Blanche såsom följeslagare åt sin far, som på grund af vacklande hälsa skulle pröfva sydligare klimat. Den bot han sökte fann han dock ej, utan afled i Paris våren 1852, sedan han insatt sonen till arfvinge af sin vackra malmgård och en betydande förmögenhet.

Den hastigt undfångna rikedomens slog Blanche

till en början åt hufvudet. Icke som om han skulle därigenom blifvit förnämt pösande, men lefnadsglad och vänsäll öppnade han nu sitt hus för alla sina vänner, och där fördes på Malmgården ett lustigt lif. Champagnen flödade, en gästfriare värd stod ej att finna, ej håller någon som själf så kunde underhålla sina gäster som sångare, berättare och talare. Och gästerna voro också till största delen unga och glada, folk med talanger och folk med intressen. Så förgingo ett par år för Blanche i en hvirfvel af fester och sällskapslif. Men äfven på hans välförsedda kassa började det taga väl starkt, och så drog han något in på den öfverflödande välfägnaden, men gästfriheten och trefnaden blefvo alltid desamma där ute på Malmgården i dess rymliga salonger såväl som i trädgården med dess lusthus.

Blanche hade till slut kanske äfven själf fått för mycket af sällskapslif. Arbetshågen inställde sig ånyo, och nu började den fjärde perioden, kan man säga, i hans författarskap. Vi ha sett huru han begynte som journalist, huru han därefter under midten af 1840-talet egnade sig förnämligast åt teatern och huru han sedan slog in på den stora brottmåls- och äfventyrsromanen. Denna fjärde period upptager han en genre, som han tidigare — i början på 40-talet — hade odlat, nämligen den korta berättelsen, skissen eller novelletten. 1856 infördes i Aftonbladet *Klockarens i Danderyd berättelser*; året därpå öfvertog Blanche *Illustrerad tidning*, hvars redaktör han var till dess han 1863

reste till Italien. Denna tidning hade då en något annan karaktär än den sedermera haft. Reproduktionsmetoderna, de mekaniska nämligen, som kunna komma i fråga för en tidning, lågo då ännu i sin linda, och bilderna togo icke så uteslutande som nu för tiden intresset i anspråk. Det var icke text till bilderna, utan texten kom i första rummet. Icke heller var tidningen uteslutande egnad åt underhållande läsning, utan berörde äfven dagens frågor. Den hade på det hela taget mera likhet med ett boulevardblad, men ett godt sådant. Sådant tidningen var, var den som enkom skapad för Blanchés talang. Ingen väntade, att han skulle gifva sig in på de stora frågorna med ledande artiklar, men han var oförhindrad att här säga sitt borgerliga ord äfven i allmänna angelägenheter, att kåsera öfver t. ex. riksdagens förhandlingar lika väl som öfver den senaste operan eller baletten.

Men hvad som främst gaf värde åt Illustrerad Tidning och beredde dess stora popularitet det var Blanchés skisser, hans »*Bilder ur verkligheten*», som här inflöto. Det var de välbekanta serierna *Hyrkuskens berättelser*, *En prestmans anteckningar* och *En skådespelares öden*.

Genren odlades ju af många, men Blanche är utan gensägelse mästaren genom sin förening af humor, känslighet, godt lynne, ledig stil och en småningom förvärfvad konstnärlig takt. I begränsningen visar sig mästaren, heter det. Blanche tecknar nu blott en eller ett par situationer, men dessa

äro gifna med fullkomlig säkerhet i ett par drag. Scenen är gärna Stockholm eller dess omgifningar, som Blanche alltsedan sina pojkar var förtrogen med som ingen annan, och han vet då att esomoftast genom något personligt minne strax ge läsaren en föreställning om, att berättelsen är fullkomligt faktisk, och därtill är situationen, så kort angifven den också stundom kan vara, dock fullt tillräcklig för att sätta personerna i den rätta belysningen.

Uppslaget hämtar han från hvad han själf upplefvat eller ur någon historiett, som han hört af en bekant; så tar han fram därur hvad som är karakteristiskt och ger detta relief, framhäfver och understryker just det som däri är det värkningsfulla, liksom han gjorde med sina bearbetningar för teatern, och liksom vid dessa vet han att sluta i det rätta ögonblicket. Med säker hand tecknar han sina typer i några få raska drag, så att deras änkla konturer stå fullt klara.

Och hvilken omväxling är där icke i alla dessa »bilder ur verkligheten»! Stundom är det blott en lustig anekdot, men berättad så väl, med ett så stort förråd af godt lynne och kvicka smådrag och vändningar, att den räddas ur betydelselösheten. Sin gamla förkärlek för underbara historier kan Blanche icke alldeles förneka; procentare och inbrotts-tjufvar och slikt följe figurera äfven här, men som oftast ha dock äfven dessa berättelser sin humoristiska färg. En annan gång skildrar Blanche exi-

stenser på lifvets skuggsida, som sett sina förhoppningar krossade, som bittert bedragits på det, som varit dem kärast, och af dem, som stått dem närmast. Just i berättelser af denna art framträder den skarpa skilnaden mellan dem af yngre och af äldre datum. De starka färgerna äro dämpade och det konstnärliga effektsökeriet försvunnet, men det går genom dem en underström af hjärtlig medkänsla.

Ofta inskjuter Blanche några allmänna reflexioner, icke just så originella, men alltid utmärkta af ett naturligt sundt, borgerligt förstånd. Poängen i mångfaldiga af hans skisser är ett betonande af naturlighetens rätt gentemot konventionalismen. Jag behöfver blott åberopa en af Blanches allra populäraste figurer, Kalle Utter, som försöker sätta lif i den högvälborna familjen genom att knäppa dem på näsan med brödkulor.

Till Blanches bästa skapelser höra, jämte de serier jag nyss nämde, äfven hans i samma stil skrifna *Strödda anteckningar* samt hans *Minnesbilder*, där han tecknat samtida män och kvinnor. Dessa korta tidningsartiklar ansluta sig till sin form på det närmaste till berättelserna. Det är ofta inte mer än en anekdot, men genom den belysning den får, ger den oss en karakteristisk ögonblicksbild af föremålet, alltid taget från sin vackraste sida, med denna lifliga och varma sympati, som gör Blanche själf till en så älskvärd författare.

Bilden af Blanche är ofullständig, om man icke äfven ihågkommer honom som politiker och såsom

talare. Värklig statsman var han visserligen icke; han hörde icke till dem, som räkna med det faktiskt gifna och veta att därefter rätta sina medel och äfven i viss mån sina syften. Han höll före, och han uttalade det mer än en gång, att det var intresse-politikerna, framför allt de materiella intressenas målsinän, som i sin hänsynslösa själfviskhet och kortsynthet åstadkommit de största olyckorna, och han häfdade, att det vore bra mycket bättre, om de styrande mera lyssnade till idéernas och de omedelbara känslornas tolkar. Eld och låga blir han, då han får ge luft åt sin sympati för frihetskämparne rundt kring Europa. Polackarne lågo honom särskildt om hjärtat, och med råd och dåd understödde han flyktingarne af denna nation, medan däremot — märkligt nog — den slesvigska frågan lämnade honom rätt oberörd. »För Danmark, vår frände,» sade han, »talar blodsbandet; för Polen, främlingen, blodströmmarne».

Mycket uppburen som talare — den sist anförda frasen röjer arten af hans retoriska talang — och en utpräglad demokrat efter sin tids fordringar blef Blanche en af Stockholms representanter i borgarståndet och värkade såsom sådan för tidens humanitära idéer. Hans liflighet kunde förleda honom till dumheter — en gång körde han nästan bokstafligen ut adelns medlemmar i ett utskott — men få torde hafva allvarligt förargat sig öfver en öfverilning af den i botten hjärtligt godmodige Blanche. Hans sats var att folket skulle själf taga sina an-

gelägenheter om händer, och i öfverensstämmelse därmed var han ock en af skarpskyttesakens ifrigaste befordrare.

Han fick ock vara med om representationsförändringens genomförande af De Geer, och då adelns bifallande beslut den 7 dec. 1865 gaf utslaget i denna fråga, var Blanche den själfskrifne tolken för de jublande folkmassorna. Han förde mängden an till De Geer, till Manderström, Gripenstedt och Platen och till sist upp till slottet.

Man kan säga att Blanche föll på sin post. Då han under festligheterna vid afslöjandet af Karl XII:s staty den 30 nov. 1868 på sin stads vägnar utöfvade värdskap för Uppsala studenter, träffades han plötsligt af ett slaganfall och afled efter en kort stund. Han fick en död sådan han själf önskat den, han fick gå bort, »innan lockarne hvitnat, innan snillet tappat sin eld och hjärtat sina rosor». Hans begrafning några dagar senare var den största Stockholm dittills skådat; i tusental räknades de, som följde hans kista och skänkte en sista hyllning åt talaren, författaren, den demokratiska politikern — och kanske äfven åt den äkta Stockholmare.

Som ingen af sina samtida återger Blanche de typiska dragen af sin tids liberalism med dess ungdomliga hänförelse för friheten och dess en smula grunda men älskvärda optimism, med dess vackra ifver för humana reformer såväl som dess svaghet för en uppstyldad retorik. Som en utpräglad typ har han sitt intresse, men hans betydelse är ej in-

skränkt därtill. I hans skisser lära vi känna en förgången generations människor sådana de gingo och stodo i Stockholm för snart ett halft århundrade sedan. Dessa novelletter hafva redan en smula historisk doft öfver sig, men likväl höra de icke till den döda literaturen; ingen annan af alla de prosa-författare, som höra till Blanches generation, är ännu så mycket läst och känd och det med rätta. Hör han ej till de djupaste, är han än en smula filiströs och ett grand sentimental, så är han dock en verklig stilist af rang på sitt område, en utmärkt observatör och en frisk berättare.

* * *

En tysk literaturhistoriker, Richard Meyer, har uti sitt för ett par år sedan utkomna verk öfver den tyska literaturen i det nittonde århundradet sökt uppdelat ämnet efter årtionden. Han har för detta fått uppbära mycket klander och har ej håller varit så lycklig i tillämningen af sin princip, men mången gång kan denna, blott den ej pedantiskt genomföres, ha sitt berättigande, och för en klar uppfattning af utvecklingen äro dylika tvärsnitt synnerligen nyttiga. Vi begagna ju redan uttrycken 80-talets och 90-talets litteratur och förbinda med dessa bekväma termer ganska bestämda begrepp. Likaså stå 1800-talets två första decennier för oss med hvartdera sin utpräglade karaktär såsom literaturens järnår och romantikens kampperiód.

1820-talet har däremot icke någon sådan enhetlig hufvudsignatur. Det bringar fullbordandet af Fritjofs saga och Lycksalighetens ö, och det ser en yngre generation af romantiker framträda, men därjämte börja nu de politiska intressena fängsla uppmärksamheten, och den opposition sticker fram, som ständigt växande når sin höjdpunkt mot 1840. Intill detta år sitter romantiken i högsätet, trots enskilda angrepp; Beata Hvardagslag, den beskedliga människan, kan gärna mottagas i den romantiska societeten, hälst då hon kommer i sällskap med å ena sidan Serena, å den andra Bruno. Under Richard Furumos drömmar är det blott få, hvilka såsom Atterbom och Geijer ana något revolutionärt. — Så kommo de stora genombrottens år 1838 och 1839. Men de följande decennierna blefvo icke Furumos, utan skandinavernas och filantropernas, Fänrik Ståls — och Gluntens.

1840-talet företer, rent kvantitativt sett, en blomstring som aldrig förr i vår literatur. Det är framförallt den politiska lyriken samt romanen och novellen i deras olika arter, som flöda fram i förut okända mått. Men det är mera yttre brokighet än inre halt däri, och man har ibland litet svårt att taga denna tid på fullt allvar trots de högtflygande drömmarne och de häftiga orden. De stora frågorna uppfattas — visserligen icke alltid — ur stundom kälkborgerliga, stundom frivola synpunkter. Man hör mera talas om kupletter och karolinabålar än om energiskt arbete på sociala och konstnärliga

uppgifter. »Oscar I:s gotik» heter tidens stil och dess genius Emilie Höggqvist: vacker, ung, godhjärtad, intelligent, älskvärd, men — Fåfängt söker man efter en motsvarighet till det konstnärliga allvar, som besjälade romantikerna, och man vore frestad fråga, om sinnet för den stora konsten försvunnit, kunde vi ej peka på Hagbergs och Malmströms sträfvanden och komme icke Runebergs mästervärk till oss ifrån Finland.

Ganska egendomlig är den plötsliga afmattning, som inträder efter 1848, ej blott inom politiken, utan äfven inom literaturen, här i Sverige liksom på kontinenten, särskildt i Tyskland. Almqvist, redan utskrifven, försvinner snart; Runeberg kan ej komma rätt i gång; Strandberg tystnar; Frédrika Bremer ger sig på resor; Blanche och Emilie Carlén taga en hviloperiod; literaturtidskrifterna upphöra snart för ett helt decennium. Blott Sehlstedt kvittrar sina små visor, som för att tomheten skall märkas än mera. Men på andra sidan Bottenhafvet fortsätter Topelius sin lyriska diktning och begynner Fältskärns berättelser. — Mot 1850-talets slut upptaga flere af de ofvannämnda åter sin literära värksamhet, och då framträder Viktor Rydberg. Därmed börjar ett nytt skede i den svenska literaturen.

ÖFVERSIKT AF INNEHÅLLET.

	Sid. I
I. <i>C. J. L. Almqvist</i>	
(Amorina s. 10; religiösa åsikter s. 16; Törnrosens bok s. 26; äktenskap s. 34; Det går an s. 39; revolutionära tendenser s. 52; författarskap i allmänhet s. 58.)	
II. <i>Tre författarinnor. Den historiska romanen</i>	84
(Fredrika Bremer s. 85; Sofia Marg. von Knorring s. 112; Emilie Flygare-Carlén s. 127; historiska romaner och noveller s. 140.)	
III. <i>Pressen och politiken</i>	149
(L. J. Hierta s. 154; Crusenstolpe s. 163; tidens signatur sid. 176.)	
IV. <i>Epigoner och oppo- nenter</i>	183
(Böttiger s. 185; Nybom s. 191; Runebergs angrepp s. 200; Eos och Uppsala-oppositionen s. 208; Malmström s. 221.)	
V. <i>Johan Ludvig Runeberg</i>	234
(Brytningstiden s. 237; lyrik s. 242; Älgskyttarne s. 247; kritik s. 253; Hanna s. 258; världsåskådning s. 261; Julkvällen s. 271; Nadeschda s. 272; Kung Fjalar s. 274; Kungarne på Salamis s. 281; Salmer s. 288; Fänrik Ståls Sägner s. 290.)	
VI. <i>»Frihetens Sångarätt»</i>	308
(Skandinavismen s. 308; Strandberg s. 314; Sommelius s. 320; Braun s. 321; Sturzen-Becker s. 326.)	
VII. <i>Roman och novell. August Blanche</i>	345
(Almqvistianer s. 348; Wetterbergh s. 351; Marie Sofie Schwartz s. 355; Kiellman-Göranson s. 356; Kullberg s. 358; Ridderstad s. 360; Blanches teaterstycken s. 363, romaner s. 368 och Bilder ur verkligheten s. 377 Återblick s. 382.)	
Literaturförteckning.....	385

LITERATUR-FÖRTECKNING.

- L. DIETRICHSON, Indledning i Studiet af Sveriges Literatur i vort Aarhundrede. Kbhvn 1862.
- O. P. STURZEN-BECKER, Grupper och personnager från i går Estetiskt historiska utkast. 1861. (Äfven i förf:s Valda skrifter Bd 2 1880.)
- EMILIE FLYGARE-CARLÉN, Minnen af svenskt författarelif 1840—1860. D. 1—2, 1878.
- C. FR. RIDDERSTAD, Regnbågen, interiörer från olika tider, anteckningar och minnen. D. 1* 1883.
- HARALD WIESELGREN, Ur vår samtid. 1880.
- » » Bilder och minnen. 1889.
- » » I gamla dagar och i våra. 1900.
- ARVID AHNFELT, Interiörer ur det literära Stockholmslifvet under förra hälften af vårt århundrade. D 1* 1877.
- » » Nektar och gift. D. 1* 1881.
- C. EICHHORN, Svenska studier. 1869—81.
- A. FLODMAN, Kritiska studier. 1872.
- C. R. NYBLÖM, Estetiska studier. 1873.
- Svenska Akademiens Handlingar* ifrån år 1796: Minnesteckningar öfver C. W. A. Strandberg af Viktor Rydberg (D. 53) och C. W. Böttiger af C. D. af Wirsén (D. 56);
- D:o* från år 1886: Minnesteckningar öfver F. A. Dahlgren af Hans Hildebrand (D. 10) och Fredrika Bremer af C. R. Nyblom (D. 16).

- ARVID AHNFELT, C. J. L. Almqvist, hans lif och verksamhet 1876.
- A. TH. LYSANDER, C. J. L. Almqvist. Karaktärs- och lefnadsteckning. 1878.
- ELLEN KEY, Sveriges modernaste diktare, Carl Jonas Ludvig Almqvist. I *Ord och Bild* 1894.
- A. H. BERGHOLM, Studier öfver C. J. L. Almqvist, Helsingfors 1902.
- FREDRIKA BREMER, Sjelfbiografiska anteckningar, bref och efterlemnade skrifter. 1868.
- S. L.—D ADLERSPARRE och SIGRID LEIJONHUFVUD, Fredrika Bremer. Biografisk studie. D. 1—2. 1896.
- HELLEN LINDGREN, Fredrika Bremer. Karaktärsstudie. I *Ord och Bild* 1898.
- JOHAN MORTENSEN, Fredrika Bremer. 1902. (Heimdals Folkskrifter n:r 73.)
- NILS ERDMANN, Sophie von Knorring. En minnesteckning. I *Finsk Tidskrift* 1902.
- KARL WARBURG, Emilie Flygare-Carlén. I *Nordisk Tidskrift* 892.
- BIRGER SCHÖLDSTRÖM, Lefnadsteckning af Emilie Flygare-Carlén i *Efterskörd* D. 1. 1888.
- NILS ERDMANN, August Blanche och hans samtid. 1892.
- HARALD WIESELGREN, Lars Johan Hierta. Biografisk studie. 1880.
- JOHAN MORTENSEN, L. J. Hiertas medarbetareskap i tidningen Argus. I *Samlaren* 1902.
- ARVID AHNFELT, M. J. Crusenstolpe. Hans galleri af samtida och hans literära korrespondens. D. 1—2. 1880—81.
- C. W. BÖTTIGER, Sjelfbiografiska anteckningar och bref 1881.
- JULIUS CLAUSEN, Skandinavismen. Köbenhavn 1900.
- CECILIA BÅÅTH-HOLMBERG, »Frihetens sångar-ätt» i Sverige på 1840-talet. G. L. Sommelius. J. Nybom. C. W. A. Strandberg. W. von Braun. O. P. Sturzen-Becker. 1889.
- ELOF TEGNÉR, Lefnadsteckningar af Johan Nybom och B. E. Malmström i Biografiskt Lexikon, Ny Följd.

- GUSTAF LJUNGGREN, Lefnadsteckningar af C. W. A. Strandberg och O. P. Sturzen-Becker i deras resp. samlade skrifter.
- TH. G. J. EKELOUND, C. W. A. Strandberg. 1878.
- KARL WARBURG, Johan Nybom i *Svea* 1890.
- » » Carl Fredrik Bergstedt i *Nordisk Tidskrift* 1903.
- J. E. STRÖMBORG, Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg. D. 1—4, Helsingfors 1880—1901.
- ELIEL VEST, Johan Ludvig Runeberg. En biografisk teckning 1902.
- GUSTAF LJUNGGREN, Studier öfver Runeberg. I, II i *Lunds Universitets Årsskrift* 1882—83.
- C. G. ESTLANDER, J. L. Runebergs estetiska åsikter. Helsingfors 1888.
- » » I fosterländska ämnen. Helsingfors 1898.
- » » Runebergs skaldskap. Helsingfors 1903.
- W. SÖDERHJELM, Från Runebergs värld, i *Ord och Bild* 1897.
- V. VASENIUS, Världsbild och poesi Helsingfors 1900.
- FR. CYGNÆUS, Samlade arbeten. D. 3. Helsingfors 1883.
- J. V. SNELLMAN, Samlade arbeten. D. 7. » 1895.
- CHR. CAVALLIN (och A. TH. LYSANDER), Smärre skrifter 1891.
- Svenska literatursällskapets i Finland *Förhandlingar och uppsatser* (artiklar af C. G. ESTLANDER, F. GUSTAFSSON, E. LAGUS, W. SÖDERHJELM m. fl.)
- TH. HASSELOVIST, »Ossian» i den svenska dikten och literaturen. 1895.
- E. GRÄSTEN, Kung Fjalar. En Runebergsstudie. I *Athenæum* 1898.
- E. LAGUS, Förklaringar till Fänrik Ståls Sägner. Helsingfors 1894.
- Om Fänrik Ståls Sägner*. En minnesskrift utgifven af E. WRANGEL 1898.
- O. SYLWAN, Några ord om Runebergs ungdomsdiktning, i *Samlaren* 1902.
- KARL WARBURG, »Onkel Adam», hans lif och diktning, i *Svea* 1881.

ARVID AHNFELT, Ur Karl af Kullbergs portfölj. 1879.

GEORG NORDENSVAN, August Blanche som vittor författare, i
Svea 1890.

» » August Blanche som lustspels-författare
i *Nordisk Tidskrift* 1896.

V. A. BERGSTRAND, Politiska silhuetter. Ny samling. 1881.

Rättelser:

Sid. 12. Att Almqvists fader föranledt Wallmarks kritik, uppgifves af Lysander, som emellertid härvid torde ha gjort sig skyldig till en missuppfattning af Almqvists egen berättelse i hans »Recension» af omdömena om skriften.

- » 49 rad. 1 nedifrån *står* tornart; *läs*: tonart.
- » 62 » 9 » » fantastisk; *läs*: fantasirik.
- » 65 » 1 uppfifrån » öfver; » äfven.
- » 220 » 6 nedifrån » trilogier; » termer.
- » 233 » 5 » » Luwdig; » Ludwig.
- » 245 » 7 » *läs*: Hörs då i en suck.
- » 333 » 16 uppfifrån *står*: tiil: *läs*: till.
- » 374 » 12 » » väcka; *läs*: värka.

